

SOCIETAS ET IVRISPRVDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný International
internetový vedecký časopis Scientific Online Journal
zameraný na právne otázky for the Study of Legal Issues
v interdisciplinárnych súvislostiach in the Interdisciplinary Context

Vydáva Issued by
Právnická fakulta Faculty of Law
Trnavská univerzita v Trnave Trnava University in Trnava

Vychádza štvrťročne Issued Quarterly
2014, ročník II. 2014, Volume II.

ISSN 1339-5467

2014

1

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach

International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context

Vydáva:
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

Issued by:
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

Vychádza štvrt'ročne
2014, ročník II.

Issued Quarterly
2014, Volume II.

URL časopisu:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Journal's URL:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika

Editorial Office Postal Address:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie:
sei.journal@gmail.com

Editorial Office E-mail Address:
sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Editor in Chief:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Executive Editor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

© Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

ISSN 1339-5467

Redakčná rada

Hlavný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Výkonný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Predseda redakčnej rady

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnavská univerzita v Trnave

Zahraniční členovia redakčnej rady

Doc. Dr. Christian Alunaru

 Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, Rumunsko

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Česká republika

 WSM Warszawa, Poľsko

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Nemecko

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Doc. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 Univerzitet u Novom Sadu, Srbsko

Prof. Dr. Meliha Povlakić

 Univerziteta u Sarajevu, Bosna a Hercegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe-Universität Frankfurt am Main, Nemecko

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welsch

 Universität Wien, Rakúsko

Domáci členovia redakčnej rady

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ Ekonomická univerzita v Bratislave

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Jazykoví garanti

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ slovenčina

✚ čeština

✚ angličtina

✚ nemčina

PhDr. Jozef Matúš

✚ francúzština

✚ ruština

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

✚ španielčina

Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph.D.

 polština

JUDr. Lúbia Masárová, PhD.

 srbčina

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

 slovinčina

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 japončina

Mgr. Shapoor Sahidi

 perzština – daríjčina

Editorial Board

Editor in Chief

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Executive Editor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Chairman of the Editorial Board

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Foreign Members of the Editorial Board

Assoc. Prof. Dr. Christian Alunaru

 "Vasile Goldiș" Western University of Arad, Romania

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Czech Republic

 WSM Warszawa, Poland

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Germany

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 University of Zagreb, Croatia

Assoc. Prof. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 University of Zagreb, Croatia

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 University of Novi Sad, Serbia

Prof. Dr. Meliha Powlakić

 University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe University Frankfurt am Main, Germany

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welsler

 University of Vienna, Austria

Internal Members of the Editorial Board

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ University of Economics in Bratislava, Slovakia

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. Assoc. Prof. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Language Supervisors

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ Slovak language

✚ Czech language

✚ English language

✚ German language

PhDr. Jozef Matúš

✚ French language

✚ Russian language

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

✚ Spanish language

Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph.D.

 Polish language

JUDr. Ľubica Masárová, PhD.

 Serbian language

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

 Slovenian language

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 Japanese language

Mgr. Shapoor Sahidi

 Persian language Dari

Obsah

Jana Koprlová
Editoriál k jarnej edícii
SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014 11

ŠTÚDIE

Jacek Dworzecki
Police Task of Agents for the Protection
of Human Rights in Poland 19

Stanislav Příbyl
Prolegomena kanonického práva – charismata
a jejich institucionalizace v prvotní církvi 28

Peter Vyšný
El sistema de parentesco y el derecho familiar
en México-Tenochtitlán 50

Ján Miertuš – Vanda Rísová – Miroslava Vráblová
Quo vadis, súdna genetika? 83

Marianna Novotná – Martina Uhliarová
Procesnoprávne aspekty zodpovednosti
za jadrovú škodu 106

Filip Michalíček
Právo na súkromie zamestnancov v judikatúre súdov
Slovenskej republiky a Českej republiky 131

Eva Repková
Abort a infanticídium v novovekom uhorskom
trestnom práve 147

Miroslava Szarková
Funkcie personálneho marketingu vo vnímaní
podnikových manažmentov v Slovenskej republike 174

Natália Matkovčíková <i>Pracovná úrazovosť v malých a stredných podnikoch v Slovenskej republike</i>	186
Martin Andrejčák <i>Disparity Focused Personnel Audit</i>	197
<i>Informácie pre autorov</i>	209
<i>Etický kódex</i>	221

Contents

Jana Koprlová
*Editorial for Spring Edition
of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014*..... 15

STUDIES

Jacek Dworzecki
*Police Task of Agents for the Protection
of Human Rights in Poland* 19

Stanislav Příbyl
*Prolegomena in the Canon Law – the Charismas
and Their Institutionalization in the Early Church*..... 28

Peter Vyšný
*Kinship and Family Law
in Mexico-Tenochtitlan*..... 50

Ján Miertuš – Vanda Rísová – Miroslava Vráblová
Quo Vadis, Forensic Genetics?..... 83

Marianna Novotná – Martina Uhliarová
*Procedural Aspects of Liability
for Nuclear Damage* 106

Filip Michalíček
*Right to Privacy of Employees in the Legal Practice of Courts
in the Slovak Republic and the Czech Republic*..... 131

Eva Repková
*Abortion and Infanticide in the Modern Hungarian
Criminal Law* 147

Miroslava Szarková
*Functions of the Personnel Marketing in the Perception
of Business Managements in the Slovak Republic*..... 174

Natália Matkovčíková <i>Work Injuries in Small and Medium-Sized Enterprises in the Slovak Republic</i>	186
Martin Andrejčák <i>Disparity Focused Personnel Audit</i>	197
<i>Information for Authors</i>	215
<i>Code of Ethics</i>	225

Editoriál k jarnej edícii **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014**

Ctení čitatelia, vážení priatelia,

dovoľte, aby som Vám predstavila prvé číslo druhého ročníka **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, medzinárodného internetového vedeckého časopisu zameraného na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza pod záštitou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami dejiny práva, teória práva, rímske právo, cirkevné právo, ústavné právo, ľudské práva a základné slobody, medzinárodné právo, európske právo, občianske právo, hospodárske právo a obchodné právo, pracovné právo, právo sociálneho zabezpečenia, správne právo, právo životného prostredia, finančné právo, právo duševného vlastníctva, trestné právo a kriminológia, prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, svetová ekonomika, nadnárodná ekonomika a národná ekonomika.

Časopis vychádza v elektronickej on-line podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch 31. marec, 30. jún, 30. september a 31. december, pričom ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií, esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou alebo dianím, recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu, a taktiež informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu. Na záver každého uceleného ročníka vydáva redakcia časopisu v elektronickej on-line podobe v anglickom jazyku zborník abstraktov **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS**, sprehľadňujúci všetky individuálne príspevky uverejnené v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** v danom ročníku.

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky v slovenskom jazyku, českom jazyku, anglickom jazyku, nemeckom jazyku, ruskom jazyku, francúzskom jazyku, španielskom jazyku, poľskom jazyku, srbskom jazyku, slovinskom jazyku, japonskom

jazyku, perzskom jazyku daríjčina a po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Webová stránka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súbežne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre zrakovo hendikepovaných čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu prostredníctvom svojej osobitnej e-mailovej adresy. Zároveň webová stránka časopisu ponúka čitateľom vďaka uplatneniu dynamického responzívneho webdizajnu možnosť prístúpenia a prehliadania z akéhokoľvek zariadenia umožňujúceho prenos informácií prostredníctvom globálnej siete internet.

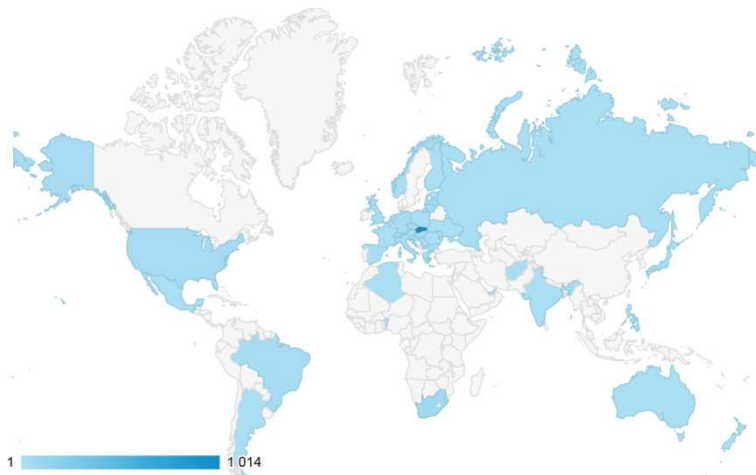
Aktuálne, prvé číslo druhého ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka celkovo desať samostatných vedeckých príspevkov v štyroch rôznych jazykoch – v angličtine, španielčine, češtine a slovenčine. V poradí prvá štúdia predstavuje čitateľom poľskú políciu, jej poslanie a činnosti v úlohe agenta chrániaceho v Poľsku ľudské práva. Nasledujúca štúdia pod názvom „Prolegomena kánonického práva – charisma a jejich institucionalizace v prvotní cirkvi“ analyzuje kľúčové otázky kánonického práva. Aj tretia štúdia analyzuje a objasňuje historické súvislosti, tentoraz z pohľadu otázok príbuzenstva a rodinného práva platného v aztéckom mestskom štáte Tenochtitlan v predhispánskom Mexiku. V poradí ďalšia štúdia systematicky a veľmi podrobne vysvetľuje problematiku súčasných i predpokladaných budúcich možností identifikácie osôb na základe analýzy DNA v službách súdnej genetiky. Piata štúdia sa venuje komplexnej analýze otázok procesnoprávných aspektov zodpovednosti za jadrovú škodu, osobitne v zmysle jej aktuálnej medzinárodnoprávnej úpravy. Nasledujúca štúdia ponúka čitateľom objasnenie problematiky práva na súkromie zamestnancov z pohľadu judikatúry súdov Slovenskej republiky a Českej republiky. Siedma štúdia predstavuje a podrobne analyzuje právne súvislosti otázok abortu a infanticídií v novovekom uhorskom trestnom práve. Nasledujúci vedecký príspevok komplexne objasňuje, analyzuje a hodnotí funkcie personálneho marketingu vo vnímaní podnikových manažmentov v Slovenskej republike. V poradí predposledný vedecký príspevok definuje a objasňuje na príklade sektora stavebníctva problematiku pracovnej úrazovosti v malých a stredných podnikoch v Slovenskej republike, a napokon záverečný vedecký príspevok vysvetľuje, analyzuje a znázorňuje pojem a vymedzenie personálneho auditu zameraného na nerovnosť.

V súvislosti s vydaním prvého čísla druhého ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** by sme veľmi radi informovali všetkých jeho čitateľov, prispievateľov aj priaznivcov, že časopis bol úspešne zaregistrovaný v medzinárodnej databáze IndexCopernicus International a požiadal o registráciu v ďalších medzinárodných databázach. Súčasne by sme veľmi radi informovali aj o tom, že do okamihu vydania nového čísla časopisu zaznamenali jeho webové stránky celkom 44 krajín návštev (v abecednom poradí):

1. Afganistan	16. Hongkong	31. Poľsko
2. Alžírsko	17. Chorvátsko	32. Rakúsko
3. Argentína	18. India	33. Rumunsko
4. Austrália	19. Japonsko	34. Rusko
5. Belgicko	20. Južná Afrika	35. Slovensko
6. Benin	21. Kosovo	36. Slovinsko
7. Brazília	22. Litva	37. Spojené arabské emiráty
8. Bulharsko	23. Lotyšsko	38. Spojené kráľovstvo
9. Česká republika	24. Maďarsko	39. Spojené štáty americké
10. Estónsko	25. Malta	40. Srbsko
11. Filipíny	26. Mexiko	41. Španielsko
12. Fínsko	27. Moldavsko	42. Švajčiarsko
13. Francúzsko	28. Nemecko	43. Taliansko
14. Grécko	29. Nórsko	44. Ukrajina
15. Holandsko	30. Nový Zéland	

Pri príležitosti vydania prvého čísla druhého ročníka časopisu by som sa veľmi rada úprimne poďakovala všetkým prispievateľom, ktorí doň aktívne prispeli a podelili sa tak s čitateľmi o svoje vedomosti, skúsenosti či nevšedné pohľady na problematiku právnych otázok v ich rozmanitých interdisciplinárnych súvislostiach, a rovnako tiež vedeniu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, všetkým priateľom, kolegom, zamestnancom Právnickej fakulty i rektorátu Trnavskej univerzity v Trnave za ich podporu a podnetné rady, a napokon tiež členom redakčnej rady časopisu.

Obrázok 1 Teritoriálny prehľad krajín návštev webových stránok časopisu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA do okamihu vydania prvého čísla druhého ročníka

Prameň: Nástroje Google Analytics uplatnené na webových stránkach časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Dostupné na internete: <http://www.google.com/analytics/>.
© Google Analytics.

Verím, že časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** poskytne podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok v kontexte ich najširších interdisciplinárnych spoločenských súvislostí, a to nielen na národnej, ale aj na regionálnej a medzinárodnej úrovni.

V mene celej redakčnej rady a redakcie časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

s úctou,

Jana Koprlová,

hlavný redaktor

Trnava 31. marec 2014

Editorial for Spring Edition of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014

Dear readers and friends,

let me introduce the first issue of the second volume of **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, an international scientific online journal for the study of legal issues in the interdisciplinary context.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued under the auspices of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, Slovakia, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law – legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations, world economy, transnational economies and national economies.

The journal is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on March 31st, June 30th, September 30th and December 31st, and it offers a platform for publication of contributions in the form of separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles, essays on current social topics or events, reviews on publications related to the main orientation of the journal and also information or reports connected with the inherent mission of the journal. At the end of every entire volume the journal's editorial office releases in electronic on-line version in the English language prepared abstract proceedings **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS** summarizing the all individual contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** in the corresponding volume.

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions in the Slovak language, Czech language, English language, German language, Russian language, French language, Spanish language, Polish language, Serbian language, Slovenian language,

Japanese language, Persian language Dari and by mutual agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

The website of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers the reading public information in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface designed for visually handicapped readers, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal's editorial office provides also feedback communication through its own e-mail address. At the same time the website of the journal offers readers due to the use of dynamic responsive web design accession and browsing by using any equipment that allows transmission of information via the global Internet network.

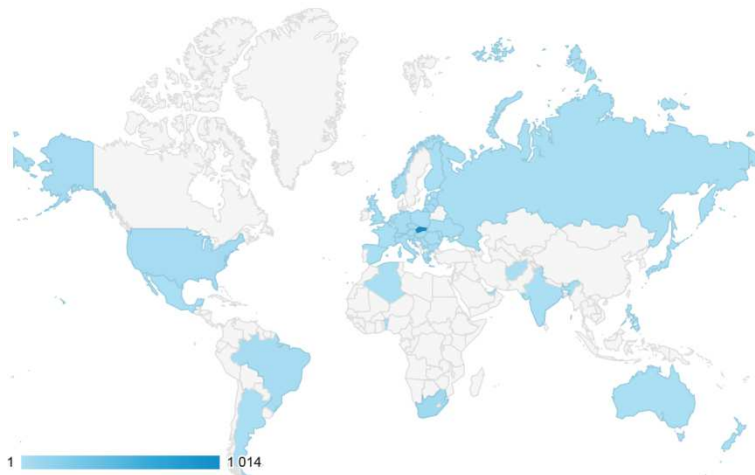
The current, first issue of the second volume of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a total of ten separate scientific papers in four languages – in the English, Spanish, Czech and Slovak languages. The first study presents readers the Polish police, its mission and tasks in the role of the agent for the protection of human rights in Poland. The following study entitled “Prolegomena in the Canon Law – the Charismas and Their Institutionalization in the Early Church” analyzes key questions of the Canon law. Also the third study analyzes and clarifies historical context, this time from the view of kinship and family law applied in the Aztec urban state of Tenochtitlan in prehispanic Mexico. The next study systematically and in detail explains the questions of current and anticipated future possibilities to identify individuals based on the DNA analysis in favour of forensic genetics. The fifth study is devoted to a comprehensive analysis of the questions of the procedural aspects of liability for nuclear damage, particularly in terms of its current international provisions. The following study offers readers clarifying the issue of the right to privacy of employees from the view of the legal practice of courts in the Slovak Republic and the Czech Republic. The seventh study presents and analyzes in detail the legal context of abortion and infanticide in the modern Hungarian criminal law. The following scientific paper comprehensively explains, analyzes and evaluates the functions of the personnel marketing in the perception of business managements in the Slovak Republic. In order the penultimate scientific paper defines and on the example of the construction sector explains the questions of work injuries in small and medium-sized enterprises in the Slovak Republic, and the final scientific paper clarifies, analyzes and illustrates the term and definition of the disparity focused personnel audit.

In relation to the release of the first number of the second issue of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** we are pleased to inform all its readers, contributors as well as fans that the journal has been successfully registered in the international database IndexCopernicus International and applied for registration in other international databases. At the same time we would like to inform that till the date of the new issue, the journal's websites had recorded a total of 44 countries of visits (in alphabetical order):

1. Afghanistan	16. Greece	31. Poland
2. Algeria	17. Hong Kong	32. Romania
3. Argentina	18. Hungary	33. Russia
4. Australia	19. India	34. Serbia
5. Austria	20. Italy	35. Slovakia
6. Belgium	21. Japan	36. Slovenia
7. Benin	22. Kosovo	37. South Africa
8. Brazil	23. Latvia	38. Spain
9. Bulgaria	24. Lithuania	39. Switzerland
10. Croatia	25. Malta	40. The Netherlands
11. Czech Republic	26. Mexico	41. Ukraine
12. Estonia	27. Moldova	42. United Arab Emirates
13. Finland	28. New Zealand	43. United Kingdom
14. France	29. Norway	44. United States of America
15. Germany	30. Philippines	

On the occasion of launching the first issue of the second volume of the journal I would be delighted to sincerely thank all contributors who contribute actively in it and share with the readers their knowledge, experience or extraordinary views on legal issues in their broadest social context as well as the top management of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, all friends, colleagues, employees of the Faculty of Law as well as rector's administration at the Trnava University in Trnava for their support and suggestive advices and, finally, also members of journal's editorial board.

Figure 1 Territorial View of Visitors' Countries in Relation to the Websites of the Journal SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA before Issuing the First Number of the Second Volume

Source: Tools of Google Analytics in Relation to Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Available at: <http://www.google.com/analytics/>. © Google Analytics.

I believe that the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** will provide a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in context of their broadest interdisciplinary social relations, in like manner at national, regional and international levels.

On behalf of the entire editorial board and editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Yours faithfully,

Jana Koprlová,

editor in chief

Trnava, Slovakia, March 31st, 2014

Police Task of Agents for the Protection of Human Rights in Poland

Jacek Dworzecki

Abstract: *This paper presents the tasks entrusted to officers of the Polish police acting on behalf of the Chief of Police and Provincial Police Commanders, proxy functions for the protection of human rights. In addition, the text indicates the principal regulations which currently form the Polish police law and which discuss the issues in the area of respect for human rights and freedoms.*

Key Words: *Human Rights; Proxy for Human Rights; the Polish Police; Poland.*

Introduction

Police in Poland is the most prominent body of law enforcement in society's life. The purpose of the group is a direct, daily protection of law and order and public safety. An individual's contact with a police officer is the most common direct contact with a public official who represents the authority of the state. The law, respected in practice by state officials, serves not only the citizens, but also those in power and the state officers. A police officer is thus a servant of the law, often being its first interpreter, who decides whether the law has been violated, and how to protect the violated rights.

The sign of changes that have occurred in Poland in the recent years is, among others, a high approval for the police in Poland after 1989 what has been reflected in polls. The changes in the legislation defining the limits of power have contributed to this state and also taking into account the so-called police laws or regulations governing the operation of the police, the main international standards defining the conduct of the police. The basic canon of these standards includes, among others: principles on the use of force and firearms, the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, proceedings against the detainees, temporarily arrested or prisoners, respecting the right to privacy and the right to peaceful assembly.

This paper presents the role and tasks of police agents for the protection of human rights in Poland.

The Polish police law conditioning abiding by human rights

Police Law is a system of rules defining and governing the structure, organization, and activities of the organs involved in the protection of public safety and order, and in particular the rights and responsibilities of these authorities, including the extent and manner of their activities. The applicable police law is the result of changes that have taken place in the recent years in Poland.¹

The basic provisions of the Polish law currently forming the police law, in which the issues in the area of respect for human rights and freedoms are contained in the following acts:

- ✚ The Act of 6th April 1990 on the Police;
- ✚ The Act of 24th May 2013 on force and firearms measures;
- ✚ The Decree of Council of Ministers of 21st November 2011 on the establishment of the Ministry of Internal Affairs;
- ✚ The Decree of Council of Ministers of 17th September 1990 on the determination of cases and the conditions and methods of use by the police of coercive measures;
- ✚ The Decree of Council of Ministers of 17th September 1990 on the mode of ID checks and the detention of persons, personal checks, browsing of baggage, and charge checks by the police;
- ✚ The Decree of the Minister of Internal Affairs and Administration of 21st June 2002 concerning medical examinations of detainees by the police;
- ✚ The Decree of Council of Ministers of 19th July 2005 on the detailed conditions and manner of the use of firearms by police officers and the rules for use of firearms by troops and police units;
- ✚ The Ordinance No. 805 of the Police Commander in Chief of 31st December 2003 on the rules of officer's professional ethics;
- ✚ The Decision No. 327 of the Police Commander in Chief of 27th May 2008 on the establishment of the Representative the Police Commander in Chief for the Protection of Human Rights.

¹ DWORZECKI, J. *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*. 1. wyd. Kraków: EAS, 2011, p. 212. ISBN 978-83-61645-68-9.

By enumerating these acts relating to the activities of the Polish police in the context of respect for human rights and freedoms, the implementing acts of lower rank and internal rules of an executive nature, instructional or explanatory (e.g. patrol service regulations, escort services, instructions regarding investigative work, and operations instructions), which directly regulate the actions of individual police forces, have been omitted.

The task of police agents for the protection of human rights

The concern for the observance of human rights standards by the Polish Police and the Police is a very important part of the operation of this service. The way in which the police act against the people translates directly as the social image of the institution. The treatment of officers and employees within the Police has a direct influence on the ambience or the service work, and thus on the efficiency of tasks.

Both, the single (external) and the second (internal) aspects of the protection of human rights in the Polish Police are very important and require a systemic approach and cooperation between different subjects within the police and beyond. In both cases, the openness of the police on the cooperation with numerous institutions and governmental and non-governmental organizations whose activities can help maintain high standards for the treatment of a man by another man is required.

Since 2004, the Polish Police has been operating a network of agents for the protection of human rights.² At the moment, at the central level, the post is held by is the Plenipotentiary of the Police Commander in Chief for the Protection of Human Rights.

The duties which the plenipotentiary performs are promoting the human rights in the police, ensuring the observance of standards of protection in the activities of the Police and representation of the Police Commander in Chief in national and international human rights projects.

The post of the plenipotentiary is exercised by the single position for the Protection of Human Rights in Police, whose tasks include in particular:

- ✚ developing and updating the concept of internal controls and tools of human rights in the police;

² DWORZECKI, J. and J. SZYMCZYK. *Kryminologia: Wybrane zagadnienia*. 1. wyd. Gliwice: GWSP, 2010, p. 91. ISBN 978-83-61401-24-7.

- ✚ cooperation in the development and updating of training programs and professional development in the field of human rights and monitoring their implementation at all levels of police;
- ✚ coordinating the activities of the police in the implementation of the recommendations of national and international organizations and institutions for the protection of human rights;
- ✚ development and dissemination of training materials in the field of human rights in the police;
- ✚ running a website covering human rights issues;
- ✚ interaction with organizational provincial police commands, the Higher Police School in Szczytno and police academies in tasks' implementation regarding the protection of human rights in the police.

In carrying out the tasks entrusted, the proxy may in particular:

- ✚ seek the assistance of the heads of organizational units of the Police Headquarters, voivodship police commanders, the Rector of the Higher Police School in Szczytno and the commanders of the police academies;
- ✚ apply to managers and commanders of the above-mentioned organizational units of the Police, for the appointment of subordinate officers and employees of the Police to work on the implementation of tasks connected with the work of the proxy.

However, in field units, the task of the Plenipotentiary is carried out by 17 people (in all voivodship police headquarters) and part-time police agents in schools. Tasks catalogue in an independent position of the Proxy Police Commander in Chief for the protection of human rights, includes:

- ✚ promoting human rights and ensuring the observance of standards of protection in the organizational units and police in the province;
- ✚ ongoing monitoring of police activities in terms of respect for human dignity and human rights, and proposing solutions to maintain high standards in this area;
- ✚ initiate cooperation and maintaining regular contact with the authorities and non-governmental organizations that may assist the Police in the protection of human rights;
- ✚ initiating, monitoring and coordinating the activities of organizational units and police in the province in implementation of the recommendations of national and international institutions and organiza-

tions responsible for the protection of human rights and responsibilities under the national programs on human rights protection;

- ✚ preparation of information, opinions and positions concerning the compliance of the police with human rights standards;
- ✚ diagnosis of training needs, initiating or self-organizing training necessary to ensure the proper level of respect for human rights by police officers in the province;
- ✚ representation of the voivodship police commander in national and international human rights projects;
- ✚ preparation of annual reports on the activities of the Regional Police Headquarters in the protection of human rights;
- ✚ ongoing cooperation with the Proxy Police Commander in Chief for the Protection of Human Rights in the implementation of the above-mentioned tasks.

However, the tasks of freelance police proxies in schools include:

- ✚ supporting the Plenipotentiary of the provincial police command in the implementation of training projects in the field of human rights at the central level and within the confines of local improvement, including assistance in the preparation and implementation of training (detailed lesson plans, teaching materials, conducting demonstration classes);
- ✚ participation in the work on the changes to police training programs in the field of human rights issues and ethics;
- ✚ implementation of the recommendations of international subjects upholding compliance with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights in the section on training and promotion of human rights in the police;³
- ✚ development and dissemination of the European Court of Human Rights in training units and provincial police headquarters;
- ✚ representation of the School's Chief in national and international projects devoted to the subject matter.

All the information about the violation of human rights by the police is a very important source of knowledge about the area and phenomena that requires action within the self-improvement of the police as an institution friendly to the society and the employed officers and employees.

³ VRÁBLOVÁ, M. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich sprawców czynów karalnych w Europie. Możliwości adaptacyjne orzecznictwa a faktyczne potrzeby. *Zeszyty Naukowe*. 2013, nr 2, p. 144. ISSN 2084-1809.

The role of human rights in the service of the Polish police

The role of human rights in the service of a police officer can be seen in three aspects:

- ✚ the first involves the obligation to observe, in the course of performing his duties, the human rights and freedoms (the police officer cannot infringe them);
- ✚ the second concerns the obligation to protect human rights (the police officer as a “guardian” of human rights);
- ✚ the third is related to the fact that a police officer is also protected by the human rights.

“Police officers, while executing their duties, are required to respect human dignity and respect and protect the human rights” – it is an article of the Police Act, the basic legal act in force which binds every Polish police officer. Police officers, in order to be able to effectively carry out their duties, have been equipped in a number of resources – if they are not used in accordance with the law – they may violate human rights and freedoms. The possibility of an ID check, a search or an arrest, a control of correspondence, or other rights, may give the impression that the police officer “has the authority”. Such reasoning may have a corruptible effect on a police officer. In the context of police service, it is essential to remember that a lawful state is governed by the law, and not by an arbitrary will of an official. What a police officer can do and how it should be done, is decided by the law.⁴ In contrast to this – a man can do everything that the law does not prohibit.

What is crucial is that the majority of human rights is of a limited (relative) character.⁵ The conditions and extent of these restrictions, however, are strictly defined by law and the police officer should be fully aware of this.⁶ Another issue is that the police officer, while on duty, often has contact with people such as criminals, people under the influence of alcohol, often aggressive, using violence, drug addicts, prostitutes, etc. Although, in some cases it may be difficult, a police officer has to realize

⁴ HRUDKA, J., D. ZÁMEK, et al. *Organizace a činnost policejních služeb: Stav k 1. 1. 2012*. 1. vyd. Praha: Police History, 2012, p. 11. ISBN 978-80-86477-56-5.

⁵ HAMAJ, P., M. MARTINSKÁ and J. MATIS. *Vybrané problémy zo všeobecnej sociológie*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2005, p. 86. ISBN 80-8040-266-3.

⁶ DIANIŠKA, G., J. KOPRLOVÁ, V. KUBALA, T. STRÉMY and M. VRÁBLOVÁ. *Kriminológia*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, p. 198. ISBN 978-80-7380-198-4.

that every person has dignity, which he is obliged to respect.⁷ In the activities undertaken, a police officer cannot look down on people. Moreover, those who are subjected to his actions should be treated according to the rule of being equal before the law. They cannot be biased in any case nor may they discriminate against people, particularly on the grounds such as sex, nationality, race, social origin or religion, etc.

A special privilege is the right to use coercive measures. A police officer, however, has the obligation to apply them according to the law, i.e. only in cases and in the manner prescribed by law. Coercive measures may be applied only to the extent necessary and in such a way as to cause the least possible damage.

In a democratic state of law, an officer is on the one hand a representative of public authority, and on the other hand has a subordinate role to play in ensuring public safety.⁸ This subservient role relates to the protection of human rights and freedoms against any violation. The police officer, who in a law-abiding way, fully executes his subordinate role to the public, should be provided with adequate working conditions, protection and assistance from the state and society.

A few of the selected provisions of the Declaration on the Police can be quoted here, belonging to the so-called “soft” international law (not legally binding by states):

- ✚ a police officer, who shall apply to the provisions of the Declaration on the Police, should get an active, moral and physical support to the communities he serves;
- ✚ a police officer has to perform his duties under such professional, psychological and material conditions to provide the proper protection for the integrity, impartiality, and dignity;
- ✚ a police officer has the right to equitable remuneration, taking into account the specific aspects of his work, such as increased risks and responsibilities, and the standardized time;

⁷ MATIS, J. and P. KOHÚT. *Ponímanie profesie policajta ako sociálna pomoc občanovi – ako sociálna práca*. In: I. BIENKOWSKA, J. SZYMCZYK and R. KOCHAŃCZYK, eds. *Współczesne determinanty bezpieczeństwa*. 1. wyd. Gliwice: GWSP, 2011, p. 258. ISBN 978-83-61401-64-3.

⁸ ONDICOVÁ, M. and S. UHRIN. *Prevenencia kriminality*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, pp. 86-89. ISBN 978-80-7380-405-3.

- ✚ a police officer against whom disciplinary measures have been taken or criminal penalties, has the right to appeal to an independent and impartial body or a court order;
- ✚ on appearing before a court or tribunal, a police officer has the same rights as any other citizen.

Within the monitoring of police organizations of the selected European countries, conducted in 2000 – 2001 by the Helsinki Foundation for Human Rights, working conditions of police officers were examined. In a published report, the working conditions offered by the State Police and the police, have a major impact on the quality, efficiency, and hence, the level of protection of human rights in so far as the police is to protect them. It should be noted that the police officer – as a person – is entitled to all the rights and freedoms enshrined in documents such as the Polish Constitution or the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Conclusion

The signs of the changes that have occurred in Poland in the recent years include the recognized in the polls high approval for the Police in Poland after 1989. Currently, the support for the formation is declared by more than 73 % of the population, and only 11 % had a negative assessment of the police. Changes in the legislation, defining the limits of power, and taking into account the so-called police laws or regulations governing the operation of the Police have, the basic international standards have all influenced this change.

The basic canon of these standards includes: principles on the use of force and firearms, the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the proceedings against the detainees, temporarily arrested or prisoners, respect to the right to privacy and the right to peaceful assembly. In conclusion to this paper, it should be noted that the police, which is the largest – with 102 000 officers responsible for the formation of public safety and order in Poland, is an institution which function corresponds with the modern standards of a democratic state, and the rights and fundamental freedoms of a man are the priority for police on duty.

References

- DIANIŠKA, G., J. KOPRLOVÁ, V. KUBALA, T. STRÉMY and M. VRÁBLOVÁ. *Kriminológia*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 326 p. ISBN 978-80-7380-198-4.
- DWORZECKI, J. and J. SZYMCZYK. *Kryminologia: Wybrane zagadnienia*. 1. wyd. Gliwice: GWSP, 2010. 297 p. ISBN 978-83-61401-24-7.
- DWORZECKI, J. *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*. 1. wyd. Kraków: EAS, 2011. 365 p. ISBN 978-83-61645-68-9.
- HAMAJ, P., M. MARTINSKÁ and J. MATIS. *Vybrané problémy zo všeobecnej sociológie*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2005. 113 p. ISBN 80-8040-266-3.
- HRUDKA, J., D. ZÁMEK, et al. *Organizace a činnost policejních služeb: Stav k 1. 1. 2012*. 1. vyd. Praha: Police History, 2012. 233 p. ISBN 978-80-86477-56-5.
- MATIS, J. and P. KOHÚT. Ponímanie profesie policajta ako sociálna pomoc občanovi – ako sociálna práca. In: I. BIENKOWSKA, J. SZYMCZYK and R. KOCHAŃCZYK, eds. *Współczesne determinanty bezpieczeństwa*. 1. wyd. Gliwice: GWSP, 2011, pp. 257-264. ISBN 978-83-61401-64-3.
- ONDICOVÁ, M. and S. UHRIN. *Prevenca kriminality*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 145 p. ISBN 978-80-7380-405-3.
- VRÁBLOVÁ, M. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich sprawców czynów karalnych w Europie. Możliwości adaptacyjne orzecznictwa a faktyczne potrzeby. *Zeszyty Naukowe*. 2013, nr 2, pp. 134-145. ISSN 2084-1809.

Doc. PhDr. Jacek Dworzecki, PhD.

Faculty of Philology and History
Pomeranian University in Słupsk
Arciszewskiego 22A
76-200 Słupsk
Poland
jacekdworzecki@o2.pl

Prolegomena kanonického práva – charismata a jejich institucionalizace v prvotní církvi¹

Prolegomena in the Canon Law – the Charismas and Their Institutionalization in the Early Church

Stanislav Příbyl

Abstract: *The presented study focuses on the key issues of the Canon law – the charismas and their institutionalization in the Early Church. The author pays his attention primarily to following questions: Glossolalia, Divination, Teachers, Healing, Introducing the Church, Stabilization of the Church Structures, and the Highest Shepherd.*

Key Words: *The Canon Law; Prolegomena; Charismas and Their Institutionalization; the Early Church; Introducing the Church; Stabilization of the Church Structures.*

Abstrakt: *Předložená studie se zaměřuje na klíčovou problematiku kanonického práva – charismat a jejich institucionalizace v prvotní církvi. Autor věnuje primární pozornost následujícím otázkám: Glosolálie, Prorokování, Učitelé, Uzdravování, Představení církve, Stabilizace církevních struktur, a závěrem také otázce nejvyššího Pastýře.*

Klíčová slova: *Kanonické právo; Prolegomena; charismata a jejich institucionalizace; prvotní církev; představení církve; stabilizace církevních struktur.*

Apoštolská konstituce „Sacrae disciplinae leges“, kterou papež Jan Pavel II. promulgoval Kodex kanonického práva,² uvádí rozličná duchovní obdarování – charismata – do celku života a organismu církve. Argumentuje na základě analýzy biblických novozákonních pramenů: „Tak nám Nový zákon umožňuje mnohem lépe pochopit důležitost kázně, aby-

¹ Studie je výstupem z vědeckého projektu VEGA s názvem „Teológia a právo – Prínos kresťanstva k rozvoju európskej právnej kultúry“, registrovaného pod číslom 1/0495/11.

² *Acta Apostolicae Sedis*. 1983, vol. 75, pars II, s. 1033-1363.

chom lépe porozuměli vazbám, které ji těsně spojují se spásonosnou povahou evangelia. Když je tomu tak, je dostatečně zřejmé, že není cílem kodexu, aby v životě církve nahradil víru, milost, charismata nebo především lásku. Naopak kodex má v záměru navodit takový pořádek v životě společenství církve, který dá přednost lásce, milosti a charismatům a současně usnadní jejich růst jak v životě společenství církve, tak jednotlivců, kteří k němu patří.³ Charismata jednotlivých křesťanů hrála zásadní úlohu zejména v životě rané církve, avšak od samého počátku bylo také žádoucí, aby se nerealizovala chaoticky. O tom svědčí zejména listy apoštola Pavla.

Glosolálie

Ve shromážděních rané církve nevládla „pneumatická anarchie“ nebo „pneumatická demokracie“, navozující romantickou představu o spontánní neuspořádanosti v prvotní církvi.⁴ Spíše lze hovořit o souhře a vzájemném doplňování rozmanitých charismat.⁵ Samotnému Pavlovi navíc velice záleželo na upevnění řádu v bohoslužebných shromážděních, jehož projevem mělo být také usměrňované pořadí prorokování a jeho výkladu, jeho bezprostřední „hermeneutiky“, jak o tom svědčí jeho první list Korintánům: „Pokud jde o mluvení jazyky, ať promluví dva nebo tři, jeden po druhém, a někdo ať vykládá. Kdyby neměli vykladače (*dierméneutés*), ať ve shromáždění mlčí, každý ať mluví ve vytržení jen pro sebe a před Bohem.“ (1Kor 14,27-28)

³ *Codex Iuris Canonici: Kodex kanonického práva: Úřední znění textu a překlad do češtiny. Latinsko-české vydání s věcným rejstříkem.* 1. vyd. Praha: Zvon, 1994, s. XIV-XV. ISBN 80-7113-082-6.

⁴ „Církve stojí pod slovem Božím (resp. Páně) a pod otcovskou kázní apoštola, který je založil. Protože jim vládne Duch, je tento Duch darován jako celek a v jednotě; a také osoby zastávající úřady nebo požívající cti stojí jako členové církevní obce uvnitř její jednoty, nikoli nad ní.“ Von HARNACK, A. *Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten: Urchristentum und Katholizismus.* 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, s. 35. ISBN 3-534-07504-8.

⁵ „Všichni křesťané obdrželi Ducha a stali se ‚duchovními‘. Bez něho pro Pavla neexistuje křesťanská identita a duchovní život. Avšak jednota v Duchu neznamená pro Pavla plošnou ‚rovnost‘. Pro něho je podstatné, že nosná jednota všem darovaného Ducha se konkrétně projevuje v rozmanitosti rozličných, osobně udělených darů. Pavel nezná působení Ducha v nějaké beztvaré všeobecnosti a libovolné zaměnitelnosti: jeden přijal takový, druhý zase jiný dar, takže život církve se projevuje vždy jen v souhře různých duchovních schopností, které se navzájem doplňují, a právě tímto způsobem zjevují plnost a jednomylnost Kristova Ducha.“ Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten.* 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953, s. 61. Beiträge zur historischen Theologie 14.

Mluvení jazyky zde bylo jistě zvláštním, ba rozpoznávacím znamením prorockého charismatu. Tyto tzv. glosolálie však měly mít smysl pouze tehdy, jestliže byly přeloženy do srozumitelné podoby, aby posloužily povzbuzení křesťanů shromážděných ve víře: „V Zákoně je psáno: ‚Jinými jazyky a ústy cizozemců budu mluvit k tomuto lidu, ale ani tak mě nebudou poslouchat‘, praví Hospodin. Mluvení jazyky (*glóssai*) není tedy znamením k víře, nýbrž k nevěře, prorocká řeč však nevede k nevěře, nýbrž k víře. Kdyby se celá církev sešla ve shromáždění a všichni by mluvili ve vytržení, a přišli by tam lidé nezasvěcení a nevěřící, cožpak neřeknou, že blázníte?“ (1Kor 14,21-23) Sám Pavel o svých mimořádných darech nepochybuje, avšak má o to více na mysli především prospěch shromáždění církve: „Děkuji Bohu, že mám dar mluvit jazyky více než vy všichni, ve shromáždění však – abych poučil i druhé – raději řeknu pět slov srozumitelně, než tisíce slov ve vytržení.“ (1Kor 14,18-19) Dar glosolálie se v církvi postupně vytrácel, avšak tzv. montanistické hnutí v polovině 2. století si přisvojilo znovuobjevení této praxe. Pavlem požadovaný přímý vztah mezi hovořením v jazycích a porozuměním obsahu toho, co bylo vyřčeno, však montanisté bezstarostně obešli.⁶

Křesťané obdaření darem prorokování byli v korintské církevní obci trvale přítomni a lze předpokládat, že právě zde jich byl nemalý počet.⁷ Velmi pravděpodobně se nejednalo o proroky putující z jedné církevní obce do druhé, ačkoli ani jim nemělo být misijní nasazení cizí: „Budou-li všichni mluvit prorocky a přijde tam člověk nevěřící nebo nezasvěcený, bude vším, co slyší, souzen a usvědčován, vyjduo najevo věci skryté v jeho srdci, takže padne na kolena, pokoří se před Bohem a vyzná: ‚Vskutku je mezi vámi Bůh.‘“ (1Kor 14,24-25)

⁶ „Zdá se, že ve druhém století se tento dar již sotva pěstoval a prakticky zmizel. Také prorocký entuziasmus byl na ústupu. Právě proto vyzdvihuje ‚nové prorocství‘ tuto stránku věci jako podstatnou a považuje za známky pravého prorokování křečovitou extázi, která vyřadí vědomí a občas vylučuje podivné, cizorodé výkřiky a zvuky.“ Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953, s. 207-208. Beiträge zur historischen Theologie 14.

⁷ „Korintská obec tehdy nečítala více než sto křesťanů. Jestliže Pavel přikazuje, aby dva nebo tři proroci hovořili v křesťanském shromáždění a druží – pravděpodobně rovněž proroci – ‚posuzovali‘, co oni hovoří (1Kor 14,29), předpokládá tím, že počet proroků v Korintě byl výrazně vyšší než dva nebo tři. Snad i deset procent celého shromáždění mohlo být proroky.“ LUZ, U. Stages of Early Christian Prophetism. In: J. VERHEYDEN, K. ZAMFIR a T. NICKLAS, eds. *Prophets and Prophecy in Jewish and Early Christian Literature*. 1st ed. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 64. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 286. ISBN 978-3-16-150338-2.

Mezi Pavlovým usměrňováním kázně korintských církevních shromáždění a lukášovskou retrospektivou prvotní letniční zkušenosti církve lze ve Skutcích apoštolů nalézt spojnici právě v důrazu na srozumitelnost obsahu proroctví: „Všichni je slyšíme mluvit v našich jazycích o velikých skutcích Božích!“ (Sk 2,11b) Veliké Hospodinovy skutky byly pro lid Staré smlouvy spjaty s podivuhodnou událostí exodu: „Znáte dnes přece to, co vaši synové nepoznali a nevěděli, totiž napomínání Hospodina, vašeho Boha, jeho velikost, jeho pevnou ruku a vztaženou paži, jeho znamení a činy, které vykonal uprostřed Egypta.“ (Dt 11,2a) Prorokování v den Letnic a jeho samotný obsah vyjadřuje úžas nad právě takovou mimořádností Božích skutků, ačkoli obsah zvěstování se zde již týká zcela nové zkušenosti, utvářené oslavením vzkříšeného Pána a sesláním Ducha.⁸

Podle Pavla si nemůže nárokovat autenticitu jiné prorocké zvěstování než to, které vyznává Ježíše jako Pána: „Proto vám zdůrazňuji, že žádný, kdo mluví z Ducha Božího, neřekne: ‚Ježíš buď proklet, a že nikdo nemůže říci: ‚Ježíš je Pán (Kyrios)‘, leč v Duchu svatém.“ (1Kor 12,3) Zde není místo pro zjišťování, zda prorocká slova vyznání vyřčená ústy nejsou v rozporu s jednáním pronášejícího, jako je tomu v případě Ježíšova logia zaznamenaného u Matouše: „Ne každý, kdo mi říká ‚Pane, Pane‘, vejde do království nebeského; ale ten, kdo činí vůli mého Otce v nebesích.“ (Mt 7,21)⁹ Přesto však Pavel nepovažuje prorokování za nezpochybnitelný vrchol života v Duchu: „Kdybych měl dar proroctví (*profeteian*), rozuměl všem tajemstvím (*mysteria*) a obsáhl všechno poznání (*gnósin*), ano, kdybych měl tak velkou víru (*pistin*), že bych hory přenášel, ale lásku (*agapén*) bych neměl, nic mi to neprospěje.“ (1Kor 13,2)

S láskou má ovšem prorocký dar společné to, že obdobně jako ona slouží k budování církevního společenství, zatímco mluvení jazyky samo o sobě takový požadavek nemůže splňovat: „Kdo ve vytržení mluví jazyky, mluví k svému užitku, ale kdo mluví prorocky, mluví k užitku církve.

⁸ „Z Petrova následného kázání (v. 16-36) lze usoudit, že se týkalo Ježíše a jeho vyvýšení, a zároveň vyjadřovalo díky za dar Ducha. Jeho řeč ovšem nelze jednoduše označit za misijní výzvu. Chvály měly jistě také misijní podtext, avšak nebylo to jejich prvotní úlohou a cílem.“ PETERSON, D. G. *The Acts of the Apostles*. 1st ed. Grand Rapids; Cambridge; Nottingham: Wm. B. Eerdmans; APOLLOS, 2009, s. 137-138. ISBN 978-1-84474-386-5.

⁹ „Proti těm, kdo se naprázdno dovolávají Kristova jména, stojí ten, kdo činí vůli mého otce v nebesích. Důraz na čin, věrnou poslušnost, oproti pouhému vyslechnutí, znalosti Boží vůle, anebo proti lichému vyznávání slovy, je vlastně již rabínské tradici. Ježíš v této věci plně pokračuje v kontinuitě (21,28-31; 23,3) a myšlenku potkáváme neztenčenou i v raně křesťanské mimokanonické literatuře.“ HÁJEK, M. *Evangelium podle Matouše: Část I: Vyklad kapitol 1 – 9*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1995, s. 186. ISBN 80-7017-924-4.

Chtěl bych, abyste všichni mluvili jazyky, ale ještě více, abyste měli prorocký dar. Neboť ten, kdo mluví prorocky, znamená víc než ten, kdo mluví ve vytržení – ledaže by jeho řeč byla vykládána, aby z toho církev měla užitek.“ (1Kor 14,4-5) Nereálnost takovéhoho přání je ovšem Pavlovi zřejmá.¹⁰ Obdobně je tomu i s duchovním darem víry, který v míře, jež „hory přenáší“, také není a nemůže být dán každému.¹¹ Pozdnější list Titovi pak vyjadřuje přesvědčení, že dar Ducha byl všem zprostředkován skrze křest, který stvrdil jejich víru: „Zachránil nás obmytím, jímž jsme se znovu zrodili k novému životu skrze Ducha svatého. Bohatě na nás vylil svého Ducha skrze Ježíše Krista, našeho Spasitele...“ (Tt 3,5b-6)

V souvislosti s pojmenováním Ducha jako Parakléta, jehož příslibuje ve čtvrtém evangeliu v řečích na rozloučenou s učedníky samotný Ježíš (J 16,4b-15), se v novém světle může jevit i napomínání, povzbuzování či útěcha jako projevy prorokování v Duchu podle Pavla: „Ten však, kdo má prorocký dar, mluví k lidem pro jejich duchovní užitek, napomenutí i povzbuzení.“ (1Kor 14,3) Všechno toto jsou projevy téhož slíbeného Utěšitele: „Prospěje vám, abych odešel. Když neodejdu, Přímluvce (utěšitel, *paraklétos*) k vám nepřijde. Odejdu-li pošlu ho k vám.“ (J 16,7b) Je tak zřejmé, že ačkoli pavlovská i janovská tradice jsou každá svým vlastním způsobem zcela svébytné a na sobě přímo nezávisící, obě konvergují při snaze vystihnout působení Ducha. Evangelista Marek pak uvádí prorocký dar do souvislosti s očekávaným svědectvím v době pronásledování: „Až vás povedou před soud, nemějte předem starost, co budete mluvit; ale co vám bude v té hodině dáno, to mluvejte. Nejste to vy, kdo mluví, ale Duch svatý.“ (Mk 13,11)

¹⁰ „Ke slovu *proféteute* by bylo možno připojit *pantes* a dodat, že Pavlovi nebyla cizí myšlenka, že by všichni křesťané měli být proroky. Avšak to je třeba ihned zúžit, neboť přání zde může mít obdobně fiktivní charakter jako v 1Kor 7,7, kde *theló* označuje přání, jehož nesplnitelnosti si je sám pisatel vědom.“ GREEVEN, H. Propheten, Lehrer, Vorsteher bei Paulus. Zur Frage der „Ämter“ im Urchristentum. In: K. KERTELGE, Hrsg. *Das kirchliche Amt im Neuen Testament*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977, s. 311. ISBN 3-534-06683-9.

¹¹ „Třebaže ‚víra‘ v 1Kor 13,2 samozřejmě neoznačuje víru, kterou potřebují všichni k ospravedlnění před Bohem, nýbrž je to víra mimořádná, zázračná, předpokládá nicméně Pavlova formulace ve v. 2b, že i apoštol Pavel si dovedl představit víru bez lásky. Ta je pak bezvýznamná.“ TICHÝ, L. *Chvála lásky: Interpretace a účinky 13. kapitoly prvního listu Korintánům*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 60. ISBN 978-80-244-2052-3.

Prorokování

V řadách proroků se v rané církvi nacházely také ženy: „Každý muž, který se modlí nebo prorocky mluví s pokrytou hlavou, zneuctívá toho, kdo je mu hlavou, a každá žena, která se modlí nebo prorocky mluví s pokrytou hlavou, zneuctívá toho, kdo je jí hlavou.“ (1Kor 11,4-5a) Nejranější období církve zjevně znalo inkluzi žen do některých služeb nebo také ženy jako nositelky charismat, vykonávaných ve prospěch církevního společenství.¹² Ještě v průběhu prvního křesťanského století se ovšem jejich podíl na takovýchto úlohách zužoval: „Učit (*didaskein*) ženě nedovolují.“ (1Tim 2,12a) Tato tendence později zesílila vzhledem k účasti žen pak na blouznivé praxi montanistů od poloviny 2. století.¹³ Spíše k ochraně než k vylučování žen mělo sloužit Pavlovo napomenutí: „Jako ve všech obcích Božího lidu, ženy necht' ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily; mají se podřizovat, jak to říká i Zákon. Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů; ženě se nesluší mluvit ve shromáždění. [...] Pokládá-li se někdo za proroka nebo za člověka obdařeného Duchem (*pneumatikos*), měl by poznat, že to, co vám píšu, je příkázání Páně.“ (1Kor 14,33b-35.37)¹⁴ Je zřejmé, že některé z žen se i v korintské obci jako prorokyně osvědčily, a těžko lze tvrdit, že by do tohoto jinak všeobecně formulovaného zákazu byly zahrnuty.¹⁵

¹² „Na základě novozákonní zvěsti nebo rekonstrukce novozákonní doby nelze ukvapeně dokazovat omezení služby zvěstování slova pouze ve prospěch mužů. Pro tuto otázku je důležitý oddíl o charismatech a službách v 1Kor 12,4-31, který nevykazuje žádné známky jejich zvláštního omezení na základě pohlaví.“ KIRCHSCHLÄGER, W. *Die Anfänge der Kirche: Eine biblische Rückbesinnung*. 1. Aufl. Graz: Styria, 1990, s. 165. ISBN 3-222-11963-5.

¹³ „Ženy jsou prominentními představitelkami montanismu, což významně přispělo k odsouzení ze strany církve. Nabízí se tak významná paralela s pastorálními epištolami, kde protivníci dosahují mimořádného úspěchu u žen a autor proto zakazuje ženám učit a disponovat nepatřičnou mocí nad muži (1Tim 2,12).“ PIETERSEN, L. K. *The Polemic of the Pastors: A Sociological Examination of the Development of Pauline Christianity*. 1st ed. London; New York: T & T Clark International, 2004, s. 104. ISBN 0-567-08183-4.

¹⁴ „Pro opatření uvedené v 1Kor 14 se Pavel jednoznačně odvolává na slovo Páně (14,37). Pavlovský příkaz jistě nelze odůvodnit apoštolovým nepřítelstvím vůči ženám. Pavel chce naopak ženy uchránit veřejného posměchu pro případ, že kladou otázky. V antické době bylo běžné, že ženy byly snadněji vystaveny nebezpečí posměchu, pokud se podrobněji dotazovaly.“ BERGER, K. *Kommentar zum Neuen Testament*. 1. Aufl. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2011, s. 618. ISBN 978-3-579-08129-8.

¹⁵ „Takový zákaz je snadněji srozumitelný, netýká-li se žen, které se v církvi pravidelně a opakovaně osvědčovaly jako nositelky prorockého charismatu, a jako takové byly také uznávány, jak tomu mohlo být například v případech dcer Filipa, zvěstovatele evangelia (Sk 21,9).“ GREEVEN, H. *Propheten, Lehrer, Vorsteher bei Paulus. Zur Frage der „Ämter“ im Urchristentum*. In: K. KERTELGE, Hrg. *Das kirchliche Amt im Neuen Testament*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977, s. 313. ISBN 3-534-06683-9.

Rozpoznávacím znamením skutečného proroka byla především schopnost promlouvat ve zjevení: „Dostane-li se zjevení jinému ve shromáždění, ať ten první umlkne.“ (1Kor 14,30)¹⁶ Toto mimořádné charisma se však uskutečňuje pouze v harmonii s ostatními obdarováními, která pak teprve ve svém celku slouží budování církevního společenství: „Co z toho plyne bratří? Když se shromáždíte, jeden má žalm, druhý slovo naučení (*didachén*), jiný zjevení od Boha (*apokalypsin*), ještě jiný promluví ve vytržení (*glóssan*) a další to vyloží (*hermeneian*). Všechno ať slouží společnému růstu (k budování, *pros oikodomén*).“ (1Kor 14,26) Přesto však může existovat také individuální zjevení ve vytržení, jak o něm Pavel referuje z vlastní osobní zkušenosti: „Musím se pochlubit, i když to není k užítku; přecházím teď k viděním a zjevením Páně. Víím o člověku v Kristu, který byl před čtrnácti lety přenesen až do třetího nebe; zda to bylo v těle či mimo tělo, nevím – Bůh to ví. A víím o tomto člověku, že byl přenesen do ráje – zda v těle či mimo tělo, nevím, Bůh to ví – a uslyšel nevypravitelná slova, jež není člověku dovoleno vyslovit.“ (2Kor 12,1-4) Takováto jedinečná zkušenost však nemá místo ve společných křesťanských shromážděních: „Jestliže ve vytržení nepromluvíte jasné slovo, jak se má poznat, co bylo řečeno? Budete mluvit jen do vzduchu! Na světě je mnoho různých řečí a každá má svá slova. Jestliže však neznám význam těch slov, budu pro mluvícího cizincem a on zase cizincem pro mne.“ (1Kor 14,9b-11) Z toho ovšem vyplývá také rozdíl mezi mluvením jazyky v bohoslužebných shromážděních, jak je reflektuje Pavel, a glosoláliemi prvotní letniční zkušenosti popsané ve Skutcích: „Což nejsou všichni, kteří tu mluví, z Galileje? Jak to, že je slyšíme každý ve své rodné řeči [...]?“ (Sk 2,7b-8a)

Harmonie veškerých služeb a obdarování v církvi spočívá podle Pavla na pevném základě, daném Božím působením, v němž teologická reflexe posléze rozpozná jeho trojiční existenci: „Jsou rozdílná obdarování (*diareseis charismatón*), ale tentýž Duch; rozdílné služby (*diareseis diakonión*), ale tentýž Pán; a rozdílná působení moci (*diareseis energéma*“

¹⁶ „Porokování bez přijatého zjevení nemůže existovat. Podstata zjevení spočívá v tom, že prorok nedospěl k závěru vlastním přemýšlením a vlastními závěry, jak je tomu v případě moudrosti. Také se nejedná o takové nazírání nejvyšších pravd, jež by mohlo být vztaženo pouze na působení božského Ducha v člověku, na němž se zakládá gnoze. Zjevení se především soustředí na jediný předmět, přičemž poznání bezprostředně přistupuje k vlastnímu vědomí, které jej přijímá v jediném okamžiku, a právě proto je možno vnímat smysl tohoto zjevení.“ WEIZSÄCKER, C. *Das apostolische Zeitalter der Christlichen Kirche*. 3. Aufl. Tübingen; Leipzig: Mohr Siebeck, 1902, s. 564.

tón), ale tentýž Bůh, který působí všecko ve všech.“ (1Kor 12,4-6)¹⁷ Pro vnitřní rozvoj pavlovských obcí bylo rozhodující postupné vydělování některých charismat z bohatého vějíře mimořádných obdarování: „Jednomu je skrze Ducha dáno slovo moudrosti (*logos sofias*), druhému slovo poznání (*logos gnóseós*) podle téhož Ducha, někomu zase víra (*pistis*) v témž Duchu, někomu dar uzdravování (*charismata iamatón*) v jednom a témž Duchu, někomu působení mocných činů (*energémata dynaméon*), dalšímu zase prorocství (*proféteia*), jinému rozlišování duchů (*diakriseis pneumatón*), někomu dar mluvit ve vytržení (*gené glóssón*), jinému vykládat, co to znamená (*herméneia glóssón*).“ (1Kor 12,8-10) Takovéto dary se mohly v rozmanitých podobách projevovat i v liturgických shromážděních a přispívat ke spontaneitě a variabilitě života pavlovských církví.¹⁸

Učitelé

Pavel však posléze uvádí ještě další, odlišně koncipovaný výčet struktury v rámci živého organismu církevních obcí: „A v církvi ustanovil Bůh jedno za apoštoly (*apostolous*), druhé za proroky (*profétas*), třetí za učitele (*didaskalous*); potom jsou mocné činy (*dynameis*), pak dary uzdravování (*charismata iamatón*), služba potřebným (*antilémpseis*), řízení církve (*kybernéseis*), řeč ve vytržení (*gené glóssón*).“ (1Kor 12,28) Lze předpokládat, že působení v církvi trvale působících proroků a ještě zřetelněji pak služba učitelů měly tendenci stávat se postupně charismaty trvalými, „úřady“.¹⁹ To je zřetelné z triády apoštolové – proroci – učitelé, jež je

¹⁷ „Otec je označen jako hybátel, který působí svoji láskou, Syn jako ten, který vládne, a Duch jako ten, jenž poděluje a rozdává. V jistém smyslu se Pavlova Trojice inspiruje vzorem starořímského domu, kde na sebe navazují produkce, správa a rozdělování.“ PERROT, Ch. *Ministri e ministeri. Indagine nelle comunità cristiane del Nuovo Testamento*. 1° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2002, s. 48. ISBN 88-215-4775-2.

¹⁸ „Tento seznam je překvapivý a jeho obsah je na první pohled velmi odlišný od dnes vykonávaných služeb. [...] Přesto lze rozlišit tři oblasti, v nichž se tyto služby uskutečňují: jedny označují vlastní činnost křesťanského učitele, jiné křesťanskou činnost směřující k dosažení spásy, a třetí pak křesťanskou službu slova, jež přináší zjevení Boží a vyjadřuje se v modlitbě.“ PERROT, Ch. *Ministri e ministeri. Indagine nelle comunità cristiane del Nuovo Testamento*. 1° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2002, s. 49. ISBN 88-215-4775-2.

¹⁹ „Proto lze říci, že charismatické pojetí církevní obce se otevírá organizačnímu upevnění prvků náležejících k ‚úřadu‘, jimiž jsou zejména autorita, trvalost a pojmenování.“ VÖGTLE, A. Exegetische Reflexionen zur Apostolizität des Amtes und zur Amtssukzession. In: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST a J. WANKE, Hrsg. *Die Kirche des Anfangs. Festschrift für Heinz Schürmann zum 65. Geburtstag*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1977, s. 542. Erfurter Theologische Studien 38.

předsazena dalším pěti různým Božím ustanovením v církvi.²⁰ Pavel má již také zřejmě na mysli zcela konkrétní pověřené osoby, které v církvi tyto úřady vykonávají.²¹ V pavlovských církevních obcích, jež se postupně stabilizovaly, bylo charisma vyučování později již pevně spjato s presbyterským úřadem, obzvláště ceněným v případech těch, „kteří nesou břemeno kázání a vyučování (*en logó kai didaskalia*).“ (1Tim 5,17b)

Zatímco bezprostřední osobní nebo spirituální kontakt s Kristem byl doménou především apoštolů a proroků,²² byli to právě učitelé, kteří přispěli k doktrinární stabilitě, jež nemohla být následně bez vlivu na konsolidaci vnitřního života místních církví.²³ V souladu s židokřesťanskou orientací Matoušova evangelia mohli být učitelé právě oni „zákoníci, kteří se stali učedníky království nebeského.“ (Mt 13,52b) Téže tradici je zavázán i list Jakubův,²⁴ který varuje: „Nechtějte všichni učit druhé, moji bratří:

²⁰ „První tři úřady jsou označeny jasnými pojmy, zatímco zbylé názvy dalších funkcí v církevní obci se zdají být rozvolněnější, neurčitější, významově nestálejší a otevřenější [...] Trojice apoštolové – proroci – učitelé se vypočítává číselným pořadím *próton – deuteron – triton*, zatímco ostatní funkce jsou uvedeny do vztahu pouze příslovcem poté (*epeita*).“ ZIMMERMANN, A. F. *Die urchristlichen Lehrer: Studien zum Tradentenkreis der didaskaloi im frühen Urchristentum*. 2. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1988, s. 107. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 12. ISBN 3-16-145196-1.

²¹ „Tato tři charismata považuje Pavel zjevně za nejdůležitější. Je třeba zaznamenat, že se zde nepojmenovávají charismata abstraktní, nýbrž jejich konkrétní nositelé, takže nikoli apoštolát, profétie a vyučování, nýbrž apoštolové, proroci a učitelé. To znamená, že nositelé těchto charismat vystupují jako profilovaná skupina nebo tak mají alespoň podle apoštolova přání vystupovat. Jako apoštol zařazuje Pavel sebe sama do první skupiny.“ GNILKA, J. *Die frühen Christen: Ursprünge und Anfang der Kirche*. 1. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1999, s. 247. Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament. ISBN 3-451-27094-3.

²² „Počínaje samotným Pavlem nelze zúžit tyto apoštolý [...] na skupinu Dvanácti. Jejich autorita i nadále pramení z bezprostředního kontaktu s Nazaretským, nyní vzkříšeným. Poté jsou uvedeni proroci v roli Božích hlasatelů Vzkříšeného za mimořádného působení jeho Ducha.“ PERROT, Ch. *Ministri e ministeri. Indagine nelle comunità cristiane del Nuovo Testamento*. 1° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2002, s. 54-55. ISBN 88-215-4775-2.

²³ „Učitelé zřejmě tvořili dosti pevně sevěřenou skupinu, jak to plyne z jejich způsobu práce, pravidelného vyučovaného a vyučujícího ‚předáváníí‘ a ‚přijímáníí‘ utvářející se a zčásti již utvořené tradice.“ Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953, s. 66. Beiträge zur historischen Theologie 14.

²⁴ „Styčné body lze nejlépe vysvětlit předpokladem společné tradice, přičemž je zjevné, že náš autor je obzvláště blízký tradici matoušovských logií, která tento pramen výroků dále rozvíjí. Je třeba mít na zřeteli, že i po fixaci předevangelních a evangelních písemných pramenů se mohlo při křesťanské výuce svobodně rozvíjet jejich ústní předávání.“ WANKE, J. *Die urchristlichen Lehrer nach dem Zeugnis des Jakobusbriefes*. In: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST a J. WANKE, Hrsg. *Die Kirche des Anfangs. Festschrift für Heinz Schürmann*

vždyť víte, že my, kteří učíme, budeme souzeni s větší přísností.“ (Jk 3,1) Snad právě zkušenost s nekompetentními nebo samozvanými učiteli vedla autora listu ke kritice hříchů způsobených neukázněným jazykem: „Jím chválíme Pána a Otce, jím však také proklínáme lidi, kteří byli stvořeni k Boží podobě. Z týchž úst vychází žehnání i proklínání.“ (Jk 3,9-10a)

Oproti tomu list Židům předpokládá, že by zralí křesťané měli již sami znát obsah křesťanské nauky, takže vyučování se nabízí spíše jako nouzové řešení: „O tom by bylo mnoho co mluvit, ale je těžké vám to vyloužit, protože nejste ochotni slyšet. Za takovou dobu už byste měli být sami učiteli (*didaskaloi*), a zatím opět potřebujete, aby vás někdo učil abecedě Boží řeči; potřebujete mléko a ne hutný pokrm.“ (Žd 5,11-12)²⁵

Ještě dále směřuje první Janova epištola, která vyjadřuje odpor k šíření nauky dokétistickými heretiky, a potřebu vyučování za těchto okolností prakticky popírá:²⁶ „Toto jsem vám napsal o těch, kteří vás matou. Ale zsvěcení, které jste vy od něho (Krista) přijali, zůstává ve vás, takže nepotřebujete, aby vás někdo učil.“ (1J 2,26-27a) Zsvěcení, doslova pomazání (*chrisma*), je darem Ducha: „Že zůstáváme v něm a on v nás, poznáváme podle toho, že nám dal svého Ducha.“ (1J 4,13) Označení Ježíše Krista jako toho, který „přišel v těle“, zde má obdobný význam, jako pro Pavla vyznání „Ježíš je Pán“: obě vyznavačské formule potvrzují působení Ducha v tom, kdo je pronáší.

Uzdravování

V obou uvedených seznamech charismat či služeb v první epištole Korintským je nápadná také přítomnost daru uzdravování. Ten nechybí ani v závěrečném dodatku Markova evangelia, čítajícím celkem pět obdaro-

zum 65. *Geburtstag*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1977, s. 500. Erfurter Theologische Studien 38.

²⁵ „Autorovo rozlišování mezi dvěma úrovněmi vzdělání je v Novém zákoně výjimečné, zatímco v řecké filosofii bylo běžné. Ačkoli obraz dětí pijících mléko, oproti dospělým, kteří jedí tuhý pokrm, připomíná způsob vyjadřování v 1Kor 2,1-3, autor se vydal novým směrem.“ THOMPSON, J. W. *Hebrews*. 1st ed. Grand Rapids: Baker Academic, 2008, s. 120. ISBN 978-0-8010-3191-5.

²⁶ „Radikální řecký filosofický monoteismus v sobě skrývá nebezpečí podceňování historické skutečnosti. Ta bude mnohými pojmána jako pouhé zdání (od *dokein*), což se projevílo v doketismu, který u Krista připouštěl pouze zdánlivé anebo aspoň utrpení neschopné tělo. V pozadí stojí řecký dualismus, hodnotící hmotnou stránku existence jako cosi negativního.“ POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. uprav. a podstat. rozšíř. vyd. Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 117. ISBN 80-7195-000-9.

vání: „Ty, kdo uvěří, budou provázet tato znamení (*sémeia*): Ve jménu mém budou vyhánět démony (*daimonia ekbalousin*) a mluvit novými jazyky; budou brát hady do ruky, a vypijí-li něco smrtícího, nic se jim nestane; na choré budou vzkládat ruce a uzdraví je.“ (Mk 16,17-18) Daru činit mocná znamení se dovolává také samotný Pavel: „Znaky mého apoštolství se mezi vámi projeví s přesvědčivou vytrvalostí, v znameních (*sémeiois*), divech (*terasín*) a mocných činech (*dynamesín*).“ (2Kor 12,12)²⁷

Také podle Lukášova líčení měl být například počátek misie v Samaří provázen taumaturgickými schopnostmi, které zde projevovat druhý ze sboru Sedmi: „Všichni lidé byli zaujati Filipovými slovy, když je slyšeli, a když viděli znamení, která činil. Neboť z mnoha posedlých vycházeli s velkým křikem nečistí duchové a mnoho ochrnutých a chromých bylo uzdraveno.“ (Sk 8,6-7) Filipova moc činit znamení vyvěrala z plnosti Duha a vkládání rukou apoštolů. Spojení slova s podivuhodnými činy zároveň navazuje na samotnou ježíšovskou tradici: „Všichni užasli a jeden druhého se ptali: ‚Co to je? Nové učení plné moci – i nečistým duchům přikáže, a poslechnou ho.‘“ (Mk 1,27)²⁸ Ještě Eusebius podává svědectví Ireneae z Lyonu z přelomu 2. a 3. století, jenž taumaturgické schopnosti křesťanů zdaleka neomezuje jen na období samotného počátku existence křesťanské církve: „Toliko nebyli s to vzkřísit modlitbami mrtvého, jak to činili Pán a apoštolové. Přece se však stávalo mezi bratřími, když celá místní církev z nějaké nutné příčiny o to vroucně prosila, že se duše zemřelého vrátí do těla a modlitbami svatých byl vrácen člověku život. [...] Vždyť někteří vyhánějí skutečně a opravdu d'ábla, takže dokonce často ti, kteří byli zbaveni zlých duchů, uvěřili a jsou nyní údy církve. Jiní mají dar předvídání (*prognósin*) budoucnosti, mají zjevení a prorokují. Jiní opět uzdravují nemocné vkládáním rukou. [...] Slyšíme, že mnozí bratři

²⁷ „K základům budování křesťanské obce přispívá očividné konání zázraků, jímž se apoštol prokazuje před svým pohanským publikem jako vyslanec mocně působícího Boha (v. 18). Avšak toto charismatické obdarování hraje spíše doprovodnou úlohu při zvěstování Kristova evangelia, v němž Bůh zjevuje svoji spásnou moc v eschatologické perspektivě (srov. Ř 1,16n). S tím také Pavel výslovně spojuje svá slova o budování společenství.“ GEBAUER, R. Charisma und Gemeindeaufbau: Zur oikodomischen Relevanz der paulinischer Charismenlehre. In: M. KARRER, W. KRAUS a O. MERK. *Kirche und Volk Gottes: Festschrift für Jürgen Roloff zum 70. Geburtstag*. 1. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2000, s. 142. ISBN 978-3-7887-1828-2.

²⁸ „O skutečnosti, že apoštolové a raní zvěstovatelé uzdravovali nemocné a posedlé, nelze mít nejmenší pochybnosti, podobně jako o Ježíšových uzdravováních a vyháněních démonů.“ WEISER, A. *Die Apostelgeschichte*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1989, s. 120. ISBN 3-7462-0176-4.

v církvi mají dar prorokování (*protetika charismata*), odhalují ke prospěchu člověka věci skryté, skrze Ducha mluví rozličnými jazyky a vykládají Boží tajemství (*mystéria*).“²⁹

Představení církve

Předposledním ve výčtu charismat z 1Kor 12,28 je řízení církve, doslova její „kormidlování“ (*kybernésis*). Také v prvním listu Tesalonickým, nejstarším z Pavlova epistolária, se již uvádějí pověření nebo ke službě vyčlenění představení církve: „Žádáme vás, bratři, abyste uznávali ty, kteří mezi vámi pracují, jsou vašimi představenými v Kristu a napomínají vás.“ (1Te 5,12) Představení tak nepůsobí ve svém vlastním jménu, nýbrž ve jménu samotného Pána. Zároveň však mají mít Tesaloničtí mimořádnou úctu k projevům prorockých charismat: „Plamen Ducha nezhášejte, prorockými dary nepohrdejte.“ (1Te 5,19-20)³⁰ Jak zde, tak i v Korintě koexistují propojené charismata proctví i vedení církve.³¹ Ani v Tesalonice se však nezdá, že by se v případě proroků jednalo o hostující itinerantní zvěstovatele, kteří by místní církev posléze opouštěli, jak o nich později svědčí především spis Didaché.³²

Pro označení představených, kterým je svěřeno řízení místních církevních obcí a jejichž význam narůstá v době apoštolovy nepřítomnosti, se zatím neustálila jednotná terminologie.³³ Typickou pravomocí tako-

²⁹ Ecclesiastica historia 5,9. In: *Patrologia Graeca*. vol. 20, s. 447-448.

³⁰ „Z Pavlova napomenutí také vyplývá, že působení Ducha v člověku není něčím, co by se zcela vymykalo lidské kontrole a součinnosti. Působení Ducha je možné bránit (zchášet plamen), a to nejen v sobě, ale i v druhém, pokud není jeho obdarování dán ve společenství dostatečný prostor.“ RYŠKOVÁ, M. *První list Tesalonickým*. 1. vyd. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze, 2007, s. 135. ISBN 978-80-85810-46-2.

³¹ „Často nastolovaná alternativa mezi charismatem a úřadem u Pavla neexistuje, protože působení Ducha je nedělitelné. V 1Kor 12,28 náleží pořadajícím Božímu jednání jak funkce příslušející jednotlivcům, tak také mimořádné schopnosti.“ SCHNELLE, U. *Theologie des Neuen Testaments*. 1. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007, s. 310-311. ISBN 978-3-525-03618-1.

³² „Často se předpokládá, že proroci a učitelé působili nad rámec jednotlivé místní církve a že byli ‚putujícími kazeteli‘ z místa na místo. To ovšem nelze ze samotných pavlovských listů nikterak dovodit. Spíše je tomu tak, že příkladně pokračovali v práci uvnitř církevní obce, kterou apoštol nejprve ve velkém započal.“ Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953, s. 65-66. Beiträge zur historischen Theologie 14.

³³ „Proto se vedoucí církve nazývá v přístavním městě Korintu ‚kybernetik‘, je vlastně kormidelníkem tamní církevní obce. Obyvatelé Tesaloniky, úředníci a správního města, si také mohli něco konkrétního představit pod označením svých ‚představených‘.“ KIRCH-

výchto pověřených osob by jistě mělo být spravování finančních prostředků místní církve, avšak například sbírku korintských křesťanů pro jeruzalémské věřící ještě organizuje osobně sám Pavel: „V první den týdne nechť každý z vás dá stranou, co může postrádat, aby sbírka nezačala teprve tehdy, až k vám přijdu. Až budu u vás, vyšlu ty, které doporučíte, s průvodními listy, aby donesli dar vaší vděčnosti do Jeruzaléma.“ (1Kor 16,2-3) Výzva k uskutečnění sbírky prvního dne v týdnu svědčí o praxi nedělních shromáždění a v jejich rámci i kolekt, avšak je to až Pavel, nikoli někdo z místních představených korintské církevní obce, kdo se činí zodpovědným za vybrání peněz a jejich spolehlivé doručení potřebným.³⁴

Také Justinova Apologie z poloviny 2. století dokládá, že místní církve si spravovala získané finanční prostředky, což také předpokládalo pověřenou autoritu příslušného představeného: „Kdo jsme nade vše milovali majetek a peníze, nyní, co máme, odnášíme do společné pokladny a dělíme se o to se všemi potřebnými.“³⁵ Hermův Pastýř, spis přibližně o desetiletí předcházející Justinovu Apologii, specifikuje úlohu konkrétních nositelů úřadu v církvi – biskupů – při charitativní činnosti. Byli to totiž především oni (*episkopoi*), kdo měli ochraňovat ve své službě chudáky a vdovy. (Sim IX 27,2)³⁶

Oproti biskupskému pověření, o němž svědčí Pastýř, uváděl Pavel štědrost křesťanů ještě do souvislosti s charismaty: „Bůh má moc zahrnout vás všemi dary své milosti, abyste vždycky měli dostatek všeho, co potřebujete, a ještě vám přebývalo pro každé dobré dílo.“ (2Kor 9,8) Sami Korintští tak poslouží jeruzalémským křesťanům charismatem diakonie: „Přesvědčení touto vaší službou budou slavit Boha za to, jak jste se pod-

SCHLÄGER, W. *Die Anfänge der Kirche: Eine biblische Rückbesinnung*. 1. Aufl. Graz: Styria, 1990, s. 61. ISBN 3-222-11963-5.

³⁴ „Pokyny, jež Pavel dává pro přípravu ‚kolekty‘ ukazují, že takováto organizace ještě v nejnějším nebyla k dispozici. Jinak by Pavel nemusel vyzývat každého jednotlivce, aby dal stranou ušetřené peníze, které mu při setkání odevzdá. Také pro předání daru museli být v Korintu a Filipách nejprve zvoleni vhodní muži.“ Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953, s. 71-72. Beiträge zur historischen Theologie 14.

³⁵ Apologia prima 14. In: *Patrologia Graeca*. vol. 6, s. 347-348.

³⁶ „Episkopové pravděpodobně náleželi do kruhu presbyterů, avšak stále více se z něj vydělovali. Z jiných pramenů víme, že přibližně v této době se monoepiskopální struktura prosadila také v Římě, tedy relativně pozdě.“ HAHN, F. a H. KLEIN. *Die frühchristliche Prophezie: Ihre Voraussetzungen, ihre Anfänge und ihre Entwicklung bis zum Montanismus: Eine Einführung*. 1. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2011, s. 146-147. Biblisch-Theologische Studien 116. ISBN 978-3-7887-2484-9.

řídili Kristovu evangelium a jak štědře se projevuje vaše společenství s nimi i se všemi.“ (2Kor 9,13)

V seznamu sedmi duchovních darů uvedených v listu Římanům je příznačná přítomnost úlohy představeného. Nechybí zde ani diakonický dar, který se již dříve projevil štědrá službou korintských křesťanů bratřím v Jeruzalémě,³⁷ avšak na prvním místě uvádí samo prorocké charisma: „Máme rozličné dary podle milosti (*charismata kata tén charin*), která byla dána každému z nás: Kdo má dar prorockého slova (*proféteian*), ať ho užívá v souhlase s vírou. Kdo má dar služby (*diakonian*), ať slouží. Kdo má dar učit (*didaskón*), ať učí. Kdo dovede povzbuzovat (*parakalón*), necht' povzbuzuje. Kdo rozdává (*metadidou*), ať dává upřímně. Kdo stojí v čele (*proistamenos*), ať je horlivý. Kdo se stará o trpící (*eleón*), ať pomáhá s radostí.“ (Ř 12,6-8) Prorocké slovo se má pronášet „podle víry“, což je bezesporu významné kritérium zkoumání a rozlišování duchů, při němž již mohla vystupovat do popředí autoritativní úloha představených církve.³⁸ Také první list Korintánům předpokládá rozpoznávání Ducha v prorocké řeči: „Z proroků ať promluví dva neb tři a ostatní ať to posuzují.“ (1Kor 14,29)³⁹

V kontextu listu Římanům je také pozoruhodné, že jako představená je uvedena také jáhenka Foibé: „Přijměte ji v Pánu, jak se sluší mezi věřícími, pomáhejte jí, kdyby vás v něčem potřebovala, neboť i ona byla pomocnicí (*prostatis*) mnohým i mně samému.“ (Ř 16,2) Přítomnost představených a absence misijních funkcí v seznamu listu Římanům svědčí

³⁷ „Jestliže zde Pavel označuje sbírku jako *diakonia* (v. 13), pak se zjevně jedná o stejnojmenné charisma (Ř 12,7), jímž je souhrnně pojmenováno projevování rozmanitých organizačních a charitativních úloh v církevní obci.“ GEBAUER, R. Charisma und Gemeindeaufbau: Zur oikodomischen Relevanz der paulinischer Charismenlehre. In: M. KARRER, W. KRAUS a O. MERK. *Kirche und Volk Gottes: Festschrift für Jürgen Roloff zum 70. Geburtstag*. 1. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2000, s. 145. ISBN 978-3-7887-1828-2.

³⁸ „Pavel uvádí charisma ‚prorokování‘ a kvalifikuje jej záhadnou formulí ‚v souladu s analogií víry‘. Jakkoli je tato charakteristika raně křesťanské profétie stručná, jasně poukazuje na to, že prorocké projevy podléhaly určité regulaci. Tento text tak naznačuje kritérium, na jehož základě apoštol podle 1Te 5,20 a násl. očekával zkoumání prorocství.“ GILLESPIE, Th. W. *The First Theologians: A Study in Early Christian Prophecy*. 1st ed. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 1994, s. 50. ISBN 0-8028-3979-7.

³⁹ „V této rozpravě o darech udílených Duchem svatým Pavel upřesňuje, že apoštolové a učitelé mají zvláštní úlohu vůči prorokům, pronášejícím výroky, a někteří (*alloi*) jsou obzvláště vybaveni Duchem pro rozlišování duchů (*diakrisis pneumatón*).“ THISELTON, A. C. *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. 1st ed. Carlisle: Paternoster Press, 2000, s. 1140. ISBN 0-85364-559-0.

o výčtu služeb, jejichž nasazení směřuje dovnitř církevní obce, nikoli směrem vně, k misijní expanzi. Jak se ovšem konkrétní jednotlivci do těchto služeb ustanovovali nebo jakým procesem byli následně uznáváni za způsobilé vykonávat své úřady, se z bezprostředního kontextu Pavlových seznamů dozvědět nelze.⁴⁰

Stabilizace církevních struktur

V době pravděpodobného sepsání pozdějšího listu Efesanům byly již jednotlivé křesťanské komunity strukturovanější než v samotných prvopočátcích církve. Čelné místo zaujímají apoštolové a proroci, kteří svoji zakladatelskou službu církvi na jejím počátku odevzdali. Jsou zde však ještě další služby: „A toto jsou jeho dary: jedny povolal za apoštoly (*apostolous*), jiné za proroky (*profetas*), jiné za zvěstovatele evangelia (*euangelistas*), jiné za pastýře a učitele (*poiménas kai didaskalous*), aby své vyvolené dokonale připravil k dílu služby – k budování Kristova těla.“ (Ef 4,11-12) Na rozdíl od seznamu v listu Korintánům (1Kor 12,28) nejsou ke dvojici apoštolů a proroků přidružení učitelé, neboť úctyhodná paměť apoštolů a proroků jejich význam převyšuje.⁴¹

Kontext úryvku z listu Efesanům prozrazuje, že se zde rozmanité úřady a služby pojímají jako skutečná duchovní obdarování pro církev. Podnětem je autorovi žalmový verš v septuagintní verzi: „Proto je řečeno: ‚Vystoupil vzhůru, zjal nepřátele, dal dary lidem.‘“ (Ef 4,8; cf Ž 68,18-19) Na rozdíl od starozákonního textu je zde ovšem dárce sám Kristus, který nejprve vystoupil na nebe. Služebníci jsou tak pověřeni samotným oslaveným Kristem; proto nejsou osobami ustanovenými na základě

⁴⁰ „Pavel neuvažuje o tom, jakým způsobem lze obdržet službu v církvi, ať skrze volbu obcí anebo ustanovením a pověřením ze strany zakladatele obce. Pavel v Ř 12 a 1Kor 12 nepopisuje právní korporaci a její úřady, nýbrž hovoří o organismu a funkcích vedoucích členů, kteří jistě nebyli úředníky v právním slova smyslu, nýbrž lidmi požívajícími důvěru uvnitř vnitřně soudržného společenství.“ ROHDE, J. *Urchristliche und frühkatholische Ämter: Eine Untersuchung zur frühchristlichen Amtsentwicklung im Neuen Testament und bei den apostolischen Vätern*. 1. Aufl. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1976, s. 46. Theologische Arbeiten: Bd. 33.

⁴¹ „Zdá se, že autor epištoly Efesanům nepřipisuje zvláštní význam učitelům – *didaskaloi*. Ti již nestojí na třetím místě po apoštolech a prorocích, nýbrž propadají se na konec řady, zatímco evangelisty a pastýře zjevně znal a považoval je za stabilizované úřady, které lze jistě oprávněněji připojit k apoštolům a prorokům.“ ZIMMERMANN, A. F. *Die urchristlichen Lehrer: Studien zum Tradentenkreis der didaskaloi im frühen Urchristentum*. 2. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1988, s. 116. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 12. ISBN 3-16-145196-1.

pragmatického uvažování nebo právních norem.⁴² Jejich úloha v církvi není organizátorská nebo „manažerská“. Kristus je daroval církvi proto, „aby své svaté připravil [...] k budování Kristova těla, až bychom všichni dosáhli jednoty víry a poznání Syna Božího, a tak dorostli zralého lidství, měřeno mírou Kristovy plnosti.“ (Ef 4,12-13)

V souvislosti se vztahem muže a ženy uvádí list Efesanům zcela zásadní princip soužití věřících: „V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým.“ (Ef 5,21a) Za situace, kdy absolutní poslušnost všech křesťanů je vyhrazena samotnému Kristu, nelze hovořit o bezpodmínečné subordinaci těch, kdo nejsou nositeli úřadů, vůči ustanoveným či osvědčeným služebníkům církve.⁴³ List Efesanům může také připomínat nekanonický prvokřesťanský spis Didaché (Učení dvanácti apoštolů), kde mají funkční i chronologickou přednost původní charismatické služby – v případě Didaché putující apoštolové, proroci a učitelé – před stabilními úřady v církevních obcích, totiž před episkopy a diakony, jejichž služba postupně nabývá subsidiární úlohu vůči působení charismatiků. (Did 15,1b) Učitelé, uvedení v epištole Efesanům společně s pastýři, již zjevně patří ke službám stabilně zřizovaným v církevních obcích. Úkolem nositelů těchto úřadů bylo především zabezpečovat jednotu a vnitřní organizační i věroučnou sevřenost církevních obcí a jejich ochranu před hrozícími rozkladnými tendencemi.⁴⁴

Dvojici pastýřů a učitelů jsou v pětičlenném seznamu církevních služeb v listu Efesanům předřazeni zvěstovatelé evangelia – evangelisté. Právě tímto titulem označuje Lukáš jednoho ze Sedmi, totiž Filipa: „Tam (v Cesarei) jsme navštívili Filipa, kazatele evangelia a jednoho ze Sedmi,

⁴² „Představují velkorysý dar oslaveného Krista a nejsou plodem dřívějšího ustanovení na právním základě. Jinak řečeno, církev neposkytuje služby sobě samotné, nýbrž je to sám Kristus, který je daruje, a to bez ustání.“ ROMANELLO, S. *Lettera agli Efesini*. 1^a ed. Milano: Paoline, 2003, s. 142. ISBN 88-315-2426-7.

⁴³ „Také křesťanský bratr obdržel svůj dar, svoji svobodu, svoji odpovědnost. Proto je každý na svém místě reprezentantem oslaveného Pána. Vůči Kristově přítomnosti (*praesentia Christi*) je třeba spravovat se s tapeinofrosu, nh – pokorou myslí, a to především proto, že se skrze ni setkáváme s nositelem charismatu.“ KÄSEMANN, E. *Amt und Gemeinde im Neuen Testament*. In: K. KERTELGÉ, Hrsg. *Das kirchliche Amt im Neuen Testament*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977, s. 188. ISBN 3-534-06683-9.

⁴⁴ „Ohledně úlohy těchto autorit ve 4. kapitole Efezským lze mít za to, že čím silněji se obec odchýlí od počáteční jednotící zkušenosti (křest, Duch), o to větší má církevní autorita příležitost etablovat se právě na základě těchto jednotlivých prvků. Idea organismu církve přitom působí ‚represivně‘ vůči odštěpencům (i proti jakékoli ‚elitě‘, která se neztotožňuje se současným vedením).“ BERGER, K. *Kommentar zum Neuen Testament*. 1. Aufl. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2011, s. 707. ISBN 978-3-579-08129-8.

a ubytovali se u něho. Ten měl čtyři neprovdané dcery, prorokyně.“ (Sk 21,8b-9) Je pozoruhodné, že prorokyněmi jsou zde Filipovy dcery, tedy ženy, snad aby se naplnilo příslibení letničního kázání, v němž se Petr odvolává na Joelovo proroctví: „A stane se v posledních dnech, praví Bůh, sešlu svého Ducha na všechny lidi, synové vaši a vaše dcery budou mluvit v prorockém vytržení, vaši mládenci budou mít vidění a vaši starci budou mít sny.“ (Sk 2,17; Jl 3,1) Oproti starozákonní předloze zde představení mláďenců před starce podtrhuje také mladistvý charakter samotné rodící se církve, i když jistě v idealizované podobě.⁴⁵ Prorokování Filipových dcer pravděpodobně nemělo v tehdejší pohanském světě očekávaný „věštecký“ charakter a projevovalo se nejspíše při bohoslužebných shromážděních křesťanů.⁴⁶

Jak je zřejmé na základě kvalifikace episkopů a diaconů, kteří podle Didaché slouží věřícím jako by byli proroky a učitelé, je zde určitá afinita právě těchto posledně jmenovaných služeb. Rozdíl mezi nimi spočívá ve vazbě na předanou nauku, ať ústní, ať již zaznamenanou písemně. V případě prorocké řeči ve vytržení je tato vazba oslabena ve prospěch spontánního vyjádření, zatímco učitelé se opírají o již ustálený naukový základ. Činnosti učitelů vděčí křesťanství také za předávání Ježíšových logií, jejichž shromažďování stálo na počátku prvních pokusů sepsat vypravování o událostech, „jak nám je předali ti, kteří byli od počátku očitými svědky a služebníky slova.“ (L 1,2)⁴⁷ Také slavení eucharistie je ve své podstatě založeno na vyučování toho, co Ježíš při poslední večeři ustanovil: „Já jsem přijal od Pána, co jsem vám také odevzdal: Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: ‚Toto jest

⁴⁵ „Převrácení pořadí starců s jinochy, kteří zakusí sny a vidění – v Petrově řeči jsou nejprve zmíněni jinoši – lze hodnotit jako odkaz na skutečnost, že rozvíjející se církev sestávala převážně z mladých lidí. V řeči se také vyjadřuje přesvědčení o tom, že Kristus vyvýšený k Bohu vylil na své učedníky Ducha (Sk 2,33).“ GNILKA, J. *Die frühen Christen: Ursprünge und Anfang der Kirche*. 1. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1999, s. 241-242. Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament. ISBN 3-451-27094-3.

⁴⁶ „Slovo *proféteuein* zde nemá význam helénistického předpovídání budoucnosti; jeho smysl se spíše blíží prvokřesťanskému charismatickému titulu ‚proroka‘ (a jeho užití v 1 Kor 11 a 14), jemuž náleží pod náležitou kontrolou zvěstování v rámci uspořádané bohoslužby.“ SCHILLE, G. *Die Apostelgeschichte des Lukas*. 1. Aufl. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983, s. 107. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 5. ISBN 3-374-00354-0.

⁴⁷ „Mezi evangelistou a Ježíšem stojí především osoby očitých svědků (*autoptai*), dále ‚služebníci slova‘ (*hypéretai tou logou*), a konečně ‚mnozí‘ (*polloi*) vyprávěči. Vazba je proto dostatečně pevná a rovněž ověřitelná, protože ony události ‚které se mezi námi naplnily‘ (v. 1), jsou ještě nedávné.“ Da SPINETOLI, O. *Luca. Il Vangelo dei poveri*. 3° ed. Assisi: Cittadella, 1994, s. 45. ISBN 88-308-0215-8.

mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.“ (1Kor 11,23-25)⁴⁸

Výjimečný je postoj autora listu Barnabášova, jenž se výslovně vzdává učitelského nebo jiného titulu, který by snad vyjádřil jeho nadřazenost vůči adresátům: „Mnoho chci psát, ne jako učitel, ale jako milující jsem se snažil nezanedbat nic z toho, co známe – jsem váš služebník.“ (Bar 4,9) V tomto případě se ovšem nejedná o službu diakona, nýbrž o vyjádření pokorného vztahu pisatele vůči adresátům. Vůči jejich představeným pak směřuje prosbu, nikoli příkaz: „Prosím nadřízené: Přijmete-li nějakou mou radu dobrého poznání, mějte u sebe ty, jimž budete působit dobro; nepolevujte.“ (Bar 21,2) Vzhledem k takovému autorově postoji nelze pominout Ježíšovo logion, zaznamenané u Matouše: „Vy však si nedávejte říkat ‚Mistře‘: jediný je váš Mistr (učitel: *didaskalos*), vy všichni jste bratří. A nikomu na zemi nedávejte jméno ‚Otec‘: jediný je váš Otec, ten nebeský.“ (Mt 23,8-9)⁴⁹ Historicky první svědectví o otcovské autoritě, připisované konkrétní osobě, je vloženo do úst odpůrců Polykarpa ze Smyrny: „Otec křesťanů! Hubitel všech bohů! Ten, co každému vykládá, že se jim nemá obětovat ani klanět!“ (MPol 12,2b) Církev se musela také bránit proti agitaci falešných učitelů, jejichž působení postrádalo podle druhého Petrova listu legitimitu, a kteří hráli obdobnou roli jako falešní proroci mezi lidem Staré smlouvy: „V Božím lidu bývali ovšem i lživí proroci; tak i mezi vámi budou lživí učitelé (*pseudodidaskaloi*), kteří budou zálučně zavádět zhoubné nauky a budou popírat Panovníka, který je vykoupil.“ (2Pt 2,1a)

Závěrem – nejvyšší Pastýř

V listu Efesanům jsou v těsném spojení s učiteli uvedeni také pastýři, takže je na místě otázka, zdali se snad nejedná o jednu a tutéž službu. Téma

⁴⁸ „Vyučování je rovněž darem Ducha, nespočívá však v bezprostředních zjeveních, nýbrž v mezilidském předávání, a zprostředkuje důležité tradice, jako například Večeři Páně (1Kor 11,23 a násl.), o níž učitel nejen vyučuje, nýbrž má ji také slavit.“ HECKEL, U. *Hirtenamt und Herrschaftskritik: Die urchristlichen Ämter aus johanneischer Sicht*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2004, s. 71. *Biblisches-theologische Studien* 65. ISBN 3-7887-2034-4.

⁴⁹ „Zajímavé jsou dějiny působení Mt 23,9 vzhledem k přímo protirečícímu čestnému označení *abbas*, titulujícímu pouštní otce a později také další církevní hodnostáře. Prosadilo se zřejmě nejprve v Egyptě, ačkoli i zde podléhalo kritice. Celými dějinami výkladu se vinou výzvy k pokoře.“ LUZ, U. *Das Evangelium nach Matthäus*. 1. Aufl. Zürich; Neukirchen-Vluyn: Benziger; Neukirchener. 1997, s. 313-314. *Teilband 3: Mt 18-25*. ISBN 3-7887-1580-4.

„pastýře“ je v Novém zákoně spjato zejména s petrovskou úlohou: „Petr se zarmoutil nad tím, že se ho potřetí zeptal, má-li ho rád. Odpověděl mu: ‚Pane, ty víš všecko, ty víš také, že tě mám rád.‘ Ježíš mu řekl: ‚Pas mé ovce!‘“ (J 21,17b) Také sám Petr vyzývá v první epištole ostatní pastýře: „Starejte se jako pastýři o Boží stáde u vás, ne z donucení, ale dobrovolně, jak to Bůh žádá, ne z nízké zjištěnosti, ale s horlivou ochotou, ne jako páni nad těmi, kdo jsou vám svěřeni, ale buďte jim příkladem. Když se pak ukáže nejvyšší pastýř, dostane se vám nevadnoucího vavřínu slávy.“ (1Pt 5,2-4)⁵⁰ Sami oslovení však nejsou nositeli specificky označeného úřadu pastýřů, jedná se o starší, presbytery. Jedinečnost pastýřské služby samotného Krista, označeného v Petrově listu za svrchovaného pastýře, se rovněž zdůrazňuje v listu Židům: „A Bůh pokoje, který pro krev stvrzující věčnou smlouvu vyvedl z mrtvých velikého pastýře ovcí, našeho Pána Ježíše, nechť vás posílí ve všem dobrém, abyste plnili jeho vůli.“ (Žd 13,20-21a) Pouze on je svrchovaný Pán a jemu se musí podřizovat všichni učitelé a pastýři; pouze on je vzorem všech nositelů služeb a úřadů v církvi: „Já jsem pastýř dobrý.“ (J 10,11; 10,14)

Seznam bibliografických odkazů

Acta Apostolicae Sedis. 1983, vol. 75, pars II.

Apologia prima 14. In: *Patrologia Graeca*. vol. 6.

BERGER, K. *Kommentar zum Neuen Testament*. 1. Aufl. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2011. 1056 s. ISBN 978-3-579-08129-8.

Codex Iuris Canonici: Kodex kanonického práva: Úřední znění textu a překlad do češtiny. Latinsko-české vydání s věcným rejstříkem. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. 812 s. ISBN 80-7113-082-6.

Da SPINETOLI, O. *Luca. Il Vangelo dei poveri*. 3° ed. Assisi: Cittadella, 1994. 766 s. ISBN 88-308-0215-8.

Ecclesiastica historia 5,9. In: *Patrologia Graeca*. vol. 20.

GEBAUER, R. Charisma und Gemeindeaufbau: Zur oikodomischen Relevanz der paulinischer Charismenlehre. In: M. KARRER, W. KRAUS a O. MERK. *Kirche und Volk Gottes: Festschrift für Jürgen Roloff zum*

⁵⁰ „To, že Kristus je nazván ‚nejvyšším pastýřem‘ [...], znamená, že je nad ostatními pastýři církve tak vyvýšen, že je bude soudit v okamžiku své parúsie, a ovšem i to, že také oni jsou povoláni sdílet pastýřskou úlohu, která náleží pouze jemu.“ PENNA, R. *I ritratti originali di Gesù il Cristo: Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria: II. Gli sviluppi*. 2° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1999, s. 254-255. ISBN 88-215-3880-X.

70. *Geburtstag*. 1. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2000, s. 132-148. ISBN 978-3-7887-1828-2.
- GILLESPIE, Th. W. *The First Theologians: A Study in Early Christian Prophecy*. 1st ed. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 1994. 304 s. ISBN 0-8028-3979-7.
- GNILKA, J. *Die frühen Christen: Ursprünge und Anfang der Kirche*. 1. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1999. 348 s. Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament. ISBN 3-451-27094-3.
- GREEVEN, H. Propheten, Lehrer, Vorsteher bei Paulus. Zur Frage der „Ämter“ im Urchristentum. In: K. KERTELGE, Hrsg. *Das kirchliche Amt im Neuen Testament*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977, s. 305-361. ISBN 3-534-06683-9.
- HAHN, F. a H. KLEIN. *Die frühchristliche Prophetie: Ihre Voraussetzungen, ihre Anfänge und ihre Entwicklung bis zum Montanismus: Eine Einführung*. 1. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2011. 221 s. Biblisch-Theologische Studien 116. ISBN 978-3-7887-2484-9.
- HÁJEK, M. *Evangelium podle Matouše: Část I.: Výklad kapitol 1 – 9*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1995. 264 s. ISBN 80-7017-924-4.
- HECKEL, U. *Hirtenamt und Herrschaftskritik: Die urchristlichen Ämter aus johanneischer Sicht*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2004. 215 s. Biblisch-theologische Studien 65. ISBN 3-7887-2034-4.
- KÄSEMANN, E. Amt und Gemeinde im Neuen Testament. In: K. KERTELGE, Hrsg. *Das kirchliche Amt im Neuen Testament*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977, s. 173-204. ISBN 3-534-06683-9.
- KIRCHSCHLÄGER, W. *Die Anfänge der Kirche: Eine biblische Rückbesinnung*. 1. Aufl. Graz: Styria, 1990. 207 s. ISBN 3-222-11963-5.
- LUZ, U. *Das Evangelium nach Matthäus*. 1. Aufl. Zürich; Neukirchen-Vluyn: Benziger; Neukirchener. 1997. 561 s. Teilband 3: Mt 18-25. ISBN 3-7887-1580-4.
- LUZ, U. Stages of Early Christian Prophetism. In: J. VERHEYDEN, K. ZAMFIR a T. NICKLAS, eds. *Prophets and Prophecy in Jewish and Early Christian Literature*. 1st ed. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 57-75. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 286. ISBN 978-3-16-150338-2.

- PENNA, R. *I ritratti originali di Gesù il Cristo: Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria: II. Gli sviluppi*. 2° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1999. 626 s. ISBN 88-215-3880-X.
- PERROT, Ch. *Ministri e ministeri. Indagine nelle comunità cristiane del Nuovo Testamento*. 1° ed. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2002. 276 s. ISBN 88-215-4775-2.
- PETERSON, D. G. *The Acts of the Apostles*. 1st ed. Grand Rapids; Cambridge; Nottingham: Wm. B. Eerdmans; APOLLOS, 2009. 790 s. ISBN 978-1-84474-386-5.
- PIETERSEN, L. K. *The Polemic of the Pastorals: A Sociological Examination of the Development of Pauline Christianity*. 1st ed. London; New York: T & T Clark International, 2004. 192 s. ISBN 0-567-08183-4.
- POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. uprav. a podstat. rozšíř. vyd. Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006. 415 s. ISBN 80-7195-000-9.
- ROHDE, J. *Urchristliche und frühkatholische Ämter: Eine Untersuchung zur frühchristlichen Amtsentwicklung im Neuen Testament und bei den apostolischen Vätern*. 1. Aufl. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1976. 220 s. Theologische Arbeiten: Bd. 33.
- ROMANELLO, S. *Lettera agli Efesini*. 1^a ed. Milano: Paoline, 2003. 301 s. ISBN 88-315-2426-7.
- RYŠKOVÁ, M. *První list Tesalonickým*. 1. vyd. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze, 2007. 152 s. ISBN 978-80-85810-46-2.
- SCHILLE, G. *Die Apostelgeschichte des Lukas*. 1. Aufl. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1983. 492 s. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 5. ISBN 3-374-00354-0.
- SCHNELLE, U. *Theologie des Neuen Testaments*. 1. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. 747 s. ISBN 978-3-525-03618-1.
- THISELTON, A. C. *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. 1st ed. Carlisle: Paternoster Press, 2000. 1446 s. ISBN 0-85364-559-0.
- THOMPSON, J. W. *Hebrews*. 1st ed. Grand Rapids: Baker Academic, 2008. 328 s. ISBN 978-0-8010-3191-5.

- TICHÝ, L. *Chvála lásky: Interpretace a účinky 13. kapitoly prvního listu Korint'anům*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 204 s. ISBN 978-80-244-2052-3.
- VÖGTLE, A. Exegetische Reflexionen zur Apostolizität des Amtes und zur Amtssukzession. In: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST a J. WANKE, Hrsg. *Die Kirche des Anfangs. Festschrift für Heinz Schürmann zum 65. Geburtstag*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1977, s. 529-582. Erfurter Theologische Studien 38.
- Von CAMPENHAUSEN, H. *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1953. 339 s. Beiträge zur historischen Theologie 14.
- Von HARNACK, A. *Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten: Urchristentum und Katholizismus*. 1. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980. 186 s. ISBN 3-534-07504-8.
- WANKE, J. Die urchristlichen Lehrer nach dem Zeugnis des Jakobusbriefes. In: R. SCHNACKENBURG, J. ERNST a J. WANKE, Hrsg. *Die Kirche des Anfangs. Festschrift für Heinz Schürmann zum 65. Geburtstag*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1977, s. 489-511. Erfurter Theologische Studien 38.
- WEISER, A. *Die Apostelgeschichte*. 1. Aufl. Leipzig: St. Benno, 1989. 377 s. ISBN 3-7462-0176-4.
- WEIZSÄCKER, C. *Das apostolische Zeitalter der Christlichen Kirche*. 3. Aufl. Tübingen; Leipzig: Mohr Siebeck, 1902. 700 s.
- ZIMMERMANN, A. F. *Die urchristlichen Lehrer: Studien zum Tradentenkreis der didaskaloi im frühen Urchristentum*. 2. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 1988. 258 s. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 12. ISBN 3-16-145196-1.

Doc. JUDr. Stanislav Příbyl, PhD., J.C.D.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
standa.pribyl@volny.cz

El sistema de parentesco y el derecho familiar en México-Tenochtitlán¹

Kinship and Family Law in Mexico-Tenochtitlan

Peter Vyšný

Abstract: *The article deals with the kinship system and the family law of the Aztecs/Nahuas, the inhabitants of the prehispanic central Mexican urban state Tenochtitlan. Aztecs viewed the kinship as a rope that ties people to each other, whereas the family did not (at least primarily) understand as personal ties, but as household. Both structure and terminology of the Aztec kinship were rich and complex. The Aztec family law was a traditional customary law that the legislation of the Aztec state had affected only to a limited extent. To marry and to have children was considered a bounded duty of all Aztecs except for priests. Polygyny wasn't prohibited, but the majority of Aztecs preferred a monogamous marriage. Monogamous marriage could be either temporary or for indefinite periods. The marriage for indefinite periods was entered into by special ceremonies performed by the groom, bride and their parents, without the presence of any official or priest. In principle, Aztec wives were neither personally, nor in the economic sense essentially subjected to their husbands. Divorce was allowed but strongly deprecated by the society. Parental authority included a number of rights. It disappeared with the marriage of the child.*

Key Words: *Aztecs; Tenochtitlan; Kinship; Family; Family Law; Mexico.*

Resumen: *El artículo trata sobre el sistema de parentesco y el derecho familiar de los aztecas/nahuas, los habitantes de Tenochtitlán, la ciudad-estado prehispánica en México central. Aztecas entendían el parentesco como cuerdas que atan a las personas entre sí, mientras que la familia no la veían (al menos principalmente) como lazos entre personas, sino como hogar. Tanto la estructura y la terminología de parentesco azteca eran*

¹ Este artículo fue elaborado en el marco del proyecto científico "003TTU - 4/2012. Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov", apoyado por la agencia "KEGA" del Ministerio de Educación, Ciencia, Investigación y Deportes de la República Eslovaca.

ricas y complejas. El derecho familiar azteca fue un derecho consuetudinario tradicional el que la legislación del estado azteca había afectado sólo en medida limitada. Casarse y tener hijos era considerado un deber moral de todos los aztecas, excepto los sacerdotes. La poligamia no estaba prohibida, pero la mayoría de los aztecas prefería un matrimonio monógamo. El matrimonio monógamo podía ser temporal o por tiempo indefinido. El matrimonio por tiempo indefinido fue celebrado por las ceremonias especiales realizadas por el novio, la novia y sus padres, sin la presencia de algún oficial o sacerdote. En principio, las mujeres aztecas eran ni personalmente, ni en el sentido económico esencialmente sometidas a sus maridos. El divorcio fue aprobado por la ley, pero mal percibido por la sociedad. La potestad de los padres incluyó una serie de derechos. Desapareció con el matrimonio del niño.

Palabras claves: Aztecas; Tenochtitlán; parentesco; familia; derecho de familia; México.

Introducción

Los *nahuas* prehispánicos habitaban el área aproximadamente del actual México central. Su civilización era multiétnica y políticamente no unificada, y se caracterizaba por rasgos sociales y culturales que en principio habían sido universales o, en cambio, específicos para regiones o localidades individuales nahuas. Diferencias regionales, respectivamente locales, al lado de similitudes, tocaban, entre otros fenómenos, a la organización social de los nahuas cuya parte importante formaban el sistema de parentesco y el derecho familiar.

En este artículo nos concentramos en el sistema de parentesco y el derecho familiar de los nahuas que vivían en la ciudad (*altepetl*) de México-Tenochtitlán (sólo “Tenochtitlán” en el texto que sigue), que fue la metrópoli del Imperio Azteca² (años 30 del siglo XV – 1521). Los nahuas de Tenochtitlán son comúnmente nombrados *aztecas* (así los denominamos también en este artículo), aunque la expresión *tenochcas* (o *méxicas* – *tenochcas*) con la cual ante todo los especialistas mexicanos se refieren a los aztecas queda sin duda alguna más auténtica (históricamente visto) y por lo tanto más precisa.

² Con el término convencional “Imperio Azteca” nos referimos a las zonas centrales y meridionales de México dominadas por la Triple Alianza, esto es por las ciudades-estados aliados *Tenochtitlán*, *Tetzaco* y *Tlacopán*.

El sistema de parentesco y el derecho familiar de los aztecas pueden ser reconstruidos a base de las fuentes históricas e etnohistóricas,³ parcialmente escritas en *náhuatl*, la lengua de los nahuas, así como las iconográficas⁴ y arqueológicas.⁵ La interpretación de las fuentes es difícil por varias razones, pues, por ejemplo, las descripciones de varios elementos de la sociedad azteca, comprendidas en las fuentes escritas, a menudo han resultado imprecisas e incompletas hasta incluso de todo incorrectas.

El sistema de parentesco, incluyendo la noción, forma y estructura de familia de los aztecas de Tenochtitlán, lo abordamos desde la perspectiva de la antropología. Usamos términos analíticos pero a la vez intentamos de acercarse al concepto nahua/azteca del parentesco (o de la familia) y resumir los términos básicos de los nahuas/aztecas relacionados con su sistema de parentesco. Del derecho familiar azteca nos ocupamos desde el punto de vista histórico-jurídico y analizamos la regulación jurídica de las relaciones familiares de carácter personal y de propiedad, que existían entre los miembros de familias aztecas, a saber las relaciones entre hombres y mujeres, que vivían en matrimonios monogamos u otros tipos de convivencia, así como las relaciones entre padres e hijos. No es nuestro propósito de ofrecer al lector una explicación exhaustiva de la problemática del artículo. Más bien queremos hacer un resumen de los

³ La fuente histórica/etnohistórica principal es el *Códice florentino (Codex florentinus)* del siglo XVI, compuesto por el misionero franciscano fray Bernardino de Sahagún (1499 – 1590). De una importancia excepcional es el material de archivo proveniente de los siglos XVI y XVII. Ese material (documentos judiciales y administrativos, testamentos, etc.) comprende información primaria sobre varias esferas de la vida cotidiana de los indígenas de Tenochtitlán en las fases primarias de la época colonial, durante las cuales las formas de la vida indígena coincidieran, en considerable medida, con las de la época prehispánica. Véase p. ej. KELLOGG, S. *Legal Documents as a Source of Ethnohistory* [online]. 15 p. [cit. 2014-02-07]. Available at: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/Kellogg.pdf>; y LOCKHART, J., L. SOUSA y S. WOOD, eds. *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. [online]. 2007 [cit. 2014-02-07]. Available at: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/index.html>.

⁴ La fuente iconográfica principal es la tercera parte (folios 57 r – 71 r) del *Códice mendocino (Codex Mendoza)*. Véase BERDAN, F. F. y P. RIEFF ANAWALT. *The Essential Codex Mendoza*. 1st ed. Berkeley: University of California, 1997, p. 145 y ss. ISBN 0-520-20454-9.

⁵ La investigación arqueológica proporciona datos relacionados con lo que podríamos llamar la base material de la organización social y familiar de los nahuas. Así la arqueología ha aportado, por ejemplo, al conocimiento del carácter de las viviendas familiares, de la situación económica de las familias, de las actividades laborales de los miembros de las familias etc.

datos básicos dispersos en diferentes fuentes, así como adicionar unas interpretaciones más nuevas las que la historiografía jurídica, hasta que sepa el autor, ha ignorado debido a su interés muy limitado en estudiar los derechos de los indios prehispánicos.

El sistema de parentesco en Tenochtitlán

Los nahuas denominaron la familia con diferentes términos que sólo se pueden considerar homólogos *parciales* del concepto occidental de “la familia” y de su noción occidental. Por ejemplo, J. Lockhart dice que el término nahua *tlacamecáyotl*, traducible de manera descriptiva como “cuerdas que atan a la gente (entre sí)”, es una expresión metafórica del conjunto de relaciones familiares existentes entre las personas, sin embargo, no es la definición de familia como la unidad básica autónoma en la organización social.⁶ Así mismo J. A. Offner dice que los aztecas *tlacamecáyotl* no lo entendían como *grupo de descendientes (linaje)*, sino que más bien como un grupo no especificado de parientes definido de manera diferente de la perspectiva de cada uno de estos parientes (= el ego), es decir, como el llamado *kindred*,⁷ que incluía a los parientes lineales y colaterales paternos y maternos, y probablemente también a los parientes afines.⁸

En contraste S. M. Kellogg demostró de manera convincente que la interpretación azteca del sistema de relaciones familiares, incluyendo el concepto de *tlacamecáyotl*, corresponde al concepto antropológico de la *descendencia cognática (bilateral)*, respectivamente del *grupo de descen-*

⁶ LOCKHART, J. *The Nahuas after the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth through Eighteenth Centuries*. 1st ed. Stanford: Stanford University, 1992, p. 59. ISBN 0-8047-2317-6.

⁷ OFFNER, J. A. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University, 1983, p. 165 y ss. ISBN 0-521-23475-1. En el grupo de los descendientes que incluía a los descendientes del antepasado principal, las relaciones de parentesco se definen de manera ancestral – focal, es decir, en relación con el antepasado principal del grupo. Por el contrario, en el *kindred* las relaciones de parentesco se definen de manera ego – focal, es decir, en relación con cualquier miembro de *kindred* (ego), por lo que desde el punto de vista de cada miembro de *kindred* (ego) tienen otra forma. *Kindred* por lo tanto no tiene una estructura estable (no es una unidad social estable), mientras que cada miembro de *kindred* define sus lazos familiares con los otros miembros de *kindred* de manera distinta y al mismo tiempo única. Véase SKUPNÍK, J. *Antropologie příbuzenství: Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010, p. 170 y ss. ISBN 978-80-7419-019-3.

⁸ OFFNER, J. A. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University, 1983, p. 200-201. ISBN 0-521-23475-1.

diencia cognática.⁹ Este sistema según Kellogg se caracterizaba por dos principios específicos: en primer lugar, los hijos de una pareja matrimonial tenían iguales derechos de parte del padre y de la madre y al mismo tiempo iguales pretensiones en cuanto al padre y a la madre; en segundo lugar, todos los hermanos fueron iguales entre sí. La igualdad entre hombres y mujeres en el sistema de las relaciones de parentesco fue infringida en algunos contextos en los que se favorecían los parientes de sexo masculino (por ejemplo, parece que las tierras las heredaban preferentemente, respectivamente, más frecuente los hombres), sin embargo, fue significativamente apoyada por la ideología azteca: Los aztecas consideraban a las autoridades públicas a la vez por padres y madres de la gente, a los niños los consideraban seres sustancialmente unidos igualmente con sus padres y con sus madres, las madres que murieron en el parto, las compararon con guerreros valientes (hombres) que fallecieron en el campo de batalla, etc. Además, el carácter cognático del sistema de parentesco azteca lo muestran también los documentos jurídicos, sobre todo los testamentos y actas de los procesos judiciales. Aunque proceden de los albores de la época colonial (principalmente del siglo XVI), en cierta medida reflejan la situación de la época prehispánica en Tenochtitlán. De estos documentos es evidente, entre otras cosas, que la propiedad – las tierras y los edificios (respectivamente, ciertos derechos parciales, por ejemplo, el derecho de vivir en la casa hasta su

⁹ KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1st ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 105-111. ISBN 978-0-292-77604-3. La bilateralidad del sistema de parentesco, resultante de la aplicación de reglas de la llamada descendencia bilateral/cognática, significa que las relaciones familiares del descendiente se definen no de manera restrictiva, es decir, en la misma medida en relación con la madre y el padre y con sus familiares (los familiares paternos y maternos del descendiente se perciben como “iguales”). Los grupos de los descendientes que surgen a base de la aplicación de las reglas de descendencia cognática, se pueden describir como grupos de parentesco multigeneracionales o linajes en los que las relaciones familiares se crean igualmente por los antepasados masculinos y femeninos y por sus descendientes masculinos y femeninos. La pertenencia del descendiente a un grupo de los descendientes y los derechos (pretensiones) relacionados y obligaciones (tanto del descendiente hacia los familiares, como de los familiares hacia el descendiente) se basan igualmente en la afiliación del descendiente a su antepasado masculino y femenino. Por supuesto, esto no significa que los hombres y mujeres emparentados fueran iguales en sentido de estatus social, sino sólo que tienen posición equivalente en la estructura genealógica del grupo de los descendientes (familiares). Véase SKUPNÍK, J. *Antropologie přibuzenství: Přibuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010, p. 155 y ss. ISBN 978-80-7419-019-3.

muerte) en Tenochtitlán se heredaba de los ascendientes de ambos sexos a sus descendientes de ambos sexos.¹⁰

El concepto nahua de la familia se caracteriza también por cierta identificación de la familia con el hogar (*calli*), es decir, con la unidad residencial, que constituía la familia. La familia se consideraba como un grupo de personas que vivían juntas en una vivienda, lo que demuestra también la sémantica de los siguientes términos nahuas asociados con la familia: *cenyeliztli* = personas que viven juntas en (una) casa; *cencalli* = una casa; *cencaltin* = los que están juntos en una casa; *cemithualtin* = los que están juntos en un patio; *techan tlaca* = personas en la casa de alguien. Del mismo modo, también otro término metafórico o *difrasismo*¹¹ relacionado con el concepto nahua de la familia – *in quiahuatl, in ithualli* = la salida (de la casa), el patio, no estaba relacionado con la familia como tal, sino con su vivienda.¹²

En la zona de Tenochtitlán era el más frecuente *un hogar complejo* que incluía dos o más familias nucleares (o, al menos, algunos de sus miembros que seguían viviendo). Los miembros de este hogar solían representar un grupo de familiares que fue organizado bien lateralmente, es decir, acerca de los hermanos (cierto, estos hermanos podían vivir una o dos generaciones antes que sus familiares actualmente vivos), o bien de manera generacional – consistía de adultos pertenecientes a dos o más familias nucleares que vivían juntas y de sus hijos, o podía tratarse de un hogar polígino.¹³ No obstante, los miembros del hogar complejo azteca los podemos denominar en términos generales, *la familia extendida*.

Los factores tales como la natalidad, mortalidad o el alojamiento, por ejemplo, del cónyuge en su propio hogar, llevaron, por supuesto, al hecho

¹⁰ KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1st ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 105-106. ISBN 978-0-292-77604-3.

¹¹ El difrasismo "... consiste en expresar una misma idea por medio de dos vocablos que se completan en el sentido, ya por ser sinónimos, ya por ser adyacentes." GARIBAY, Á. Ma. *Llave del náhuatl*. 8^a ed. México: Porrúa, 2001, p. 115. ISBN 970-07-2875-7.

¹² LOCKHART, J. *The Nahuas after the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth through Eighteenth Centuries*. 1st ed. Stanford: Stanford University, 1992, p. 59-60. ISBN 0-8047-2317-6.

¹³ KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1st ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 111-112. ISBN 978-0-292-77604-3.

que el número de miembros del hogar aumentaba con el tiempo, hasta alcanzar un cierto nivel crítico (un hogar complejo podían en Tenochtitlán formar, en principio, hasta seis familias nucleares), cuando se producía una división del hogar en dos partes (que a veces se efectuaba de manera que la casa se dividió con una pared), o el traslado de algunos miembros del hogar. “El hacinamiento” potencial del hogar, al parecer, ayudaba a resolver la aplicación de la *virilocalidad*, de la que se cree, que fue el modelo de la residencia posmarital, es decir, la mujer después de casarse se iba a vivir a casa de su marido (salvo el caso si el mismo marido no tenía que irse de su hogar a causa de su “hacinamiento”).¹⁴

Otro problema relacionado con el concepto azteca de la familia y de las relaciones de parentesco es la terminología de parentesco azteca. Una imagen relativamente completa sobre la terminología podemos hacernos del décimo libro del *Códice Florentino* que distingue los siguientes tipos de relaciones familiares y de categorías de parentesco en su interior:¹⁵

1. La línea directa de la consanguinidad (parientes lineales):

a) ascendientes:

- ✚ *mintontli* = tatarabuelo;
- ✚ *achtontli* = bisabuelo; *veltiuhтли* = bisabuela;
- ✚ *tecul, culli* = abuelo; *citli, teci* = abuela;
- ✚ *tatli, teta* = padre; *nantli, tenan* = madre.

b) descendientes:

- ✚ *tepiltzin teconeuh* = niño; *piltontli, conetontli* = niño de linaje noble;
- ✚ *tepiltzin teconeuh* = hijo; *teichpuch tecuneuh* = hija;
- ✚ *ixuiuhтли* = nieto/nieta.

¹⁴ KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1st ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 116-117. ISBN 978-0-292-77604-3. Véase también KELLOGG, S. Households in Late Prehispanic and Early Colonial Mexico City: Their Structure and Its Implications for the Study of Historical Demography. *The Americas*. 1988, vol. 44, no. 4, p. 483-494. ISSN 0003-1615.

¹⁵ De SAHAGÚN, B. *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain: The People: Part XI. Book 10*. 1st ed. Santa Fe: The School of American research and the University of Utah, 1974, p. 1-9. ISBN 0-87480-007-2. Véase también De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España: II*. Madrid: Dastin, 2001, p. 762-768. ISBN 84-492-0224-8.

2. La línea lateral de la consanguinidad (parientes colaterales):

- ✚ *tlatli, tetla* = tío; *teauí* = tía;
- ✚ sobrino/sobrina: *machtli, temach* = términos utilizados por el hablante masculino para denominar a un sobrino o sobrina; *tepilo, pilotl* = términos utilizados por la hablante femenina para denominar a un sobrino o sobrina.

3. Los parientes afines:

- ✚ *montatli* = suegro; *monnantli* = suegra;
- ✚ *miccamontatli* = suegro de una persona, esto es de un yerno o una nuera fallecidos; *miccamonnatli* = suegra de una persona, esto es de un yerno o una nuera fallecidos;
- ✚ *monculli* = padre del suegro/de la suegra; *moncitli* = madre del suegro/de la suegra;
- ✚ *montatli* = suegro; *monnantli* = suegra;
- ✚ *montli* = yerno; *cioamontli* = nuera;
- ✚ cuñado: *textli* = término utilizado por el hablante masculino para denominar al cuñado; *vepolli oquichtli* = término utilizado por la hablante femenina para denominar al cuñado;
- ✚ cuñada: *vepolli cioatl* = término utilizado por el hablante masculino para denominar a la cuñada; *vezoatli* = término utilizado por la hablante femenina para denominar a la cuñada;
- ✚ *tlacpatatli* = padrastro; *chaoanantli* = madrastra;
- ✚ hijastro: *tlacpauitectli, chaoaconetl* = términos utilizados por la hablante femenina para denominar al hijastro;
- ✚ *tetiachcauh* = hermano mayor.

Es interesante que la versión original del *Código Florentino* (es decir, el texto en náhuatl) utiliza el término *tlacamecáyotl* sólo en relación con los parientes consanguíneos,¹⁶ que apoya la opinión que este término denominaba a la familia o linaje, en el sentido del grupo de los descendientes.

Al ver la lista de los parientes afines podríamos preguntarnos, ¿por qué el *Código Florentino* incluía entre ellos al hermano mayor? La respuesta resulta de la característica típico-ideal del hermano mayor que figuraba en el *Código Florentino*, según la cual el hermano mayor se ocupa

¹⁶ Compare con De SAHAGÚN, B. *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain: The People: Part XI. Book 10*. 1st ed. Santa Fe: The School of American research and the University of Utah, 1974, p. 1-9. ISBN 0-87480-007-2.

en todos los aspectos del hogar de su padre y cría a sus hermanos menores,¹⁷ y se puede entender de manera que el hermano mayor (respectivamente, el mayor) después de la muerte de su padre asumió y cumplió su papel de padre. Si fue así, su relación de parentesco con sus hermanos adquirió una nueva calidad específica, que podía ser razón de no incluirlo entre los parientes consanguíneos.

La clasificación anterior de los parientes en consanguíneos (lineales y colaterales) y en afines, no es, por supuesto, auténtica, aunque refleja correctamente la posición de cada pariente en las relaciones de parentesco aztecas. Sin embargo, los aztecas tenían también sus propios conceptos relacionados con la organización de su sistema de parentesco, de los que trataba P. Carrasco.¹⁸ Según Carrasco es uno de los conceptos el término de *huecapan* = lejano que se podía añadir, por ejemplo, al término para el hermano, de lo que resultó un término compuesto que no denominaba al hermano, sino al primo. Otro concepto es el término de *miqui* = muerto, que se añadía en posición del prefijo *micca-* a los términos de parientes afines para indicar que ya no vivían. El tercer concepto es el término de *tlampan*, que se relacionaba con el cálculo de la distancia familiar (con determinar grados de parentesco). Está comprobada la triple utilización de este término: se utilizaba para determinar el grado de parentesco de manera idéntica a la determinación del grado de parentesco en el derecho canónico, más adelante en forma de *centlampan* (= un-tlampan) para identificar a primos hermanos y por último para expresar el número de generaciones que separaban a dicho descendiente del cierto antepasado (por ejemplo, el término de *ontlampan* = dos-tlampan, por tanto, dos generaciones, indicaba de la distancia familiar entre el nieto y el abuelo). Se puede estar de acuerdo con la opinión de Carrasco, que sólo la tercera manera de uso del término de *tlampan* puede ser el auténtico, mientras que los dos primeros son probablemente importados por los españoles al ambiente azteca.

El derecho familiar en Tenochtitlán

Dice el eminente historiador del derecho G. F. Margadant S. que el derecho familiar azteca era "... menos sujeto a la arbitrariedad de la élite

¹⁷ De SAHAGÚN, B. *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain: The People: Part XI. Book 10*. 1st ed. Santa Fe: The School of American research and the University of Utah, 1974, p. 9. ISBN 0-87480-007-2.

¹⁸ CARRASCO, P. Sobre algunos términos de parentesco en el náhuatl clásico. *Estudios de cultura náhuatl*. 1966, vol. 6, p. 149-166. ISSN 0071-1675.

dominante, y más fijado en la forma de tradiciones”,¹⁹ pues era más bien un derecho consuetudinario que un derecho creado por el poder estatal azteca el que asumían e ejercían el gobernante azteca (*tlatoani*) junto con los miembros de la élite azteca (*pipiltin*). Por otra parte, el estado azteca intervenía, en cierta medida, en la vida familiar de sus súbditos, con su legislación, expidiendo leyes sancionadas que penalizaban, por ejemplo, a los adúlteros o el aborto (ver más adelante). Por lo tanto nos parece adecuado ver en el plano teórico a las familias aztecas como uno llamado *semiautonomous social field*²⁰ que cuenta con un derecho propio/autóctono que es específico pero a la vez afectado (en varias direcciones) por los derechos producidos dentro de otros *semiautonomous social fields* de la sociedad, siendo el derecho estatal uno de ellos. Esta idea nos lleva a la posibilidad de interpretar el orden jurídico azteca en términos del *pluralismo jurídico*.

A continuación veremos, a través del prisma de las regulaciones del derecho familiar azteca, a las familias aztecas y las relaciones existentes entre sus miembros.

Parece que en la sociedad azteca fueron deseables y permitidas únicamente las relaciones de pareja heterosexual; el comportamiento homosexual (y transexual) de los hombres y de las mujeres se castigaba

¹⁹ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18ª ed. México: Esfinge, 2007, p. 32. ISBN 970-647-584-2.

²⁰ Escribe Merry sobre el concepto de *semiautonomous social field*: “The most enduring, generalizable, and widely used conception of plural legal orders is Moore’s notion of the *semiautonomous social field*, a concept developed to describe multiple systems of ordering in complex societies [MOORE, S. F. *Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study*. *Law & Society Review*. 1973, vol. 7, no. 4, p. 719-746. ISSN 0023-9216]. The *semiautonomous social field* is one that [MOORE, S. F. *Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study*. *Law & Society Review*. 1973, vol. 7, no. 4, p. 720. ISSN 0023-9216]: ‘... can generate rules and customs and symbols internally, but that... is also vulnerable to rules and decisions and other forces emanating from the larger world by which it is surrounded. The semi-autonomous social field has rule-making capacities, and the means to induce or coerce compliance; but it is simultaneously set in a larger social matrix which can, and does, affect and invade it, sometimes at the invitation of persons inside it, sometimes at its own instance.’ The advantages of this concept are that the *semiautonomous social field* is not attached to a single social group, that makes no claims about the nature of the orders themselves or their origin (whether traditional or imposed), and that it draws no definitive conclusions about the nature and direction of influence between the normative orders. The outside legal system penetrates the field but does not dominate it; there is room for resistance and autonomy.” MERRY, S. E. *Legal Pluralism*. *Law & Society Review*. 1988, vol. 22, no. 5, p. 878. ISSN 0023-9216.

con la muerte.²¹ Es cierto que según advierte P. Johansson K. la fiabilidad de las referencias en las fuentes sobre el rechazo riguroso de la homosexualidad y sobre duros castigos de los aztecas por ella reduce el hecho de que los autores de las fuentes veían el sistema axiológico y normativo azteca en gran medida a través del prisma de las enseñanzas cristianas, así como con respecto a los valores y normas de la sociedad coetánea (siglo XVI) española y colonial. De principio, la presunta actitud negativa de los aztecas frente a la homosexualidad relativiza también la presencia de personas homosexuales en algunos contextos rituales y su participación en las actividades rituales.²²

Contraer matrimonio y la posterior procreación y crianza de los hijos se esperaba, en principio, de cada uno de los aztecas, mientras que los adolescentes de ambos sexos fueron preparados sistemáticamente para el matrimonio y la paternidad por la educación en familias y en las escuelas públicas. Por otro lado, las personas de ambos sexos relacionadas profesionalmente con el culto (o por lo menos algunas categorías de estas personas) mantenían la abstinencia sexual y vivían en el celibato.²³

Convivencias de los cónyuges masculinos y femeninos tenían entre los aztecas la forma monógama o la de poliginia.

Existían varias limitaciones de aplicación general que impedían establecer una convivencia de pareja heterosexual, o hacer el amor de manera ocasional a las personas de ciertas categorías.

La primera de estas limitaciones se basaba en el hecho de que una vida plena en la relación de pareja suponía la madurez física y mental de ambos cónyuges, cuya adquisición (al menos teóricamente) indica cumplimiento de cierta edad. El límite de edad para contraer matrimonio fue establecido para las mujeres de 15 hasta 18 años y para los hombres de 20 hasta 22 años.²⁴

²¹ Véase p. ej. De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 380.

²² JOHANSSON KERAUDREN, P. Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de cultura náhuatl*. 2010, nº 41, p. 93-94. ISSN 0071-1675.

²³ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 37.

²⁴ MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 97. ISBN 968-432-630-0.

Otras limitaciones tenían la forma de una serie de prohibiciones con sanciones penales dirigidas a la prevención de la creación de una relación de pareja, así como de las relaciones sexuales ocasionales entre las personas que unían ciertas relaciones de parentesco, consanguíneas o afines. En concreto, se les prohibía contraer matrimonio entre:²⁵

- a) los parientes en línea directa y entre los hermanos, independientemente de si se trataba de los parientes maternos o paternos;
- b) el hijo y la concubina de su padre;
- c) el hijo y su madrastra (viuda), (pero esta última prohibición probablemente no se aplicaba estrictamente).

Excepción a la prohibición en el punto a) fue el permiso de matrimonio con la hija del hermano de la madre²⁶ (es decir, el matrimonio del hombre con su prima de parte de la madre).

Sujeto a restricciones específicas fue el nuevo matrimonio de la viuda: la viuda podía contraer un nuevo matrimonio sólo y únicamente después de dejar de amamantar a su último niño difunto esposo²⁷ (es interesante que la duración de la lactancia materna podía durar hasta cuatro años), y al mismo tiempo bajo la condición que el hombre que se convertiría en el esposo de la viuda, no tuviera el estatus social más bajo que su esposo anterior.²⁸ Parece ser, que se practicaba también (opcional) levirato – la viuda con un niño o varios podía casarse con su cuñado (o con otro habitante del *calpulli*, barrio, en el que vivía),²⁹ que luego asumió la función del padre de su difunto marido. El propósito principal del matrimonio de la viuda y de su cuñado no fue procrear un hijo, sino,

²⁵ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 84-85.

²⁶ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 84-85.

²⁷ Si la viuda no respetó esta restricción de casarse de nuevo se expuso a la posible condena moral de parte de sus familiares, amigos o vecinos, pero a ninguna sanción legal. Compara con SAGAÓN INFANTE, R. El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: J. L. SOBERANES FERNÁNDEZ, ed. *Memoria del II congreso de la historia del derecho mexicano: 1980*. México: UNAM, 1981, p. 102. ISBN 968-5800-53-7.

²⁸ SAGAÓN INFANTE, R. El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: J. L. SOBERANES FERNÁNDEZ, ed. *Memoria del II congreso de la historia del derecho mexicano: 1980*. México: UNAM, 1981, p. 86. ISBN 968-5800-53-7.

²⁹ VAILLANT, G. C. *Aztékové*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974, p. 88.

más bien, crear un ambiente familiar suplente para los niños que perdieron a su padre.³⁰

Los cónyuges divorciados se les prohibía, bajo la amenaza de pena de muerte, volver a casarse, o renovar de manera informal su convivencia de pareja.³¹

Las formas monógamas de la convivencia de pareja entre hombres y mujeres.

La convivencia de pareja monógama de hombres y mujeres se puede clasificar de la siguiente manera:³²

1. matrimonios;
2. matrimonios temporales;
3. concubinato.

Matrimonio. El derecho familiar azteca era un conjunto de normas tradicionales reconocidas por el estado azteca y poco afectadas por su actividad legislativa.³³ Esto se manifestaba especialmente en la forma según la que los aztecas contraían el matrimonio: no se contraía ante ninguna autoridad del estado (funcionario) o ante alguna autoridad religiosa (sacerdote)³⁴ – es cierto que López de Gomara pone, que parte de las ceremonias de boda fue la preparación de la cama matrimonial de los recién casados por los sacerdotes, los que otorgaron la bendición después de la noche de bodas a los recién casados,³⁵ sino que se contraía por ciertos actos y ritos, los que llevaban a cabo personas privadas (en particular, los futuros cónyuges y sus padres). Estos actos y ritos fueron, hasta cierto punto, de naturaleza, respectivamente de importancia religiosa³⁶ y se llevaban a cabo en un orden determinado. La correcta ejecu-

³⁰ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 87.

³¹ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 96.

³² CRUZ BARNEY, Ó. *Historia del derecho en México*. 3ª ed. México: Oxford University, 2006, p. 23. ISBN 970-613-775-0.

³³ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18ª ed. México: Esfinge, 2007, p. 32. ISBN 970-647-584-2.

³⁴ MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 92. ISBN 968-432-630-0.

³⁵ LÓPEZ De GÓMARA, F. *Historia de la conquista de México*. 3ª ed. México: Porrúa, 1997, p. 304-305. ISBN 968-452-304-1.

³⁶ MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 92. ISBN 968-432-630-0. Véase también GAYOSSO y NAVARRETE, M. Naturaleza religiosa-jurídica

ción de actos y ritos relacionados con el casamiento era una condición previa para contraer matrimonio (respectivamente, la existencia del matrimonio) en el sentido jurídico.

Varias fuentes históricas mencionan actos y ritos específicos que llevaban a la celebración del matrimonio azteca.³⁷ De acuerdo con los datos de algunas fuentes podemos caracterizar brevemente el proceso de las preparaciones para contraer matrimonio y las propias ceremonias de bodas de la siguiente manera: del hecho de que el joven que ha alcanzado la edad adecuada, se iba a casar decidieron sus padres y otros familiares, los que también eligieron a su futura esposa. Primero los padres pidieron la liberación de su hijo de la escuela pública, donde su hijo vivía durante el proceso de la educación. Después de la liberación del hijo de la escuela, regresó a la casa de sus padres y los padres iniciaron una especie de “cortejo”: pidieron a las ancianas que actuaron de “alcahuetas” que pactaran el casamiento con la familia de la chica que eligieron de esposa para su hijo. Era costumbre que los padres de la chica no estaban de acuerdo inmediatamente con la boda, pero después de varias veces repetidas las peticiones de las “alcahuetas”. Posteriormente, los padres de los futuros esposos se reunieron y acordaron la fecha de la boda. El día de la boda se reunieron los familiares de los que se casaban y otros invitados (por ejemplo, los educadores de la escuela del novio) e inició el banquete de bodas unido con la entrega de regalos al novio y a la novia y con otros ritos. Después de la puesta del sol tenían lugar otros ritos de bodas de las que tenía un cierto simbolismo anudar los extremos de las prendas de los futuros esposos. La boda duró, generalmente, cuatro días. Parece que los esposos ayunaron y se abstuvieron de las relaciones sexuales hasta el final de la boda.

En relación con la celebración del matrimonio azteca hay que destacar que para contraerlo de forma válida se exigía el consentimiento de los padres, respectivamente del padre del novio y de la novia que tenían que casarse – contraer matrimonio sin el consentimiento del

de la institución del matrimonio en el derecho náhuatl. *Revista de estudios histórico-jurídicos*. 1996, nº 18, p. 421-440. ISSN 0716-5455.

³⁷ Véase p. ej. CLAVIJERO, F. J. *Historia antigua de México*. 3ª ed. México: Porrúa, 2003, p. 275-278. ISBN 970-07-3383-1; LÓPEZ De GÓMARA, F. *Historia de la conquista de México*. 3ª ed. México: Porrúa, 1997, p. 304-305. ISBN 968-452-304-1; De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España: I*. Madrid: Dastin, 2001, p. 518-524. ISBN 84-492-0223-X; y De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 412-415.

padre se consideraba una indignidad,³⁸ pero también el acuerdo del joven que se casaba,³⁹ y finalmente, el acuerdo de la chica que tenía que casarse con él.⁴⁰

La cabeza de la familia azteca era el hombre – el esposo y el padre, sin embargo, es posible que los derechos y las obligaciones que resultaban de su posición, los ejercía hasta cierto punto junto con su esposa,⁴¹ lo que demuestra también el hecho de que la mujer en relación con su marido no tenía una posición significativamente inferior. La mujer – esposa era en gran parte jurídicamente capaz, como se puede ver en el hecho de que podía adquirir y poseer bienes, celebrar contratos y reclamar sus derechos en los tribunales de manera independiente, es decir, sin el conocimiento o el consentimiento del esposo.⁴²

Pués la situación jurídica de la mujer (casada) parece ser relativamente favorable. Esto también correspondía con el llamado *gender parallelism*, el fenómeno interesante existente dentro de varias esferas de la sociedad azteca: las mujeres ejercían de manera independiente ciertas funciones y actividades que tenían su contraparte en las mismas (o semejantes) funciones y actividades ejercidas por los hombres. Así las mujeres asumían algunos cargos administrativos (por ejemplo, el cargo de la supervisión del mercado) y religiosos (sacerdotisas), dirigían las instuciones públicas dedicadas a la educación de las niñas, hacían oficios, realizaban comercio etc. No obstante, el paralelismo, respectivamente la complementariedad de varias funciones y actividades ejercidas por los

³⁸ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 90; MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 99. ISBN 968-432-630-0; y De ZORITA, A. y J. RAMÍREZ CABAÑAS. *Breve y sumaria relación de los señores de la Nueva España*. 2ª ed. México: UNAM, 1963, p. 66.

³⁹ De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España: I*. Madrid: Dastin, 2001, p. 518. ISBN 84-492-0223-X.

⁴⁰ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 90; y MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 96. ISBN 968-432-630-0.

⁴¹ KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1ª ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 116. ISBN 978-0-292-77604-3.

⁴² LÓPEZ AUSTIN, A. *La Constitución real de México-Tenochtitlan*. 1ª ed. México: UNAM, 1961, p. 137. Véase también KELLOGG, S. Aztec Women in Early Colonial Courts: Structure and Strategy in a Legal Context. In: R. SPORES y R. HASSIG, eds. *Five Centuries of Law and Politics in Central Mexico*. 1ª ed. Nashville: Vanderbilt University, 1984, p. 31-34. ISBN 0-935462-21-X.

hombres y mujeres tuvo sus límites (por ejemplo, todos los cargos políticos con mayor importancia los asumían exclusivamente los hombres), pues el fenómeno de *gender parallelism* en ningún caso significaba que hombres y mujeres aztecas fueran iguales en el sentido del estatus social.⁴³

Hay que acentuar de que a base de la situación relativamente favorable de las mujeres en Tenochtitlán no se puede presumir de manera automática que ésta era la situación de las mujeres también en otros sitios nahuas en las épocas prehispánica y colonial temprana. R. McCaa, por ejemplo, ha observado en las fuentes tocantes a los nahuas del actual estado de Morelos, el carácter patriarcal de sus familias y una posición inferior de las mujeres dentro de ellas.⁴⁴ Las familias de los nahuas contemporáneos también se caracterizan por patriarcado, es decir por la posición dominante de la cabeza de familia que es el varón. El patriarcado en muchos casos ha tomado *de facto* la forma del “machismo”.⁴⁵

De la característica típico-ideal azteca del padre de la familia⁴⁶ resulta, que el padre fue considerado el fundador y la cabeza de cierta familia o linaje, que por cierto, es otra demostración de que los aztecas la familia la consideraban un grupo de descendientes. El padre, según esta característica, sería ante todo el gerente que gestiona de manera responsable la propiedad y los ingresos de su familia/hogar, proporciona los alimentos a sus miembros, crea y mantiene para ellos ciertos bienes (su futura herencia), etc. Además, el padre azteca debía educar cuidadosamente a sus hijos, aconsejarles, amonestarles y castigarlos adecuadamente, su comportamiento debía servir de buen ejemplo, etc.

Las relaciones personales entre los cónyuges representan varios *huehuetlahtolli*, concebidos como conjuntos de moralejas educativas, que

⁴³ Véase KELLOGG, S. The Woman's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period. *Ethnohistory*. 1995, vol. 42, no. 4, p. 563-576. ISSN 0014-1801.

⁴⁴ Véase McCAA, R. El calli de los nahuas del México antiguo: hogar, familia y género. *Revista de Indias*. 2003, vol. 63, nº 227, p. 79-104. ISSN 0034-8341.

⁴⁵ Véase HLÚŠEK, R. Spoločenská a politická organizácia u mexických Nahuov. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica 2/2005: Studia Ethnologica XV*. 2009, p. 72-73. ISSN 0567-8293.

⁴⁶ De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España. II*. Madrid: Dastin, 2001, p. 762. ISBN 84-492-0224-8.

pasaba el padre a su hijo o la madre a su hija.⁴⁷ Los destinatarios de estas moralejas se familiarizaron así con todo lo que conllevaba la vida en el matrimonio. Les hicieron hincapié de que los cónyuges debían mostrar respeto mutuo y ayudarse en todos los aspectos, que en cuanto a la adquisición de las necesidades materiales de su familia debía funcionar entre los cónyuges cierta división de trabajo, aunque el hombre tenía que participar más en ella, etc.

Los esposos criaron juntos a sus hijos, pero fue bien establecido que los hijos recibían la educación principalmente del padre y las hijas, sobre todo, de las madres. El marido y la mujer de acuerdo con sus posibilidades participaron en la adquisición de las necesidades materiales de la familia. Ambos fueron obligados a respetar la fidelidad conyugal, cuya violación se castigaba con la muerte.⁴⁸ Sin embargo, parece que los hombres casados, sobre todo, si pertenecían a los pipiltin o a los guerreros con méritos, podían vivir no sólo con su esposa, sino también con otras mujeres o parejas.⁴⁹ Cada cónyuge podía pedir el divorcio.

La igualdad proporcional entre el marido y la mujer se manifestaba no sólo en sus relaciones personales, sino que también en las de propiedad; no existía la unión de bienes de los esposos, es decir, el régimen de bienes mancomunados. Por el contrario, la propiedad de los esposos fue separada,⁵⁰ y durante la ceremonia de bodas se anotó pictográficamente qué bienes llevaban el hombre y la mujer al matrimonio. Las respectivas notas que guardaban los padres de los cónyuges, les permitía en caso del divorcio una separación de bienes rápida y justa de los ex esposos.⁵¹

⁴⁷ LEÓN-PORTILLA, M. y L. SILVA GALEANA. *Huehuetlahtolli: Testimonios de la antigua palabra*. 1ª ed. México: Secretaría de educación pública; Fondo de cultura económica, 1991. 242 p. ISBN 968-16-360-4-X.

⁴⁸ La pena capital por cometer adulterio estableció el *tlatoani* (gobernante supremo) de Tenochtitlán *Motecuhzoma Ilhuicamina* (1440 – 1469). Véase DURÁN, D. *Historia de las Indias de Nueva España y Islas de Tierra Firme: I*. 2ª ed. México: Consejo nacional para la cultura y las artes, 2002, p. 266. ISBN 970-18-8397-7. Lo mismo hizo el *tlatoani Nezahualcōyotl* (1431 – 1472) en la ciudad de *Tetzaco*. Véase De ALVA IXTLILXÓCHITL, F. y M. LEÓN-PORTILLA. *Obras históricas: I*. 3ª ed. México: UNAM, 1997, p. 385. ISBN 968-484-289-9; y De ALVA IXTLILXÓCHITL, F. y M. LEÓN-PORTILLA. *Obras históricas: II*. 3ª ed. México: UNAM, 1997, p. 101-102. ISBN 968-484-289-9.

⁴⁹ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 38.

⁵⁰ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 95.

⁵¹ De ACOSTA, J. *Vida religiosa y civil de los indios*. 2ª ed. México: UNAM, 1995, p. 87. ISBN 968-36-3767-1.

De la propiedad separada del esposo y de la esposa hay que distinguir los recursos económicos que proporcionaron a otra pareja los futuros cónyuges (se los regalaron mutuamente) al contraer el matrimonio en cantidad acordada en el “cortejo”.⁵²

El derecho familiar azteca permitía el divorcio, pero en la sociedad fue percibido como un fenómeno indeseable perturbador de la estabilidad de las relaciones sociales. El divorcio fue considerado el fin definitivo del matrimonio, y a los cónyuges divorciados se les prohibía volver a su matrimonio anterior bajo la pena de muerte. El cónyuge divorciado o su esposa podían contraer un nuevo matrimonio sólo con los terceros.⁵³

La condición previa de la realización del divorcio fue la ocurrencia de alguna de las causas del divorcio establecidas por la ley en la convivencia matrimonial. En la literatura como causas del divorcio se mencionan estos hechos:⁵⁴

- a) la diferencia fundamental en los caracteres de los cónyuges;
- b) la infertilidad del esposo o esposa;
- c) el carácter “malo, explosivo o camorrista” de la esposa o su “pereza”;
- d) el comportamiento agresivo del esposo a la esposa o a los hijos;
- e) el descuido de las necesidades materiales de la familia de parte de la esposa o del esposo.

El transcurso de los procedimientos del divorcio lo anotó el cronista Torquemada.⁵⁵ Sus datos relativos al proceso de divorcio ante el tribunal competente en la ciudad de *Tetzco*, la que fue el segundo centro más importante del Imperio Azteca, sin embargo, tienen su significado en relación con la historia del derecho de Tenochtitlán, hasta tal punto que los tribunales en Tenochtitlán a veces delegaron la competencia de decidir definitivamente en los casos que trataban, relacionados con los habitantes de Tenochtitlán, a las autoridades judiciales de *Tetzco*.⁵⁶ (Además, se puede presumir, en cuanto a la similitud de los órdenes

⁵² Compare con De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 413.

⁵³ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 39.

⁵⁴ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18ª ed. México: Esfinge, 2007, p. 32. ISBN 970-647-584-2.

⁵⁵ De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 441-442.

⁵⁶ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18ª ed. México: Esfinge, 2007, p. 34. ISBN 970-647-584-2.

jurídicos de Tetzco y de Tenochtitlán⁵⁷ que el proceso judicial fue similar en ambas ciudades.)

El proceso del divorcio empezó por la demanda del esposo que pidió el divorcio. Según la descripción de Torquemada tenía dos fases: la primera fase inició por la comparecencia de las partes, es decir, en principio, de ambos cónyuges, ante la autoridad judicial competente. El tribunal concedió la primera palabra al marido, que pedía el divorcio, para exponer los motivos por los que quería divorciarse. A continuación llamó al otro cónyuge para comentar estos motivos. Los jueces luego le hacían preguntas para examinar la naturaleza jurídica de su relación de pareja: si según sus respuestas averiguaron que este enlace se formó con el consentimiento de los padres (del padre de ambos novios) de ambos cónyuges y con las ceremonias de bodas establecidas, es decir, que era un matrimonio legal (respectivamente, válido), y afirmaron su competencia de tratar el divorcio, y el proceso continuaba con su segunda fase. Sin embargo, si llegó a la conclusión contraria, es decir, que el enlace matrimonial juzgado no era un matrimonio legal, sino sólo una convivencia informal de pareja, bajo la sentencia separaron a la pareja y el proceso lo terminaron.

En la segunda fase del proceso de divorcio, el tribunal intentó a reconciliar los cónyuges, incluso a través de cierta acción psicológica: el tribunal advirtió con insistencia a los cónyuges que por el divorcio sometían a sí mismos, pero también a sus familiares al desprecio continuo de su entorno. Si los cónyuges se reconciliaron en presencia de los jueces, el proceso terminó. Si no, los jueces permitieron al marido que pidió el divorcio, que se separara definitivamente de su cónyuge cuyo comportamiento era el motivo del divorcio, es decir, que dejara el hogar común de los cónyuges, y éste fue anulado, sin embargo, no dictaron ninguna sentencia definitiva que divorciara el matrimonio de forma explícita. El tribunal así permitió al marido, que pedía el divorcio, su ejecución real, pero al mismo tiempo evitó su aprobación explícita, ya que, así entraría en conflicto con la norma moral (social) generalmente aceptada que se oponía al divorcio del matrimonio.

Si el hombre rechazó a su esposa sin la previa autorización del tribunal, es decir, sin que lo precedía el proceso de divorcio antes

⁵⁷ Véase p. ej. LEE, J. Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests and Law. *Estudios de cultura náhuatl*. 2006, vol. 37, p. 246-251. ISSN 0071-1675.

descrito, fue castigado por un castigo difamable – quemar el pelo en público.⁵⁸

La situación económica de los cónyuges tras el divorcio se ajustó de manera, que el cónyuge cuyo comportamiento era causa del divorcio, perdió la mitad de su propiedad a favor del otro cónyuge.⁵⁹

En cuanto a los descendientes comunes de los cónyuges divorciados, se aplicaba la regla de que los hijos permanecían en la curatela del padre y las hijas en la curatela de la madre.⁶⁰

El matrimonio temporal. El matrimonio temporal consistía en la convivencia de pareja cuyas funciones potenciales fueron reducidas a una sola – asegurar la reproducción. No se contraía con el fin de crear una convivencia de pareja a largo plazo, respectivamente, una comunidad familiar estable, sino sólo de crear condiciones básicas para la procreación del descendiente. Se puede estar de acuerdo con que la razón, según la cual algunos aztecas optaron por esta forma de relación de pareja, fue económica⁶¹ – llevar a cabo las ceremonias de bodas fue costoso, pero también la vida posterior en el matrimonio, es decir, en el hogar que funcionaba como independiente, en principio, una unidad económica autosuficiente, requería los medios de subsistencia adecuados de ambos cónyuges.

Al carácter pragmático de los matrimonios temporales correspondía una manera simplificada de su creación: se contraían sin hacer ceremonias necesarias para la celebración válida del matrimonio legal, sólo a base del acuerdo de personas interesadas (es decir, del novio, novia y del padre de los dos, respectivamente, de ambos padres) según el que el matrimonio tenía que terminar con el nacimiento del primer hijo. Después de este hecho, por lo tanto, los matrimonios temporales acabaron, a menos que – a petición de la esposa temporal, o de sus padres, y con el

⁵⁸ LÓPEZ DE GÓMARA, F. *Historia de la conquista de México*. 3ª ed. México: Porrúa, 1997, p. 305. ISBN 968-452-304-1.

⁵⁹ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 96.

⁶⁰ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 96.

⁶¹ MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6ª ed. México: Porrúa, 1992, p. 96. ISBN 968-432-630-0.

consentimiento del esposo temporal, se convirtieron, mediante la realización de ceremonias de bodas, en matrimonios legales.⁶²

Si el marido después del nacimiento del hijo se negó a convertir su matrimonio temporal en un matrimonio duradero, la mujer regresó a casa de sus padres, y su ex esposo se vio obligado a cortar todas las relaciones con ella.⁶³ Teniendo en cuenta que los iniciadores de contraer matrimonio temporal a fin de procrear hijos fueron hombres sin hijos,⁶⁴ parece probable que hijos nacidos en matrimonios temporales, después de su desaparición, se quedaban en la curatela del padre.

Unir la desaparición del matrimonio temporal con el nacimiento del niño, es decir, dicho jurídicamente, con la condición resolutoria, cuya ejecución fue considerablemente incierta y abierta, lo que sin duda llevó a distinta duración de los distintos matrimonios temporales. Los podemos determinar como matrimonios de duración indefinida.

El matrimonio temporal podía desaparecer incluso antes del nacimiento del niño a los esposos temporales, por la decisión del cónyuge (esposo) de anular su matrimonio temporal para cuya ejecución no se requería la aprobación previa del tribunal.⁶⁵

El concubinato. Por el concubinato se entiende la convivencia de pareja entre el hombre y la mujer que fue establecido sin más trámites y que podía terminar sin más cualquier miembro de la pareja en cualquier momento. Sin embargo, si la convivencia informal entre el hombre y la mujer duró cierto tiempo y la gente de su entorno (familiares, vecinos) comenzaron a verlos como si estuvieran casados, se convirtió *via facti* en el matrimonio.⁶⁶

Poliginia como forma de la convivencia de pareja entre los hombres y las mujeres. En cuanto a las formas en las que los aztecas practicaban la poliginia, parece que es posible distinguir dos formas, a saber: el

⁶² KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 89.

⁶³ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 38.

⁶⁴ Compare, por ejemplo, con De ZORITA, A. y J. RAMÍREZ CABAÑAS. *Breve y sumaria relación de los señores de la Nueva España*. 2ª ed. México: UNAM, 1963, p. 60.

⁶⁵ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 38.

⁶⁶ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 89-90.

matrimonio polígamo y la convivencia informal antes mencionada del hombre (soltero o casado) con dos o más mujeres que no eran sus esposas, sino sólo parejas.

El matrimonio polígamo. En el matrimonio polígamo existía entre las distintas esposas e hijos de las distintas esposas una cierta jerarquía: la mujer con la que el esposo contrajo el matrimonio de manera estándar (ceremonial tradicionales de bodas), tenía el estatus de la esposa principal, y así también en relación con la esposa con la que su esposo contrajo el matrimonio también de manera estándar, pero más tarde. En contraste, las mujeres con las que el esposo no contrajo el matrimonio de manera estándar, sino de cierta forma más sencilla (menos formal), se encontraban en posición de esposas secundarias, y a su vez, la mujer con la que el esposo contrajo el matrimonio de forma más sencilla antes, tenía mejor posición que la mujer con la que contrajo el matrimonio de la misma manera, pero más tarde.⁶⁷

Creo que las mujeres secundarias del matrimonio polígamo se pueden identificar con la pareja, con la que vivía el hombre de manera informal, lo que significaría que las dos formas de poliginia se entremezclaban, respectivamente, el esposo podía convivir al mismo tiempo con alguna de las mujeres o con varias en el matrimonio, y con otra u otras de manera informal.

Los hijos de la esposa principal y también de otras esposas se consideraban legítimos,⁶⁸ sin embargo, por la ley, después de la muerte del padre podían heredar únicamente los hijos de la esposa principal.⁶⁹

El hombre tenía las mismas obligaciones de alimentar a todas sus esposas, o parejas, y a sus hijos,⁷⁰ lo que, al parecer, impedía a gran parte de la población practicar la poliginia. Por razones económicas la podían practicar probablemente, sobre todo, sólo los miembros de la élite azteca, que podían “conseguir” a la segunda u otras parejas ya sea mediante el

⁶⁷ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2^a ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 36.

⁶⁸ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2^a ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 36.

⁶⁹ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2^a ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 36-38.

⁷⁰ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2^a ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 38.

acuerdo con sus padres, o bien mediante el secuestro de las mujeres de los territorios conquistados.⁷¹

La nota terminológica sobre las convivencias de pareja entre los hombres y las mujeres. Para denominar a las mujeres que vivían en las distintas formas de la convivencia de pareja sirvieron términos específicos. En cuanto a las relaciones de pareja monógamas, la mujer se designaba como *cihuatlantli*,⁷² la esposa temporal se denominaba *tlacallalcahuilli*⁷³ y la concubina se designaba como *temecauh*.⁷⁴ En los matrimonios polígamos la esposa principal se designaba como *cihuatlantli*, las esposas secundarias como *cihuapilli*, mientras que la mujer que se convirtió en *cihuapilli* a base del acuerdo entre sus padres y su esposo se designaba como *cihuanemactli*, la mujer que el esposo secuestró del territorio conquistado se denominaba *tlacihuaantin*.⁷⁵

En el vocabulario autoritativo de la lengua náhuatl compuesto por fray A. de Molina en el año 1555 e enriquecido en el año 1571 se encuentran varios términos relacionados con la vida familiar de los nahuas. Por ejemplo, el término *nenamictiliztli* significa matrimonio,⁷⁶ el término *ciuatl pilhua* mujer casada y parida,⁷⁷ el término *teoquichui* esposo,⁷⁸ el término *piltontli* niño o niña, etc.⁷⁹

Las relaciones entre padres e hijos. Las diferentes fuentes y sobre todo los numerosos *huehuetlahtolli* declaran un interés serio de los padres aztecas de todas las clases sociales sobre la educación adecuada de los descendientes que incluía la preparación del niño como para la

⁷¹ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 88.

⁷² De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 376.

⁷³ De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 376.

⁷⁴ De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 376.

⁷⁵ De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969, p. 376.

⁷⁶ De MOLINA, A. *Vocabulario en lengua castellana y mexicana*. México: Porrúa, 2008, p. 82. ISBN 970-07-4744-1.

⁷⁷ De MOLINA, A. *Vocabulario en lengua castellana y mexicana*. México: Porrúa, 2008, p. 87. ISBN 970-07-4744-1.

⁷⁸ De MOLINA, A. *Vocabulario en lengua castellana y mexicana*. México: Porrúa, 2008, p. 59. ISBN 970-07-4744-1.

⁷⁹ De MOLINA, A. *Vocabulario en lengua castellana y mexicana*. México: Porrúa, 2008, p. 88. ISBN 970-07-4744-1.

vida privada de pleno derecho (es decir, para el matrimonio y la paternidad), así para la vida en la comunidad política. La educación familiar de manera significativa la complementaba el aprendizaje de los adolescentes de ambos sexos en las escuelas públicas.

Teniendo en cuenta la posición relativamente igual (en derechos) de hombres y mujeres en el matrimonio, que se manifestaba también en la educación de hijos comunes, hay que hablar, en la sociedad azteca, más bien de la institución de la potestad de los padres que sólo de la paternal.

El contenido de la potestad de los padres podemos definir como sigue:

- a) Ambos padres tenían el mismo derecho a amonestar y castigar a sus descendientes – hijos e hijas, pero estaba bien establecido que el padre amonestaba y castigaba a los hijos, la madre amonestaba y castigaba a las hijas. El derecho permitía a los padres usar en la educación de sus hijos duros castigos físicos.⁸⁰
- b) Los padres no tenían derecho a matar deliberadamente a su hijo.⁸¹ Los hijos discapacitados, uno de los gemelos (el nacimiento de los gemelos fue considerado una “mala señal” porque se creía que podía causar la desaparición de uno de los padres), así como los hijos que nacieron en uno de los cinco días nefastos (*nemontemi*), fueron, por lo general, matados, pero no directamente por sus padres; así fue también en el caso de sacrificar a los niños en el contexto ritual, que llevaron a cabo los sacerdotes.⁸²
- c) Los padres tenían derecho de vender a su hijo como esclavo, si no lo podían mantener o si fue “incurregible” (con el permiso de la autoridad judicial competente).
- d) Los padres elegían a sus hijos sus futuros esposos y les organizaban la boda (el casamiento).

Los padres no ejercieron su potestad paterna en la época cuando sus hijos se educaban en las escuelas públicas, donde los niños vivían, aunque permanecieron en contacto con sus padres. La edad, en la que los niños entraron en la escuela, se movía entre el año 12 y 15 de edad. Los

⁸⁰ LÓPEZ AUSTIN, A. *La Constitución real de México-Tenochtitlan*. 1ª ed. México: UNAM, 1961, p. 138.

⁸¹ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 35.

⁸² Compara con KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 76-77.

alumnos abandonaron la escuela después de cumplir la edad en que podían contraer matrimonio.⁸³

La potestad paterna definitivamente desapareció después de que la persona sometida contrajo matrimonio,⁸⁴ o logró ciertas funciones militares, civiles o sacerdotales.⁸⁵ La mujer después de contraer el matrimonio no pasaba de la potestad paterna a la potestad de su marido (al menos no a la potestad que podía ser comparada, por ejemplo, a la *manus romana*), pero se convirtió, en gran parte, en jurídicamente capaz.

La interpretación de las relaciones entre padres e hijos será conveniente completar con una breve aclaración de la educación de los niños en las familias aztecas.

El niño fue considerado desde su nacimiento, en la sociedad azteca, pleno ser humano. Con el fin de proteger el *nasciturus* y de asegurar su nacimiento sin problemas, sus padres tenían que comportarse en su vida cotidiana de acuerdo con ciertas prohibiciones, instrucciones y recomendaciones, en parte de naturaleza ritual.⁸⁶ La protección del niño por nacer estaba garantizada también por medio del derecho penal: la futura madre que se causó intencionalmente el aborto, o permitió a otra persona que realizara en ella el aborto, fue ejecutada.⁸⁷

Los padres aztecas desde la edad temprana daban a sus hijos varias moralejas o “consejos para la vida” cuyo contenido se estandarizó en los numerosos *huehuetlahtolli*. Para ilustrar introduzco un *huehuetlahtolli* concebido como un discurso educativo del padre a su hijo menor de edad.⁸⁸ El padre en él exhorta a su hijo que se comportara con respeto

⁸³ HINZ, E. Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: U. KÖHLER, Hrsg. *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. 1. Aufl. Berlin: Dietrich Reimer, 1990, p. 191-192. ISBN 3-496-00936-5.

⁸⁴ MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18ª ed. México: Esfinge, 2007, p. 32-33. ISBN 970-647-584-2.

⁸⁵ De CERVANTES y ANAYA, J. *Introducción a la historia del pensamiento jurídico en México*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 426.

⁸⁶ GAYOSSO y NAVARRETE, M. Reflexiones respecto a la posición jurídica del *nasciturus* en el pensamiento náhuatl. *Anuario mexicano de historia del derecho*. 1992, nº 4, p. 67-89 [véase especialmente p. 76-83]. ISSN 0188-0837.

⁸⁷ Libro de Oro, ley nº 40. In: J. KOHLER. *El derecho de los aztecas*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, p. 189.

⁸⁸ Su plática, su enseñanza del padre con la que exhorta a su hijo cuando aún es pequeño. LEÓN-PORTILLA, M. y L. SILVA GALEANA. *Huehuetlahtolli: Testimonios de la antigua palabra*. 1ª ed. México: Secretaría de educación pública; Fondo de cultura económica, 1991, p. 101-104. ISBN 968-16-360-4-X.

con los señores, pero también con la gente común, y a su vez le enseñaba acerca de la importancia de que tomara sus palabras y consejos en serio, ya que podía ayudarle mucho en su vida siguiente.

El tipo de las moralejas que daban los padres a sus hijos (respectivamente el padre a los hijos y la madre a las hijas) dependía, por supuesto, de la edad de los niños: diferentes moralejas recibían los niños en pubertad y otras recibían los adolescentes.

La parte integrante de la educación de los niños fue proporcionarles la autodisciplina estricta, incluso una forma ascética de la vida y duros castigos físicos. Los niños fueron incorporados en los trabajos domésticos o en el campo, limpiaron los templos, etc.

Tabla 1 La primera fase de la educación del niño en la familia (duró desde el nacimiento del niño hasta sus 8 años de edad incluidos)

La primera fase de la educación del niño en la familia (duró desde el nacimiento del niño hasta sus 8 años de edad incluidos)		
La edad y el sexo del niño	Las obligaciones que el niño tenía que cumplir	La ración estándar de la comida que recibía el niño
3 años, ambos sexos	obedecer las primeras moralejas de los padres	1/2 de la tortilla de maíz
4 años, ambos sexos	llevar cargas ligeras	1 tortilla de maíz
5 años – niño	servir a los padres traer a casa pequeñas cantidades de madera	1 tortilla de maíz
5 años – niña	llevar mercancías al mercado coser	1 tortilla de maíz
6 años – ambos sexos	ayudar a los padres en su trabajo:	1 tortilla de maíz
6 años – niño	ayudar en la cosecha	
6 años – niña	coser	
7 años – niño	pescar	1 1/2 de la tortilla de maíz
7 años – niña	coser	1 1/2 de la tortilla de maíz
8 años – ambos sexos	seguir desempeñando sus obligaciones anteriores	1 1/2 de la tortilla de maíz

Fuente: De la LUZ LIMA, M. Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. 1986, vol. 52, no. 1-12, p. 7-28.

Basándose en el resumen de la información de las fuentes que realizó M. de la Luz Lima en su interesante estudio sobre las formas del control

social en Tenochtitlán,⁸⁹ podemos esquematizar el proceso de la educación de niños en familias aztecas de la siguiente manera (Tabla 1 – 3).

En la primera fase de la educación del niño sus padres aún no utilizaban castigos físicos. Una vez que alcanzó el niño los ocho años de edad, los padres le asustaron a propósito, de manera que le familiarizaron preventivamente con los castigos físicos con los que le castigarían si no les iba a obedecer y hacer lo que esperaban de él.

Tabla 2 La segunda fase de la educación del niño en la familia (duró de 9 a los 12 años de edad del niño incluidos)

La segunda fase de la educación del niño en la familia (duró de 9 a los 12 años de edad del niño incluidos)		
La edad y el sexo del niño	El castigo impuesto al niño por su desobediencia o por falta de conducta	La ración estándar de la comida que recibía el niño
9 años - niño	punzadas con las espinas de agave ataduras de las piernas	1 1/2 de la tortilla de maíz
9 años - niña	punzadas de las manos	1 1/2 de la tortilla de maíz
10 años - ambos sexos	golpes con palo, amenazas	1 1/2 de la tortilla de maíz
11 años - ambos sexos	soplar chiles molidos en la nariz	1 1/2 de la tortilla de maíz
12 años - niño	atadura de manos y piernas encierre en espacio poco ventilado para todo el día	1 1/2 de la tortilla de maíz
12 años - niña	tenía que trabajar o barrer la casa y la calle durante la noche	1 1/2 de la tortilla de maíz

Fuente: De la LUZ LIMA, M. Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. 1986, vol. 52, no. 1-12, p. 7-28.

El derecho familiar azteca regulaba también *las relaciones familiares suplentes*, en cuanto a *la tutela*. El tutor fue obligado, sobre todo, a satisfacer las necesidades materiales de las personas bajo su tutela y a administrar su propiedad.⁹⁰

En el tutor de los niños, es decir, de las personas que en el sentido legal aún no alcanzaron la mayoría de edad y cuyo padre murió, se

⁸⁹ De la LUZ LIMA, M. Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. 1986, vol. 52, no. 1-12, p. 11-12.

⁹⁰ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 39.

convirtió según la ley su tío paterno, quien, según lo dicho anteriormente, podía casarse con la madre de los hijos de su hermano fallecido. Sin embargo, si no existía ningún tío, se convirtió en el tutor de estos hijos el hermano mayor varón (es decir, el hermano mayor antes mencionado). Si ni siquiera hubiera éste, la tutela de estos niños la llevaron a cabo sus abuelos paternos.⁹¹

Tabla 3 La tercera fase de la educación del niño en la familia (duró de 13 a los 15 años de edad del niño incluidos, como máximo)

La tercera fase de la educación del niño en la familia (duró de 13 a los 15 años de edad del niño incluidos, como máximo)		
La edad y el sexo del niño	Las obligaciones del niño (además de los antes mencionados)	La ración estándar de la comida que recibía el niño
13 años - niño	traer madera del bosque	2 tortillas de maíz
13 años - niña	coser y hacer tareas domésticas	2 tortillas de maíz
14 años - niño	pesca peces en lagos	2 tortillas de maíz
14 años - niña	tejer	2 tortillas de maíz
15 años - niños y parte de las niñas	comenzar a asistir a la escuela pública y trasladarse a su residencia	2 tortillas de maíz

Fuente: De la LUZ LIMA, M. Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. 1986, vol. 52, no. 1-12, p. 7-28.

El instituto de *adopción* los aztecas no lo conocían. M. Gayosso y Navarrete explica este hecho señalando que las reglas de sucesión aztecas permitían nombrar herederos no sólo de las personas de línea directa del fallecido, sino también de los colaterales, por lo tanto no fue necesario que el hombre sin herederos mantuviera al heredero por la adopción de persona ajena.⁹²

A modo de conclusión

No era nuestra intención presentar en este artículo el sistema de parentesco y el derecho familiar de los aztecas de Tenochtitlán exhaustivamente.

⁹¹ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2ª ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949, p. 39-40.

⁹² GAYOSSO y NAVARRETE, M. Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: B. BERNAL, ed. *Memoria del IV congreso de historia del derecho mexicano: 1986/I*. 1ª ed. México: UNAM, 1988, p. 383-397. ISBN 968-837-973-5.

te. No obstante, creemos que el texto anterior permite resumir los rasgos elementares de ese sistema y derecho como sigue:

1. La estructura del sistema de parentesco azteca, así como la terminología relacionada con él fue muy rica y compleja.
2. Los aztecas entendieron el parentesco como cuerdas que atan a las personas entre sí, mientras que la familia no la veían (al menos principalmente) como lazos entre personas, sino como hogar. Esto parece corresponder con el carácter de la organización social-territorial de los nahuas la que J. Lockhart ha designado muy atinadamente como la *organización celular (cellular organization)*,⁹³ siendo la familia “la celula” más pequeña (otras “celulas” fueron las ciudades-estados nahuas y los barrios y sus varias subdivisiones existentes dentro de ellas).
3. El derecho familiar azteca fue un derecho parcialmente paraestatal. Regulaba todas las relaciones corrientes existentes dentro de las familias aztecas.
4. La estructuración de la familia azteca estaba fincada en el matrimonio por tiempo indefinido, en el matrimonio temporal o en el concubinato. Aunque la cabeza de la familia fue el hombre, las relaciones personales y patrimoniales entre los esposos se caracterizaban por una igualdad relativa de ambos cónyuges. El divorcio, aunque mal visto por la sociedad, era permitido por la ley. Sin embargo, era considerado tan perjudicial para el estado azteca, que los jueces se negaban a sentenciar expresamente. La potestad de los padres sobre sus niños comprendía una gran amplitud de derechos. Existía la institución de tutela, pero no la de adopción.

Fuentes y obras consultadas

- ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. 2^a ed. México: Instituto indigenista interamericano, 1949. 140 p.
- BERDAN, F. F. y P. RIEFF ANAWALT. *The Essential Codex Mendoza*. 1st ed. Berkeley: University of California, 1997. 415 p. ISBN 0-520-20454-9.

⁹³ Véase LOCKHART, J. *The Nahuas after the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth through Eighteenth Centuries*. 1st ed. Stanford: Stanford University, 1992, passim. ISBN 0-8047-2317-6.

- CARRASCO, P. Sobre algunos términos de parentesco en el náhuatl clásico. *Estudios de cultura náhuatl*. 1966, vol. 6, p. 149-166. ISSN 0071-1675.
- CLAVIJERO, F. J. *Historia antigua de México*. 3ª ed. México: Porrúa, 2003. 918 p. ISBN 970-07-3383-1.
- CRUZ BARNEY, Ó. *Historia del derecho en México*. 3ª ed. México: Oxford University, 2006. 1042 p. ISBN 970-613-775-0.
- De ACOSTA, J. *Vida religiosa y civil de los indios*. 2ª ed. México: UNAM, 1995. 175 p. ISBN 968-36-3767-1.
- De ALVA IXTLILXÓCHITL, F. y M. LEÓN-PORTILLA. *Obras históricas: I*. 3ª ed. México: UNAM, 1997. 565 p. ISBN 968-484-289-9.
- De ALVA IXTLILXÓCHITL, F. y M. LEÓN-PORTILLA. *Obras históricas: II*. 3ª ed. México: UNAM, 1997. 540 p. ISBN 968-484-289-9.
- De CERVANTES y ANAYA, J. *Introducción a la historia del pensamiento jurídico en México*. 1ª ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002. 278 p.
- De la LUZ LIMA, M. Control Social en México-Tenochtitlan. *Criminalia*. 1986, vol. 52, no. 1-12, p. 7-28.
- De MOLINA, A. *Vocabulario en lengua castellana y mexicana*. México: Porrúa, 2008. ISBN 970-07-4744-1.
- De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España: I*. Madrid: Dastin, 2001. 619 p. ISBN 84-492-0223-X.
- De SAHAGÚN, B. ed. *Historia general de las cosas de la Nueva España: II*. Madrid: Dastin, 2001. 565 p. ISBN 84-492-0224-8.
- De SAHAGÚN, B. *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain: The People: Part XI. Book 10*. 1st ed. Santa Fe: The School of American research and the University of Utah, 1974. 174 p. ISBN 0-87480-007-2.
- De TORQUEMADA, J. *Monarquía Indiana: Tomo segundo*. 4ª ed. México: Porrúa, 1969.
- De ZORITA, A. y J. RAMÍREZ CABAÑAS. *Breve y sumaria relación de los señores de la Nueva España*. 2ª ed. México: UNAM, 1963. 205 p.

- DURÁN, D. *Historia de las Indias de Nueva España y Islas de Tierra Firme: I*. 2^a ed. México: Consejo nacional para la cultura y las artes, 2002. 716 p. ISBN 970-18-8397-7.
- GARIBAY, Á. Ma. *Llave del náhuatl*. 8^a ed. México: Porrúa, 2001. 385 p. ISBN 970-07-2875-7.
- GAYOSSO y NAVARRETE, M. Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: B. BERNAL, ed. *Memoria del IV congreso de historia del derecho mexicano: 1986/I*. 1^a ed. México: UNAM, 1988, p. 383-397. ISBN 968-837-973-5.
- GAYOSSO y NAVARRETE, M. Naturaleza religiosa-jurídica de la institución del matrimonio en el derecho náhuatl. *Revista de estudios histórico-jurídicos*. 1996, n° 18, p. 421-440. ISSN 0716-5455.
- GAYOSSO y NAVARRETE, M. Reflexiones respecto a la posición jurídica del nasciturus en el pensamiento náhuatl. *Anuario mexicano de historia del derecho*. 1992, n° 4, p. 67-89. ISSN 0188-0837.
- HINZ, E. Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: U. KÖHLER, Hrsg. *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. 1. Aufl. Berlin: Dietrich Reimer, 1990, p. 189-205. ISBN 3-496-00936-5.
- HLÚŠEK, R. Spoločenská a politická organizácia u mexických Nahuov. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica 2/2005: Studia Ethnologica XV*. 2009, p. 71-82. ISSN 0567-8293.
- JOHANSSON KERAUDREN, P. Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de cultura náhuatl*. 2010, n° 41, p. 91-136. ISSN 0071-1675.
- KELLOGG, S. Aztec Women in Early Colonial Courts: Structure and Strategy in a Legal Context. In: R. SPORES y R. HASSIG, eds. *Five Centuries of Law and Politics in Central Mexico*. 1st ed. Nashville: Vanderbilt University, 1984, p. 25-53. ISBN 0-935462-21-X.
- KELLOGG, S. Households in Late Prehispanic and Early Colonial Mexico City: Their Structure and Its Implications for the Study of Historical Demography. *The Americas*. 1988, vol. 44, no. 4, p. 483-494. ISSN 0003-1615.

- KELLOGG, S. *Legal Documents as a Source of Ethnohistory* [online]. 15 p. [cit. 2014-02-07]. Available at: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/Kellogg.pdf>.
- KELLOGG, S. M. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: V. REIFLER BRICKER y R. SPORES, eds. *Supplement to the Handbook of Middle American Indians: Volume 4: Ethnohistory*. 1st ed. Austin: University of Texas, 1986, p. 103-121. ISBN 978-0-292-77604-3.
- KELLOGG, S. The Woman's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period. *Ethnohistory*. 1995, vol. 42, no. 4, p. 563-576. ISSN 0014-1801.
- KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. 1^a ed. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002. 788 p.
- LEE, J. Reexamining Nezahualcóyotl's Texcoco: Politics, Conquests and Law. *Estudios de cultura náhuatl*. 2006, vol. 37, p. 231-252. ISSN 0071-1675.
- LEÓN-PORTILLA, M. y L. SILVA GALEANA. *Huehuetlahtolli: Testimonios de la antigua palabra*. 1^a ed. México: Secretaría de educación pública; Fondo de cultura económica, 1991. 242 p. ISBN 968-16-360-4-X.
- LOCKHART, J. *The Nahuas after the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth through Eighteenth Centuries*. 1st ed. Stanford: Stanford University, 1992. 650 p. ISBN 0-8047-2317-6.
- LOCKHART, J., L. SOUSA y S. WOOD, eds. *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. [online]. 2007 [cit. 2014-02-07]. Available at: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/index.html>.
- LÓPEZ AUSTIN, A. *La Constitución real de México-Tenochtitlan*. 1^a ed. México: UNAM, 1961. 168 p.
- LÓPEZ De GÓMARA, F. *Historia de la conquista de México*. 3^a ed. México: Porrúa, 1997. 349 p. ISBN 968-452-304-1.
- MARGADANT, G. F. *Introducción a la historia del derecho mexicano*. 18^a ed. México: Esfinge, 2007. 296 p. ISBN 970-647-584-2.

- McCAA, R. El calli de los nahuas del México antiguo: hogar, familia y género. *Revista de Indias*. 2003, vol. 63, n° 227, p. 79-104. ISSN 0034-8341.
- MENDIETA y NÚÑEZ, L. *El derecho precolonial*. 6^a ed. México: Porrúa, 1992. 165 p. ISBN 968-432-630-0.
- MERRY, S. E. Legal Pluralism. *Law & Society Review*. 1988, vol. 22, no. 5, p. 869-896. ISSN 0023-9216.
- MOORE, S. F. Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study. *Law & Society Review*. 1973, vol. 7, no. 4, p. 719-746. ISSN 0023-9216.
- OFFNER, J. A. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University, 1983. 368 p. ISBN 0-521-23475-1.
- SAGAÓN INFANTE, R. El matrimonio y el concubinato. México prehisánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: J. L. SOBERANES FERNÁNDEZ, ed. *Memoria del II congreso de la historia del derecho mexicano: 1980*. México: UNAM, 1981, p. 101-108. ISBN 968-5800-53-7.
- SKUPNÍK, J. *Antropologie příbuzenství: Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010, 402 p. ISBN 978-80-7419-019-3.
- VAILLANT, G. C. *Aztékové*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974. 252 p.

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic
petervysny@hotmail.com

Quo vadis, súdna genetika?

Quo Vadis, Forensic Genetics?

Ján Miertuš
Vanda Rísová
Miroslava Vráblová

Abstract: Forensic genetics together with many other scientific fields connected to molecular biology and its development is currently experiencing epochal change through the introduction of high-power technologies. With reference to the literature the authors summarize the newest knowledge in the field of judicial genetics as well as some fairly interesting examples of development expected in the near future. In this context, it seems necessary to underline the importance of bio-molecular technologies as well as the importance of modelling and software processing of statistical data in the simulation of both downwards – genotype or upwards – phenotype. DNA analysis method represents a very useful instrument appropriate for identification of individuals from the forensic point of view. This is a rapidly evolving field of forensic biology. Forensic experts, however, consider genetic identification to be a complex and time-limited technological process.

Key Words: DNA Analysis Method; Downwards – Genotype; Upwards – Phenotype; Forensic Biology; Forensic Genetics; Identification of Individuals.

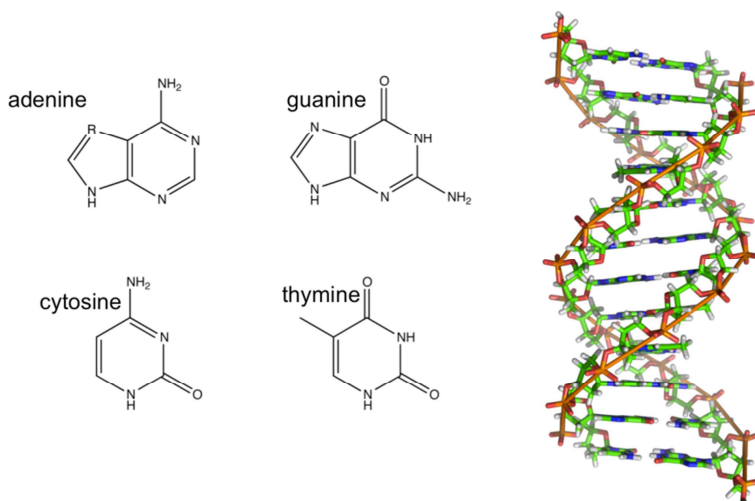
Abstrakt: Forenzná genetika spolu s mnohými ďalšími vednými odvetvami, ktorých sa dotýka molekulárna biológia a jej rozvoj, zažíva v súčasnosti epochálnu zmenu vďaka zavádzaniu vysokovýkonných technológií. Autori s odkazom na literatúru uvádzajú prehľad najnovších poznatkov v oblasti súdnej genetiky, ako aj niekoľko mimoriadne zaujímavých príkladov vývoja v blízkej budúcnosti. V tejto súvislosti sa javí potrebné podčiarknuť význam biomolekulárnych technológií vo vývoji, ako aj modelovania a softvérového spracovania štatistických dát pri simulácii či už downwards – genotypu, alebo upwards – fenotypu. Z kriminalistického hľadiska predstavuje metóda analýzy DNA mimoriadne vhodný nástroj na identifikáciu osôb. Ide o veľmi rýchlo sa rozvíjajúcu oblasť kriminalistickej biológie. Odborníci kriminalisticko-expertízneho skúmania však považujú genetickú identifikáciu za zložitý a časovo limitovaný technologický postup.

Kľúčové slová: Metóda analýzy DNA; downwards – genotyp; upwards – fenotyp; kriminalistická biológia; súdna genetika; identifikácia osôb.

Úvod

Genetická analýza patrí k biometrickým metódam na identifikáciu osoby. Najvyšší stupeň identifikácie osoby – individuálnu identifikáciu – je možné dosiahnuť práve prostredníctvom biologického skúmania metódou analýzy deoxyribonukleovej kyseliny (DNA). Odobratie vzoriek na vykonanie DNA analýzy sa vykonáva z dôvodu identifikácie osôb na účely trestného konania, pátrania po nezvestných osobách či identifikácie osôb neznámej totožnosti. V kriminalistickom expertíznom skúmaní sa táto genetická identifikácia považuje za zložitý, časovo limitovaný technologický postup. Vzhľadom na náročnosť skúmanej problematiky, ktorá sa nachádza na rozmedzí viacerých vedných disciplín, považujeme za potrebné priblížiť a vysvetliť základné pojmy z genetiky súvisiace s genetickou expertízou.

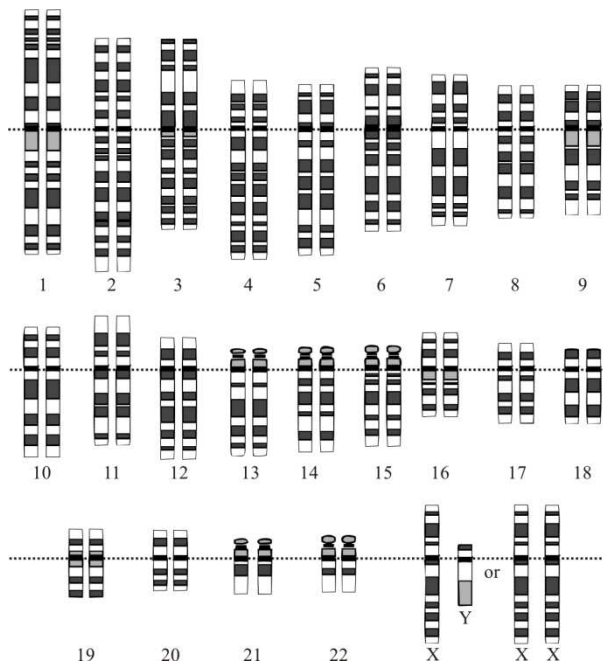
Obrázok 1 Trojrozmerná štruktúra DNA so zvýraznením štyroch základných stavebných jednotiek – nukleotidov

Prameň: *2D Molecules That Form Our 3D World* [online]. 2012-06-06 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://skepchick.org/2012/06/2d-molecules-that-form-our-3d-world/>.

Nositelkou dedičnej informácie je de(z)oxyribonukleová kyselina (DNA – Obrázok 1) obsiahnutá v jadre a v mitochondriách buniek (Obrázok 3). Skladá sa zo základných stavebných jednotiek – báz, respektíve nukleotidov. Tie sú pospájané do reťazca tvoriaceho dvojité špirálovú štruktúru. Táto predstavuje v ľudskej bunke približne 3 miliardy párov nukleotidov, ktoré sú rozdelené a uložené v chromozómoch (23 chromozómov pochádza od jedného rodiča, 23 od druhého; 2 x 22 je tzv. autozómov, dva sú pohlavné XX – u žien, či XY – u mužov). V minulosti (70. a 80. roky minulého storočia) bola analýza chromozómových máp (Obrázok 2) pri rozličných stupňoch rozlíšenia ťažiskovou metódou v ľudskej genetike. Postupne, najmä s nástupom PCR (pozri nižšie), sa do popredia dostávali stále intenzívnejšie technológie molekulárnej biológie, ktoré pracujú priamo s DNA.

Obrázok 2 Ľudská chromozómová mapa – úplný diploidný normálny karyogram/karyotyp

Prameň: NHGRI. *Trisomy* [upravený obrázok] [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.genome.gov/Pages/Hyperion/DIR/VIP/Glossary/Illustration/Pdf/trisomy.pdf>.

V reťazci DNA sú obsiahnuté informácie o štruktúre proteínov, základných stavebných jednotiek bunky. Iba približne 1,5 – 3 % z celkovej dĺžky DNA kodifikuje proteíny. Jeden proteín je kodifikovaný jedným génom (v súčasnosti je známych približne 20 000 génov pre každý haploidný genóm). Každý gén sa skladá z exónov (kódujúcich častí) a intrónov (ktoré majú komplementárnu funkciu). Reťazec DNA je pre každého jedinca jedinečný. Z 3 miliárd párov báz sa odlišujeme jeden od druhého približne každým 500. – 1 000. nukleotidovým párom, čo sa prirodzene odráža aj na fenotype (napr. na výzore či iných objektivizovateľných charakteristikách).

Je preto prirodzené, že pre identifikáciu v súdnom lekárstve sa s postupným zdokonaľovaním technológií molekulárnej biológie postupne prešlo od identifikácie pomocou odtlačkov prstov, štruktúry zuboradia, anorganického zloženia adnexov (vlasov, nechto a pod.) či iných častí tela, analýzy krvných stôp (napr. určením krvných skupín) k individuálnej identifikácii metódami analýzy DNA. Táto dnes predstavuje nevyhnutnú súčasť dokazovania v prípadoch určenia rodičovstva (napr. otcovstva v prípade platenia výživného, materstva v prípade opustených detí), či, a to najmä, v oblasti trestnoprávnej.

Forenzné laboratórium

Veľké množstvo vzoriek, ktoré musia byť typizované vo forenznom laboratóriu, vyžaduje solídnu organizáciu celého procesu, zahrňujúceho zber dôkazného materiálu, purifikáciu DNA (príp. iných biologických molekúl), amplifikáciu DNA, zviditeľnenie a interpretáciu výsledkov. V súčasnosti sa každá z týchto fáz vykonáva nezávisle od nasledujúcej, časovo a/alebo priestorovo oddelene a každý jeden proces môže trvať mnoho hodín.¹

Odber DNA

Schopnosť úspešnej analýzy DNA často závisí od miery jej zachovania pri odbere a následnom uchovaní. Keďže sa extrémne malé vzorky DNA môžu použiť ako dôkazy, mimoriadne veľký pozor treba dávať na ich kontamináciu pri ich hľadaní (identifikovaní), zbieraní a ďalšej manipulácii (napr. balení a pod.). Osobitná pozornosť sa musí venovať takzvanému „chain of custody“ (reťazec strážcov), ktorý sa vzťahuje na chronologickú

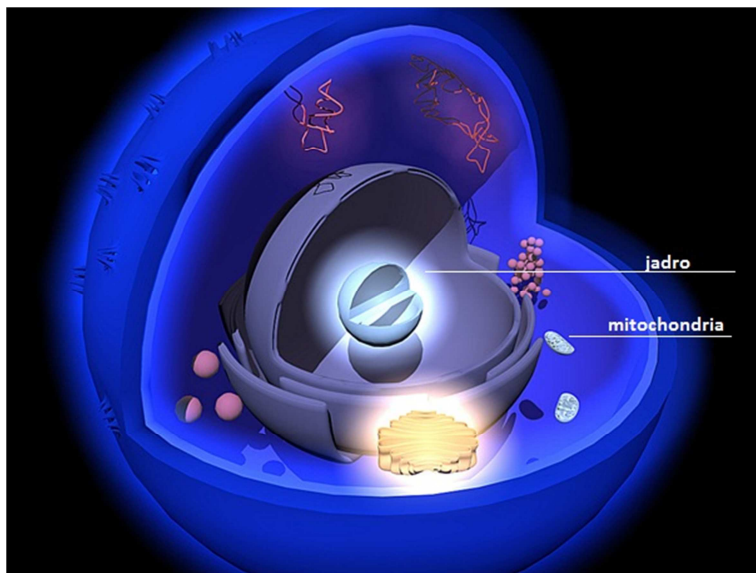
¹ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

dokumentáciu zaznamenávajúcu získanie, starostlivosť a ochranu, kontrolu, presuny a rozmiestnenie dôkazov. Hlavným cieľom reťazca je zabezpečenie, že priložený a predkladaný dôkaz naozaj súvisí s daným činom, a zároveň vylúčenie kontaminácie či zmeny fyzického stavu dôkazu.

Purifikácia DNA

Pod izoláciou DNA sa rozumie jej extrakcia z rozličných zdrojov. Metodológia závisí od východiskovej vzorky, jej veku a veľkosti. Navzdory veľkej mnohotvárnosti používaných metód jestvujú medzi nimi niektoré podobnosti. Vo všeobecnosti ide o oddelenie DNA prítomnej v bunke (bunčom jadre – Obrázok 3) od ostatných komponentov.

Obrázok 3 Schematické znázornenie štruktúry bunky s poukazaním na organely obsahujúce DNA

Prameň: *Anatomium 3D* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.anatomium.com/3d-anatomy-guarantee.html>.

Forenzné extrakčné metódy musia byť adaptované v zmysle schopnosti efektívnej purifikácie DNA z rozličných zdrojov a veľkostí vzorky. V prípade, že ide o vzorku, ktorá obsahuje minimálne množstvo DNA (napr. jediný vlas či jediná spermia), metóda bude prirodzene odlišná od prípadu, v ktorom je východiskom na izoláciu DNA niekoľko miligramov

tkaniva alebo mililitrov krvi. Najstaršia metóda je založená na zmesi organických rozpúšťadiel a doteraz sa používa aj v mnohých forenzných laboratóriách. Ide o veľmi efektívnu metódu, ktorá sa používa v prípade dostatočného množstva biologického materiálu. Jedna z modifikácií tejto metódy využíva na zrážanie DNA vysokú koncentráciu soli (NaCl). Iná z často používaných metód sa opiera o Chelex® – živicu na výmenu iónov, ktorá viaže polyvalentné ióny kovov a je mimoriadne praktická pri odstraňovaní inhibítorov z DNA. Je možné použiť ju pri akomkoľvek druhu vzorky – celá krv, krvné stopy, stopy ejakulátu, výteroch z ústnej dutiny, vlasoch. Podobne môžu DNA vychytávať paramagnetické partikuly. Vzorky sú najprv rozpustené a neskôr upravené proteínázou K. Lyzáty sú potom dané do styku s partikulami, tie sa neskôr omyjú a DNA sa vylúhuje pri teplote 65 °C. Magnetické častice sa oddelia na magnetický podklad. Najmodernejšie metódy čistenia DNA predpokladajú stĺpce rozličných druhov, ktoré sú plnené výmenníkmi iónov, silicovými živícami či maticami. Iónové výmenníky sú zvyčajne nabité kladne, čím je umožnená väzba negatívne nabitej nukleovej kyseliny; aj matrice zo živice bývajú nositeľkami náboja, aby zadržovali DNA. Pri týchto aplikáciách sa očakáva, že DNA z lyzátovej sa udrží naviazaná v stĺpci. V nasledujúcej fáze sa DNA získa omytím vodou či soľnými roztokmi s neutrálnym pH, ktoré narúšajú väzby kyseliny so živicom. Používanie stĺpcov zvyšuje výťažok zo vzoriek, skraca čas procesu (v porovnaní s tradičnou extrakciou založenou na roztokoch), zvyšuje množstvo získanej DNA a zlepšuje kvalitu očistenej DNA.²

Väčšina automatických extraktorov sa sústredila na získavanie DNA zo štandardných referenčných vzoriek, iné sú prispôbosené na aplikácie v špecifickjších prípadoch, ako napríklad izolácia z kostí, vlasov, zubov, ohorkov z cigariet či spermíí. Robotizované platformy sa môžu líšiť kapacitou, použitím reaktantov a/alebo inými metódami.

Automatizácia

Aj pri zapojení tých najrýchlejších overených techník by každé laboratórium bolo pod veľkým tlakom, ak by vyprodukovalo výsledky za menej ako 5 hodín. Navyše, zníženie času potrebného na vykonanie analýzy by malo viesť k zredukovaniu nákladov. Dopyt po výsledkoch, ktoré sú lacné, rýchle, presné a opakovateľné priniesol rozvoj automatizácie. Roboti-

² GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

ka a modifikovaná chémia sprístupňujúca rozvoj automatických procesov, vďaka ktorým sa zvyšuje kapacita, pokračujú v zlepšovaní automatizovanej výkonnosti. Automatizácia zaručuje kontrolu kvality a manažment dát pri nižších nákladoch. Odstránením ľudskej zložky z procesu redukuje/minimalizuje možnosť chyby spôsobenej ľudským faktorom. Chyby sa odstraňujú predovšetkým minimalizovaním pravdepodobnosti „prepnutia“ vzorky a kontaminácie z preťaženia. Vývoj nových softvérov umožňuje stopovanie narábania so vzorkami počas celého procesu. Nižšie objemy reakčných zmesí sa premietajú do menšieho množstva spotrebných chemikálií a menšieho odpadu/nižších strát. V ostatných rokoch sa vyvinuli mnohé nové počítačové aplikácie, ktoré pomáhajú vo forenzných laboratóriách pri narábaní s veľkým prívalom vzoriek a príslušných informácií. Jednou z nich sú riešenia riadenia laboratórnych informácií, ktoré podporujú automatizáciu pracovných postupov prepojením laboratórnej techniky, možnosť presných pracovných postupov a automatických skúšok dát, čo sa týka kontaminácie. Takéto softvéry podporujú celý pracovný postup a sledujú forenzné vzorky od ich zberu (odobratia) až po interpretáciu dát. Taktiež dovoľujú vyhodnotiť komplikované miešané vzorky v súlade s odporúčaniami Medzinárodnej spoločnosti pre forenznú genetiku (International Society of Forensic Genetics – ISFG), prostredníctvom tzv. metódy pravdepodobnosti a „náhodný muž nevylúčený“. Ako sme už spomínali, väčšina automatizácie sa sústredila na extrakciu DNA zo štandardných referenčných vzoriek a len niektoré rozšírili možnosť byť použité aj pri skúmaných vzorkách. Zjavne najdôležitejšou snahou pri automatizácii ostáva však momentálne príprava práve skúmaných vzoriek. Na opačnom konci procesu stojí zjavne interpretácia výsledkov. V poslednom období sa dosiahla miniaturizácia najmä vďaka tzv. mikrofuidným technológiám (alebo tzv. „lab-on-a-chip“ technológié).³

Identifikácia

Pri testovaní identity sú porovnávané dve alebo viac vzoriek, pričom cieľom je potvrdiť či vylúčiť ich podobnosť a/alebo rozdielnosť. V prípade, že dve vzorky obsahujú na úrovni testovaných markerov vysoký počet zhodných znakov, testované osoby môžu súvisieť s činom, ak všetky zdieľané alely prináležia k vzorke pochádzajúcej z toho istého individua. Štandardne, vzorka nájdená na mieste činu je porovnávaná so vzorkou podozrivého. Prv, než forenzný expert smie prísť k záveru, že test DNA

³ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

má dostatočnú výpovednú hodnotu na identifikáciu vzorky ako dôkazu, musí dokázať, že testované charakteristiky sú mimoriadne variabilné medzi rôznymi populáciami, a to výpočtom frekvencie daného profilu v príslušnej celkovej populácii. Zváženie týchto entít môže byť vykonané za použitia prístupu berúceho do úvahy frekvenciu, pričom prostriedkom je pravdepodobnosť alebo počet pravdepodobnosti, aby sa dosiahlo výsledných odd pomerov, ktoré hovoria v prospech súvislosti, alebo Bayesových počtov, ktoré hovoria proti nej. Z toho vyplýva, že pravdepodobnosť náhodnej zhody zodpovedá možnosti, že náhodný profil DNA je zhodný s profilom celkovej populácie. Tento je potom recipročný k frekvencii profilu v danej populácii. Frekvencia (častota výskytu) profilu DNA je odhadom pri určovaní frekvencie genotypu pre každý locus a násobkom jednotlivých frekvencií. Naopak, počet pravdepodobnosti zahŕňa porovnanie pravdepodobností za dvoch alternatívnych predpokladov. Tieto navzájom sa vylučujúce hypotézy predstavujú pozíciu obžaloby – konkrétne, že DNA z miesta činu má pôvod v podozrivom – a pozíciu obhajoby – že práve tá DNA sa iba náhodou zhoduje s obhajovaným, pričom pochádza od neznámej osoby prináležiacej k všeobecnej populácii. Preto je počet pravdepodobnosti pomerom dvoch pravdepodobností týkajúcich sa jedného dôkazu z dvoch odlišných (opačných) uhlov pohľadu. Je výhodnejšie použiť počet pravdepodobnosti primárne za predpokladu, že zdrojom daného profilu DNA je podozrivý a postaviť túto hypotézu proti alternatívnej, podľa ktorej bolo „donorom“ DNA netestované a nesúvisiace individuum z celkovej populácie. V každom prípade by sa tieto dišputy mali odohrávať v právnom prostredí.⁴

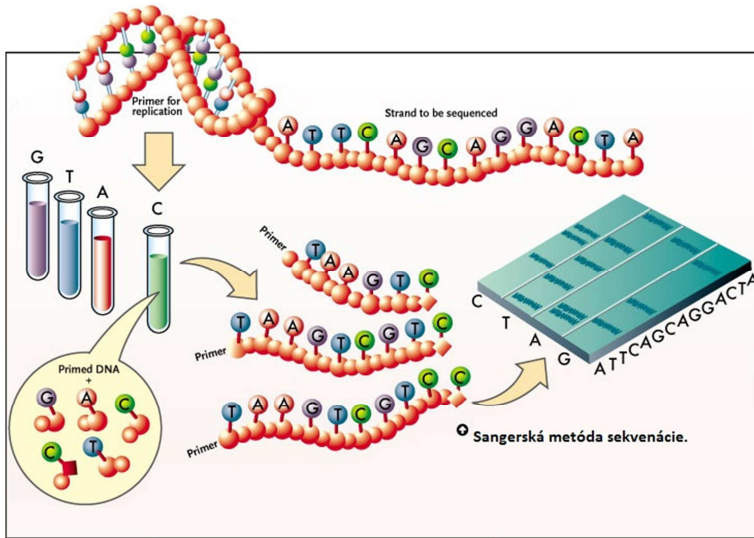
Markery

STRs

Rozoznávanie profilov deoxyribonukleovej kyseliny (DNA – Obrázok 1) prostredníctvom typizácie tzv. krátkych tandemových opakovaní (short tandem repeats – STRs) predstavuje v súčasnej dobe štandardnú metódu forenznej analýzy. Fragmentačná analýza DNA je teda dodnes hojne využívaná, pričom priama sekvenácia (čítanie presného poradia báz – Obrázok 4) je aplikovaná iba v prípadoch, pri ktorých je k dispozícii obmedzené množstvo DNA.

⁴ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

Obrázok 4 V ére pred automatizovanými robotmi bol base-calling vykonávaný manuálne na elektroforéznom žele

Prameň: WINNICK, E. DNA Sequencing Industry Sets Its Sights on the Future. In: *The Scientist* [online]. 2004-09-27 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.the-scientist.com/?articles.view/articleNo/15939/title/DNA-Sequencing-Industry-Sets-its-Sights-on-the-Future/>.

*STR analýza: krátke tandemové opakovania (short tandem repeats – STRs) je metódou najčastejšie používanou pri tzv. DNA fingerprintingu (odbere „odtlačkov prstov“). Tento spôsob analýzy má svoj základ v PCR (viď nižšie), keďže využíva krátke sekvenčné opakovania 2 až 4 párov nukleotidov. Prostredníctvom STR je teda analyzovaný počet opakovaní na určitom mieste DNA vlákna.*⁵

mtDNA

Za takýchto okolností sekvenácia hypervariabilných úsekov mitochondriálnej DNA (mtDNA, Obrázok 2) napomáha identifikácii osôb po maternálnej línii (prípady, kedy neexistuje priamy príbuzný, ale len súrodenci) a vzťahy medzi rôznymi vzorkami nukleárných kyselín.

⁵ *DNA Fingerprinting Methods* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.fingerprinting.com/dna-fingerprinting-methods.php>.

V molekulárnej biológii polymerázová reťazová reakcia (polymerase chain reaction – PCR) je *in vitro* technikou používanou na exponenciálnu replikáciu krátkych úsekov DNA. Týmto sa dosiahne dostatočný počet molekúl, ktoré je možné zviditeľniť pri použití vhodnej techniky aj voľným okom. Prehľad PCR techniky: 1. Denaturácia: na úvod sú vlákna DNA denaturované pri vysokej teplote (94 °C), pri ktorej sú prerušené väzby medzi komplementárnymi nukleotidmi. 2. Annealing: v druhom kroku sa roztok ochladzuje za prítomnosti dvoch oligonukleotidových primerov (umelo syntetizovaných krátkych špecifických komplementárných sekvencií, zvyčajne počítajúcich 18 – 25 báz), z ktorých jeden, tzv. „forward“, sa viaže na vlákno v smere 5' – 3', „reverse“ zase na druhé v opačnom smere. Toto prebieha pri tzv. „melting“ teplotách v rozmedzí 50 – 72 °C. 3. Extenzia: tretí krok je charakterizovaný zapojením sa enzýmu polymerázy, ktorý za prítomnosti nukleotidov (A, C, T, G) kopíruje podľa originálu vlákna DNA novú kópiu v každom cykle. Po ňom je roztok ochladený, čo napomáha 4. Renaturalizácii vlákien pôvodnej a nových reťazcov DNA. Celý proces, ktorý trvá približne 5 minút, je možné vďaka automatizácii a podľa potreby opakovať zvyčajne 25 – 35 krát. Po tridsiatich cykloch, napríklad, je v roztoku prítomných 1 073 741 823 nových molekúl cieľovej DNA.⁶

Jedným z najfantastickejších príkladov forenznej analýzy mtDNA bola nepochybne identifikácia pozostatkov ruskej kráľovskej rodiny popravenej v roku 1918. „Klasická“ Sangerská metóda sekvenácie (Obrázok 4) je však mimoriadne práčna a ekonomicky náročná, zvlášť berúc do úvahy veľkosť (16 kb) a množstvo vzoriek mtDNA čo i len v jedinej bunke.

Sekvenácia celého ľudského genómu (whole genome sequencing – WGS)

Vysokokapacitné SGS technológie tento proces nesmierne zjednodušujú. V jednej zo súčasných štúdií bola použitá sekvenácia druhej generácie do veľkej „hlbky“ (priemerne 16 700-krát bol prečítaný ten istý genóm) pri identifikácii heteroplazmatického (líšiaceho sa v rámci mitochondrií tej istej bunky) umiestnenia nukleotidov na úrovni normálnej mtDNA, ako aj somatických variácií v rakovinových bunkách (Obrázok 5). Táto analýza preukázala, okrem iného, rozdiely medzi mtDNA pochádzajúcej z rôznych orgánov toho istého individua. Takýto nález môže mať význam pri forenznej analýze, keďže referenčná vzorka môže mať pôvod v inom tkani-

⁶ PCR at a Glance. In: *Sciencercay* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://sciencercay.com/biology/pcr-at-a-glance/>.

ve ako vzorka evidenčná. V každom prípade bolo argumentované, že pomer chýb pri tomto konkrétnom spôsobe analýzy bol príliš vysoký na to, aby spĺňal kritériá a prísne štandardy vyžadované pri forenzných prípadoch. Kritika vyplývala z porovnania identifikovaných mutácií a fylogenezy mtDNA zostavenej v *PhyloTree* projekte. Z daného porovnania vyplynulo, že SGS analýza nedokázala zachytiť priemerne päť mutácií na každú bunkovú radu. Pomer chybných načítaní nukleotidových báz je teda vyšší pri SGS v porovnaní so Sangerskou analýzou, aj keď v jednej z najaktuálnejších štúdií bol zvýšením „hlĺbky“ analýzy (počtu prečítaní každého jednotlivého úseku DNA) dokázaný pri sekvenácii mtDNA stodeviatich indivíduí nepatrný rozdiel iba na piatich pozíciách. Všetky nerovnaké výsledky boli následkom problémov vyvolania báz (*base calling*) softvéru Sanger. Takisto je možné uskutočniť dodatočné filtrovanie kvality dát pochádzajúcich z SGS.⁷

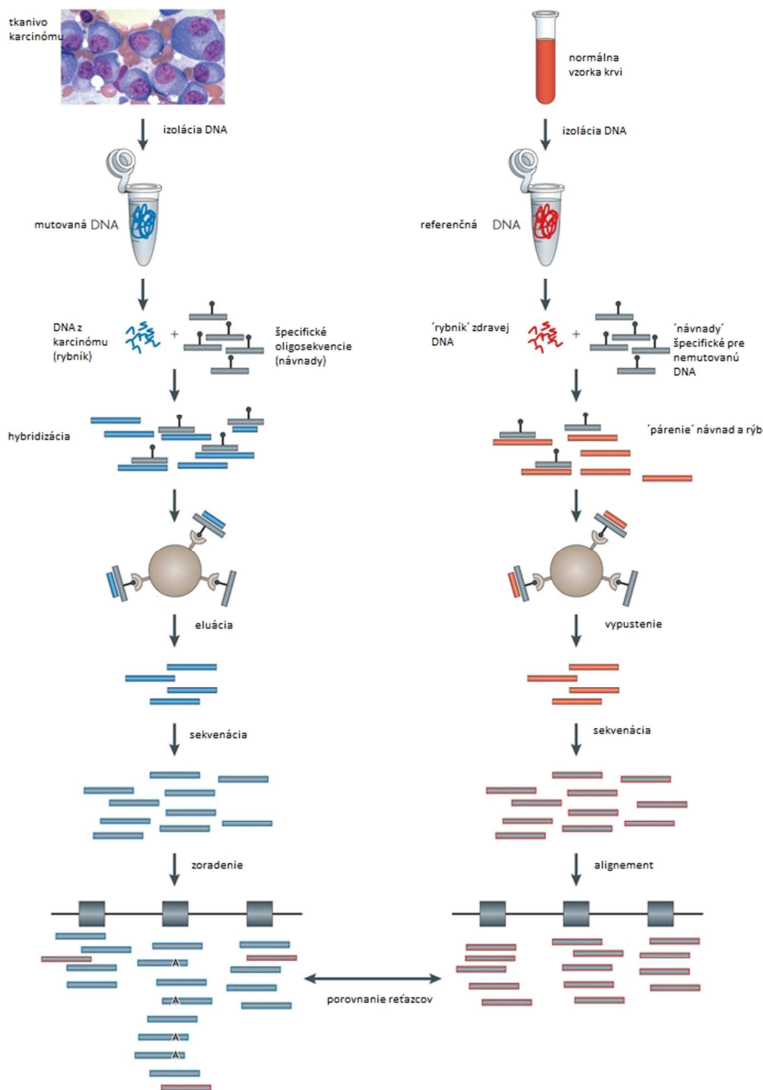
Hoci štandardná typizácia STR poskytuje dostatočnú diskriminačnú „silu“ (schopnosť) pri väčšine aplikácií, použitím *large-scale* (širokopolámovej – t.j. neobmedzenej iba na určité úseky) sekvenácie je možné dosiahnuť mnohé zlepšenia forenzných analýz.

Napríklad, za pomoci priamej sekvenácie je možná identifikácia *jednonukleotidových polymorfizmov* (Single Nucleotide Polymorphisms – SNPs; podobne, ako v prípade mutácie, sa jedná o náhradu jednej bázy, na rozdiel od ktorej frekvencia v populácii presahuje 1 %) v rámci či v blízkosti STRs, čím je možné zvýšiť potenciál analýz medzi príbuznými. Mimoriadne zaujímavou sa javí byť možnosť náhrady STRs za informatívnejšie markery, objavené práve pri veľkopolšnej sekvenácii. Snáď najväčším problémom, s ktorým sa bude musieť moderná forezná genetika vysporiadať, je práve „zastaranosť“ databáz, ktoré sú založené na STR profiloch. Z mnohých prípadov sa forenzné vzorky pre opätovnú (presnejšiu) analýzu nezachovali. Nanešťastie, dnešná SGS technológia nie je kvôli príliš nízkej rozlišovacej schopnosti STRs veľmi vhodná, preto bude nutné vynaložiť nesmierne úsilie pri nahrádzaní STR genotypizácie sekvenáciou druhej generácie, či už pri update databázach, ako aj pri zbieraní redundantných informácií o genotypoch v nadchádzajúcej prechodnej fáze.⁸

⁷ MEYERSON, M., S. GABRIEL a G. GETZ. Advances in Understanding Cancer Genomes through Second-Generation Sequencing. *Nature Reviews Genetics* [online]. 2010, vol. 11, no. 10, s. 685-696 [cit. 2014-02-03]. ISSN 1471-0064. Dostupné na: <http://www.nature.com/nrg/journal/v11/n10/full/nrg2841.html>.

⁸ Ibidem.

Obrázok 5 Záchyt, sekvenácia a porovnanie DNA pochádzajúcej z mutovaného (karcinóm) a zdravého tkaniva (krv)

Prameň: MEYERSON, M., S. GABRIEL a G. GETZ. Advances in Understanding Cancer Genomes through Second-Generation Sequencing. *Nature Reviews Genetics* [online].

2010, vol. 11, no. 10, s. 685-696 [cit. 2014-02-03]. ISSN 1471-0064. Dostupné na: <http://www.nature.com/nrg/journal/v11/n10/full/nrg2841.html>.

Výhody, ktoré poskytuje SGS, pokiaľ ide o analýzu degradovaných vzoriek prítomných vo veľmi malých množstvách, zjednodušenie laboratórnych procedúr, väčšie množstvo získaných dát, ako aj presnejšie určenie variabilných oblastí sú argumentmi, ktoré jednoznačne hovoria v prospech SGS pri forenzných analýzach.

Chromozómy Y

V ďalšej z aktuálnych štúdií boli prostredníctvom SGS analyzované mužské chromozómy Y, medzi ktorými bol rozdiel 13 generácií. Pre každú generáciu bola objavená približne jedna mutácia, takže je možné extrapolovať a predpokladať, že každý jednotlivý chromozóm Y je odlišiteľný prostredníctvom sekvenácie.⁹

Tento výsledok je prísľubom pre forenzné aplikácie, keďže Y-STRs používané na identifikáciu páchatel'ov mužov v rámci vzoriek obsahujúcich stopy viacerých individuí, i napriek súčasnému rýchlemu rozvoju a pokroku v rozlišovaní súborov znakov, majú relatívne nízku rozlišovaciu schopnosť medzi blízkymi príbuznými. V ostatných rokoch asociačné štúdie celého genómu (Genome-Wide Association Studies – GWAS) priniesli možnosti rozoznania SNPs, pomocou ktorých je pravdepodobná predpoveď etnickej príslušnosti, ako aj výzorových znakov. Forenzný význam takýchto predpovedí poskytuje ohromujúci potenciál identifikácie páchatel'a (narážajúci na legislatívne problémy) bez potreby referenčnej vzorky. Mnohé z fenotypových (fenotyp = genotyp + prostredie) znakov, vrátane farby očí, vlasov a odtieňa pokožky, je už dnes možné predpovedať s 80 – 90 % presnosťou. Predvídanie napr. telesnej hmotnosti a výšky je predbežne menej presné. Aj v rámci práve uvedeného použitia je možné prostredníctvom sekvenácie genómu *in toto* zvýšiť špecifitu analýz (predovšetkým) vďaka informáciám (dátam) týkajúcim sa markerov, ktoré nie sú obsiahnuté na genotypizujúcich čipoch.¹⁰

⁹ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

¹⁰ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223; a ODLEROVÁ, J. Využitie Y-STR polymorfizmov vo forenzných praxi. In: *Pokroky v kriminalistike 2005*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005, s. 123-134. ISBN 80-8054-359-3.

Novovyvíjané systémy schopné čítania dlhých (tzv. „šírka“) úsekov DNA z jedinej bunky (sekvenácia tretej generácie – Third Generation Sequencing – TGS) budú mimoriadne užitočné pre forenznú genetiku. Typizácia dlhých fragmentov umožní priamo určiť haploskupiny mitochondriálnej DNA za prítomnosti mnohých variantov v rámci jednej analýzy. TGS uľahčí takisto identifikáciu viacerých jednotlivcov (donorov) v zmiešaných vzorkách.¹¹

Ďalšou z atraktívnych možností pri narábaní s kontaminovanými vzorkami je ich obohatenie o ľudský alebo mtDNA materiál, využívajúc tzv. záchyt (*target capture*) cieľovej vzorky, podobne ako DNA. *H. Neanderthal* bol obohatený v kontaminovaných vzorkách za použitia „vychytávania za pomoci extenzie primerov“, či záchytu za pomoci „arrays“ (mikročipov).¹²

Inzerčno-delečné polymorfizmy (indels)

Indels sú polymorfizmy týkajúce sa dĺžky reťazca, ktoré sú vytvorené vložením alebo vyňatím segmentov DNA v rozsahu jedného až niekoľkých stoviek nukleotidov. Podobne, ako v prípade STRs, ovplyvňujú *indels* veľkosť fragmentov a je možné ich typizovať prostredníctvom kapilárnej elektroforézy. Takisto ako SNPs, sú bialecké a majú presne definovanú variabilitu krátkych intervalov pre alelu. Kombináciou niektorých z požadovaných vlastností STRs a SNPs *indels* môžu v určitých prípadoch premostiť medzeru medzi už štandardizovanými stratégiami. Samozrejme, sú hojne rozložené pozdĺž celého genómu a majú aj štatisticky významnú frekvenciu rozdielných aliel medzi populáciami. Navyše môžu byť analyzované prostredníctvom amplifikácie krátkych úsekov (krátkych amplikónov), čím dovoľujú vysokokapacitné mnohopočetné širokospektrálne analýzy, ako aj zvýšenie možnosti úspešnej amplifikácie veľmi degradovaných vzoriek DNA. Jeden z posledných multiplexov zahŕňa 38 bialeckých *indels* markerov, čím predstavuje dôležitú a účinnú alternatívu pre SNPs a STRs.¹³

¹¹ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

¹² BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

¹³ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

Haploblok

Ďalšou z tried forenzných markerov uvedených do praxe iba v nedávnej minulosti je tzv. blok haplotypu. Pod pojmom haplotyp sa rozumie kombinácia alieli na viacerých miestach (locus, -i), ktoré sú prenášané generácie spolu na tom istom chromozóme. Ľudský genóm je tak organizovaný vo viacerých „blokovaných“ segmentoch, oddelených rekombinačnými bodmi (recombinant hotspots = miesta, na ktorých prichádza k rekombinácii (premiešaniu) s vyššou pravdepodobnosťou). Tieto *loci* predstavujú približne 60 % všetkých rekombinácií v ľudskom genóme, pričom zaberajú približne len 6 % z celkovej dĺžky. Tým pádom je genetická variabilita medzi rôznymi (aj príbuznými) individuami dôsledkom haplotypov (markerových setov) skôr ako jednotlivých variantov. Set markerov označuje blokovánú oblasť (haploblok) a každý z haploblokov môže obsahovať mnohé z možných haplotypov, v závislosti od kombinácie alieli na každom SNP. Haplotypy pozorované na úrovni populácie majú väčší diskriminačný potenciál (DP) v porovnaní s jednotlivými SNPs obsiahnutými v bloku. Teoreticky je každý jeden haploblok v DP ekvivalentný STR markeru. Pozorovaný haplotyp bude teda analógom alieli na jednotlivých STR loci. Podľa Novelli et al. (autorov jednej z predlôh), hoci táto trieda markerov nie je vhodná na testovanie identity vďaka množstvu jednotlivých markerov na testovanie, nízka heterozygotita i vysoký koeficient kríženia (t.j. nízka heterogenita populácie) je mimoriadne vhodnou pomôckou pri odhade etnickej príslušnosti neznámych vzoriek a pri analýze príbuzenstva.¹⁴

Mikrobiálne vzorky

V porovnaní s ľudskými vzorkami, pri ktorých je zvyčajne postačujúci obmedzený súbor predurčených markerov DNA, vzorky mikrobiálnych nukleárných kyselín sú ďalšou z výziev forenznej genetiky, keďže markery sú väčšinou neznáme a špecifické pre jednotlivé prípady. Toto pododvetvie forenzných analýz sa donedávna opieralo o Sangerskú sekvenáciu. Tak to bolo napríklad aj v prípade určenia pôvodu baktérií, ktoré boli použité v neslávne známom prípade útoku antraxom (baktériou slezinnej sneti) na USA v roku 2001. Pri riešení daného prípadu boli z tisícov kolónií manuálne vybrané pre načítanie sekvencie celého genómu (Whole

¹⁴ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

Genome Sequencing – WGS) tie, ktoré sa morfológicky mierne odlišovali.¹⁵

Na základe identifikovaných polymorfizmov boli navrhnuté štyri testy, ktoré boli použité pri *screeningu* viac než tisíce vzoriek izolovaných z rôznych laboratórií.

V roku 2001 predstavoval každý genóm antraxu cenu približne 140 tisíc USD. Na porovnanie, pri nedávnej analýze štyroch kmeňov *Bacillus anthracis* pomocou systému SOLiD bola cena reagentov nižšia ako 1 000 USD za jeden genóm. Pridržiavajúc sa manuálu prístroja Illumina HiSeq 2000, približne 300-násobné pokrytie 384 rozličných *B. anthracis* kmeňov je možné uskutočniť v priebehu jediného experimentu za cenu reagentov nižšiu ako 50 USD v prepočítaní na jeden genóm.¹⁶

Sekvenácia jedinej molekuly DNA

Niekedy sa označuje aj ako sekvenácia tretej generácie. Nepredpokladá amplifikáciu predchádzajúcu samotnej sekvenácii vzorovej molekuly. Tieto technológie vyžadujú zdokonalenie kvantitatívnej presnosti eliminujúcej riziká vzniknuté skreslením počas prípravy knižníc na sekvenáciu. Táto generácia dovoľuje aj priame určenie sekvencií RNA, zisťovanie chemicky modifikovaných báz (napr. metylovaných), ako aj „čítanie“ dlhších reťazcov. Posledné z menovaných je užitočné najmä pri projektoch sekvenácie *de novo*, ako aj pri experimentálnom určovaní fázy (určenie prítomnosti aliel na tom istom chromozóme), namiesto dnes používaného štatistického priradovania fázy.¹⁷

V systéme od Helicos Biosciences (Cambridge, MA, USA)¹⁸ Heliscope Single Molecule Sequencer poly(dT) oligonukleotidové primery sú pripnuté v prietokovej komore a k nim sú pripnuté templáty s poly(dA)koncami. V každom cykle je pridaný a polymerázou inkorporovaný jeden reverzibilne fluorescentne označený nukleoid, potom sa sklíčko zobrazí a omyje, pričom farebná etiketa je odstránená. Táto technológia

¹⁵ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

¹⁶ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

¹⁷ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

¹⁸ *Helicos BioSciences* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.helicosbio.com/>.

vygeneruje približne 35 Gb pre každú sekvenciu pri priemernej dĺžke 35 nukleotidov.¹⁹

Pacific Biosciences (Menlo Park, CA, USA)²⁰ vyvinula systém, ktorý nazvala sekvenácie jedinej molekuly v reálnom čase (SMRT – Single Molecule Real Time), za použitia polymerázy DNA upevnenej na sklenom povrchu nukleotidov označených fluorochrómami, ktoré sa odštiepujú zároveň s inkorporáciou samotných nukleotidov. Sekvenačná reakcia sa tak odohráva v tzv. nulovom móde vlnovo-riadenom nanoštruktúrovanom teste. Inkorporácia svetelne označených nukleotidov sa monitoruje v reálnom čase, čo dovoľuje veľmi krátke časy jednotlivých testovacích kôl. Pomocou tejto technológie sa získali sekvenčné dĺžky viac ako 1 000 báz. Vysoký pomer chýb a nízky výkon, aktuálne obmedzený na 0.1 Gb, sú jej nevýhodou. Tento systém sa úspešne použil pri rýchlejšej analýze druhov *Vibrio cholera* pri prvom haitskom prepuknutí epidémie.²¹

Mnohé nové technológie pre sekvenácie jednej molekuly sú vo vývoji. Nanopore Sequencing Technologies (Oxford Nanopore, Oxford, UK),²² NABsys (Providence, RI, USA)²³ sú založené na priamej detekcii prirodzených elektrochemických rozdielov medzi nukleotidmi a nevyžadujú označovanie fluorescenčnými. Starlight System (Life Technologies) disponuje technológiou v reálnom čase s použitím quantum-dot-labeled polymerázy a osobitne označených fosforeskujúcich nukleotidov. Dnes ešte nie je celkom jednoznačné, ktorý z principiálne rozličných systémov, čo sa týka reakcie i detekcie, vyvíjaných v rámci tretej generácie sekvenácie jadrových kyselín, dosiahne kapacitu a presnosť požadovanú každodennými aplikáciami „real life“.²⁴

¹⁹ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

²⁰ Pacific Biosciences [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.pacificbiosciences.com/>.

²¹ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

²² Oxford Nanopore Technologies [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <https://www.nanoporetech.com/>.

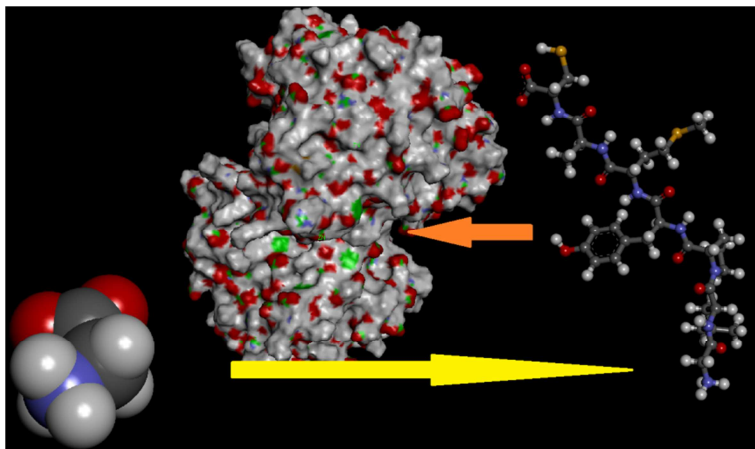
²³ Nabsys [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.nabsys.com/>.

²⁴ BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

Iné biomakromolekuly v rámci identifikácie

„Liezol mi v noci do spálne zlodej cez otvorené strešné okno, keď tu zrazu mu kvapol hlien z nosa na rímsu, a tak sa prezradil.“ V prípadoch, keď nie je k dispozícii genetický materiál, forenzné laboratórium musí pracovať so stopami obsahujúcimi iné makromolekuly použiteľné na identifikáciu páchatel'a. Jednými z nich sú proteíny, ktorých terciárna (priestorová) štruktúra závisí o.i. od poradia aminokyselín v reťazci. Tá je odhaliteľná pomocou mnohých technológií: magnetická rezonancia, hmotnostná spektrometria, X-rays či modernejšie prístroje, ktoré sú schopné rozlišovať tzv. „arrangement“ proteínov. Za pomoci softvérového modelovania je možné postupne z informácií o 3D rozložení jednotlivých podjednotiek zistiť primárnu štruktúru bielkovín. Tá je menej jedinečná ako zloženie triplet DNA (pripomíname, že niektoré z dvadsiatich aminokyselín môžu byť kodifikované viacerými kombináciami trojíc nukleotidov), ale za predpokladu, že analyzujeme dostatočný počet aminokyselín, tieto môžu mať vypovednú hodnotu o identite.²⁵

Obrázok 6 3D modely najjednoduchšej z aminokyselín Glycínu (A), reťazca aminokyselín (tzv. sekundárnej štruktúry proteínu - B), ako aj terciárnej štruktúry enzýmu (C)

Prameň: S vďakou Mgr. Jakubovi Kollárovi z Farmaceutickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

²⁵ STRAUS, J. et al. *Kriminalistická technika*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 430 s. ISBN 978-80-7380-052-9.

Forenzná analýza anorganických stôp nie je predmetom tohto príspievku.

Využitie analýzy DNA pre identifikačné účely

Analýza DNA predstavuje veľmi účinný nástroj pri identifikácii osôb. Kriminologická genetická expertíza dnes patrí medzi pomerne často využívané identifikačné metódy. Využívanie tejto metódy pri vyšetrovaní trestnej činnosti sa rozšírilo vďaka neustálemu technickému pokroku, unifikácii molekulárnych genetických identifikačných metód a ich pomerne vysokej presnosti. Identifikačné skúmanie ľudskej deoxyribonukleovej kyseliny (DNA) vedie za optimálnych podmienok až k individuálnej identifikácii človeka. Pre účely skúmania DNA a následnej identifikácie človeka môžu byť využité rôzne biologické stopy, napr. krv, ejakulát, kosti, vlasy a pod. Z trestnoprávneho hľadiska je nutné zdôrazniť, že informácie získané metódami forenznnej genetiky môžu byť podkladom pre rozhodnutie pri odhaľovaní a vyšetrovaní trestnej činnosti len vtedy, ak boli zaistené a zabezpečené orgánom činným v trestnom konaní len zákonom stanoveným spôsobom. Najčastejším spôsobom zaistenia stôp je obhliadka, či už obhliadka miesta činu, vecí alebo prehliadka tela osoby. Stopy za účelom genetického skúmania je možné zaistiť aj na veciach, ktoré boli zaistené zaist'ovacím úkonom. Samotné zaistenie biologických stôp z týchto predmetov je vykonávané príslušnými technikmi kriminologicko-expertízneho ústavu. Následne po zaistení stôp, krokom číslo dva je zaistenie porovnávacích materiálov za účelom zistenia totožnosti osoby. Za zisťovanie totožnosti osoby sa považuje každé objasňovanie smerujúce k identifikácii osôb, ktoré sa zdržiavali na mieste činu, teda aj určovanie, komu patria odtlačky prstov nájdené na mieste činu. Do úvahy prichádza okrem odobratia daktyloskopických odtlačkov aj odber krvi či biologického materiálu za účelom genetického skúmania. Dôkazy prostredníctvom metód forenznnej genetiky sú získavané formou odborného vyjadrenia alebo znaleckého posudku.²⁶

S rozvojom metód, ktoré umožnili zápis a porovnávanie výsledkov analýz DNA v alfanumerickej podobe (DNA profil), sa objavila myšlienka vytvorenia databáz DNA v záujme uľahčenia práce polície pri vyšetrovaní trestnej činnosti. Rada Európy prijala Odporúčanie č. R (92) Výboru ministrov členským štátom o využívaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny

²⁶ KOŽINA, J. Právni aspekty využitií analýzy DNA pro identifikační účely. *Kriminalistika*. 2011, roč. 44, č. 1, s. 27-38. ISSN 1210-9150.

ny (DNA) v rámci systému trestnej justície, na základe ktorého je možné využívať analýzu DNA pre vyšetrovanie trestných činov bez ohľadu na ich závažnosť. Súčasne je potrebné uviesť, že v čl. 8 požaduje likvidáciu vzoriek DNA a z nej odvodených informácií, akonáhle nebudú ďalej potrebné pre účely, na ktoré boli použité. Zároveň však predpokladá, že výsledky analýzy DNA a z nej odvodené informácie môžu byť uchované, ak bol dotknutý jednotlivec odsúdený za závažné trestné činy ohrozujúce život, zdravie alebo bezpečnosť osôb. Pre takéto prípady musia vnútroštátne právne predpisy stanoviť presnú dobu uchovávaní. V Slovenskej republike zákon č. 417/2002 Z.z. o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb upravuje v § 8 likvidáciu údajov z databázy po uplynutí 100 rokov od narodenia dotknutej osoby.²⁷

Etické problémy

Je zrejmé, že zo samotnej podstaty kriminalistických evidencií vyplýva požiadavka dlhodobého uchovávaní informácií v nich obsiahnutých, ktorá sa dostáva do konfliktu s ochranou ľudských práv, najmä práva na súkromie. Najdôležitejším hľadiskom, ktoré sa týka ľudského práva na súkromie, je zadržanie vzoriek DNA alebo jej profilov na dobu neurčitú. V súčasnosti Národné databázy DNA obsahujú približne 5 miliónov osobných profilov a/alebo vzoriek DNA. Hoci užitočnosť uchovávaní samotných vzoriek DNA, okrem profilov, je diskutabilná aj v prípade odsúdených páchatel'ov, osobný názor autorov jednej z predlôh je, že v prípade, že sa jedná o STR profily, sú nesmierne potrebné pre prípad spochybnenia/dodatočného dokazovania či pri aktualizácii prostredníctvom nových molekulárnych techník, ktoré ešte môžu byť vyvinuté v budúcnosti.²⁸ Autori veria, že majú riešenie pre etické problémy, ktoré nastolilo zavedenie a vývoj NDNAD. Osobitne je potrebné, aby sa NDNAD (Národné databázy vzoriek DNA) riadili právnymi predpismi, ktoré rešpektujú dohovory o ľudských právach.²⁹

²⁷ KRAJNÍK, V. et al. *Kriminalistika*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005. 356 s. ISBN 80-8054-356-9.

²⁸ GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.

²⁹ ŠIMOVČEK, I. et al. *Kriminalistika*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 405 s. ISBN 978-80-7380-343-8; a SABO, M. a T. HAJDŮKOVÁ. Identifikácia počtu páchatel'ov analýzou DNA. *Kriminalistika*. 2012, roč. 45, č. 2, s. 142-147. ISSN 1210-9150.

Záver

Vývoj analýz DNA pre forenzné účely prekonal v pomerne krátkej dobe rapídne zmeny v spôsobe vykonávania a vyhodnocovania analýz. V historickom kontexte išlo o metódy označované skratkami RFLP, PCR či v súčasnosti STR. V článku rozpracované najmodernejšie technológie tzv. second generation sequencing predpokladajú dešifrovanie celého genómu jedinca, preto sú omnoho komplexnejšie a úplné, v porovnaní so staršími metódami. Predmetná metóda predstavuje revolučný krok v analýze DNA. Prínos nášho príspevku vidíme najmä v zhrnutí jednotlivých metód, ktoré sú v súčasnosti k dispozícii v súdnej genetike, ako aj v načrtnutí možných smerov, ktorými sa bude uberať súdna genetika v budúcnosti.

Uvedomujeme si, že analýza DNA predstavuje mimoriadne účinný nástroj pri identifikácii osôb. Využívanie kriminalistickej genetickej expertízy pri vyšetrovaní trestnej činnosti sa rozšírilo vďaka neustálemu technickému pokroku, unifikácii molekulárnych genetických identifikačných metód a ich pomerne vysokej presnosti. Nakoľko identifikačné skúmanie ľudskej deoxyribonukleovej kyseliny (DNA) vedie za optimálnych podmienok až k individuálnej identifikácii človeka, považujeme neustále napredovanie v poznatkoch analýz DNA za nevyhnutné.

Podakovanie: Autori by sa radi poďakovali Emilianovi a Ann-Christine, autorom predlôh, za dovoľenie prekladu i adaptácie, ako aj pani Mgr. Jane Odlerovej, vedúcej Oddelenia biológie a genetickej analýzy, Odbor prírodovedného skúmania a kriminalistických analýz, Kriminalistický a expertízny ústav PZ SR, za konštruktívne a kritické pripomienky k príspevku. Takisto ďakujeme pani PhDr. Eve Rísovej za trpezlivosť pri jazykovej úprave.

Zoznam bibliografických odkazov

2D Molecules That Form Our 3D World [online]. 2012-06-06 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://skepchick.org/2012/06/2d-molecules-that-form-our-3d-world/>.

Anatomium 3D [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.anatomium.com/3d-anatomy-guarantee.html>.

BERGLUND, E. C., A. KIIALAINEN a A.-Ch. SYVÄNEN. Next-Generation Sequencing Technologies and Applications for Human Genetic History and Forensics. *Investigative Genetics*. 2011, vol. 2, no. 23. ISSN 2041-2223.

- DNA Fingerprinting Methods* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.fingerprinting.com/dna-fingerprinting-methods.php>.
- GIARDINA, E., A. SPINELLA a G. NOVELLI. Past, Present and Future of Forensic DNA Typing. *Nanomedicine*. 2011, vol. 6, no. 2, s. 257-270. ISSN 1748-6963.
- Helicos BioSciences* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.helicosbio.com/>.
- KOŽINA, J. Právni aspekty využítí analýzy DNA pro identifikační účely. *Kriminalistika*. 2011, roč. 44, č. 1, s. 27-38. ISSN 1210-9150.
- KRAJNÍK, V. et al. *Kriminalistika*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005. 356 s. ISBN 80-8054-356-9.
- MEYERSON, M., S. GABRIEL a G. GETZ. Advances in Understanding Cancer Genomes through Second-Generation Sequencing. *Nature Reviews Genetics* [online]. 2010, vol. 11, no. 10, s. 685-696 [cit. 2014-02-03]. ISSN 1471-0064. Dostupné na: <http://www.nature.com/nrg/journal/v11/n10/full/nrg2841.html>.
- Nabsys* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.nabsys.com/>.
- NHGRI. *Trisomy* [upravený obrázok] [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.genome.gov/Pages/Hyperion/DIR/VIP/Glossary/Illustration/Pdf/trisomy.pdf>.
- ODLEROVÁ, J. Využitie Y-STR polymorfizmov vo forenznej praxi. In: *Pokroky v kriminalistike 2005*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005, s. 123-134. ISBN 80-8054-359-3.
- Oxford Nanopore Technologies* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <https://www.nanoporetech.com/>.
- Pacific Biosciences* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.pacificbiosciences.com/>.
- PCR at a Glance. In: *Sciencelay* [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://sciencelay.com/biology/pcr-at-a-glance/>.
- SABO, M. a T. HAJDÚKOVÁ. Identifikácia počtu páchatel'ov analýzou DNA. *Kriminalistika*. 2012, roč. 45, č. 2, s. 142-147. ISSN 1210-9150.
- ŠIMOVIČEK, I. et al. *Kriminalistika*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 405 s. ISBN 978-80-7380-343-8.

STRAUS, J. et al. *Kriminalistická technika*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 430 s. ISBN 978-80-7380-052-9.

WINNICK, E. DNA Sequencing Industry Sets Its Sights on the Future. In: *The Scientist* [online]. 2004-09-27 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na: <http://www.the-scientist.com/?articles.view/articleNo/15939/title/DNA-Sequencing-Industry-Sets-its-Sights-on-the-Future/>.

MUDr. Ján Miertuš, MSc.

Lekár – genetik
Slovenská republika
jan.miertus@gmail.com

MUDr. Vanda Ríšová, PhD.

Lekárska fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Sasinkova 4
811 01 Bratislava
Slovenská republika
vandariso@gmail.com

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
miroslava.vrablova@truni.sk

Procesnoprávne aspekty zodpovednosti za jadrovú škodu¹

Procedural Aspects of Liability for Nuclear Damage

Marianna Novotná
Martina Uhliarová

Abstract: *The aim of this study is to point out the mutual interaction of procedural rules for determining jurisdiction of courts, to point out the effects of mutual confrontation of these rules as well as to point out other procedural questions closely related to the specifics of nuclear legislation (e.g. standing of subjects) from the perspective of the Slovak court as a court entitled to act. Taking into account particularly the national procedural connotation of the nuclear liability issue, and regarding to the considerable complexity of international rules for determining jurisdiction of courts whose solution goes beyond the scope of this paper, the procedural rules of the international nuclear conventions will be analyzed only to the extent which is necessary for the purpose of determining the jurisdiction of the Slovak courts. For similar reasons, only marginal attention will be given to the Brussels I Regulation as the relationship of the rules contained in the regulation to the nuclear legislation of contracting and non-contracting states of nuclear liability regimes requires a separate analysis.*

Key Words: *Liability for Nuclear Damage; Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage; Protocol to Amend the 1963 Vienna Convention; Authorizing Decision; Brussels I Regulation; Jurisdiction of Courts; Causal Material Jurisdiction.*

Abstrakt: *Cieľom štúdie je poukázať na vzájomnú interakciu procesnoprávnych pravidiel určovania súdnej právomoci, na dopady vzájomného stretu týchto pravidiel, ako aj na iné otázky procesnoprávneho charakteru úzko súvisiace so špecifikami jadrovej legislatívy (napr. procesná legitimitácia subjektov), a to z pohľadu slovenského súdu ako súdu oprávneného konať. Vzhľadom na zameranie predloženej štúdie na primárne národné pro-*

¹ Štúdia je výsledkom riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0256/12 „Občianskoprávny režim zodpovednosti za jadrové škody – perspektívy a možnosti jeho ďalšieho vývoja na úrovni slovenského, medzinárodného a európskeho práva“.

cesnoprávne konotácie témy jadrovej zodpovednosti a vzhľadom na značnú komplikovanosť medzinárodných pravidiel určovania právomoci súdov, riešenie ktorej presahuje zameranie tejto štúdie, budú procesnoprávne pravidlá medzinárodných jadrových dohôdov analyzované iba do tej miery, v ktorej je nevyhnutné ich objasnenie na účely určovania príslušnosti slovenských súdov. Z obdobných dôvodov bude venovaná iba okrajová pozornosť nariadeniu Brusel I, vzťah pravidiel ktorého k pravidlám jadrovej legislatívy zmluvných i nezmluvných štátov jadrových zodpovednostných režimov si vyžaduje samostatnú analýzu.²

Kľúčové slová: *Zodpovednosť za jadrovú škodu; Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody; Protokol, ktorým bol revizovaný Viedenský dohovor; autorizačné rozhodnutie; nariadenie Brusel I; súdna právomoc; kauzálna vecná príslušnosť.*

Úvod

Procesnoprávne vzťahy vyskytujúce sa v rámci právneho režimu zodpovednosti za jadrovú škodu možno z hľadiska prameňov práva, ktorými sú regulované (s prihliadnutím k teritoriálnej pôsobnosti daných prameňov práva), klasifikovať v rámci troch kategórií, ktoré zároveň tvoria tri (v závislosti od postavenia subjektov ako adresátov jednotlivých prameňov práva reprezentujúcich uvedené kategórie) viac či menej sa prelínajúce roviny aplikovateľných právnych noriem.

Prvá kategória právnych vzťahov je regulovaná medzinárodnými dohovormi zodpovednostnej jadrovej legislatívy prvej a druhej generácie.

Prvá generácia medzinárodných dohôdov vznikla v 60-tych rokoch minulého storočia a reprezentovaná je Viedenským dohovorom o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu,³ ktorý vytvoril tzv. vieden-

² Bližšie pozri HANDRLICA, J. The Brussels I Regulation and Liability for Nuclear Damage. *Nuclear Law Bulletin: No. 86* [online]. 2010, no. 2, s. 29-47 [cit. 2014-02-17]. ISSN 0304-341X. Dostupné na: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-86-E.pdf>; tiež HANDRLICA, J. The Brussels Regulation Tames the Vienna Convention on Nuclear Liability. In: *Perspectives of a Civil Nuclear Liability Framework in the European Union* [online]. 1st ed. Brussels: Bruylant, 2010 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1639878.

³ *oznámene MZV SR uverejnené pod č. 70/1996 Z.z. o pristúpení SR k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou.*

ský režim zodpovednosti,⁴ a Parížskym dohovorom o zodpovednosti za jadrové škody,⁵ kreujúcim tzv. parížsky režim zodpovednosti,⁶ a Spoločným protokolom k aplikácii Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru,⁷ ktorý tieto dva nezávisle na sebe vzniknuté a paralelne fungujúce režimy prepája, a to aj z hľadiska procesnoprávných následkov vzniku jadrovej škody. Oba základné dohovory medzinárodnej jadrovej legislatívy zakotvujú popri hmotnoprávných pravidlách, ktoré tvoria gro ich úpravy, i procesnoprávne pravidlá, ktoré riešia otázku vymedzenia právomoci súdu oprávneného rozhodovať vo veci náhrady jadrovej škody, pričom vzhľadom na charakter tohto prameňa práva ide o vymedzenie medzinárodnej právomoci súdu.

Druhá generácia dohovorov, revidujúca pôvodné režimy Viedenského dohovoru – Protokol z r. 1997⁸ a Parížskeho dohovoru – Protokol z r. 2004,⁹ sa okrem revízie hmotnoprávných ustanovení (najvýznamnejšou zmenou bolo zvýšenie limitov zodpovednosti) dotkla aj niektorých procesnoprávných aspektov, či už priamo – ustanoveniami o určovaní právomoci súdov, zakotvením povinnosti vymedzenia jedného súdu v rámci vnútroštátnej súdnej sústavy oprávneného konať vo veciach jadrovej zodpovednosti, alebo nepriamo – rozšírením geografickej pôsobnosti.

⁴ Zmluvnými štátmi Viedenského dohovoru a zároveň súčasťou „viedenského režimu zodpovednosti“ sú Argentína, Arménsko, Bielorusko, Bolívia, Bosna a Hercegovina, Brazília, Bulharsko, Kamerun, Chile, Chorvátsko, Kuba, Česká republika, Egypt, Estónsko, Maďarsko, Jordánsko, Kazachstan, Lotyšsko, Libanon, Litva, Maurícius, Mexiko, Čierna hora, Niger, Nigéria, Peru, Filipíny, Poľsko, Moldavsko, Rumunsko, Ruská federácia, Sv. Vincent a Grenadíny, Saudská Arábia, Senegal, Srbsko, Slovensko, Macedónsko, Trinidad a Tobago, Ukrajina, Uruguaj.

⁵ *Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [online]. 2011 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.oecd-nea.org/law/paris-convention.html>.

⁶ Zmluvnými štátmi Parížskeho dohovoru a zároveň súčasťou „parížskeho režimu zodpovednosti“ sú Belgicko, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Grécko, Taliansko, Holandsko, Nórsko, Portugalsko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Turecko, Veľká Británia. (Švajčiarsko ratifikovalo Parížsky dohovor v r. 2009, avšak v znení Protokolu z r. 2004, v dôsledku čoho nadobudne Parížsky dohovor platnosť vo Švajčiarsku až spoločne s platnosťou Protokolu z r. 2004.)

⁷ *Oznamenie MV SR uverejnené pod č. 71/1996 Z.z. o pristúpení SR k Spoločnému protokolu k aplikácii Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru.*

⁸ *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1997-09-12] [online]. IAEA INFCIRC/566 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infcirc566.pdf>.

⁹ *2004 Protocol to Amend the Paris Convention* [online]. 2014 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.oecd-nea.org/law/paris-convention-protocol.html>.

Druhá kategória právnych vzťahov procesnoprávneho charakteru, dotýkajúca sa problematiky jadrovej zodpovednosti, je kreovaná európskou legislatívou, predovšetkým prostredníctvom Nariadenia Rady č. 44/2001 o súdnej právomoci, uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (Brusel I)¹⁰ (ďalej len ako „nariadenie Brusel I“).

Tretiu kategóriu reprezentujú vnútroštátne procesnoprávne pravidlá, ktorými sa prípadné súdne spory o náhradu jadrovej škody budú spravovať po tom, čo dôjde k určeniu právomoci súdu konkrétneho štátu. V našich podmienkach to bude zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov. Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie v platnom znení (ďalej len „atómový zákon“) ako základná vnútroštátna norma upravujúca otázky jadrovej zodpovednosti sa v procesnoprávných otázkach uplatňovania náhrady jadrovej škody (vzhľadom na výlučne hmotnoprávny charakter úpravy v tejto oblasti) neuplatňuje.

Procesnoprávne aspekty jadrovej zodpovednosti je v zmysle vyššie uvedeného potrebné vnímať v súvislosti s celým radom medzinárodných, európskych a národných prameňov, pričom táto legislatívna spleť právnych noriem medzinárodnej, európskej a národnej proveniencie je komplikovaná statusom dotknutých krajín, z ktorých niektoré sú účastníkmi videnského alebo parížskeho režimu, niektoré dokonca stoja úplne mimo tohto medzinárodného režimu zodpovednosti (napr. Rakúsko), na niektoré zo štátov sa nevzťahuje európska nadnárodná legislatíva, čo vedie ku komplikovanému uplatňovaniu týchto pravidiel, príp. môže viesť k tzv. *forum shopping*.

Najvýraznejšie sa limity stretu a prelínania sa právnych noriem prejavujú v oblasti procesnoprávneho uplatnenia nárokov na náhradu jadrovej škody v prípadoch jadrovej škody presahujúcej hranice štátov (tzv. *transboundary nuclear damage*).

V prípade takýchto jadrových havárií, ktoré majú spravidla široký plošný rozsah, t.j. zasahujú územie aj niekoľkých štátov, je pre účely domáhania sa náhrady škody spôsobenej jadrovou udalosťou poškodeným nevyhnutné vyriešiť primárne otázku právomoci súdov (t.j. súd(y) ktorého štátu má (majú) právomoc konať v danej veci) a následne v rámci

¹⁰ Nariadenie Brusel I bude od 10. 01. 2015 nahradené nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. 12. 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach.

vnútroštátnej súdnej sústavy určenia príslušnosti konkrétneho súdu (súdov) na konanie o náhrade jadrovej škody.

Kritériá určovania právomoci a príslušnosti súdov primárne vyplývajú z prameňov úniijného a medzinárodného práva, sekundárne z prameňov práva vnútroštátneho.

Vzhľadom na orientáciu predkladanej štúdie na vymedzenie procesnoprávných pravidiel náhrady jadrovej škody pre slovenské právne prostredie sa autorky nebudú bližšie venovať ich určovaniu pre rôzne kombinácie štátov, ktoré sú súčasťou viedenského alebo parížskeho dohovoru, štátov, ktoré nie sú súčasťou žiadneho z medzinárodných režimov zodpovednosti za jadrové škody a štátov, ktoré spadajú pod jurisdikciu EÚ, a tých, na ktoré sa nariadenie Brusel I nevzťahuje.

Procesnoprávne pravidlá upravené Viedenským dohovorom o zodpovednosti za jadrové škody

Primárne sa určenie súdu oprávneného vo veci konať a rozhodovať orientuje na identifikáciu medzinárodnej právomoci súdu¹¹ založenej „jurisdikčnými pravidlami medzinárodných dohovorov zodpovednostnej jadrovej legislatívy.“¹²

Pre určenie právomoci súdov je teda rozhodujúce, ktorým medzinárodným dohovorom je štát v oblasti zodpovednosti za jadrové škody viazaný. Nakoľko je Slovenská republika zmluvnou stranou Viedenského dohovoru, je viazaná v otázkach určenia právomoci článkom XI Viedenského dohovoru.

Podľa čl. XI ods. 1 Viedenského dohovoru: „*Ak nie je v tomto článku ustanovené inak, vo veci žaloby podľa článku II¹³ majú právomoc iba sudy tej zmluvnej strany, na ktorej území jadrová udalosť nastala.*“ Z uvedeného ustanovenia vyplýva základné kritérium určovania právomoci súdov v prípade vzniku jadrovej škody v dôsledku jadrovej udalosti, a to krité-

¹¹ Poznámka: Slovenský preklad Viedenského dohovoru používa vo vzťahu k vymedzeniu súdu oprávneného konať a rozhodovať vo veci náhrady jadrovej škody nesprávny výraz „príslušnosť“, „je príslušný“ (porovnaj slovenský preklad čl. I ods. 1 písm. e) Viedenského dohovoru).

¹² NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 287. ISBN 978-80-224-1218-6.

¹³ Čl. II Viedenského dohovoru stanovuje podmienky zodpovednosti prevádzkovateľa jadrového zariadenia za jadrovú škodu spôsobenú jadrovou udalosťou.

rium územia štátu, kde nastala jadrová udalosť, pričom toto jurisdikčné pravidlo platí v prípadoch, ak k jadrovej udalosti dôjde na území zmluvného štátu Viedenského dohovoru.

V prípade, ak by za uvedených podmienok bola žaloba podaná na súde iného zmluvného štátu, tento súd by nemohol z dôvodu chýbajúcej právomoci vo veci konať a rozhodnúť.¹⁴

Keďže Viedenský dohovor nezakotvuje žiadny spätný odkaz (*renvoi*) na národný právny poriadok zmluvného štátu, zmluvné štáty nemajú možnosť dohovorom formulovanú zásadu výlučnej právomoci (*exclusive jurisdiction*) žiadnym spôsobom modifikovať.¹⁵

Použitelnosť základného jurisdikčného pravidla je limitovaná miestom vzniku jadrovej udalosti, viazaným na územie zmluvného štátu Viedenského dohovoru. V prípade jej vzniku mimo územia zmluvného štátu Viedenského dohovoru (napr. počas prepravy jadrového materiálu cez územie nezmluvného štátu) alebo v prípade, ak miesto vzniku jadrovej udalosti nie je možné presne určiť (napr. v prípade jadrovej udalosti ako dôsledku kontinuálnej rádioaktívnej kontaminácie počas prepravy jadrového materiálu),¹⁶ právomoc konať vo veci náhrady jadrovej škody prislúcha podľa čl. XI ods. 2 Viedenského dohovoru *súdu štátu, na území ktorého má zodpovedný prevádzkovateľ umiestnené jadrové zariadenie*.

Pre prípad právomoci viac ako jedného zmluvného štátu ustanovuje článok XI ods. 3 Viedenského dohovoru ďalšie kritériá, podľa ktorých:

- a) *ak jadrová udalosť nastala čiastočne mimo územia ktorejkoľvek zo zmluvných strán a čiastočne na území jednej zmluvnej strany, bude založená právomoc súdu tej zmluvnej strany, na ktorej území sa táto jadrová udalosť čiastočne odohrala; a*

¹⁴ MAGNUS, U. Jurisdiction and Enforcement of Judgements under the Current Nuclear Liability Regimes within the EU Member States. In: N. PELZER, Hrsg. *Europäisches Atomhaftungsrecht im Umbruch*. 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2010, s. 111. ISBN 978-3-8329-5281-5.

¹⁵ HANDRLICA, J. a M. NOVOTNÁ. The Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage Revisited: Challenges for Updating the Czech and Slovak Legal Framework. *The Lawyer Quarterly*. 2013, vol. 3, no. 4, s. 304. ISSN 1805-840X.

¹⁶ NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednosťnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 290. ISBN 978-80-224-1218-6.

- b) vo všetkých ostatných prípadoch bude mať právomoc súd tej zmluvnej strany, na ktorej sa dohodli zmluvné strany, ktorých súdy majú právomoc podľa odsekov 1 alebo 2 článku XI.

Z uvedeného výpočtu kritérií určovania právomoci je zrejmé, že normy pre určenie právomoci súdu vo Viedenskom dohovore nevyvolávajú vážnejšie problémy, pokiaľ ide o jadrovú škodu menšieho rozsahu, t.j. škoda vznikla na území jedného štátu. Určenie právomoci súdov pri cezhraničných dôsledkoch jadrovej havárie (tzv. *transboundary damage*) však už môže spôsobovať ťažkosti. Ide najmä o prípady havárie jadrového zariadenia umiestneného na území jedného štátu, pričom následky havárie presiahnu jeho hranice; jadrovej škody, ktorá vznikne pri medzinárodnej preprave jadrového materiálu na území štátu, ktorý je len tranzitnou krajinou; prípady, kedy sa miesto jadrovej škody nedá presne určiť a pod.

Ďalšie problémy, ktoré vznikajú v súvislosti s určovaním právomoci súdov, vznikajú v prípadoch, kedy škoda spôsobená jadrovou udalosťou vznikla v krajinách viazaných odlišnými dohovormi (Viedenský a Parížsky dohovor). Za účelom vytvorenia spojovacieho článku medzi Viedenským a Parížskym dohovorom bol prijatý Spoločný protokol, ktorý zakotvuje pravidlá za účelom odstránenia potenciálnych konfliktov vznikajúcich za súčasného uplatňovania oboch dohovorov na jednu jadrovú udalosť.¹⁷ Podstatou pravidiel obsiahnutých v Spoločnom protokole je vylúčiť súčasnú aplikáciu oboch dohovorov, a to tak, že prevádzkovateľ jadrového zariadenia umiestneného na území účastníka Viedenského dohovoru bude zodpovedný aj za jadrovú škodu spôsobenú na území účastníka aj Parížskeho dohovoru, a naopak v prípade štátu, ktorý je viazaný Parížskym dohovorom.¹⁸

Právomoc vo veci náhrady jadrovej škody podľa nariadenia Brusel I, vzťah nariadenia Brusel I a Viedenského dohovoru

Pre určenie vzťahu nariadenia Brusel I ako výsledku tzv. komunitarizácie medzinárodného práva súkromného, ktorej charakteristickým znakom je strata práva členských štátov uzatvárať medzinárodné dohovory upravu-

¹⁷ Pozri KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. K právomoci a príslušnosti súdu oprávneného konať a rozhodovať vo veci náhrady jadrovej škody. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 141-164. ISBN 80-8078-122-2; a KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. K princípom právneho režimu zodpovednosti za jadrovú škodu. *Právny obzor*. 2005, roč. 88, č. 6, s. 533-548. ISSN 0032-6984.

¹⁸ Čl. II a III Spoločného protokolu k aplikácii Viedenského a Parížskeho dohovoru.

júce právomoc, výkon a uznávanie rozhodnutí a preberať tým na seba záväzky, ktoré ovplyvňovali normy alebo pôsobnosť noriem daných komunitárnym právom v tejto oblasti,¹⁹ a Viedenského dohovoru ako autonómneho medzinárodného dohovoru pre oblasť zodpovednostných vzťahov jadrového práva je smerodajný čl. 71 nariadenia Brusel I.

Ak premietneme vyššie uvedenú tézu na otázku vymedzenia subjektov, ktoré sú adresátom uvedených dvoch prameňov, má článok 71 nariadenia Brusel I zásadný význam pre určovanie právomoci súdov v prípade jadrovej udalosti za situácie, kedy ide o štát, ktorý je zmluvnou stranou Viedenského dohovoru a zároveň je členským štátom EÚ, v ktorom je nariadenie priamo aplikovateľné.

Článok 71 nariadenia Brusel I vylučuje aplikáciu nariadenia na vzťahy upravené dohovormi, ktorých zmluvnými stranami sú členské štáty EÚ a ktoré upravujú právomoc alebo uznávanie a výkon rozsudkov v špecifických veciach. Viedenský dohovor (obdobne ako Parížsky dohovor) upravuje autonómnym spôsobom otázky určovania právomoci vo veci náhrady jadrovej škody, pričom zodpovednostné vzťahy náhrady jadrovej škody možno bez ďalšieho považovať za „špecifickú vec“.²⁰

Napriek tomu, že čl. 71 zakotvuje vo vzťahu k nariadeniu Brusel I prioritu iných dohovorov upravujúcich špecifickú problematiku, uplatňuje sa táto výlučne vo vzťahu k dohovorom, ktorých boli členské štáty zmluvnými stranami v čase prijatia nariadenia, a nevzťahuje sa na dohovory, ktorých zmluvnými stranami sa členské štáty stanú v budúcnosti.²¹

Nadväzujúc na uvedené, nariadenie Brusel I nie je vo veciach náhrady jadrovej škody aplikovateľné vo všetkých členských štátoch EÚ, nakoľko väčšina z členských štátov je zmluvnou stranou Viedenského alebo Parížskeho dohovoru, v dôsledku čoho sa v súlade s čl. 71 nariadenia Brusel I aplikujú procesnoprávne normy týchto zodpovednostných do-

¹⁹ NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 299. ISBN 978-80-224-1218-6. Rovnako HANDRLICA, J. The Brussels I Regulation and Liability for Nuclear Damage. *Nuclear Law Bulletin: No. 86* [online]. 2010, no. 2, s. 30 [cit. 2014-02-17]. ISSN 0304-341X. Dostupné na: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-86-E.pdf>.

²⁰ Podrobnejšie pozri KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. Občianskoprávna zodpovednosť za jadrovú škodu v práve EÚ. *International and Comparative Law Review*. 2004, č. 11, s. 37-40. ISSN 1213-8770.

²¹ MAGNUS, U. a P. MANKOWSKI, eds. *Brussels I Regulation*. 2nd ed. Munich: Sellier, 2012, s. 860. ISBN 978-3-86653-142-0.

hovorov. Pre Slovenskú republiku ako zmluvnú stranu Viedenského dohovoru sa na určovanie právomoci súdov v prípade jadrovej udalosti aplikujú ustanovenia Viedenského dohovoru v spojení so Spoločným protokolom, keďže v čase prijatia nariadenia Brusel I bola Slovenská republika viazaná ako zmluvná strana Viedenského dohovoru.

Napriek relatívne jasnému vymedzeniu vzťahu nariadenia Brusel I s existujúcimi medzinárodnými dohovormi upravujúcimi právomoc súdov v špecifických veciach, ponecháva článok 71 nariadenia Brusel I niektoré otázky nezodpovedané.

Ide najmä o situácie, kedy dohovory regulujúce špecifické otázky (napr. Viedenský dohovor) regulujú len okrajovo otázku, ktorá je v nariadení Brusel I upravená v celom rozsahu.²² Európsky súdny dvor v tomto smere judikoval, že dohovor regulujúci špecifické veci vylučuje aplikáciu nariadenia Brusel I len v otázkach, ktoré sám reguluje.²³ Z uvedeného vyplýva, že v otázkach, ktoré nie sú upravené napr. Viedenským dohovorom, pokiaľ ide o zodpovednosť za jadrové škody, sa aj napriek článku 71 aplikuje nariadenie Brusel I. Možno tak hovoriť o čiastočnej subsidiarite medzi Viedenským dohovorom a nariadením Brusel I.²⁴

Vzhľadom na vecný okruh pôsobnosti nariadenia na „občianske a obchodné veci“ by bolo možné namietat' vylúčenie aplikácie nariadenia Brusel I vo veci zodpovednosti za vzniknutú jadrovú škodu z dôvodu verejnoprávných konotácií prevádzkovania jadrových zariadení. Prevádzkovateľmi jadrových zariadení sú v niektorých prípadoch štáty, resp. právnické osoby, vo vzťahu ku ktorým vykonáva štát dozor, pričom prevádzkovanie jadrových zariadení podlieha vo všeobecnosti prísnemu administratívno-právnomu povolovaciemu konaniu. Ide tak o výrazný verejnoprávny prvok v zodpovednostných vzťahoch vznikajúcich v súvislosti s jadrovou udalosťou.

Námietka o nemožnosti subsumovať zodpovednostné vzťahy jadrového práva pod vecnú pôsobnosť nariadenia Brusel I však bola preklenu-tá, o čom svedčí tak znenie iných právnych aktov vydaných v oblasti súd-

²² HANDRLICA, J. The Brussels I Regulation and Liability for Nuclear Damage. *Nuclear Law Bulletin: No. 86* [online]. 2010, no. 2, s. 36 a nasl. [cit. 2014-02-17]. ISSN 0304-341X. Dostupné na: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-86-E.pdf>.

²³ Porovnaj napr. *The Owners of the Cargo Lately Laden on Board the Ship "Tatry" v. the Owners of the Ship "Maciej Rataj"* [1994-12-06]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-406/92, Zb. s. I-5460-I-5482.

²⁴ MAGNUS, U. a P. MANKOWSKI, eds. *Brussels I Regulation*. 2nd ed. Munich: Sellier, 2012, s. 869. ISBN 978-3-86653-142-0.

nej spolupráce v občianskych veciach (napr. nariadenie Rím II),²⁵ výslovne vylučujúcich otázky náhrady jadrovej škody z ich pôsobnosti,²⁶ ako aj rozsiahla judikatúra Súdneho dvora EÚ, v súlade s ktorou je potrebné pojem „občianske a obchodné veci“ v nariadení Brusel I považovať za autonómny pojem, nezávislý od národných právnych poriadkov.

V súlade s takto formulovaným obsahom je aplikácia nariadenia Brusel I vylúčená z dôvodu nenaplnenia znakov súkromnoprávneho vzťahu „občianskych a obchodných vecí“ v prípadoch výkonu verejnej moci.²⁷ Nakoľko prevádzkovanie jadrových zariadení nie je výkonom verejnej moci²⁸ (a to ani v prípade prevádzkovania jadrových zariadení štátom), aplikácia nariadenia Brusel I je v prípadoch, ak ju nevylučuje článok 71 nariadenia, prípustná aj na prípady určovania súdnej právomoci v prípade náhrady jadrovej škody.

Všeobecné pravidlo určovania právomoci súdov členských štátov ustanovuje článok 2 nariadenia Brusel I. V zmysle uvedeného ustanovenia osobu s domicilom na území členského štátu je potrebné bez ohľadu na jej štátnu príslušnosť žalovať na súde tohto štátu. Domicil na území členského štátu v prípade právnickej osoby ako subjektu, ktorý prevádzkuje jadrové zariadenie, bude zodpovedať v súlade s čl. 60 nariadenia územiu toho členského štátu, kde má táto právnická osoba svoje registrované sídlo alebo ústrednú správu alebo hlavnú prevádzkareň.

Nariadenie popri všeobecnej právomoci súdov ustanovuje aj právomoc súdov danú na výber (alternatívnu právomoc) a výlučnú právomoc (pozn. klasifikácia právomoci súdov členských štátov podľa nariadenia Brusel I je analogická ku klasifikácii príslušnosti vnútroštátnych súdov).

²⁵ Článok 1 ods. 2 písm. f) nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II).

²⁶ HANDRLICA, J. Channelling of Nuclear Third Party Liability towards the Operator Jeopardised by the Brussels Regulation. *Czech Yearbook of Public & Private International Law*. 2011, vol. 2, s. 77. ISSN 1805-0565.

²⁷ Porovnaj *LTU Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG v. Eurocontrol* [1976-10-14]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-29/76, Zb. s. 1541-1553; a *Frahuil SA v. Asitalia SpA* [2004-02-05]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-265/02, Zb. s. I-1546-I-1557. In: M. NOVOTNÁ a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 301. ISBN 978-80-224-1218-6.

²⁸ Porovnaj SANDS, Ph. a P. GALIZZI. The 1968 Brussels Convention and Liability for Nuclear Damage. In: *Reform of Civil Nuclear Liability: Budapest Symposium 1999*. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2000, s. 494. ISBN 92-64-05885-0.

V súlade s alternatívnym určením právomoci súdu upraveným v čl. 5 ods. 3 nariadenia a v súlade s argumentáciou Súdneho dvora EÚ²⁹ môže byť osoba (t.j. prevádzkovateľ jadrového zariadenia), ktorá má bydlisko (sídlo) na území niektorého členského štátu, žalovaná v inom členskom štáte vo veciach týkajúcich sa deliktnej alebo kvázideliktnej zodpovednosti³⁰ na súde miesta, kde došlo alebo by mohlo dôjsť ku *skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody*. Na rozdiel od základného pravidla obsiahnutého v čl. 2 ods. 1 nariadenia neupravuje čl. 5 ods. 3 nariadenia iba určenie medzinárodnej právomoci súdu, ale zároveň i určenie miestne príslušného súdu v rámci vnútroštátnej súdnej sústavy, a to podľa miesta, kde došlo k vzniku skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody (pravidlá určovania miestnej príslušnosti zakotvené vo vnútroštátnom práve sa v tomto prípade neaplikujú).

Z judikatúry Súdneho dvora EÚ vyplýva, že pojem „*miesto, kde došlo ku skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody*“ je potrebné chápať tak, že je ním súčasne miesto, kde vznikla škoda (t.j. miesto vzniku škody), a zároveň miesto vzniku udalosti, následkom ktorej škoda vznikla (t.j. miesto vzniku škodnej udalosti).³¹ Pokiaľ teda dôjde k situácii, že miesto udalosti, ktorá zakladá protiprávne konanie (alebo konanie, ktoré je mu postavené na roveň), a miesto, kde takéto konanie vyústilo do vzniku škody nie sú identické, čl. 5 ods. 3 nariadenia je potrebné vykladať tak, že pokrýva obe tieto miesta. Poškodený ako žalobca si tak môže vybrať, v ktorom z týchto dvoch miest bude zodpovedný subjekt žalovať. Poškodený však nie je oprávnený žalovať náhradu celej škody v ktoromkoľvek mieste, kde utrpel iba jej časť, ale, naopak, v mieste, kde došlo k vzniku škody možno žalovať iba náhradu tej škody, ktorá vznikla v štáte fóra, a to s cieľom zamedziť tzv. *forum shopping* (t.j. špekulatívne založenie právomoci súdu, ktorý bude rozhodovať podľa priaznivejších vnútroštátnych noriem).³²

²⁹ V súlade s argumentáciou Súdneho dvora EÚ, ak je požadovaná náhrada škody (ergo náhrada jadrovej škody) a nejde o vec zmluvnú, jedná sa o vec deliktnú, spadajúcu pod čl. 5 ods. 3 nariadenia Brusel I.

³⁰ Pozri *Athanasios Kalfelis v. Banque Schröder, Münchmeyer, Hengst & Co., and Others* [1988-09-27]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-189/87, Zb. s. 5579-5587; a *eDate Advertising GmbH v. X; and Olivier Martinez and Robert Martinez v. MGN Limited* [2011-11-25]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-509/09 a C-161/10.

³¹ Pozri *Handelskwekerij G. J. Bier B.V. v. Mines de Potasse d'Alsace S.A.* [1976-11-30]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-21/76, Zb. s. 1735-1749.

³² Porovnaj NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Societas et Iurisprudencia, 2013.

„Miesto, kde došlo ku skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody“ však nemožno vykladať extenzívne v smere, že by zahŕňalo každé miesto, kde môžu byť pocitované následky škodnej udalosti, ktoré sa v skutočnosti objavili na inom mieste, a nemožno ho vzťahovať ani na tzv. nepriamo poškodenú osobu, t.j. osobu, ktorá utrpela ujmu v dôsledku škody, ktorú utrpela iná osoba, ktorá bola priamo poškodená relevantnou škodnou udalosťou.³³

Vnútroštátne procesnoprávne pravidlá aplikovateľné vo veci náhrady jadrovej škody

Po tom, čo bola založená právomoc slovenských súdov, je pre aktívne legitimovaný subjekt – osobu poškodenú jadrovou udalosťou, potrebné vyriešiť otázku príslušnosti súdov. Na aplikáciu vnútroštátnych právnych predpisov odkazujú tak Viedenský dohovor, ako aj nariadenie Brusel I. Relevantným právnym predpisom v tomto prípade je Občiansky súdny poriadok, nakoľko atómový zákon je predpis hmotnoprávnej povahy.

Určenie príslušnosti slovenských súdov

Okrem Občianskeho súdneho poriadku je pri určovaní príslušnosti súdov v SR relevantným právnym predpisom zákon č. 371/2004 Z.z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sídlach a obvodoch súdov“), ktorý však neobsahuje žiadne osobitné ustanovenie o určovaní kauzálnej vecnej príslušnosti súdov v prípade žalôb na náhradu škody spôsobenej jadrovou udalosťou, tak, ako je to v prípade konkurzných súdov, registrových súdov, zmenkových súdov a pod.³⁴

Základným kritériom pre určovanie súdnej príslušnosti je tak ust. § 84 a nasl. Občianskeho súdneho poriadku. Podľa ust. § 84 Občianskeho súdneho poriadku je na konanie príslušný všeobecný súd účastníka, proti ktorému návrh smeruje (odporca, žalovaný), ak nie je ustanovené inak. V prípade jadrovej udalosti je účastníkom, proti ktorému návrh smeruje,

slava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 302. ISBN 978-80-224-1218-6.

³³ *Dumez France SA and Tracoba SARL v. Hessische Landesbank and Others* [1990-01-11]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-220/88, Zb. s. I-74-I-81.

³⁴ Pozri ust. § 8, 9 a 10. Zákon č. 371/2004 o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov v platnom znení.

prevádzkovateľ jadrovej elektrárne, t.j. právnická osoba (v SR sú prevádzkovateľmi jadrových zariadení Slovenské elektrárne, a.s., so sídlom Mlynské Nivy 47, Bratislava, člen skupiny ENEL, a Jadrová a vyrad'ovacia spoločnosť JAVYS, a.s., so sídlom Tomášikova 22, Bratislava).

V zmysle ust. § 85 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku je všeobecným súdom právnickej osoby súd, v obvode ktorého má právnická osoba sídlo (v prípade prevádzkovateľa Slovenské elektrárne, a.s., ako žalovaného na základe žaloby na náhradu škody je miestne príslušným Okresný súd Bratislava II, rovnako, ako v prípade prevádzkovateľa JAVYS, a.s.).

Alternatívne, podľa ust. § 87 písm. b) Občianskeho súdneho poriadku je popri všeobecnom súde žalovaného na konanie príslušný aj súd, v obvode ktorého došlo ku skutočnosti, ktorá zakladá právo na náhradu škody. Rozhodujúcim faktorom pre určenie miestnej príslušnosti danej na výber je v tomto prípade miesto, kde došlo k protiprávnemu úkonu, resp. k škodnej udalosti, ktorá zakladá právo na náhradu škody³⁵ (na účely jadrovej zodpovednosti by išlo o miesto vzniku jadrovej udalosti).

V prípade jadrovej havárie by teda ako súd, v obvode ktorého došlo k jadrovej udalosti, prichádzal alternatívne do úvahy Okresný súd Trnava pre prípady jadrovej udalosti v lokalite Jaslovské Bohunice a Okresný súd Levice pre prípady jadrovej udalosti v lokalite Mochovce.

V prípade tzv. kontinuálnej rádioaktívnej kontaminácie počas prepravy jadrového materiálu, vykonávanej cez obvody viacerých súdov, by boli príslušné viaceré súdy, keďže ku skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody bude postupne počas prepravy dochádzať v sídlach viacerých obvodov súdov.

Jednotlivé opcie uvedených možností určovania súdnej príslušnosti, prináležiace poškodeným subjektom, dávajú (najmä v prípade kontinuálnej rádioaktívnej kontaminácie počas prepravy) tušiť široký diapazón prvostupňových súdov oprávnených konať a rozhodovať vo veci náhrady jadrovej škody.

V tejto súvislosti by bolo najmä vzhľadom na špecifickosť náhrady škody spôsobenej jadrovou udalosťou, závažnosť následkov, ako aj prob-

³⁵ Otázne je, či by analogicky k obdobnému ustanoveniu nariadenia Brusel I a k judikatúre Súdneho dvora EÚ nebolo možné uvažovať o extenzívnom výklade pojmu „skutočnosť, ktorá zakladá právo na náhradu škody“ v zmysle interpretačného rozšírenia tohto pojmu aj na miesto, kde došlo k vzniku škody, ako jednej zo skutočností, ktorá zakladá právo na náhradu škody.

lematickosť kompenzácie poškodených subjektov, predovšetkým vzhľadom na limitáciu výšky náhrady škody zo strany prevádzkovateľa, *de lege ferenda* vhodné zvážiť osobitnú právnu úpravu vecnej príslušnosti súdov ako kauzálnej vecnej príslušnosti v zákone o sídlach a obvodoch súdov.

Ako riešenie sa javí určenie jediného kauzálne vecne príslušného súdu,³⁶ tak, ako je to napríklad v prípade ochrany práv z hospodárskej súťaže, kedy je vecne príslušným pre celé územie SR Okresný súd Bratislava II,³⁷ príp. určenie kauzálnej vecnej príslušnosti vo forme stanovenia konkrétnych súdov, ktoré by boli kauzálne vecne príslušné (napr. Okresný súd Trnava (JE Jaslovské Bohunice), Okresný súd Nitra (JE Mochovce),...).

Odôvodnenosť názoru o koncentrácii rozhodovacích právomocí vo veci náhrady jadrovej škody na konkrétne určený súd deklarujú aj ďalšie súvislosti. Rozhodovanie o žalobách na viacerých súdoch by bolo komplikované jednak vzhľadom na skutkovú a právnu náročnosť posudzovania nároku na náhradu škody (pozn. čím, samozrejme, nespochybujeme odbornú fundovanosť sudcov všeobecných súdov), a jednak vzhľadom na vyčíslenie výšky kompenzácie poškodených subjektov, odvíjajúcej sa od limitácie zodpovednosti prevádzkovateľa jadrového zariadenia. Uvedené by okrem iného nevyhnutne prispievalo k spomaleniu priebehu už aj tak náročného súdneho konania.³⁸ Názor preferujúci koncentráciu súdnej príslušnosti na jeden určený súd sa okrem iného opiera aj o čl. 12 ods. 4 Protokolu z r. 1997, ktorým sa reviduje Viedenský dohovor³⁹ a ktorým bol pôvodný text Viedenského dohovoru z r. 1963 doplnený o nové ustanovenie ukladajúce zmluvným štátom povinnosť zabezpečiť, aby výlučne jeden súd v rámci vnútroštátnej súdnej sústavy bol príslušný vo vzťahu

³⁶ V tomto prípade by bolo možné oponovať (najmä v prípade jadrových udalostí značného charakteru) problémom zahŕňajúcim zahŕňajúceho kauzálne vecne príslušného súdu tisíckami žalôb, a tým stratou promptného vydania rozsudkov o náhrade škody.

³⁷ Pozri ust. § 12. *Zákon č. 371/2004 o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov v platnom znení.*

³⁸ Porovnaj NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 306. ISBN 978-80-224-1218-6.

³⁹ *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [1997-09-12] [online]. IAEA INF/CIRC/566 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infirc566.pdf>.

k akejkol'vek jadrovej udalosti, t.j. aby spory týkajúce sa náhrady jadrovej škody rozhodoval jeden určený súd.

Napriek tomu, že SR nie je Protokolom z r. 1997 viazaná a nevzťahuje sa na ňu plnenie povinnosti vymedzenia jedného súdu oprávneného konať a rozhodovať vo veciach náhrady jadrovej škody, tlaky na úrovni EÚ smerujúce k harmonizácii európskeho režimu jadrovej zodpovednosti získavajú na čoraz vyššej intenzite. Napriek tomu, že EÚ nemá v oblasti hmotnoprávných aspektov jadrovej zodpovednosti žiadne explicitné právomoci (implicitne by pravdepodobne bolo možné vyvodiť právomoci z ustanovenia čl. 98 a čl. 203 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu),⁴⁰ snaha o zastrešenie „labyrintu jadrovej zodpovednosti“⁴¹ vedie európske inštitúcie k legislatívnym aktivitám, cieľom ktorých je priviesť právne úpravy jadrovej zodpovednosti európskych štátov k vyššej koherencii a kohézности, ale predovšetkým aj k zosúladeniu základných východiskových bodov, na ktorých tento právny režim stojí (výška limitácie zodpovednosti, rozsah kompenzovateľných škôd atď.)

Jasným signálom tohto trendu je nedávno prijaté Rozhodnutie Rady 2013/434/EÚ, ktorým sa určité členské štáty oprávňujú v záujme Európskej únie ratifikovať Protokol, ktorým sa mení a dopĺňa Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody z 21. mája 1963, alebo k nemu pristúpiť a urobiť vyhlásenie o uplatňovaní príslušných vnútorných pravidiel práva Únie.⁴² Napriek tomu, že toto tzv. autorizačné rozhodnutie oprávnilo (t.j. iba fakultatívne umožnilo) členské štáty EÚ, ktorým bolo určené (Slovenská republika, Bulharsko, Česká republika, Estónsko, Litva, Maďarsko a Poľsko) ratifikovať Protokol z r. 1997, ktorým došlo k revízii ustanovení Viedenského dohovoru z r. 1963, z pohľadu postoja EÚ k revidovanému režimu jadrovej zodpovednosti, ktorý je reprezentovaný tzv. dohovormi druhej generácie, je zaujímavejší pôvod-

⁴⁰ Bližšie k problematike pozri HANDRLICA, J. a M. NOVOTNÁ. Európska únia a Protokol z r. 1997, ktorým sa dopĺňuje Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody z r. 1963. *Justičná revue*. 2014, roč. 66, č. 2, s. 261-262. ISSN 1335-6461.

⁴¹ VANDEN BORRE, T. Nuclear Liability: An Anachronism in EU Energy Policy?. In: M. M. ROGGENKAMP a U. HAMMER, eds. *European Energy Law Report VII*. 1st ed. Antwerp: Intersentia, 2010, s. 183-191. Energy and Law 11. ISBN 978-94-000-0049-0.

⁴² Protokol z r. 1997 zasahuje svojimi procesnoprávnymi ustanoveniami do výlučnej právomoci EÚ v oblasti súdnej právomoci a výkonu rozhodnutí. Z tohto dôvodu musí byť ratifikácia Protokolu, príp. pristúpenie k nemu autorizované zo strany EÚ.

ný návrh tohto rozhodnutia,⁴³ ktorý ukladal týmto členským štátom povinnosť Protokol ratifikovať, resp. k nemu pristúpiť.⁴⁴

Nevyhnutnosť určenia jedného príslušného súdu v rámci štátu, súdy ktorého majú právomoc konať o náhrade jadrovej škody, nie je ojedinelou iniciatívou Protokolu z r. 1997, ale táto požiadavka je vyjadrená aj v Protokole z r. 2004, ktorým bol revidovaný Parížsky dohovor.

Napriek tomu, že SR (aj napriek prijatému autorizačnému rozhodnutiu) neplánuje v najbližšej dobe vstúpiť do revidovaného „viedenského režimu“, otázka jedného príslušného súdu ostáva naďalej jednou z dôležitých „praktických“ zmien procesnoprávneho režimu zodpovednosti za jadrové škody, tak, aby spoločne s výlučnou jurisdikciou vyplývajúcou z Viedenského dohovoru napomáhala zamedzovaniu *forum shopping*.⁴⁵

Žaloba a účastníci konania

Konanie o žalobe na náhradu škody je svojou povahou sporové konanie. Žaloba musí spĺňať náležitosti podľa ust. § 42 v spojení s ust. § 79 Občianskeho súdneho poriadku. V tejto súvislosti nie je cieľom štúdie podávať návod na koncipovanie žaloby na náhradu škody spôsobenej jadrovou udalosťou, ale poukázať na určité špecifiká konania na základe tejto žaloby.

Aktívne vecne legitimovaným subjektom je osoba poškodená jadrovou udalosťou. Vzhľadom na spravidla ďalekosiahle negatívne dôsledky jadrovej udalosti môže byť okruh poškodených subjektov veľmi rozsiahly (spravidla aj je), počítajúci sa na tisícky, v niektorých prípadoch milióny. V súvislosti s limitáciou povinnosti nahradiť jadrovú škodu na strane zodpovedného subjektu nadobúda vďaka možného reálneho odškodnenia poškodeného subjektu trhliny. Je otázne, a to predovšetkým z morálneho hľadiska, či je možné nastaviť kritériá zodpovednosti tak, aby každý poškodený mal reálnu možnosť byť odškodnený. Na jednej strane zákon

⁴³ K zásadnej zmene textácie autorizačného rozhodnutia došlo po výrazných výhradách členských štátov k viacerým jeho ustanoveniam, vrátane uloženia povinnosti vstúpiť do revidovaného režimu zodpovednosti za jadrové škody, reprezentovaného Protokolom z r. 1997.

⁴⁴ Bližšie pozri HANDRLICA, J. a M. NOVOTNÁ. Európska únia a Protokol z r. 1997, ktorým sa dopĺňa Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody z r. 1963. *Justičná revue*. 2014, roč. 66, č. 2, s. 252-268. ISSN 1335-6461.

⁴⁵ Porovnaj STOIBER, C., A. BAER, N. PELZER a W. TONHAUSER. *Handbook on Nuclear Law*. 1st ed. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2003, s. 115-116. ISBN 92-0-105703-2.

limituje zodpovednosť prevádzkovateľa jadrového zariadenia, na druhej strane nestanovuje žiadne kritériá smerom k poškodenému subjektu, napríklad závažnosť poškodenia, vzdialenosť od miesta jadrovej udalosti a pod. Vzhľadom na špecifickosť škody spôsobenej jadrovou udalosťou sa môže zdať táto limitácia na strane poškodených subjektov nevhodná až nemorálna, na strane druhej v mnohých prípadoch závažnejších jadrových udalostí, vzhľadom na široký okruh poškodených subjektov a limitáciu zodpovednosti, je kompenzácia nepriaznivých dôsledkov jadrovej udalosti len zanedbateľná.

V prípade vzniku škody spôsobenej jadrovou udalosťou je prirodzené, že ako poškodení sa cítia aj rodinní príslušníci osoby priamo poškodennej jadrovou udalosťou, ktorí bezprostredne pociťujú následky jadrovej udalosti ako vlastné. Kompenzácia je v tomto prípade vzhľadom na dikciu zákona neprípustná.

Pasívne legitimovaným subjektom je podľa ust. § 29 ods. 2 atómového zákona prevádzkovateľ jadrového zariadenia (držiteľ povolenia na uvádzanie jadrového zariadenia do prevádzky, prevádzku jadrového zariadenia okrem úložísk a držiteľ povolenia na etapu vyradovania alebo držiteľ povolenia na prepravu rádioaktívnych materiálov).

Predmetné ustanovenie vychádza z čl. II bod 1-2 Viedenského dohovoru, v zmysle ktorého štát zariadenia (SR) môže právnymi predpismi ustanoviť (atómový zákon), že v súlade s podmienkami, ktoré v nich môžu byť špecifikované, môže na základe žiadosti dopravcu a so súhlasom dotknutého prevádzkovateľa ustanoviť alebo uznať dopravcu jadrového materiálu alebo osobu zaobchádzajúcu s jadrovým materiálom za prevádzkovateľa namiesto pôvodného prevádzkovateľa, s ohľadom na daný jadrový materiál alebo rádioaktívny odpad.

Viedenský dohovor, na rozdiel od atómového zákona, v čl. II bod 7 stanovuje možnosť podania žaloby voči osobe, ktorá poskytuje finančnú zábezpeku, ak tak ustanovuje právny poriadok príslušného súdu. Atómový zákon nepriznáva pasívnu vecnú legitímáciu poskytovateľovi finančnej zábezpeky, ktorým je Slovenský jadrový poisťovací pool (ďalej len „poisťovateľ“).⁴⁶ Poisťovateľ však má záujem na výsledku sporu, nakoľko

⁴⁶ Prvé úvahy o poistení jadrových rizík začali ešte v bývalom Československu. Konkrétne požiadavky na komerčné poisťovanie jadrových rizík vznikli v roku 1995, keď sa Slovenská republika pripojila k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody (Uznesenie NR SR č. 71 z 25. januára 1995, platnosť k 7. júnu 1995). Dňa 01. 04. 1998 bol Národnou radou SR schválený a prijatý zákon č. 130/1998 Z.z. o miero-

škodu bude musieť v konečnom dôsledku hradiť za poškodeného. V konaní bude môcť vystupovať ako zástupca poisteného (§ 31 Občianskeho súdneho poriadku v spojení s § 27 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku a § 28 Občianskeho súdneho poriadku) alebo vedľajší účastník konania (§ 93 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku).

Pokiaľ ide o postavenie poisťovateľa ako vedľajšieho účastníka, bude mať v konaní rovnaké práva a povinnosti ako poistený. Treba však podotknúť, že sa to vzťahuje len na procesné práva a povinnosti. Poisťovateľ teda nebude môcť súd zaviazat' k povinnosti nahradiť škodu poškodenému, pretože podľa predpisov hmotného práva poškodený právo na plnenie proti poisťovateľovi v zásade nemá. V konaní má poisťovateľ oprávnenia na všetky procesné úkony ako poistený. Jedná však iba sám za seba. Nemôže teda robiť úkony, ktoré predstavujú dispozíciu s nárokom poškodeného, lebo jeho úlohou je poistenému v konaní len pomáhať. Vedľajší účastník nemôže uznať nárok navrhovateľa (poškodeného), nemôže uzavrieť zmier a nemôže sám vzniesť námietku premlčania, pretože nejde o úkon procesný, ale o úkon podľa hmotného práva. V právoplatne neskončenom konaní môže podať opravné prostriedky proti rozhodnutiu súdu. Nikdy to však nemôže urobiť proti vôli poisteného. Ak sa úkony poisteného a poisťovateľa v konaní odlišujú, alebo si odporujú, posúdi ich súd pri konečnom hodnotení, prihliadajúc na všetko ostatné, čo vyšlo v priebehu konania (pozri § 93 ods. 3 OSP *in fine*).⁴⁷

Z pohľadu vymáhateľnosti nároku na náhradu škody spôsobenej jadrovou udalosťou je potrebné poukázať na premlčaciu lehotu (subjektívna, objektívna), ktorá je osobitne upravená v atómovom zákone. Podľa § 29 ods. 4 atómového zákona sa právo na náhradu jadrovej škody premlčí, ak nárok na jej náhradu nebol uplatnený v lehote troch rokov odo

vom využívaní jadrovej energie pre mierové účely (atómový zákon), ktorý dal legislatívny základ aj pre poisťovanie jadrových škôd. Slovenský jadrový poisťovací pool zabezpečil krytie jadrovej zodpovednosti pre obe jadrové elektrárne – JE Jaslovské Bohunice a JE Mochovce. V súčasnosti má Slovenský jadrový poisťovací pool deväť členov: Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s. (vedúci poisťovateľ SJPP), ČSOB Poisťovňa, a.s., Generali Slovensko poisťovňa, a.s., Kooperativa poisťovňa, a.s., HDI Versicherung AG – pobočka poisťovne z iného členského štátu, Mitsui Sumitomo Insurance Co. (Europe), Ltd. – pobočka poisťovne z iného členského štátu, Union poisťovňa, a.s., Uniqa poisťovňa, a.s., a Wüstenrot poisťovňa, a.s. *História SJPP: Vznik a vývoj Slovenského jadrového poisťovacieho poolu* [online]. 2014 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.nuclearpool.sk/stranka/historia-sjpp>.

⁴⁷ Porovnaj FEKETE, I. Poistenie zodpovednosti za škody a právne postavenie poškodených osôb. *Obchodné právo* [online]. 2008, roč. 9, č. 4, s. 28-36 [cit. 2014-02-17]. ISSN 1335-6674. Dostupné na: <http://www.feketei.sk/dokumenty/poistzodp.doc>.

dňa, keď sa poškodený o udalosti, ktorá viedla k jadrovej škode, a o tom, kto za ňu zodpovedá, dozvedel alebo mohol dozvedieť, najneskôr však v lehote 20 rokov odo dňa vzniku takejto udalosti, prípadne po uplynutí platnosti poistenia, ak bola platnosť poistenia dlhšia. Podľa ustanovenia čl. VI bod 1 Viedenského dohovoru právo na náhradu škody zanikne („*right of compensation shall be extinguished*“), ak sa neuplatní do desiatich rokov odo dňa jadrovej udalosti (čím Viedenský dohovor zakotvil desaťročnú prekluzívnu lehotu).

Atómový zákon teda stanovuje, na rozdiel od Viedenského dohovoru, svojím charakterom premlčiaci, nie prekluzívnu lehotu na uplatnenie práva poškodeným (žalobcom), ktorá je navyše dlhšia ako vyplýva z Viedenského dohovoru (zakotvenie dlhšej objektívnej lehoty na uplatnenie práva na náhradu škody je na základe zmocňovacieho ustanovenia čl. VI bod 1 druhá veta Viedenského dohovoru prípustné v prípade, ak je po celú túto dobu zodpovednosť prevádzkovateľa krytá poistením, iným finančným zabezpečením alebo finančným krytím zo strany štátu).

V neposlednom rade je zaujímavá otázka výšky náhrady škody, ktorú bude žalobca požadovať. Je pochopiteľné, že žalobca bude žiadať podľa okolností konkrétneho prípadu náhradu jemu vzniknutej škody v dôsledku jadrovej udalosti, pričom kritériom rozsahu kompenzovateľnej ujmy je rozsah koncepcie jadrovej škody, vyplývajúcej z príslušných ustanovení Viedenského dohovoru a atómového zákona.

Berúc do úvahy limitáciu zodpovednosti žalovaného podľa ust. § 29 ods. 6 atómového zákona⁴⁸ je otázne, akým spôsobom budú súdy rozhodovať o výške priznanej náhrady škody. Vzhľadom na absenciu akejkoľvek legálnej schémy, ktorá by poskytla návod pre rozhodovanie o výške náhrady škody, vzhľadom na neurčitý počet žalôb, ktoré počas celého obdobia plynutia premlčacej doby majú potenciálnu šancu na úspech, príp. aj vzhľadom na vznik latentných ujem nie je zrejmé, aký vzorec má sudca vzhľadom na limitovanú sumu dostupných kompenzačných prostriedkov pri rozhodovaní použiť. Priznanie kompenzácie v rozsahu vzniku celej škody (v súlade so zásadou úplnej náhrady škody zakotve-

⁴⁸ „Držiteľ povolenia zodpovedá za jadrovú škodu spôsobenú každou jednotlivou jadrovou udalosťou, ak ide o: a) jadrové zariadenia s jadrovým reaktorom alebo jadrovými reaktormi na energetické účely počas uvádzania do prevádzky a počas prevádzky do 300 000 000 EUR; b) ostatné jadrové zariadenia počas uvádzania do prevádzky a počas prevádzky a počas prepravy rádioaktívnych materiálov a všetky jadrové zariadenia v etape vyradovania do 185 000 000 EUR.“ Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

nou v slovenskom civilnom práve) je prijateľné iba v prípade, ak celková požadovaná výška kompenzácie všetkých žalôb, ktorých práva nie sú dotknuté uplatnením námietky premlčania, nepresahuje maximálnu výšku, ktorou je zodpovednosť prevádzkovateľa limitovaná. Akonáhle však požadovaný rozsah náhrady škody v súhrne presiahne výšku limitovanej zodpovednosti, odškodňovanie v súlade so zásadou úplnej kompenzácie ujmy sa stáva nespravodlivým, keďže uspokojené v plnom rozsahu budú iba nároky, o ktorých bolo rozhodnuté v skoršom časovom horizonte, pričom pre nároky, o ktorých bolo rozhodnuté neskôr, neostanú vzhľadom k ich vyčerpaniu k dispozícii kompenzačné prostriedky. Táto situácia je o to zásadnejšia, že vzhľadom k charakteru vzniku jadrových škôd bude primárne dochádzať ku kompenzácii majetkových škôd (keďže tieto sú identifikovateľné vo veľmi krátkom časovom horizonte po vzniku jadrovej udalosti), naopak, ujmy na zdraví a na živote (ktoré možno chápať ako spoločensky významnejšie) sa vo väčšine prípadov manifestujú navonok až v dlhšom časovom horizonte, pričom hrozí, že pri jadrových udalostiach väčšieho rozsahu nedôjde k ich kompenzácii.

Riešením by bolo vytvorenie takých zákonných mechanizmov, ktoré by na základe stanovenej schémy určili čerpanie kompenzačných prostriedkov pre jednotlivé obdobia premlčacej lehoty, tak, aby v každom z týchto období bola dostupná aspoň časť alokovaných finančných prostriedkov. V tomto prípade sa síce môže stať, že niektoré, príp. všetky žaloby budú uspokojené iba čiastočne v súlade so stanovenou schémou (čiastočné uspokojenie hrozí v prípade jadrových udalostí značného rozsahu), avšak toto riešenie sa javí ako spravodlivejšie v porovnaní s využitím zásady úplného uspokojenia na základe priority žalôb.

Záver

Súčasná „jadrová“ legislatíva (majúc na zreteli predovšetkým jej civilnoprávnu zodpovednostnú zložku) sa aj napriek relatívne nižšiemu počtu medzinárodných, európskych a vnútroštátnych predpisov regulujúcich tieto otázky vyvíja (i keď tempo jej vývoja je vzhľadom na multiplicitu prameňov jej úpravy, a predovšetkým vzhľadom na primárne medzinárodnoprávny rámec úpravy pomalšie).

Cieľom tohto postupného vývoja je nielen snaha o presadenie zvýšenej miery odškodňovania jadrovou udalosťou postihnutých subjektov vo forme zvyšovania maximálnych limitov zodpovednosti prevádzkovateľa jadrového zariadenia (v tomto smere ide vo vzťahu k poškodeným subjektom nielen o naplnenie primárnych očakávaní verejnosti, ale aj

o adaptáciu jadrovej legislatívy na (ekonomické) zmeny pomerov v rámci mierového využívania jadrovej energie ako hospodárskeho odvetvia), rozširovanie existujúcich konceptov smerom k širšej ochrane poškodeného subjektu, avšak snahy o revíziu, príp. modifikáciu možno pozorovať aj vo vzťahu k procesnoprávnym aspektom uplatňovania práv na náhradu jadrovej škody.

Modifikácie obsahu procesnoprávných pravidiel zodpovednostnej jadrovej legislatívy na medzinárodnej (príp. nadnárodnej) úrovni dopadajú následne priamym alebo nepriamym spôsobom na vnútroštátnu právnu úpravu štátov, ktoré sú súčasťou medzinárodného režimu zodpovednosti za jadrové škody, a konfrontujú tak obdobne, buď priamo alebo sprostredkované, vnútroštátnu procesnoprávnú legislatívu.

Vo vzťahu k Slovenskej republike ako členovi viedenského režimu zodpovednosti za jadrové škody ide predovšetkým o konfrontáciu všeobecných procesnoprávných pravidiel určovania miestnej príslušnosti.

Celkovú neprehľadnosť situácie v prípade odškodňovania jadrovej škody komplikuje problém potenciálnej multiplicity súdov, ktoré budú (najmä v prípade tzv. kontinuálneho rádioaktívneho znečistenia) oprávnené rozhodovať v súlade s vnútroštátnou procesnoprávnou úpravou o takýchto žalobách. Viacero príslušných súdov oprávnených rozhodovať v tejto veci bude vyžadovať tak z technického, ako aj organizačného hľadiska zabezpečenie koordinovaného postupu pri rozhodovaní, a to tak vzhľadom na obmedzenú výšku dostupných finančných prostriedkov na kompenzáciu, ako aj vzhľadom k absentujúcej úprave zákonných distribučných schém pre dostupné kompenzačné prostriedky.

Riešením (zároveň súladným s požiadavkami medzinárodných zodpovednostných dohovorov jadrovej legislatívy druhej generácie) je určenie kauzálne vecne príslušného súdu (súdov), ktorý by sa špecializoval na konania o náhrade jadrovej škody, pričom takouto miestnou koncentráciou sporov o náhradu jadrovej škody by sa odstránili, príp. aspoň minimalizovali viaceré v štúdiu načrtnuté (i keď momentálne skôr teoretické) problémy.

Zoznam bibliografických odkazov

2004 Protocol to Amend the Paris Convention [online]. 2014 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.oecd-nea.org/law/paris-convention-protocol.html>.

- Athanasios Kalfelis v. Banque Schröder, Münchmeyer, Hengst & Co., and Others* [1988-09-27]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-189/87, Zb. s. 5579-5587.
- Dumez France SA and Tracoba SARL v. Hessische Landesbank and Others* [1990-01-11]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-220/88, Zb. s. I-74-I-81.
- eDate Advertising GmbH v. X; and Olivier Martinez and Robert Martinez v. MGN Limited* [2011-11-25]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-509/09 a C-161/10.
- FEKETE, I. Poistenie zodpovednosti za škody a právne postavenie poškodennej osoby. *Obchodné právo* [online]. 2008, roč. 9, č. 4, s. 28-36 [cit. 2014-02-17]. ISSN 1335-6674. Dostupné na: <http://www.feketei.sk/dokumenty/poistzodp.doc>.
- Frahuil SA v. Assitalia SpA* [2004-02-05]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-265/02, Zb. s. I-1546-I-1557.
- Handelskwekerij G. J. Bier B.V. v. Mines de Potasse d'Alsace S.A.* [1976-11-30]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-21/76, Zb. s. 1735-1749.
- HANDRLICA, J. a M. NOVOTNÁ. Európska únia a Protokol z r. 1997, ktorým sa dopĺňa Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrové škody z r. 1963. *Justičná revue*. 2014, roč. 66, č. 2, s. 252-268. ISSN 1335-6461.
- HANDRLICA, J. a M. NOVOTNÁ. The Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage Revisited: Challenges for Updating the Czech and Slovak Legal Framework. *The Lawyer Quarterly*. 2013, vol. 3, no. 4, s. 296-310. ISSN 1805-840X.
- HANDRLICA, J. Channelling of Nuclear Third Party Liability towards the Operator Jeopardised by the Brussels Regulation. *Czech Yearbook of Public & Private International Law*. 2011, vol. 2, s. 69-82. ISSN 1805-0565.
- HANDRLICA, J. The Brussels Regulation Tames the Vienna Convention on Nuclear Liability. In: *Perspectives of a Civil Nuclear Liability Framework in the European Union* [online]. 1st ed. Brussels: Bruylant, 2010 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1639878.

- HANDRLICA, J. The Brussels I Regulation and Liability for Nuclear Damage. *Nuclear Law Bulletin: No. 86* [online]. 2010, no. 2, s. 29-47 [cit. 2014-02-17]. ISSN 0304-341X. Dostupné na: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-86-E.pdf>.
- História SJPP: Vznik a vývoj Slovenského jadrového poisťovacieho poolu* [online]. 2014 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.nuclearpool.sk/stranka/historia-sjpp>.
- KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. K právomoci a príslušnosti súdu oprávneného konať a rozhodovať vo veci náhrady jadrovej škody. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 141-164. ISBN 80-8078-122-2.
- KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. K princípom právneho režimu zodpovednosti za jadrovú škodu. *Právny obzor*. 2005, roč. 88, č. 6, s. 533-548. ISSN 0032-6984.
- KOSNÁČOVÁ [NOVOTNÁ], M. Občianskoprávna zodpovednosť za jadrovú škodu v práve EÚ. *International and Comparative Law Review*. 2004, č. 11, s. 35-52. ISSN 1213-8770.
- LTU Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG v. Eurocontrol* [1976-10-14]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-29/76, Zb. s. 1541-1553.
- MAGNUS, U. a P. MANKOWSKI, eds. *Brussels I Regulation*. 2nd ed. Munich: Sellier, 2012. 1000 s. ISBN 978-3-86653-142-0.
- MAGNUS, U. Jurisdiction and Enforcement of Judgements under the Current Nuclear Liability Regimes within the EU Member States. In: N. PELZER, Hrsg. *Europäisches Atomhaftungsrecht im Umbruch*. 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2010, s. 105-121. ISBN 978-3-8329-5281-5.
- NOVOTNÁ, M. a J. HANDRLICA. *Zodpovednosť za jadrové škody: Výzvy pre medzinárodnú a národnú zodpovednostnú legislatívu v post-fukushimskom období*. 1. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. 374 s. ISBN 978-80-224-1218-6.
- Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 70/1996 Z.z. o pristúpení SR k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou.*

Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 71/1996 Z.z. o pristúpení SR k Spoločnému protokolu k aplikácii Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru.

Paris Convention on Nuclear Third Party Liability [online]. 2011 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.oecd-nea.org/law/paris-convention.html>.

Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [1997-09-12] [online]. IAEA INFCIRC/566 [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infcirc566.pdf>.

SANDS, Ph. a P. GALIZZI. The 1968 Brussels Convention and Liability for Nuclear Damage. In: *Reform of Civil Nuclear Liability: Budapest Symposium 1999*. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2000, s. 475-506. ISBN 92-64-05885-0.

STOIBER, C., A. BAER, N. PELZER a W. TONHAUSER. *Handbook on Nuclear Law*. 1st ed. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2003. 168 s. ISBN 92-0-105703-2.

The Owners of the Cargo Lately Laden on Board the Ship "Tatry" v. the Owners of the Ship "Maciej Rataj" [1994-12-06]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-406/92, Zb. s. I-5460-I-5482.

VANDEN BORRE, T. Nuclear Liability: An Anachronism in EU Energy Policy?. In: M. M. ROGGENKAMP a U. HAMMER, eds. *European Energy Law Report VII*. 1st ed. Antwerp: Intersentia, 2010, s. 177-218. Energy and Law 11. ISBN 978-94-000-0049-0.

Zákon č. 371/2004 o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a o zmene zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov v platnom znení.

Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava

Slovenská republika
marianna.novotna@gmail.com

Mgr. Martina Uhliarová, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
martina.uhliarova@gmail.com

**Právo na súkromie zamestnancov
v judikatúre súdov Slovenskej republiky
a Českej republiky**

**Right to Privacy of Employees
in the Legal Practice of Courts in the Slovak Republic
and the Czech Republic**

Filip Michalíček

Abstract: *The presented study focuses on the current issues of the right to privacy of employees in the legal practice of the courts in the Slovak Republic and the Czech Republic. Its author specifically concentrates on the following priority areas: the right to privacy in the decision-making processes of the Constitutional Court of the Slovak Republic; the right to privacy in the decision-making processes of the general courts of the Slovak Republic; legal practice of the courts in the Czech Republic; the right to privacy in the legal practice of the Constitutional Court of the Czech Republic; the right to privacy in the legal practice of the Supreme Court of the Czech Republic.*

Key Words: *Right to Privacy; Employees; Legal Practice of the Courts; Constitutional Court; Supreme Court; General Courts; the Slovak Republic; the Czech Republic.*

Abstrakt: *Predložená štúdia sa zameriava na aktuálnu problematiku práva na súkromie zamestnancov v judikatúre súdov Slovenskej republiky a Českej republiky. Autor sa v nej osobitne venuje nasledujúcim ťažiskovým oblastiam: právo na súkromie v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky; právo na súkromie v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov v Slovenskej republike; judikatúra v Českej republike; právo na súkromie v judikatúre Ústavného súdu Českej republiky; právo na súkromie v judikatúre Najvyššieho súdu Českej republiky.*

Klíčové slová: *Právo na súkromie; zamestnanci; judikatúra; ústavný súd; najvyšší súd; všeobecné súdy; Slovenská republika; Česká republika.*

Úvod

Právo zamestnanca na súkromie možno považovať za jedno z najvýznamnejších ľudských práv. Súkromie tvorí neoddeliteľnú súčasť každého človeka. Európsky súd pre ľudské práva vo svojom rozhodnutí vymedzil právo na súkromie ako právo na totožnosť a osobný rozvoj a právo vytvárať a rozvíjať vzťahy s ostatnými ľuďmi a okolitým svetom, ktoré zahŕňa činnosti tak súkromnej, ako aj profesnej povahy. Teda existuje oblasť vzájomného styku jednotlivca s inými osobami aj vo verejnom kontexte, ktorú je možno zahrnúť pod pojem súkromný život.¹ Na základe toho aj pracovné prostredie môže byť jednou z oblastí, kde môže dochádzať k neoprávnenému zásahu do súkromia zamestnanca. S príchodom ekonomickej a hospodárskej krízy vzrástol tlak na efektivitu pracovnej činnosti, čo so sebou nesie zvyšovanie zásahov do súkromia zamestnancov.² Zákonník práce dáva zamestnancom niekoľko možností, ako sa proti takýmto neoprávneným zásahom do svojho súkromia brániť. Podľa novoustanoveného § 13 ods. 5 ZP má zamestnanec právo podať zamestnávateľovi sťažnosť v súvislosti s nedodržaním podmienok ustanovených v § 13 ods. 4 ZP.³ Zamestnávateľ je následne povinný na danú sťažnosť odpovedať bez zbytočného odkladu, vykonať nápravu, upustiť od takého konania a odstrániť jeho následky. Ak zamestnávateľ jeho sťažnosti nevyhoví, môže sa zamestnanec obrátiť na súd pre porušenie podmienok ustanovených v ods. 4 ZP. Jednou z možností zamestnanca ako sa brániť proti pokračujúcim zásahom do svojho súkromia je obrátiť sa na súd.⁴

Právo na súkromie v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR

Keďže právo na súkromie patrí medzi základné ľudské práva garantované ústavou, táto problematika neobišla ani rozhodovaciu činnosť Ústavného súdu SR. Vo svojom náleze sp. zn. 117/07 zo 4. februára 2009 sa zaoberal možnosťami zásahu do súkromia a sformuloval zásady, ktoré je nevyhnutné dodržiavať pri akomkoľvek zásahu do súkromia, teda aj pri

¹ *Perry v. the United Kingdom* [2003-07-17] [online]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 2003, Application no. 63737/00 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2003/375.html>.

² *Monitorovanie emailov na pracovisku* [online]. Bratislava, 2011 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: http://www.ecointernational.sk/fileadmin/Bibliothek/Slowakei/dokuments/Cla_nok_kontrola_emailov_zamestnavatelom_111101_sk.pdf.

³ *Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov*.

⁴ BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce: Komentár*. 5. preprac. a dopln. vyd. Bratislava: Sprint, 2007. 1032 s. ISBN 978-80-89085-94-1.

zásahu do súkromia zamestnanca. Ústavný súd jasne sformuloval, vychádzajúc pritom z doktríny štrasburských orgánov, že pri každom zásahu do súkromia fyzickej osoby je potrebné skúmať jeho legalitu, legitimitu a proporcionalitu.⁵

Preto v rámci legality zásahu sa skúma, či k nemu došlo v súlade s platnými právnymi predpismi, pričom sa prihliada aj na to, či právny predpis bol verejne publikovaný, a teda dostupný, a či jeho následky boli predvídateľné.⁶ Legalita zásahu do súkromia znamená, že štát môže zasiahnuť do práva na súkromie len vtedy, ak takýto zásah zákon pripúšťa a právna norma ho upravuje dostatočne jasne na to, aby bol za ustanovených podmienok predvídateľný.⁷ Ak kritérium legality zásahu do súkromia zamestnancov aplikujeme na § 13 ods. 4 ZP, môžeme si všimnúť určité nedostatky tohto ustanovenia. Ide predovšetkým o podmienku určitosti a predvídateľnosti zásahu do súkromia zamestnancov. Zákoník práce pripúšťa zásah do súkromia zamestnancov v prípade vážneho dôvodu spočívajúceho v osobitnej činnosti zamestnávateľa. Činnosť zamestnávateľa v širšom zmysle slova predstavuje činnosť vymedzená v predmete podnikania či v živnostenskom oprávnení. V užšom slova zmysle je činnosť zamestnávateľa konkrétna činnosť realizovaná zamestnávateľom, zamestnancami, dodávateľmi a pod. Preto aj pojem vážny dôvod je potrebné vykladať v spojitosti s povahou činnosti zamestnávateľa v užšom zmysle slova, aby bol zásah do súkromia dostatočne určitý a predvídateľný. Pojem vážny dôvod nie je v ZP nijako špecifikovaný. Preto by mal byť formulovaný aspoň vo vnútorných predpisoch zamestnávateľov a zamestnanci by s ním mali byť oboznámení. Následne pri jeho naplnení by mohli dôvodne a predvídateľne očakávať zásah do svojho súkromia, čím by sa naplnila jedna z podmienok prípustnosti takéhoto zásahu.

Legitimita zásahu do práva na súkromie vyplýva z čl. 8 ods. 2 Dohovoru a znamená, že do práva na súkromie možno zasiahnuť len vtedy, ak je to v záujme štátu z dôvodov ochrany národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojov a zločinnosti, v záujme spoločnosti z dôvodu ochrany zdravia a morálky, zabezpečenia hospodárskeho blahobytu krajiny a v záujme jednotlivcov z dôvodu ochrany ich práv

⁵ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 117/07.*

⁶ *Pozri Copland v. the United Kingdom* [2007-04-03] [online]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 2007, Application no. 62617/00 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://www.baillii.org/eu/cases/ECHR/2007/253.html>.

⁷ Porovnaj BARANCOVÁ, H. ed. *Monitorovanie zamestnancov a právo na súkromný život*. 1. vyd. Bratislava: Sprint dva, 2010, s. 31. ISBN 978-80-89393-43-5.

a slobôd.⁸ Zásada legitimacy teda vyjadruje dôvody a podmienky, pri ktorých je možnosť obmedziť právo zamestnanca na súkromie. Môže ísť o záujmy štátu z dôvodu ochrany bezpečnosti, ale aj jednotlivca z dôvodu ochrany jeho práv a slobôd.

Zároveň však musí byť dodržaná aj zásada proporcionality, čo znamená, že zasiahnuť do súkromia zamestnanca je možné, len keď je to nevyhnutné, keď legitímny cieľ nie je možné dosiahnuť miernejšími prostriedkami pri dodržaní zásad a princípov demokratickej spoločnosti. Keď je teda možné dosiahnuť stanovený cieľ inými prostriedkami, je nutné sa vyhnúť zásahu do súkromia zamestnancov, keďže sa ním zasahuje do jedného zo základných ľudských práv. V prípade, ak sa nedodrží čo i len jedno z vyššie uvedených kritérií zásahu do súkromia zamestnancov, možno takýto zásah považovať za neprípustný, resp. nezákonný.

Ústavný súd SR sa zásahom do súkromia zaoberal aj v náleze sp. zn. PL ÚS 43/95, kde vymedzil, za akých podmienok a akým spôsobom možno obmedziť právo na súkromie.⁹ Právo na súkromie ústava zaručuje nielen podľa čl. 16 ods. 1, ale aj podľa čl. 19 ods. 2. Právom na súkromie sa zaručuje osobe možnosť rozhodovať samostatne o tých svojich záležitostiach, ktoré sa uznávajú za súkromné. Oprávnené zásahy do práva na súkromie možno uskutočniť zákonom alebo pri uplatnení zákona v súlade so všeobecnými princípmi, za ktorých možno obmedziť ústavné právo alebo slobodu jednotlivca. Právo na súkromie patrí medzi základné ľudské práva aj podľa medzinárodných dohovorov spĺňajúcich podmienky čl. 11 ústavy.¹⁰ Právo na súkromie sa zaručuje podľa čl. 17 ods. 1 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ako aj podľa čl. 8 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Ústavný súd konštatoval, že podľa medzinárodného štandardu vytvoreného v Rade Európy sa právo na súkromie dovoľuje obmedziť opatrením, ktoré je v súlade so zákonom, ak ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných. Obmedzujúce ustanovenie čl. 8 ods. 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd je pomerne široké. Preto bolo toto ustanovenie precizované judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá sa zame-

⁸ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 117/07.*

⁹ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL ÚS 43/95.*

¹⁰ *Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.*

rala predovšetkým na vymedzenie termínov „v súlade so zákonom“ a „nevyhnutný v demokratickej spoločnosti“. Európsky súd pre ľudské práva vyslovil, že požiadavka „v súlade so zákonom“ znamená: že právny predpis je dostatočne presný, že musí existovať prostriedok na ochranu pred ľubovoľnými zásahmi orgánov verejnej moci do záujmu, ktorému sa priznáva ochrana, ak právna úprava priznáva možnosť úvahy, rozsah a spôsob jej uplatnenia sa musí ustanoviť s dostatočnou jednoznačnosťou, aby sa zabezpečila taká ochrana. Okrem toho zásah do súkromia musí mať oporu vo vnútroštátnom právnom poriadku. Samotný základ v domácom právnom poriadku však nestačí: právna norma, o ktorú ide, musí byť prístupná jednotlivcovi, ktorého sa týka, pričom tento jednotlivec musí mať možnosť predvídať účinky vyplývajúce pre neho z danej právnej normy. Ďalší termín „nevyhnutný“ podľa názoru Európskeho súdu pre ľudské práva nemá takú flexibilitu, aby obsahoval význam výrazov „užitočný“, „primeraný“ alebo „žiaduci“, ale vzťahuje sa len na existenciu „naliehavej spoločenskej potreby“ vykonať daný zásah.

Ústavný súd prostredníctvom týchto dvoch rozhodnutí jasne definoval podmienky zásahu do práva na súkromie zamestnanca. Za veľmi dôležitú považujem skutočnosť, že Ústavný súd definoval pojem „v súlade so zákonom“. V súlade s judikatúrou Európsky súd pre ľudské práva sa vyslovil, že právny predpis musí byť dostatočne presný, a ak právna úprava priznáva možnosť úvahy, musí byť ustanovená s dostatočnou jednoznačnosťou, aby bola zabezpečená adekvátna ochrana. Spĺňa teda naša právna úprava práva na súkromie tieto náležitosti? Podľa môjho názoru je to prinajmenšom veľmi diskutabilné. Ako veľmi je určitý a jednoznačný pojem „vážny dôvod spočívajúci v osobitnej činnosti zamestnávateľa“, na základe ktorého je zamestnávateľ oprávnený obmedziť právo na súkromie zamestnanca? Ako má zamestnanec predvídať účinky takejto právnej normy, ktorá dáva možnosť zasiahnuť do jeho práva na súkromie? Podľa môjho názoru by bolo potrebné výraznejšie spresniť definície niektorých pojmov, aplikáciou ktorých možno zasiahnuť do práva na súkromie zamestnanca. Ich spresnením by sa zvýšila možnosť predvídať ich dopad, a tým aj možnosť ochrany dotknutých osôb pred neoprávnеныmi zásahmi do svojho súkromia.

Právo na súkromie v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov SR

Problematika práva na súkromie zamestnancov je arénu neustáleho konfliktu medzi právom zamestnanca na súkromie a právom zamestnávateľa na ochranu svojho majetku a kontrolu pracovnej činnosti zamest-

nancov. Tieto problémy jednotlivé strany častokrát nie sú schopné samé riešiť, preto sa touto problematikou musia zaoberať všeobecné sudy.

Zaujímavo sa so zásahom do súkromia zamestnanca vysporiadal vo svojom rozhodnutí Krajský súd v Bratislave. Pod spisovou značkou 6Co 203/2012 rozhodoval o odvolaní proti rozsudku Okresného súdu Bratislava V z 19. marca 2012 č. k. 24C 365/2010-249 o určenie neplatnosti výpovede z pracovného pomeru a náhradu mzdy.¹¹

Vykonaným dokazovaním súd prvého stupňa zistil, že žalobca so žalovaným uzavreli dňa 13. 05. 2005 pracovnú zmluvu, na základe ktorej sa dohodli, že žalobca ako zamestnanec bude pre žalovaného vykonávať prácu medzinárodného vodiča nákladného motorového vozidla a prácu koordinátora ostatných vodičov počas zahraničných pracovných turnusov na základni v Herstali v Belgicku. Žalobca prevzal od žalovaného notebook Asus, digitálny fotoaparát Canon a dve tašky, pričom v poznámke bolo uvedené, že veci boli používané už od dátumu zakúpenia, t.j. 17. 04. 2007. Výpoveďou zo dňa 17. 06. 2010 žalovaný skončil pracovný pomer so žalobcom podľa § 63 ods. 1 písm. e) Zák. práce, nakoľko u žalobcu existovali dôvody, pre ktoré by s ním žalovaný mohol okamžite skončiť pracovný pomer, a to opakované hrubé porušenie pracovnej disciplíny. Hrubé porušenie pracovnej disciplíny žalobcom spočívalo podľa žalovaného v tom, že dňa 01. 06. 2009 prijal do služobného notebooku správu od Ľ. D., ktorá obsahovala pripravenú žiadosť na inšpektorát práce na vykonanie hĺbkovej kontroly v spoločnosti žalovaného pre porušovanie Zák. práce a Zákona o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci; dňa 20. 07. 2009 zaslal zo služobného notebooku na adresu R. E. správu obsahujúcu trestné oznámenie na V. Q. V., dňa 21. 07. 2009 poslala Ľ. D. prepracované trestné oznámenie naspäť; dňa 04. 05. 2009 prijal do služobného notebooku e-mailovou správou od manželky W. Č. listiny týkajúce sa pána Č. (upozornenie na disciplínu, okamžité skončenie pracovného pomeru), ktoré poslal na adresu R. E.; dňa 29. 05. 2009 prijal správu od Ľ. D., z ktorej vyplynulo, že pripravila žalobu pre pána Č., ktorou žaloval žalovaného vo veci neplatnosti okamžitého skončenia pracovného pomeru; ďalej žalobca v časovom období od 06. 02. 2009 do 23. 01. 2010 zo služobného notebooku odosielať rôzne e-mailové správy týkajúce sa činnosti žalovaného a interné oznamy určené výhradne zamestnancom žalovaného na

¹¹ *Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 6Co/203/2012* [2012-10-29] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/112087>; a *Rozsudok Okresného súdu Bratislava V č. k. 24C 365/2010-249* [2012-03-19] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/112087/document>.

adresu R. E.; odosiela služobnú e-mailovú komunikáciu medzi osobami z firmy žalovaného na adresy R. E., R. D.-W.sk, Z. O. H. Z tohto skutkového stavu súd prvého stupňa dospel k záveru, že žaloba nie je dôvodná. S prihliadnutím na dobu a situáciu, v ktorej k porušeniu pracovnej disciplíny došlo, na osobu zamestnanca, funkciu, ktorú zastával, spôsob porušenia pracovnej disciplíny a mieru zavinenia dospel k záveru, že konanie žalobcu je takým závažným porušením pracovnej disciplíny, ktoré by odôvodňovalo okamžité skončenie pracovného pomeru. Mal za to, že žalovaný v konaní preukázal, že e-mailová adresa V. E., zriadená pre žalobcu manažérkou žalovaného, bola služobnou adresou slúžiacou na komunikáciu medzi žalobcom a osobami patriacimi k vedeniu firmy žalovaného (manažérkou V. V., p. P.). Žalobca patril k vedúcim pracovníkom firmy a ako koordinátor ostatných vodičov mal prístup k interným informáciám žalovaného technického a personálneho charakteru, ktoré v prípade poskytnutia iným osobám mohli žalovaného poškodiť z hľadiska konkurencie podnikania v medzinárodnej kamiónovej doprave. Súd prvého stupňa mal ďalej za preukázané, že žalobca v období od 17. 06. 2009 do 17. 06. 2010 posielal zo zvereneného notebooku na e-mailové adresy R. E., R. D.-W.sk, P. Z. H., teda osobám mimo spoločnosti, dôverné informácie zamestnávateľa. Z odôvodnenia napadnutého rozsudku vyplýva, že súd prvého stupňa zohľadnil len tie výpovedné dôvody, ktoré spadajú do objektívnej jednoročnej lehoty, pričom dospel k záveru, že informácie a fotografie posielané žalobcom iným osobám patrili výlučne k interným pracovným záležitostiam žalovaného, ku ktorým mali prístup výhradne kompetentné osoby a obsah ktorých nebol určený iným osobám.¹²

Proti tomuto rozsudku podal odvolanie žalobca. Žalobca mal za to, že výpoveď je pre rozpor so zákonom neplatná, a to z dôvodu porušenia ochrany súkromia. Vytýkal súdu prvého stupňa, že sa nevysporiadal s jeho argumentmi týkajúcimi sa porušenia zásady ochrany súkromia na pracovisku žalovaným. Namietal, že nebol upozornený, že predmetná e-mailová adresa mu bola zverená výlučne na služobné účely, ani na možnosť kontroly využívania notebooku a e-mailovej korešpondencie v zmysle čl. 11 a § 13 ods. 4 Zák. práce. Mal za to, že v súvislosti s používaním predmetnej e-mailovej adresy mohol dôvodne očakávať súkromie.

Krajský súd sa s námietkou, že bolo porušené žalobcovo právo na ochranu súkromia vysporiadal tak, že podľa jeho názoru nedošlo v pred-

¹² *Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 6Co/203/2012* [2012-10-29] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/112087>.

metnej veci k neoprávnenému zásahu do súkromia zamestnanca. Krajský súd konštatoval, že uvedená e-mailová adresa, z ktorej žalobca predmetné e-maily posielal, bola zriadená za účelom pracovnej komunikácie medzi žalobcom a žalovaným. Uvedené potvrdzuje aj skutočnosť, že túto e-mailovú adresu zriadila pre žalobcu manažérka žalovaného V. V., žalobca k nej nepoznal heslo a prihlasoval sa len cez program Outlook, ako to správne poznamenal aj súd prvého stupňa. Podľa názoru Krajského súdu už zo samotnej povahy pracovného notebooku a pracovnej e-mailovej adresy vyplýva účel ich použitia. A preto odvolací súd mal za to, že žalobca mal poskytnutý notebook, ako aj zriadenú e-mailovú adresu využívať výlučne na plnenie pracovných úloh a pracovnú komunikáciu. Nemožno preto podľa jeho názoru hovoriť o zásahu do súkromia zamestnanca. Ďalej Krajský súd dodal, že zamestnanec síce podľa čl. 16 ods. 1 Ústavy SR a čl. 11 a § 13. ods. 4 Zákonníka práce má právo na ochranu súkromia aj na pracovisku, toto právo zamestnanca však musí byť v rovnováhe s legitímnymi právami a záujmami zamestnávateľa, resp. nesmie ohrozovať jeho záujmy, čo svojím konaním robil žalobca.

Podľa môjho názoru sa Krajský súd nedostatočne vysporiadal so zásahom do súkromia zamestnanca. Ku kontroverznosti tohto rozhodnutia prispieva tiež fakt, že Krajský súd sa vôbec nezaoberal otázkou predchádzajúceho upozornenia zamestnávateľa na to, že zamestnanec bude monitorovaný, čo možno považovať za veľký nedostatok. Krajský súd v tomto prípade posudzoval oprávnenie zamestnávateľa monitorovať svojho zamestnanca inak ako Európsky súd pre ľudské práva vo veci *Copland vs. Veľká Británia*. V tomto prípade, vychádzajúc z rozsudku *Halfordová proti Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Severného Írska*,¹³ dospel k záveru, že telefónne hovory z obchodných priestorov spadajú pod ochranu práva na súkromie. Túto ochranu tiež rozšíril na používanie obchodnej e-mailovej komunikácie. Konštatoval, že telefónne čísla môžu byť súčasťou súkromného života zamestnanca, a takisto aj používanie internetu a e-mailovej komunikácie môžu mať súkromný charakter. Získavanie a uchovávanie týchto údajov bez vedomia sťažovateľky je preto zásahom do jej súkromného života a korešpondencie, nakoľko slečna *Coplandová* dôvodne očakávala, že sledovaná nebude, keďže žiadny vnú-

¹³ Case of *Halford v. The United Kingdom*. *The International Journal of Human Rights*. 1997, vol. 1, no. 3, s. 59-61. ISSN 1364-2987.

torný predpis jej zamestnávateľ a takúto možnosť neobsahoval.¹⁴ Ak teda zamestnanec nebol na možnosť monitorovania vopred upozornený, monitorovanie jeho telefónnych hovorov a e-mailovej komunikácie je neprípustné. Naopak, Krajský súd na takéto dôvodné očakávanie zamestnanca, že nebude monitorovaná jeho e-mailová komunikácia, keďže na takúto možnosť nebol vopred svojím zamestnávateľom upozornený, vôbec neprihliadal. Podľa môjho názoru tiež postupoval v rozpore s judikatúrou Ústavného súdu SR, podľa ktorého musí byť zásah do súkromia jednotlivca predvídateľný, čo v tomto prípade nebolo splnené, keďže zamestnanec na takúto možnosť zásahu do svojho súkromia nebol vopred upozornený.

Je len na škodu, že Krajský súd nepostupoval vo svetle judikatúry EŠLP, ako aj Ústavného súdu SR, čo určite neprispieva k zvýšeniu predvídateľnosti súdnych rozhodnutí, právnej istoty, a hlavne k zvýšeniu ochrany práva zamestnanca na súkromie.

Judikatúra ČR

Právna úprava ČR nedefinuje explicitne hranicu medzi právom zamestnanca na súkromie a právom zamestnávateľa na ochranu svojich majetkových záujmov. Problematika úpravy práva na súkromie zamestnanca je upravená predovšetkým v § 316 Zákonníka práce.¹⁵ Podľa tejto právnej úpravy zamestnávateľ nesmie bez vážneho dôvodu zasahovať do súkromia zamestnanca tým, že ho vystaví monitorovaniu, kontrole telefónických hovorov, kontrole elektronickej komunikácie alebo listových zásielok. Ak má zamestnávateľ vážny dôvod na zavedenie kontrolných mechanizmov, je povinný zamestnanca informovať o rozsahu a spôsobe vykonávania kontroly.¹⁶

Právo na súkromie v judikatúre Ústavného súdu ČR

Problematike zásahu do súkromia fyzických osôb sa vo svojej judikatúre venoval aj Ústavný súd ČR. V uznesení zo dňa 29. 04. 2004 sp. zn. IV. ÚS 554/03 sa vyjadril k obmedzeniam ochrany súkromia na pracovisku. Ústavný súd potvrdil, že nemožno pochybovať o tom, že ochrana listové-

¹⁴ Pozri *Copland v. the United Kingdom* [2007-04-03] [online]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 2007, Application no. 62617/00 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2007/253.html>.

¹⁵ Zákon č. 262/2006 Sb. Zákonník práce ČR.

¹⁶ BARTÍK, V. a E. JANEČKOVÁ. Ochrana soukromí na pracovišti – e-mailová pošta. *Práce a mzda*. 2009, roč. 57, č. 11, s. 28-32. ISSN 0032-6208.

ho tajomstva a tajomstva iných písomností a záznamov ustanovená v čl. 13 Listiny základných práv a slobôd sa vzťahuje vždy na obsah zásiek a písomností. Pokiaľ však ide o iné „vedľajšie“ písomnosti a záznamy, ktoré vznikli v súvislosti s prevádzkou poštových a telekomunikačných služieb a na ktorých vzniku sa podieľali prevádzkovatelia poštových a telekomunikačných služieb, táto ochrana nie je absolútna. Táto ochrana sa vzťahuje na tie „vedľajšie“ údaje, z ktorých možno, aj keď sprostredkovane, zisťovať informácie týkajúce sa osobnej sféry osôb, predovšetkým osobných údajov, intímneho, spoločenského a hospodárskeho života fyzických osôb a inštitúcií. Pod takúto ochranu sa však nezahŕňajú tie „vedľajšie“ údaje, ktoré sú nevyhnutné k uplatneniu právneho nároku prevádzkovateľa poštových a telekomunikačných služieb voči osobe, ktorej sú tieto služby poskytované.¹⁷

Ústavný súd ďalej judikoval v uznesení sp. zn. I. ÚS 452/09 zo dňa 31. 03. 2009, že právo na ochranu pred neoprávnenými zásahmi do súkromia sa týka predovšetkým prípadov zásahu do rodinnej a súkromnej sféry, v ktorých jednotlivec prejavuje svoju osobnosť slobodne a autonómne. V tejto sfére sa však nepohybuje v situácii, kedy v prostredí zamestnávateľa vystupuje a plní funkcie pracovného charakteru. Taktiež aj ochranu listového tajomstva a tajomstva iných písomností a záznamov, tajomstva telefonických správ alebo správ z iného komunikačného zariadenia nemožno vzťahovať na činnosti, ktoré sú pracovného charakteru.¹⁸

Právo na súkromie v judikatúre Najvyššieho súdu ČR

V českej odbornej i laickej verejnosti vyvolalo veľký ohlas rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 16. 08. 2012 sp. zn. 21 Cdo 1771/2011. Zamestnávateľia reagovali na toto rozhodnutie veľmi pozitívne, keďže pri splnení určitých podmienok a kritérií uvedených v odôvodnení Najvyšší súd legitimizoval kontrolu a sledovanie internetových stránok používaných zamestnancami. Zamestnanci, naopak, považujú rozhodnutie za nesprávne, keďže sledovanie obsahu internetových stránok pokladajú za vec podliehajúcu právu na ochranu súkromia, a teda neprípustnú monitorovaniu zo strany zamestnávateľa.¹⁹

¹⁷ Porovnaj *Uznesenie Ústavného súdu ČR sp. zn. IV. ÚS 554/03*.

¹⁸ Porovnaj *Uznesenie Ústavného súdu ČR sp. zn. I. ÚS 452/09*.

¹⁹ *Rozsudok Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 21 Cdo 1771/2011* [2012-08-16] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: http://www.nsoud.cz/judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/B0ED0CEF751D472DC1257A61004D599C?openDocument&Highlight=0.

Okresný súd v Jindřichově Hradci viedol konanie, v ktorom sa žalobca (zamestnanec) domáhal určenia neplatnosti okamžitého skončenia pracovného pomeru podľa § 55 ods. 1 písm. b) ZP ČR zo strany žalovaného (zamestnávateľ). Porušenie povinností, zakladajúce dôvod okamžitého skončenia pracovného pomeru, spočívalo v intenzívnom prehliadaní si internetových stránok v pracovnej dobe, ktoré nemali súvislosť s pridelenou pracovnou činnosťou. K prehliadaniu internetových stránok dochádzalo aj napriek výslovnému zákazu, ktorý bol uvedený v pracovnom poriadku. V pracovnom poriadku bolo zakotvené, že zamestnanec nesmie používať internetové stránky s pochybným alebo citlivým obsahom, alebo internetové stránky typu online spravodajstva, sledovanie TV cez internet, počúvanie rádia cez internet a pod., ktoré môžu nadmerne zaťažiť počítačovú sieť a nesúvisia s výkonom pracovnej činnosti určenej pracovnou zmluvou. Porušenie tohto zákazu bolo v konaní pred súdom dokázané predložením listiny obsahujúcej detailný výpis internetových aktivít žalobcu. Predložený dôkaz potvrdzoval skutočnosť, že žalobca v mesiaci september 2009 strávil 102,97 hodiny z celkových 168 pracovných hodín mimopracovnou činnosťou, čo predstavovalo 61,30 % mesačného pracovného času. Súd žalobu zamietol.²⁰

V rámci odvolania žalobca napadol tento dôkaz ako neprípustný z dôvodu jeho obstarania v rozpore so zákonom (§ 316 ods. 2 ZP). Tvrdil tiež, že nešlo o hrubé porušenie pracovnej disciplíny zakladajúce dôvod okamžitého skončenia pracovného pomeru. Krajský súd v Českých Budějoviciach potvrdil rozsudok súdu prvého stupňa. Súd mal za preukázané, že pri kontrole internetových aktivít zamestnanca nebol kontrolovaný obsah e-mailov či iných správ, neboli uskutočnené záznamy osobnej povahy, a teda do súkromia zamestnanca nebolo zasiahnuté.

Žalobca podal dovolanie na Najvyšší súd ČR. Súd dovolanie pripustil, nakoľko sa týkalo otázky, ktorá nebola doposiaľ predmetom žiadneho konania. V rozsudku odvolanie zamietol a pokúsil sa ďalej vyjasniť sporné body zákonnej úpravy tejto problematiky.

Najvyšší súd vo svojej rozhodovacej činnosti aplikoval predovšetkým ustanovenia § 316 ods. 1 ZP, ktorý zamestnancom zakazuje bez súhlasu zamestnávateľa používať pre svoju osobnú potrebu výrobné alebo pracovné prostriedky zamestnávateľa, vrátane výpočtovej techniky alebo

²⁰ *Rozsudok Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 21 Cdo 1771/2011* [2012-08-16] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/BOED0CEF751D472DC1257A61004D599C?openDocument&Highlight=0.

jeho telekomunikačných zariadení. Dodržiavanie tohto zákazu je zamestnávateľ oprávnený primeraným spôsobom kontrolovať. Podľa ods. 2 § 316 ZP však zamestnávateľ nesmie bez vážneho dôvodu spočívajúceho v osobitnej povahe činnosti zamestnávateľa narušovať súkromie zamestnanca na pracovisku a v spoločných priestoroch zamestnávateľa tým, že ho vystaví otvorenému alebo skrytému sledovaniu, odpočúvaniu a zaznamenávaniu jeho telefonických hovorov, kontrole elektronickej pošty a kontrole listových zásielok adresovaných zamestnancovi. Odsek 3 § 316 ZP upravuje podmienky kontroly zamestnávateľa tak, že ak je u zamestnávateľa daný dôvod spočívajúci v osobitnej povahe činnosti zamestnávateľa, ktorý odôvodňuje zavedenie kontrolných mechanizmov, je zamestnávateľ povinný informovať zamestnancov o rozsahu a spôsobe vykonávanej kontroly. Je zrejmé, že z hľadiska rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu bolo kľúčové definovať niekoľko zákonom bližšie nešpecifikovaných právnych pojmov, ako napríklad právo na súkromie, závažný dôvod spočívajúci v osobitnej činnosti zamestnávateľa, ako aj naplnenie a posúdenie podmienok na zavedenie kontroly zo strany zamestnávateľa.

V prvom rade sa Najvyšší súd musel vysporiadať so zákonnosťou predložených dôkazov. Išlo hlavne o listinu, na ktorej boli zaznamenané internetové stránky, ktoré žalobca navštívil, ako aj doba, ktorú strávil ich prezeraním. Tento zoznam bol totiž vyhotovený bez vedomia žalobcu, teda zamestnanca. Zákonník práce však vyžaduje, aby zamestnanec bol vopred informovaný o spôsobe a rozsahu kontroly, ktorá môže narušiť jeho súkromie. V tejto súvislosti Najvyšší súd ČR už skôr dospel k záveru, že ak v dokazovaní navrhne účastník súdneho konania dôkaz, ktorý bol obstaraný v rozpore so všeobecne záväznými predpismi a jeho získaním prišlo k porušeniu práv inej fyzickej alebo právnickej osoby, takýto dôkaz súd odmietne.²¹ Najvyšší súd si v tomto prípade osvojil názor Krajského súdu v Českých Budějoviciach, podľa ktorého „v prípade predmetnej kontroly práce na počítači nejde ani o odpočúvanie, ani o záznam telefonického hovoru, nejde o kontrolu elektronickej pošty alebo kontrolu listovej zásielky.“ Nešlo ani o skryté sledovanie, ktoré má na mysli ustanovenie § 316 ods. 2 ZP. Bol sledovaný pohyb žalobcu na internete a iných stránkach bez toho, aby bol monitorovaný a spracovávaný obsah e-mailových správ, obsah SMS alebo MMS. Neboli urobené záznamy osobnej povahy, aj keď bol dôkaz získaný bez súhlasu a vedomia žalobcu.

²¹ Porovnaj *Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 21. 10. 1998 sp. zn. 21 Cdo 1009/98.*

Prípustnosť dôkazného prostriedku Najvyšším súdom vychádzala z právneho názoru, že išlo o kontrolu zákazu zamestnancovi nepoužívať pre svoju osobnú potrebu prostriedky zamestnávateľa podľa § 316 ods. 1 ZP. Pri tejto kontrole nedochádza k zásahu do súkromia zamestnanca, iba sa kontroluje používanie pracovných a výrobných prostriedkov zamestnávateľa, vrátane výpočtovej techniky. Ak by išlo o prípad kontroly podľa ods. 2 § 316 ZP, zákon vyžaduje, aby bol zamestnanec vopred informovaný o spôsobe a rozsahu kontroly, pretože dochádza k zásahu do súkromia zamestnanca. Najvyšší súd sa vyjadril, že § 316 ZP upravuje ochranu majetku zamestnávateľa, ako aj ochranu súkromia zamestnanca. Miera ochrany súkromia zamestnanca je limitovaná tým, že vykonáva závislú prácu.

Najvyšší súd ČR dovolanie žalobcu zamietol s tým, že ak má zamestnanec zakázané používať majetok zamestnávateľa pre svoju osobnú potrebu a zamestnávateľ má právo takýto zákaz kontrolovať, musí mať zamestnávateľ určitú možnosť na realizáciu takejto kontroly, a prípadne získanie dôkazov o nedodržovaní takéhoto zákazu. Súd však taktiež konštatoval, že vykonávanie takejto kontroly nemôže byť svojvoľné, čo sa týka rozsahu, dĺžky, dôslednosti a pod. Zamestnávateľ je povinný takúto kontrolu vykonávať primeraným spôsobom. Keďže zákon bližšie nešpecifikuje pojem „primeraný spôsob“, Najvyšší súd sa vyjadril, že je na posúdení príslušného súdu, či kontrola bola primeraná. Pritom je súd povinný prihliadať, či ide o kontrolu priebežnú alebo následnú, k jej dĺžke, rozsahu, do akej miery obmedzovala zamestnanca v jeho činnosti, či a v akej miere zasahovala do jeho práva na ochranu súkromia. Predmetom kontroly podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu môže byť kontrola, či zamestnanec neporušil zákonom ustanovený absolútny zákaz používať výrobné a pracovné prostriedky zamestnávateľa na osobné účely, ale s prihliadnutím na to, či zamestnávateľ neudelil súhlas zamestnancovi na osobné používanie výrobných a pracovných prostriedkov, vrátane výpočtovej techniky a telekomunikačných zariadení.

Z pohľadu vyššie uvedených skutočností súd prihliadal predovšetkým na to, že cieľom kontroly vykonávanej zamestnávateľom nebolo zisťovať obsah e-mailových správ, obsah SMS, obsah MMS a pod. Cieľom bolo zistiť, či zamestnanec (žalobca) rešpektuje, a ak nerešpektuje, tak v akej miere, zákaz používať pre svoju osobnú potrebu výpočtovú techniku zamestnávateľa, ktorý vyplýva zo zákona. Je teda jasné, že uvedená kontrola smerovala k ochrane majetkových záujmov zamestnávateľa. Najvyšší súd síce konštatoval, že o súkromí zamestnanca, jeho osobnosti

celkom iste vypovedá údaj o tom, aké internetové stránky sleduje. Toto zistenie nebolo podstatou kontroly zamestnávateľa. Cieľom kontroly bolo zistiť, či zamestnanec (žalobca) sledoval také internetové stránky, ktoré nesúviseli s výkonom jeho pracovnej činnosti.

Podľa názoru Najvyššieho súdu sa § 316 ods. 2 ZP vzťahuje len na prípady vyplývajúce zo zvláštnej povahy činnosti zamestnávateľa. Ďalej sa vzťahuje len na situácie, keď zamestnanec buď so súhlasom zamestnávateľa používa pre svoju osobnú potrebu pracovné a výrobné prostriedky, ktoré patria zamestnávateľovi, alebo používa pri pracovnej činnosti svoje prostriedky, vrátane vlastnej výpočtovej a telekomunikačnej techniky (vlastný PC, notebook, mobilný telefón a pod.).

Podľa môjho názoru Najvyšší súd dostatočne vysvetlil rozdiel medzi kontrolou zamestnanca podľa § 316 ods. 1 a ods. 2. Je však na škodu veci, že sa vo svojom rozhodnutí bližšie nezaoberal užšou špecifikáciou pojmu „právo na súkromie zamestnanca“, a tiež pojmom „závažný dôvod vyplývajúci zo špecifickej činnosti zamestnávateľa“, čo by vnieslo prehľadnosť do právnej úpravy, ktorá, bohužiaľ, tieto pojmy bližšie nevysvetľuje. Je tiež v neprospech zamestnanca, že súd v dôkaznom konaní bližšie neskúmal povahu a charakter monitorovacieho zariadenia alebo aplikácie a spôsob, akým toto zariadenie monitorovalo pohyb zamestnanca na internete. Je rozdiel, či zamestnanec strávil väčšiu časť pracovnej doby aktívnym surfovaním po internetových stránkach, alebo ich mal otvorené na pozadí prehliadača a aktívne ich nevyužíval, hoci išlo o stránky, ktoré sa netýkali náplne jeho pracovnej činnosti. Takto sa mohol počet hodín strávených aktívnym prezeraním si internetových stránok značne znížiť. Pokiaľ by sa týmito otázkami zaoberal, ostáva sporné, či by konanie zamestnanca bolo posúdené ako obzvlášť závažné porušenie pracovnej disciplíny, ktoré by viedlo k okamžitému skončeniu pracovného pomeru.

Záver

Rozhodovacia činnosť súdov má z hľadiska ochrany súkromia zamestnanca kľúčovú a nezastupiteľnú úlohu. Predstavuje poslednú možnosť, kam sa môže zamestnanec obrátiť v prípade porušovania alebo ohrozovania svojho práva na súkromie. Veľmi významná je z hľadiska uplatňovania práva na ochranu súkromia zamestnanca aj interpretačná funkcia súdov. Bohužiaľ, právna úprava týkajúca sa problematiky práva na súkromie zamestnanca nie je ani po niekoľkých novelizáciách úplne jednoznačná. Je preto nevyhnutné, aby v interpretačnej praxi súdy jasne definovali pojmy, ktoré zákonodarca nebol schopný jasne a zrozumiteľne de-

finovať. V záujme zvyšovania právnej istoty je tiež nevyhnutné, aby ostatné súdy vo svojich konaniach takúto interpretáciu kľúčových pojmov ďalej prevzali a uplatňovali. Je tiež potrebné, aby súdy pri svojej rozhodovacej činnosti neopomínali rozhodnutia európskych súdov, predovšetkým rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva. Takéto konanie má za následok nestabilitu právneho prostredia, nepredvídateľnosť súdnych rozhodnutí a v konečnom dôsledku znižuje ochranu súkromia zamestnancov. Zamestnanec dožadujúci sa ochrany svojho súkromia na pracovisku si v takom prípade nemôže byť istý, ako bude súd postupovať, keďže jeho rozhodnutie môže byť odlišné od rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva či iných súdov v podobných prípadoch.

Pri ochrane práva na súkromie je pri rozhodovacej činnosti súdov dôležitá rýchlosť konania, prihliadanie nielen na domácu, ale aj na európsku legislatívu a rozsudky európskych súdov, jasnosť, jednotnosť, zrozumiteľnosť a určitosť vydaných rozsudkov. Iba takýmto spôsobom môžu naše súdy účinne prispieť k ochrane práva na súkromie zamestnanca.

Zoznam bibliografických odkazov

- BARANCOVÁ, H. ed. *Monitorovanie zamestnancov a právo na súkromný život*. 1. vyd. Bratislava: Sprint dva, 2010. 192 s. ISBN 978-80-89393-43-5.
- BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce: Komentár*. 5. preprac. a dopln. vyd. Bratislava: Sprint, 2007. 1032 s. ISBN 978-80-89085-94-1.
- BARTÍK, V. a E. JANEČKOVÁ. Ochrana soukromí na pracovišti – e-mailová pošta. *Práce a mzda*. 2009, roč. 57, č. 11, s. 28-32. ISSN 0032-6208.
- Case of Halford v. The United Kingdom. *The International Journal of Human Rights*. 1997, vol. 1, no. 3, s. 59-61. ISSN 1364-2987.
- Copland v. the United Kingdom* [2007-04-03] [online]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 2007, Application no. 62617/00 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2007/253.html>.
- Monitorovanie emailov na pracovisku* [online]. Bratislava, 2011 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: http://www.ecointernational.sk/fileadmin/Bibliothek/Slowakei/dokuments/Clanok_kontrola_emailov_zamestnavatelom_111101_sk.pdf.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 117/07.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL ÚS 43/95.

Perry v. the United Kingdom [2003-07-17] [online]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, 2003, Application no. 63737/00 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2003/375.html>.

Rozsudok Krajského súdu v Bratislave sp. zn. 6Co/203/2012 [2012-10-29] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/112087>.

Rozsudok Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 21 Cdo 1771/2011 [2012-08-16] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/B0ED0CEF751D472DC1257A61004D599C?openDocument&Highlight=0.

Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 21. 10. 1998 sp. zn. 21 Cdo 1009/98.

Rozsudok Okresného súdu Bratislava V č. k. 24C 365/2010-249 [2012-03-19] [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/112087/document>.

Uznesenie Ústavného súdu ČR sp. zn. I. ÚS 452/09.

Uznesenie Ústavného súdu ČR sp. zn. IV. ÚS 554/03.

Zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce ČR.

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákoník práce v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

JUDr. Filip Michalíček

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
filipmichalicek@yahoo.com

Abort a infanticídium v novovekom uhorskom trestnom práve

Abortion and Infanticide in the Modern Hungarian Criminal Law

Eva Repková

Abstract: *The deliberate killing of an unborn child – abortion and the intentional killing of newborns by their mothers – infanticide have always been a rather frequent phenomenon. Certain cultures tolerated these acts, but on the other hand, many civilizations severely punished them, which was related to the advancement of value orientation of the culture or to the established normative system. The protection of unborn and newborn children became the part of the Hungarian criminal law as the value of fundamental social importance, especially under the influence of Christian principles those considered child to be an absolute social value since the conception. Abortion and infanticide legislation fluctuated from relatively lenient canonical penalties and homage in the Middle Ages through the New Ages draconian absolutistic criminal codes, which almost regularly used a capital punishment for such offenses. The period of the 19th century represents a radical political and cultural break and could be considered a beginning of mitigating the criminal prosecution of these offenses, which means a transformation of the entire purpose of punishment, as well. The paper is therefore focused specifically on the period of the 19th century in order to provide an overview of the criminal legislation and judicial decisions in relation to these offenses. The study emphasizes the modifications to the legislation of abortion and infanticide which are simultaneously compared with absolutistic scribes of the Habsburg monarchy and modern criminal legislation.*

Key Words: *Abortion; Infanticide; Bűntetőjogtan; Hungarian Criminal Code; Austrian Criminal Code; Illegitimate Child; Unwed Mother; Animated Fetus.*

Abstrakt: *Usmrtenie nenarodeného dieťaťa – abort a vražda novonarodeného dieťaťa matkou – infanticídium boli v celej histórii ľudstva pomerne častým javom. Určité kultúry tieto skutky tolerovali, v mnohých civilizáciách naopak podliehali nekompromisnému trestnému postihu, čo súviselo*

s vyspelosťou, s hodnotovou orientáciou danej kultúry, a tiež so zavedeným normatívnym systémom. Najmä pod vplyvom kresťanstva, ktoré dieťa od počatia považovalo za absolútnu spoločenskú hodnotu, sa ochrana nenarodených a novonarodených detí pretavila do uhorského trestného práva ako hodnota s mimoriadnym spoločenským významom. Právna úprava abortu a infanticídiá fluktovala od miernych kánonických trestov a homágia v stredoveku cez drakónske novoveké absolutistické trestné zákonníky, ktoré tieto delikty trestali takmer vždy kapitálnym trestom. Radikálny politický i kultúrny zlom predstavuje obdobie 19. storočia, ktoré je zároveň počiatkom zmierňovania trestného postihovania týchto deliktov, pričom dochádza k celkovej modifikácii hlavného účelu trestu. Štúdia bude preto osobitne zameraná na obdobie 19. storočia, s cieľom poskytnúť prehľad trestnej úpravy a súdnych rozhodnutí v súvislosti s týmito činmi v sledovanom období, s akcentom na modifikácie právnej úpravy abortu a infanticídiá, ktoré sú paralelne komparované s absolutistickými zákonníkmi Habsburskej monarchie a novodobou trestnoprávnou úpravou.

Kľúčové slová: Abort; infanticídium; Buntetöjogtan; uhorský trestný zákonník; rakúsky trestný zákonník; nemanželské dieťa; slobodná matka; animovaný plod.

Úvod

V mnohých náboženstvách a kultúrach bolo prednášanie ľudských obiet bohom bežnou obyčajou. Tradícia spočívajúca v obetovaní nenarodených i novonarodených detí sa vykonávala v mnohých formách a z rozličných dôvodov (Kartágo,¹ Yukatán,² Fenícia, Perzia, Rím).³ V určitých kultúrach bolo atypické správanie dieťaťa po narodení považované za prejav posadnutosti zlými duchmi, čo značilo potrebu jeho usmrtenia, v iných kultúrach boli aborty (feticídium)⁴ a infanticídium zapríčinené obavou

¹ CUMMINS, J. *Great Rivals in History: When Politics Gets Personal*. 2nd ed. San Diego, CA: Thunder Bay, 2013, s. 27. ISBN 978-1-60710-865-8.

² TIESLER, V. a A. CUCINA, eds. *New Perspectives on Human Sacrifice and Ritual Body Treatments in Ancient Maya Society*. 1st ed. New York: Springer, 2008, s. 257. ISBN 978-0-387-09524-0.

³ ARNOLD, B. a N. L. WICKER, eds. *Gender and the Archaeology of Death*. 1st ed. Plymouth: AltaMira, 2001, s. 11-12. ISBN 978-0-7591-0137-1. „Romulus a neskôr zákon dvanástich tabúl prikazovali slabé deti zabiť alebo ich opustiť v záujme kvality budúcej generácie.“ NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 20.

⁴ Úmyselná deštrukcia ľudského plodu.

o nemožnosť zabezpečenia vena na vydaj či budúcu slabú sociálnu situáciu novonarodených dcér (India).⁵ Táto negatívna spoločenská prax pretrvávala v istých spoločnostiach až do polovice 19. storočia (India, historický Bengálsky región), a ani v modernej dobe jej vykonávanie celkom nezaniklo. Medzi základné predpoklady, ktoré vo všeobecnosti ovplyvňovali postoj určitej spoločnosti k úmyselným potratom a infanticídiu, patrilo preberanie hodnôt dominujúceho náboženstva, ideológie, záujem vlády/panovníkov na znížení, prípadne zvýšení pôrodnosti, hodnota ženy v spoločnosti, miera natality/mortality, preferovanie/diskriminácia určitého pohlavia, ekonomická vyspelosť krajiny a pod. Tak, ako boli v minulosti rozšírené detské obety, ani používanie antikoncepčných prostriedkov pri snahe o zabránenie tehotenstva nebolo zriedkavým javom (Egypt – už v r. 2000 pred Kr., Mexiko).⁶ V mnohých z týchto štátov tieto tendencie predstavovali všeobecný postoj k deťom, ktoré požívali v spoločnosti nulovú hodnotu. Z tohto dôvodu bolo u žien rozšírené užívanie abortificientov (liekov, ktoré mali „navrátiť“ žene mesačný cyklus),⁷ už narodené deti mohli byť ponechané na opustených miestach, zhodené zo skaly (Grécko, Rím), používala sa tiež selektívna likvidácia potomstva – dievčat (stredoveký Paríž),⁸ a deti boli tiež používané ako sexuálne objekty (Rím).⁹ Až kresťanstvo prinieslo do európskeho prostredia radikálnu zmenu v pohľade na tieto činy a toto laxné správanie spoločnosti voči nenarodeným a novonarodeným deťom nekompromisne odsudzovalo,¹⁰ čoho dôkazom boli striktné kánonické normy odsudzujúce tieto činy ako rozporné s Božím zákonom. Kresťanská morálka považovala počaté dieťa za Boží dar, ktorý nemohol byť odmietaný používaním zneplodňujúcich prostriedkov alebo zničený usmrtením dieťaťa pred či po jeho narodení. Od obdobia sexuálnej moralizácie v stredoveku a začiatku novoveku však došlo aj v uhorskom svetskom súdnictve k opačnému negatívne

⁵ MUTHULAKSHMI, R. *Female Infanticide: Its Causes and Solutions*. 2nd ed. New Delhi: Discovery Publishing House, 2003, s. 8-10. ISBN 81-7141-383-8.

⁶ TINÁK, B. *Na hrote trňa: O práve na život od počatia po prirodzenú smrť*. 1. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2002, s. 13. ISBN 80-7162-383-0.

⁷ RIDDLE, J. M. *Eve's Herbs: A History of Contraception and Abortion in the West*. 3rd ed. Cambridge: Harvard University, 1999, s. 193. ISBN 0-674-27026-6.

⁸ COLEMAN, E. R. L'infanticide dans le Haut Moyen Age. *Annales: Histoire, Sciences Sociales*. 1974, vol. 29, no. 2, s. 328. ISSN 0395-2649.

⁹ SCHULTZ, L. G. Child Sexual Abuse in Historical Perspective. In: J. R. CONTE a D. A. SHORE, eds. *Social Work and Child Sexual Abuse*. 1st ed. New York: Haworth, 1982, s. 21. ISBN 0-917724-98-4.

¹⁰ NOONAN, J. T. ed. *The Morality of Abortion: Legal and Historical Perspectives*. 1st ed. Cambridge: Harvard University, 1970, s. 212.

javu, kedy boli ženy za spáchanie abortu a infanticídiá a skutkov s nimi súvisiacich (smilstvo a cudzoložstvo) postihované tými najkrutejšími trestami, často sprevádzanými ritualizovanými popravami. Tento radikálny prístup bol príznačný pre novoveké uhorské dekretálne právo (Constitutio Criminalis Ferdinanda, 1656, Praxis Criminalis Carolina, 1723), ale aj obyčajové právo už v zbierke Opus Tripartitum Štefana Werböczyho skutok vraždy príbuzného, kam sa zaraďovalo aj infanticídium, považovalo za čin infamujúci, ktorý postihovalo konfiškáciou majetku a kapitálnym trestom.¹¹

Delikty abortu a infanticídiá v 19. storočí

Delikty infanticídiá a abortu sa v našej histórii veľmi často spájali s nemravným správaním žien (smilstvo, cudzoložstvo), ktoré bolo v minulosti štátnymi orgánmi veľmi prísne postihované. Najčastejším dôvodom páchania týchto skutkov sa tým stal strach z odhalenia mravnostného deliktu, o ktorého spáchaní sa spoločnosť dozvedela práve vznikom neočakávaného tehotenstva.¹² Od liberalizácie sexuálneho správania žien zákonom Jozefa II. z roku 1781 došlo v Habsburskej monarchii aj k celkovému zníženiu početnosti týchto násilných trestných činov, čo dokazuje správa viedenského lekára pochádzajúca z obdobia po dekriminalizácii dobrovoľného smilstva.¹³ Až od obdobia vzniku Všeobecného zákonníka o zločinoch a trestoch za ne (*Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*) Jozefa II. (1787) možno hovoriť o určitom uvoľnení trestného práva či humanizácii v trestaní abortov a infanticídiá. Stalo sa tak z dôvodu celkovej modifikácie hlavného účelu trestu, ktorý už nemal na páchatel'a pôsobiť represívne a odstrašujúco, ale mal plniť predovšetkým výchovnú a preventívnu funkciu. Verejné zločiny abortu (*abactio foetus, procuratio abortus, magzát elüzése*)¹⁴ a infanticídiá – zabitie dieťaťa

¹¹ KADLEC, K. *Verböczyho Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvátské šlechty v něm obsažené*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 222. Porovnaj GYLÁNYI, E. *The Hungarian Legislation Concerning Infanticide: A Historical Overview and the Criminological Background* [online]. 2010, no. 1, s. 327 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_1/327.pdf.

¹² SZEGHYOVÁ, B. Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: T. LENGY-ELOVÁ, ed. *Žena a právo: Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. 1. vyd. Bratislava: Academic Electronic, 2004, s. 66-85. ISBN 80-88880-59-9.

¹³ TINKOVÁ, D. *Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, s. 329. Každodenní život 19. ISBN 80-7203-565-7.

¹⁴ *Magyar törvénykezési szótár*. 1. kiad. Pesten: Trattner-Karólyi, 1837. 94 s.

(*suppressio infantum, germek ölés*)¹⁵ prestávajú byť v spoločnosti vnímané ako najťažšie násilné formy zločinnosti, ale prihliada sa na osobitosť týchto skutkov zahŕňajúcich vo svojej podstate viaceré skutočnosti, ktorými sa odlišujú od iných trestných činov proti životu a zdraviu.¹⁶

Počas platnosti tohto zákona na našom území sa tieto činy – v našej stredovekej a novovekej histórii predstavujúce pretrhnutie najposvätejšieho puta medzi matkou a dieťaťom a zlyhanie najdôležitejšej funkcie ženy, materstva – nepostihujú trestom smrti,¹⁷ ale za ich spáchanie sa ukladajú rôzne stupne trestu odňatia slobody. Infanticídium bolo zaradené medzi všeobecnú skutkovú podstatu zločinu vraždy príbuzného (*Verwandtenmord*),¹⁸ ako to pôvodne ustanovovalo Tripartitum.¹⁹ Skutková podstata deliktu abortu priniesla určitú modifikáciu v tom zmysle, že za osobitnú skutkovú podstatu abortu sa pokladalo len spáchanie činu nevydatou ženou. Status slobodnej matky zabezpečil páchatel'ke miernejší trest, keďže sa prihliadalo na jej neporovnateľne ťažšiu sociálnu situáciu, ako to bolo v prípade ženy vydatej.²⁰ Zohľadnenie statusu nevydatej mat-

¹⁵ BÉLI, G. *Magyar jogtörténet: A tradicionális jog*. 1. kiad. Budapest; Pécs: Dialóg Campus, 1999, s. 179-220. ISBN 963-9123-12-9.

¹⁶ Osobitosť týchto činov spočíva vo fyzických a psychických stavoch ženy vyvolaných pôrodom v prípade vraždy novonarodeného dieťaťa a nemožnosť vývoja nenarodeného dieťaťa mimo tela matky, čím je na jej tele do určitého štádia tehotenstva závislé, v prípade abortu.

¹⁷ Trest smrti pochovaním a prepichnutím kolom v hrobe (ako to upravoval Constotutio Criminalis Theresiana) sa u nás uplatňoval výlučne na ženách a takmer vždy za infanticídium. Najčastejším a najbežnejším spôsobom bola však poprava s'ťatím a obesením, pričom stínanie sa považovalo za najmiernejší, najmenej ponižujúci trest, ktorý bol v Európe najmä výsadou šľachty. V Uhorsku tento trest používali aj na obyčajných obyvateľov miest z najnižších sociálnych vrstiev spoločnosti. Pri ženách sa občas ukladal aj trest utopením, nikdy nie napichnutie na kôl alebo obesenie (Košice, Levoča, Bardejov a Prešov). Stínanie žien bolo bežné v Bardejove a v Levoči, v Košiciach o statí žien nie sú zmienky. Pozri SZEGHYOVÁ, B. Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí. In: *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 110-111. ISBN 978-80-223-23024.

¹⁸ BRAMBRING, A. *Kindestötung: (§ 217 A.F. STGB)*. 1. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2010, s. 16. ISBN 978-3-11-024832-6.

¹⁹ V období 17. a 18. storočia trestné kódexy platné na našom území kvalifikovali infanticídium ako osobitný druh zločinnosti, nie v zmysle jeho favorizácie, čo je príznačné pre moderný trestný čin vraždy novonarodeného dieťaťa matkou.

²⁰ HAGEMEISTER, E. F. a J. B. A. SAMHABER. *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung* [online]. Wien, 1787 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://reader.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10394362_00001.html?contextSort=score%2Cdescending&contextType=scan&contextRows=10&context=92. Porovnaj NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 45.

ky pri delikte abortu znamenalo zároveň výraznú liberalizáciu mravnostných trestných činov, keďže žena nielenže nebola potrestaná za spáchanie dvoch trestných činov (smilstva a abortu), ale zákon ju dokonca v prípade otehotnenia mimo manželstva privilegoval. Pri delikte infanticídia sa však na status ženy neprihliadalo.²¹

Výrazné uvoľnenie trestnoprávnej úpravy podľa zákonníka Jozefa II. pre územie Slovenska skončilo už v roku 1790, kedy bola jeho platnosť zrušená²² a trestné právo sa vrátilo do starých kol'ají. Aj keď na našom území v sledovanom období existovali snahy o kodifikáciu uhorského trestného práva (1795, 1827, 1843),²³ tieto sa nikdy nestali zákonom, a preto dokonca v období prvej polovice 19. storočia sa v niektorých mestách stretávame s uložením trestu smrti za delikt infanticídia.²⁴ Posledná zo spomenutých osnov trestného zákona z roku 1843 však so sebou priniesla určité faktické pozitívne zmeny v trestnom súdnictve, keďže na jej základe uhorské sudy za najťažšie trestné činy takmer prestali ukladať trest smrti.²⁵

Zákon trestný č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch

Bachov absolutizmus so sebou priniesol zavedenie celého rakúskeho právneho poriadku do Uhorska, čo sa uskutočnilo vydaním cisárskeho patentu z 29. novembra 1852. Pre oblasť trestného práva tým začal od roku 1852 platiť na našom území zastaraný rakúsky trestný zákonník z roku 1803 (Zákonník o zločinoch a ťažkých policajných priestupkoch), aj keď zrevidovaný ako Zákon trestný č. 117/1852 r.z. o zločinoch, preči-

²¹ BRAMBRING, A. *Kindestötung: (§ 217 A.F. STGB)*. 1. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2010, s. 16. ISBN 978-3-11-024832-6.

²² POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 39. ISBN 978-80-89447-47-3.

²³ VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE. *Právní dějiny na území Slovenska*. 1. vyd. Ostrava: Key, 2007, s. 103. ISBN 978-80-87071-43-4.

²⁴ Pre 19. storočie v Uhorsku je typické určité vákuum kodifikovaného trestného práva, kedy sa sudy riadia prevažne právnou obyčajou, prípadne odkazujú na staré trestné zákony (Praxis Criminalis z roku 1723). ŠA – TT; MG – TT. Processus Criminalis contra Annam Fabuss: Infanticidii. In: *Processualia*. 1833, inv. č. 18-137-7, druh ukl. jednotky 107.

²⁵ VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE. *Právní dějiny na území Slovenska*. 1. vyd. Ostrava: Key, 2007, s. 104. ISBN 978-80-87071-43-4. Porovnaj GYLÁNYI, E. *The Hungarian Legislation Concerning Infanticide: A Historical Overview and the Criminological Background* [online]. 2010, no. 1, s. 328 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_1/327.pdf.

noch a priestupkoch, ktorý sa oproti pôvodnému zákonu podstatne zmenil.²⁶

Vraždu novonarodeného dieťaťa upravený rakúsky trestný zákon v XV. hlave, § 139. Matka – páchatel'ka skutkovú podstatu trestného činu mohla naplniť dvoma spôsobmi konania, a to úmyselným konaním proti životu novonarodeného dieťaťa, spočívajúcim v jeho priamom usmrtení (aktívne konanie bolo trestané prísnejšie), a zároveň úmyselným opomenutím úkonov potrebných na prežitie dieťaťa po pôrode (za pasívne konanie bola stanovená miernejšia sankcia).²⁷ Osobitnými privilegujúcimi prvkami tohto zločinu bolo spáchanie činu pri pôrode vlastnou matkou dieťaťa, ktoré však muselo byť splodené mimo manželstva. Len v tomto prípade sa na čin vzťahoval zmiernený trest v trvaní od desiatich do dvadsiatich rokov žalára. V prípade, ak išlo o dieťa počaté za trvania manželstva, páchatel'ku mohol stihnúť doživotný trest odňatia slobody.²⁸ Rakúsky trestný zákonník tým zaviedol do skutkovej podstaty statusovú vlastnosť nevydatej matky, pri ktorej sa mala zohľadniť jej sťažená sociálna a ekonomická situácia. Tento privilegujúci status sa stal imanentnou súčasťou českých a slovenských trestných zákonov až do prijatia socialistického trestného zákona.²⁹

²⁶ Zákon č. 117 zo dňa 27. mája 1852 o zločinech, přečinech a přestupcích. Čl. 1. „Počínajíc ode dne 1. září 1852, má jak v těch zemích korunních, v kterých potud měl právní moc zákoník trestní vydaný dne 3. září 1803, tak i v království Uherském, Chorvatském, Slavonském spolu s Přímořím Chorvatským, ve velkoknížectví Sedmíhradském, vojvodství Srbském, banátě Temešském a ve velkovojevodství Krakovském vejíti v působnost následující zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích jakožto jediný předpis o trestání činů v něm jmenovaných a od téhož dne zbavují se platnosti všechny zákony, nařízení a zvyklosti, které co do věci tohoto zákona trestního v některé části říše Naší potud působily, vyjímajíc toliko zákony trestní, dané pro vojsko a pro Hranice vojenské.“ *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinech, přečinech a priestupkoch.*

²⁷ Spôsob spáchania činu bol teda celkom totožný so skutkovými podstatami infanticídiá v starých rakúskych trestných kódexoch (Constitutio Criminalis Ferdinandea, Constitutio Criminalis Theresiana).

²⁸ NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 71.

²⁹ Dôvodom vyňatia tejto statusovej vlastnosti bolo prijatie socialistickej ústavy z 9. mája 1948, ktorá vo svojom ustanovení § 11 ods. 2 vyhlásila, že pôvod dieťaťa nesmie byť na ujmu jeho právam, a tento prístup sa odrazil aj v zákone č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve (účinný od 1. januára 1950) v ustanovení § 35 a nasl., podľa ktorého pôvod detí od ich rodičov nezávisel od toho, či dieťa bolo zrodené v manželstve alebo mimo neho. Pozri VIKTORY, J. Právne obzory do nového roku. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, č. 1, s. 2. ISSN 0032-6984.

Matériu ochrany plodu zakotvil trestný zákon v XVI. hlave, konkrétne v §§ 144 až 148. V prvej skutkovej podstate išlo o vyhnanie vlastného plodu, ktorého subjektom – páchatelkou bola matka alebo iná osoba, ktorá vykonala vyhnanie plodu s matkiným súhlasom. Za dokonaný zločin páchatelovi hrozil trest odňatia slobody v ťažkom žalári od jedného do piatich rokov, pričom pokus o vypudenie plodu bol trestaný miernejšie.³⁰ Zvláštnosťou, a povedzme, pozitívnou diskrimináciou žien oproti mužom pri tomto zločine bola skutočnosť, že ak bol spolupáchatelom tohto zločinu otec potrateného dieťaťa, jeho trest sa oproti matke ešte zostril.³¹ Rakúsky trestný zákon sa paradoxne pri aborte vyhol diferenciacii trestného postihu v závislosti od statusu páchatelky – matky (vydatá/slobodná) alebo pôvodu dieťaťa (manželské/nemanželské).

Pri vyhnaní cudzieho plodu išlo o páchatelstvo tretej osoby, ktorá vyhnala alebo sa pokúsila vyhnáť cudzí plod proti vôli jeho matky, prípadne bez jej vedomia. Trestom bolo odňatie slobody v ťažkom žalári od jedného do piatich rokov. Ak takýmto činom bol ohrozený aj samotný život matky, páchatel mohol byť potrestaný na trest ťažkého žalára od piatich do desiatich rokov.³² V rakúskom trestnom zákone sa teda sekundárny následok vyhnania plodu v podobe smrti matky trestal ako kvalifikovaná skutková podstata vyhnania plodu, neaplikoval sa tu súbeh trestných činov (vyhnanie plodu a vražda), ako to bolo v osnove z roku 1843.³³ Objektom zákonnej ochrany mal byť ľudský plod od jeho vzniku, teda od počatia do začiatku pôrodu, pričom sa neriešila vospelosť, životaschopnosť či stupeň vývoja plodu³⁴ v čase jeho usmrtenia. Čin bol rovnako trestný, či išlo o potrat v ranom, alebo v neskorom štádiu tehotenstva. Tento zákon zároveň nepoužíval pojmy „animovaného“ a „neanimovaného“ plodu ako Tereziánsky a Ferdinandov trestný kódex (Ferdinand III.),³⁵ aj napriek skutočnosti, že z uvedených noriem vychádzal.

³⁰ Za pokus hrozil žalár od šiestich mesiacov do jedného roka. Pozri *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*. § 145. Pozri tiež KÜHN, Z. *Ochrana lidského plodu v trestním právu*. 1. vyd. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s. 13. ISBN 80-238-3605-6.

³¹ *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*. § 146.

³² *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*. § 148.

³³ PAULER, T. *Büntetójogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 170.

³⁴ *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*. § 145. Porovnaj NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 73.

³⁵ Za abort neanimovaného plodu (neoduševneného, ktorý sa nepovažoval do doby animácie za plnohodnotného človeka) v zmysle uvedených zákonov hrozil páchatelovi len špeciálny telesný trest a cirkevné pokánie. Ak však išlo o potrat animovaného plodu (ktorý

Možno povedať, že zákon sa po prvý raz zaoberá problematikou vitálnych indikácií umelého potratu, a to zakotvením zvláštnej okolnosti krajnej núdze v ustanovení § 2 písm. g), kde mohol byť zaradený aj skutok, pri ktorom lekár pre záchranu života matky vykonal abortčný zákrok.³⁶ Ide o nepriame zakotvenie indikácie umelého potratu v prípade vážneho ohrozenia života ženy, s tým, že sa táto okolnosť vzťahovala len na konanie lekára. Krajná núdza sa tu riadila zásadou proporcionality, nie rovnocennosti,³⁷ čím došlo k právnemu zakotveniu zásady právnej naderadenosti života matky nad jej nenarodeným plodom.³⁸

Aborty a infanticídium sa vo všeobecnosti zarad'ovali medzi latentné formy trestnej činnosti, keďže ich zistenie fakticky záviselo od priznania samotnej ženy. Rakúsky trestný zákonník sa preto vyrovnal s problematikou utajovania týchto činov tým, že zakotvil dve ustanovenia, ktoré postihovali neoznámene dôležitých skutočností súvisiacich s pôrodom. V ustanovení § 339 „*predpis pre nevydaté tehotné ženy*“ stanovil povinnosť slobodným tehotným ženám k pôrodu privolať na pomoc pôrodnú babicu, pôrodného asistenta alebo „počestnú“ ženu. V prípade, ak ženu prekvapil pôrod, alebo existovala iná prekážka brániaca žene privolať pomoc a následne dieťa potratila, alebo narodené dieťa do 24 hodín po pôrode zomrelo, mala to ihneď oznámiť osobe, ktorú mala zavolať k pôrodu, prípadne inej úradnej osobe, a zároveň týmto osobám ukázať potratené dieťa, alebo dieťa, ktoré zomrelo tesne po pôrode.³⁹ Ak túto svoju povinnosť žena nesplnila, bola postihnutá za priestupok s trestom tuhého

už bol človekom), páchatel'ovi mal byť uložený trest smrti s'atím. Forma Processus Iudicii Criminalis: Seu Praxis Criminalis. Josepho I. dicata anno M. DCC. XVII. In: *Corpus Iuris Hungarici*. Art. LXVII. Circumstantiae alleviantes. „*Quando foetus, necdum suit animatus, et abortus adhuc medio tempore inter conceptionem et partum accidit.*“ (§ 6 č. 2) Pozri tiež *Constitutio criminalis aneb hrdeľnj prawnj rzad*. 1. vyd. Wjden: J. T. Trattner, 1769, čl. 81 § 6. Porovnaj „*Quando foetus nudum fuit animatus.*“ *Constitutio Criminalis Theresiana* [Latin version] [online]. s. 296 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_te_i_digidoc&dclid=rec1293533486_236&client=.

³⁶ Dôvody vylučujúce zlý úmysel (§ 2). Preto neráta sa ku konaniu alebo opomenutiu za zločin: písm. g) keď sa skutok stal z neodolateľného donútenia alebo pri výkone spravodlivej nutnej obrany.

³⁷ Zásada rovnocennosti bola príznačná pre socialistickú právnu teóriu krajnej núdze.

³⁸ NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 75.

³⁹ § 339 *Predpis pre nevydaté tehotné ženy. Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*.

ho väzenia od troch do šiestich mesiacov.⁴⁰ Oznámenie týchto skutočností malo ženu chrániť pred podozrením zo spáchania abortu či infanticídia a slúžiť jej ako dôkaz v prípadnom trestnom konaní. Zatajenie smrti dieťaťa by zvyšovalo podozrenie o úmyselnom spáchaní tohto činu v prípade nájdenia *corpus delicti*. Rovnako sa ako priestupok s peňažným trestom (od 20 do 200 K starej rakúskej meny, neskôr od 100 do 1 000 Kč) trestalo porušenie povinnosti lekárskejších osôb oznámiť chorobu, poranenie, pôrod alebo úmrtie, pri ktorom existovalo podozrenie zo spáchania zločinu, prečinu alebo nejakého násilného ublíženia na zdraví spôsobeného inou osobou.⁴¹ Išlo o zakotvenie zákonnej povinnosti lekárov nahlásiť prípadné podozrenie zo spáchania činu vyhnania plodu.⁴² Táto nahlasovacia povinnosť mohla priniesť určité pozitíva, najmä na účely zobjektívnenia štatistík o páchaní tejto latentnej trestnej činnosti, na druhej strane sa jasne dostávala do rozporu s princípom zachovania lekárskeho tajomstva.

Büntetöjogtan

V Uhorsku prijatím Októbrového diplomu 20. októbra 1860 dochádza vo formálnej rovine k ukončeniu Bachovho absolutizmu, a tiež k formálnemu obnoveniu práva jednotlivých krajín Habsburskej monarchie. Po obnovení uhorskej samostatnosti bolo zavedené pôvodné uhorské feudálne právo (spred roku 1848), ktoré bolo potrebné modifikovať a doplniť, na čo bola zriadená Judexkuriálna konferencia.⁴³ Najcharakteristickejšim rysom vtedajšej feudálnej maďarskej šľachty však bolo nepripustiť žiadne zásadné zmeny v trestnoprávnej oblasti,⁴⁴ čo sa stalo pravdepodobne dôvodom toho, že pokroková osnova uhorského trestného zákona z roku

⁴⁰ § 340 Trest pre zatajenie pôrodu. *Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*.

⁴¹ KÜHN, Z. *Ochrana ľudského plodu v trestním právu*. 1. vyd. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s. 14. ISBN 80-238-3605-6.

⁴² Toto ustanovenie zakotvujúce oznamovaciu povinnosť lekára pri podozrení zo spáchania abortu pri prijímaní zákona o ochrane plodu v roku 1941 ústavno-právny aj zdravotný a sociálny výbor navrhli vynechať, keďže by jeho zakotvenie bolo v rozpore so zásadou o zachovaní lekárskeho tajomstva, čo by zvýšilo nedôveru k lekárskemu povolaniu. *Zpráva ústavno-právneho výboru o vládnom návrhu zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona [1941-03-25]* [online]. 1941 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=359>.

⁴³ MOSNÝ, P. a L. HUBENÁK. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. 1. vyd. Košice: Aprilla, 2008, s. 101-103. ISBN 978-80-89346-02-8.

⁴⁴ BIANCHI, L. et al. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu: 1848 - 1945*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 155.

1843 nebola Judexkuriálnou konferenciou prijatá. Súdna prax sa tak musela zaobísť bez pomoci zákonodarcu v oblasti trestného práva hmotného a pri svojich rozhodnutiach sa začala opierať o učebnicu trestného práva T. Paulera „Büntetöjogtan“ z roku 1864,⁴⁵ ktorá bola kombináciou osnovy trestného zákona (1843), rakúskeho trestného zákona a nemeckej trestno-právnej vedy.⁴⁶ Došlo ku kurióznnej situácii, kedy súdna prax využívala ako prameň práva názory a stanoviská súkromnej osoby. V neskoršom období učebnica získala jej častým používaním dokonca relevanciu obyčajového práva.⁴⁷

Problematiku infanticídiá a abortu upravovala v II. hlave s názvom „Zločiny proti ľudskému životu“ („*Második Fejezet. Büntettek az emberi élet ellen*“), vraždu novonarodeného dieťaťa matkou v §§ 424, 425, 426 (lat. *Infanticidium in sensu proprio*, maď. „*Gyermekölés*“) a abort – vypudenie plodu v §§ 427, 428, 429 (maď. „*Magzat elhajtás*“).

Vraždou dieťaťa v užšom zmysle – infanticídium (§ 424) sa rozumelo konanie konkrétneho subjektu trestného činu – matky dieťaťa (§ 425), pri ktorom usmrtila svoje novonarodené nemanželské dieťa. Len v prípade spáchania činu vlastnou matkou dieťaťa súd zohľadnil poľahčujúce okolnosti skutku. Tento čin mal byť spáchaný s vopred uváženou pohnútkou zavraždiť dieťa, čo na prvý pohľad evokovalo kvalifikáciu činu ako úkladnej vraždy. Privilegujúce prvky však takúto kvalifikáciu skutku neprípúšťali. Z tohto dôvodu sa daný skutok postihoval miernejšie ako iná vražda s vopred uváženou pohnútkou. Okolnosťami, ktoré znižovali trestnú závažnosť činu a trestne privilegovali páchatelku, boli:⁴⁸

- a) otehotnenie mimo manželstva;
- b) zavraždenie novonarodeného dieťaťa – v dobe počas pôrodu alebo krátko po ňom, kedy existoval taký telesný a duševný stav na strane ženy, ktorý by zakladal osobitnú skutkovú podstatu trestného činu;
- c) mimoriadne psychické a fyzické stavy matky, ktoré boli výsledkom pôrodných bolestí a
- d) strach z núdze, chudoby, odsúdenia či dokonca fyzického ublíženia alebo snaha o záchranu ženskej hrdosti – predpokladaný nešťastný ďalší osud dieťaťa či správanie otca dieťaťa.

⁴⁵ PAULER, T. *Büntetöjogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 161-168.

⁴⁶ KEREČMAN, P. a R. MANIK. *História advokácie na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 109. ISBN 978-80-89447-33-6.

⁴⁷ MALÝ, K. a L. SOUKUP, eds. *Právněhistorické studie 39*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007, s. 163. ISBN 978-80-246-1366-6.

⁴⁸ PAULER, T. *Büntetöjogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 161.

Môžeme si všimnúť, že Pauler išiel oproti súčasnej trestnej úprave vraždy novonarodeného dieťaťa ešte ďalej, keďže zohľadnil aj osobitné motivácie ženy – strach z celkového spoločenského odsúdenia či chudoby, teda stav nevyplyvajúci zo samotného pôrodu. Zavraždenie dieťaťa bez existencie uvedených prvkov sa považovalo za vraždu dieťaťa v širšom zmysle a nespadlo pod privilegovanú skutkovú podstatu vraždy novonarodeného dieťaťa matkou. Vražda v širšom zmysle mala byť potrestaná kapitálnym trestom smrti, avšak vražda novonarodeného dieťaťa slobodnou matkou bola sankcionovaná len odňatím slobody v rôznej dĺžke trvania podľa okolností činu.⁴⁹ Podľa nášho názoru išlo o zásadnú diskrimináciu voči páchatelkám – vydatým ženám, ktoré mali byť za infanticídium vždy potrestané trestom smrti. Páchanie infanticídia totiž do omnoho významnejšej miery ako strach z ťažkej sociálnej a ekonomickej situácie (ktorý bol dôvodom favorizácie nevydatej ženy) ovplyvňovali fyziologické procesy vyplývajúce z pôrodu. Tieto zvláštne negatívne procesy ženy po pôrode zákonodarcovi boli v tej dobe známe, keďže s nimi aj v zákonnej úprave počítal.⁵⁰ Podľa nášho názoru by preto celkom postačovalo, ak by súd zohľadnil toto špecifické fyziologické rozpoloženie, bez ohľadu na skutočnosť, či žena bola vydatá alebo nie.

Objektom trestného činu podľa § 425 bolo výlučne živé novonarodené nemanželské dieťa. Aj keď jeho životaschopnosť nebola nutnou podmienkou pre kvalifikáciu činu ako vraždy novonarodeného dieťaťa (§ 425), jej neprítomnosť (teda ak dieťa nebolo po narodení životaschopné) slúžila ako poľahčujúca okolnosť. Objektívna stránka trestného činu sa zakladala na takom úmyselnom ublížení, nekonaní alebo zanedbaní pomoci, ktoré viedlo k smrti dieťaťa a bolo viazané na čas pôrodu alebo čas bezprostredne po ňom. Trestný čin bol dokonaný smrťou dieťaťa, v opačnom prípade by sa totiž čin posudzoval len ako pokus o vraždu, a to aj vtedy, ak by sa konanie alebo opomenutie matky nepotvrdili

⁴⁹ PAULER, T. *Büntetöjogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 161.

⁵⁰ Od 16. storočia bolo „rozrušenie spôsobené pôrodom“ známe pod názvom „poruchy materského inštinktu vzniknuté po pôrode“, ktoré sa riešili väčšinou v súvislosti so zabitím dieťaťa matkou po pôrode. Tieto druhy vrážd boli nazývané aj melancholické infanticídium. Pomerne vysoký výskyt podobných vrážd viedol lekárov k štúdiu dôvodov (porúch) vedúcich k infanticídiu. Známy psychológ zo 16. storočia – Branco Castello – popísal túto poruchu, aj keď nenavrhol metódy liečenia. Aj napriek tomu spustil v nasledujúcich storočiach vlnu experimentov týkajúcich sa uvedenej poruchy. Pozri SPARKS, R. *Sadness and Support: A Short History of Postpartum Depression* [online]. 2013-05-03, s. 4 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.medicine.uiowa.edu/uploadedFiles/Education/MD/Content/Opportunities_for_Growth/Writing_Program/2013%20Rysavy%20essay.pdf.

ako skutočné príčiny smrti. Zaujímavosťou tejto učebnice bolo ustanovenie § 426, ktoré v rámci trestného postupu zakazovalo rôzne trestné preventívne opatrenia zamerané na zabránenie tomuto trestnému činu – ako bitie slobodných tehotných žien metlou alebo iné ponižujúce tresty,⁵¹ ktorých praktizovanie do tohto obdobia vôbec nebolo zriedkavým javom.⁵²

Vypudením plodu („*Magzat elhajtás*“) podľa § 427 bolo úmyselné a protiprávne usmrtenie plodu alebo vyvolanie pôrodu mŕtveho alebo nevyvinutého dieťaťa. Plod podľa Paulera nebolo možné považovať za osobu, len za súčasť tela matky, čím odôvodňoval miernejšie trestanie tohto činu ako infanticídiá. Pauler teda vo svojej trestnoprávnej teórii vychádzal z rímsko-právnej zásady o nesamostatnosti, právnej závislosti ľudského plodu od jeho matky.⁵³ Štát tento čin trestne postihoval z dôvodu, že jeho záujmom a právom bolo ochraňovať aj svojich budúcich obyvateľov, zároveň sa toto konanie matky podľa jeho slov protivilo jej najsvätejšej povinnosti, bezpečnosti života plodu a jeho telesnej integrity.

V zmysle ustanovenia § 428 boli subjektmi trestného činu – matka, prípadne tretie osoby s matkiným vedomím či súhlasom alebo bez neho. Učebnica rovnako ako rakúsky trestný zákonník na rozdiel od infanticídiá pri aborte nezohľadňovala status nevydatej matky, aj keď ženu mohli k spáchaniu tohto činu, ešte skôr ako pri infanticídiu, viesť pohnútky vyplývajúce zo strachu o následnú ťažkú ekonomickú situáciu alebo z hanby.

Objektom ochrany bol ľudský plod, ktorý „už v sebe skrýval zárodok života“. Jeho vyvinutosť, počatie v manželstve či mimo neho, mali vplyv na mieru zavinenia, čím Pauler čiastočne preberá uvažovanie o diferenciácii právneho statusu plodu z hľadiska jeho vyformovanosti, v minulosti označovanej ako „animovanosť“ (oduševnenie, ľudskosť). Zohľadňovanie vyvinutosti plodu predpokladá uvažovanie o nerovnakom stave plodu v rôznych štádiách tehotenstva. Táto teória vychádzala jednoznačne z predstavy, že v určitej fáze je plod „menej ľudský“ a v inej „ľudskejší“ (najskôr sa riešilo jeho oduševnenie, neskôr sa prihliadalo najmä na jeho veľkosť, rozvinutosť orgánov, údov a pod.). Tieto myšlienky o vyvinutosti

⁵¹ PAULER, T. *Büntetöjogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 163-165.

⁵² Prügelpatent – Výpraskový patent č. 96/1854 ř. z., ktorý umožňoval namiesto väzenia alebo k jeho zosreniu používanie telesných trestov (bitie metlou, palicou).

⁵³ Je známe, že v rímskej spoločnosti deti a ženy nepoživali vysoký morálny status, keďže boli v mnohom závislé od vôle otca rodiny, v tomto zmysle činy infanticídiá a abortu boli celkom bežnou praxou.

a nevyvinutosti plodu, ktoré boli súčasťou mnohých trestných zákonov po stáročia,⁵⁴ na rozdiel od Paulera, v tomto období už vo svojich trestných zákonoch odmietali viaceré európske krajiny. Právne odborné kruhy si uvedomovali, že kontinuálny vývoj plodu nemožno rozdeliť na fázu, v ktorej by plod mal ľudskú povahu, a fázu, v ktorej by bol považovaný za bytosť nerovnocennú s iným životom, a to v dôsledku uskutočnených biologických výskumov, ktoré potvrdili ľudskosť plodu od počatia.⁵⁵

Samotný trestný čin vypudenia plodu spočíval v používaní takých vonkajších nástrojov alebo vnútorných prípravkov – abortificientov, ktoré spôsobovali smrť plodu alebo predčasný pôrod nevyvinutého jedinca. Cieľom konania páchatel'a bolo teda buď pozbavenie života plodu alebo vyvolanie jeho predčasného pôrodu v stave, keď ešte nebol životaschopný. Čin bol dokonaný, ak sa v dôsledku použitých prípravkov plod narodil mŕtvy alebo v takom nevyvinutom stave, ktorý vylučoval možnosť jeho prežitia. V opačnom prípade by išlo len o pokus o trestný čin. Pokiaľ matka s daným konaním nesúhlasila a utrpela ujmu na zdraví alebo jej bola spôsobená smrť, bolo možné, na rozdiel od rakúskeho trestného zákona z roku 1852, aplikovať súbeh trestných činov (súbeh zločinu vypudenia plodu a vraždy), v čom badať inšpiráciu osnovou trestného zákona z roku 1843. Uvedená možnosť potrestať páchatel'a za vraždu i za vypudenie plodu naznačovala, že ustanovenie ochraňovalo primárne ľudský plod. Súbeh bol odôvodnený tým, že zločin vypudenia plodu mal vždy smerovať úmyselne len proti životu plodu. Smrť jeho matky – tehotnej ženy – mohla byť len sekundárnym nedbanlivostným následkom. V opačnom prípade by sa skutok mal posúdiť primárne ako vražda so sekundárnym (príťažujúcim) následkom spočívajúcim v usmrtení plodu. Pauler v ustanovení § 429 navrhoval ukladanie trestov pre páchatel'a zločinu vypudenia plodu podľa rakúskeho trestného zákona z roku 1952 (ABT) a podľa návrhu uhorského trestného zákona z roku 1843.⁵⁶

⁵⁴ „Nezmyselný názor na plod, ktorý má dušu a ktorý dušu nemá, v stredoveku prevzali mnohé zákonníky a ovplyvňoval tvorbu nových zákonníkov v tejto oblasti.“ NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 40.

⁵⁵ RIDDLE, J. M. *Eve's Herbs: A History of Contraception and Abortion in the West*. 3rd ed. Cambridge: Harvard University, 1999, s. 222. ISBN 0-674-27026-6.

⁵⁶ PAULER, T. *Büntetöjogtan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870, s. 167-170.

Zákonný článok V/1878 o zločinoch a prečinoch

Až od prijatia Zákonného článku V/1878 o zločinoch a prečinoch, známeho aj pod názvom Codex Csemegi – Csemegiho zákonník, môžeme hovoriť o prvej ucelenej kodifikácii uhorského trestného práva. V zmysle prijatej zásady *nullum crimen/nulla poena sine lege parlamentaria* trestné právo prestalo mať obyčajový charakter a nadobudlo charakter zákonného práva.⁵⁷ Jeho ustanovenia deklarovali jeho inovatívnosť, humánnosť a väčšiu liberálnosť oproti predchádzajúcim trestným zákonom. Uhorský trestný zák. čl. V/1878 infanticídium („*Usmrtenie novorodeniacka*“) a abort („*Vyhnanie plodu*“) reguloval v 18. hlave s názvom „Zločiny a priestupky proti ľudskému životu“. Ochranu plodu a novonarodeného dieťaťa vymedzoval v ustanoveniach §§ 284 až 286.

Podľa ustanovenia zákona (§ 284), ktoré ustanovovalo zločin za vraždenia novorodeniacka, za infanticídium bola trestne zodpovednou *matka, ktorá úmyselne usmrtila svoje dieťa zrodené mimo manželstva (vulgo concepti) počas pôrodu alebo bezprostredne po pôrode, trestom žalára do piatich rokov.*⁵⁸ Aj Csemegiho zákonník privilegoval spáchanie činu nevydatou matkou, pričom pri vydatej matke paradoxne vôbec nezáležalo na tom, či manžel bol aj skutočným otcom dieťaťa (rozhodnutie Kráľovskej kúrie).⁵⁹ Zmierňujúcim ustanovením vo vzťahu k vydatej matke bolo, ak vykonala prostú vraždu novonarodeného dieťaťa (bez vopred uváženej pohnútky podľa § 279), keďže na túto sa už nevzťahoval trest smrti. Slobodná žena bola potrestaná podľa ustanovenia § 284 TZ aj v prípade, ak jej dieťa splodené mimo manželstva usmrtila iná osoba s jej súhlasom (podľa ustanovení o návodcovi). Súd uvažoval, či v podobných prípadoch, keď za matku konal niekto iný (aj keď ho k činu navádzala), sa má zohľadniť jej osobitný psychický a fyzický stav. Prípady však naznačovali, že aj navádzanie matky na spáchanie činu inou osobou môže plynúť práve z existencie týchto závažných špecifických fyziologických

⁵⁷ KARSAL, K. a Z. SZOMORA. *Criminal Law in Hungary*. 1st ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2010, s. 36. ISBN 978-90-411-3375-5.

⁵⁸ K § 284 TZ: Ustanovenie § 284 nemožno aplikovať na matku, ktorá pri pôrode alebo hneď po pôrode usmrtila svoje v manželstve narodené dieťa, bez rozdielu či bolo splodené manželom alebo iným mužom. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 59/33 z 08. IV. 1933. *Právny obzor*. 1933, roč. 16, s. 701. ISSN 0032-6984.

⁵⁹ KÁDÁR, M. et al. *A Büntető törvénykönyv kommentárja*. 1. kiad. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968, s. 1187.

podmienok na strane matky počas alebo po pôrode,⁶⁰ preto bola potrestaná podľa privilegovanej skutkovej podstaty infanticídia, aj keď čin nevykonala vlastnými rukami.

Privilegovanosť skutkovej podstaty, ktorá viedla k zmierneniu trestania oproti inému úmyselnému usmrteniu, bola odôvodnená nasledovnými podmienkami:

1. išlo o plod oddeľujúci sa alebo sa práve oddeľivší od matkinho tela, čím sa približuje k činu vyhnania plodu (objektívny dôvod),⁶¹
2. oslabený duševný stav slobodnej matky z dôvodu hanby a strachu, ktorý začal pred narodením dieťaťa a počas pôrodu,⁶² a napokon
3. zvláštny psychický stav ženy spôsobený pôrodom⁶³ (subjektívne dôvody).⁶⁴

Predmetom ochrany bolo narodené dieťa, nehľadiac na jeho životaschopnosť. Csemegiho zákonník neurčil presný čas, do ktorého žena mala

⁶⁰ V uvedenom prípade dcéra, ktorá porodila nemanželské dieťa, kričala na svoju matku, aby utopila jej novonarodené dieťa, aby otec nič nezbadal. Nemanželská matka bola potihnutá za infanticídium v zmysle § 284 ako návodkyňa. Matka dcéry – návodkyne bola vinná zo zločinu vraždy, nie zo zločinu usmrtenia dieťaťa, keďže nespĺňala privilegujúce znaky. *Rozhodnutí najvyššieho súdu Československej republiky ve věcech trestních: Zm III 363/34 z 10. IV. 1935.* Praha, 1936, roč. 17, s. 163.

⁶¹ LENDVAY, F. Mládež ako objekt trestných činov. *Právny obzor.* 1934, roč. 17, s. 189. ISSN 0032-6984.

⁶² Stav, ktorý má príčinu vo fyziologických dejoch spojených s pôrodom, ktorý podstatne zoslabuje okolnosť rodičky proti účinku vonkajších okolností k činu pudiacich (núdza, strach pred hanbou).

⁶³ Uvedený dôvod zohľadňuje aj súčasný trestný zákonník z roku 2005.

⁶⁴ Toto privilegium je obmedzené len na dobu, pokiaľ tento stav trvá (pozri Zm IV. 660/31 zo dňa 11. XII. 1931). Podľa uvedeného rozhodnutia zabitie dieťaťa po desiatich dňoch od pôrodu pod uvedený čin už nespadá. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. *Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 660/31 zo dňa 11. XII. 1931.* *Právny obzor.* 1932, roč. 15, s. 386. ISSN 0032-6984. Najvyšší súd riešil prípad obžalovanej, ktorá porodila svoje nemanželské dieťa a nechala ho na opustenom mieste (poľná cesta v zime), kde zomrelo. Tento čin spáchala až na desiaty deň po pôrode, ale súd usúdil, že obžalovaná bola ešte pod vplyvom bolestí spojených s pôrodom. Ďalej sa súd zaoberal skutočnosťou, že žalovaná sa rozhodla usmrtiť dieťa z dôvodu hanby, že porodila dieťa mimo manželstva a mala veľké starosti ohľadne svojej budúcnosti a výchovy a výživy novonarodeného dieťaťa. Preto Najvyšší súd označil rozhodnutie nižšieho porotného súdu, ktorý čin kvalifikoval ako vraždu (§ 278, pozn. tento zákon za vraždu považoval len úmyselné usmrtenie s vopred uváženou pohnútkou), za mylné a posúdil ho ako zločin úmyselného zabitia človeka v zmysle ustanovenia § 279 TZ (pozn. úmyselné usmrtenie bez existencie vopred uváženej pohnútky).

zabiť svoje dieťa po pôrode, posudzovala sa len existencia mimoriadneho psychického stavu ženy.⁶⁵

Abort – vyhnanie plodu – upravoval uhorský trestný zákon nasledovne: „*Páchatel'ka – tehotná žena, ktorá svoj plod úmyselne vyhnala, usmrtila alebo to dala vykonať niekým iným, bola potrestaná, ide-li o tehotenstvo vzniknuté mimo manželstva,*⁶⁶ *žalárom do dvoch rokov, ináč žalárom do troch rokov. Rovnaký trest stihol toho, kto spáchal tento zločin so svolením tehotnej ženy; dopustil-li sa ho však zo zisťnosti, bol potrestaný žalárom do piatich rokov*“ (§ 285). Páchatel'kou činu mohla byť v zmysle § 285 samotná tehotná žena – slobodná, ktorá buď priamo alebo prostredníctvom iného úmyselne vyhnala plod. Po prvý raz od trestného zákona Jozefa II. sa pri aborte vyskytuje status slobodnej matky, ktorý jej poskytuje zmiernený trest, keďže sa u nej predpokladala zložitejšia so-

⁶⁵ Výraz „hneď po pôrode“ znamená v dobe, kedy ešte trval u rodičky mimoriadny duševný stav vyvolaný pôrodom, ktorý môže trvať i niekoľko dní. § 146. *Trestný zákon č. 300/2005 Z.z. s komentárom* [online]. 2005, s. 181 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.gjar-po.sk/~gajdos/treti_rocnik/nos/trestny_zakon_s_komentarom.pdf.

⁶⁶ Zločin usmrtenia dieťaťa len tá matka môže spáchať, ktorá usmrť svoje dieťa porodené mimo manželstva. Rozhodujúca je tá skutočnosť, či matka počas porodenia dieťaťa žila v zákonnom manželstve. Tá žena, ktorej muž žije, nemôže byť považovaná za žijúcu mimo manželstva, dokiaľ nebola zákonne rozvedená so svojím mužom. JURECKÝ, I. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Uznesenie zo dňa 3. februára 1921. *Právny obzor*. 1921, roč. 4, č. 3, s. 76. ISSN 0032-6984. Najvyšší súd ČSR sa v roku 1921 zaoberal prípadom infanticídiu (úmyselné usmrtenie dieťaťa), ktorý na nižšom stupni riešila súdna tabula, pričom obžalovanú uznala za vinnú zo spáchania zločinu podľa ustanovenia § 284 TZ. Súdna tabula zistila, že dieťa bolo splodené od nemanželského otca. Súdna tabula považovala obžalovanú za vydatú, avšak keďže manžel obžalovanej bol nezvestný 5 rokov, bol tu možný predpoklad, že zomrel vo vojne. Súdna tabula za rozhodujúcu okolnosť považovala to, že dieťa bolo splodené nemanželským otcom a z uvedeného dôvodu považovala usmrtené dieťa za porodené z manželstva, a napriek tomu kvalifikovala čin podľa § 284. Toto stanovisko však Najvyšší súd označil za mylné, pretože zločin usmrtenia dieťaťa v zmysle § 284 mohla spáchať len žena, ktorá usmrtila svoje dieťa zrodené mimo manželstva. Pre správne vysvetlenie zákona bolo rozhodujúce, či matka počas pôrodu žila v zákonnom manželstve. Žena, ktorej muž žil, nemohla byť považovaná za žijúcu mimo manželstva, pokiaľ zákonným spôsobom nebola odlúčená od svojho muža. Preto podľa názoru Najvyššieho súdu súdna tabula najprv musela zistiť, či manžel obžalovanej žil počas pôrodu usmrteného dieťaťa, aby následne mohla použiť príslušné ustanovenie § 284 TZ. Z uvedeného rozsudku teda jasne vyplýva, kto je a môže byť páchatel'om trestného činu usmrtenia novorodiatka (len matka, ktorá porodila dieťa mimo manželstva). Ak by matka porodila svoje dieťa v existujúcom manželstve, ktoré by nebolo rozvedené, bola by potrestaná podľa ustanovenia o úmyselnom usmrtení, a teda nevzťahovala by sa na ňu privilegovaná skutková podstata usmrtenia novorodiatka v zmysle § 284 TZ.

ciálna a ekonomická situácia ako u ženy vydatej.⁶⁷ Nemanželský pôvod dieťaťa a status nevydatej slobodnej matky pre ňu tiež znamenal všeobecné odsúdenie a diskrimináciu nielen v súkromnom, ale aj vo verejnom živote. Z týchto dôvodov možno považovať ustanovenie pozitívne zohľadňujúce okolnosť splodenia dieťaťa mimo manželstva za relatívne humanizujúce oproti predchádzajúcemu stavu, kedy sa súd zložitou ekonomickou a sociálnou situáciou nevydatej matky v prípade abortu nezaoberal. Prinajmenšom do začiatku 20. storočia boli ženy odkázané na živiliteľa rodiny, preto bolo veľmi potrebné riešiť tento závažný problém aj zo strany štátu, minimálne zohľadnením podobne ťažkých životných okolností. Na druhej strane, ak vydatá tehotná žena otehotnela mimo manželstva a jej živiliteľ – manžel tento skutok odhalil, mohla ju čakať podobne zlá, ak nie horšia situácia. Takisto slobodná matka mohla mať vďaka svojmu pôvodu omnoho lepší východiskový stav ako žena vydatá, ktorá sa práve v dôsledku ťažkej životnej sociálnej a ekonomickej situácie mohla uchýliť k takémuto závažnému konaniu. V tomto zmysle by bolo možno vhodnejšie zakotviť poľahčujúcu okolnosť spočívajúcu v núdzi (sociálneho/ekonomického charakteru), ktorá by zmiernila trest pre páchatelku.

Ak čin spáchala samotná tehotná žena, alebo tretia osoba s jej súhlasom, vzťahovala sa na ňu miernejšia sankcia, ktorá mohla naznačovať postupné smerovanie zákonodarcu v 19. storočí k vytvoreniu takej právnej úpravy, ktorá by samotnú tehotnú ženu buď privilegovala alebo celkom vyňala spod trestnej zodpovednosti za takýto čin, v dôsledku rozšírenia teórie o právnej závislosti plodu na tele jeho matky.

Objektom ochrany trestného činu vyhnania plodu mal byť len ľudský plod, nie život a zdravie matky, čo potvrdil aj Najvyšší súd vo svojom rozhodnutí z roku 1935, ktorý uviedol, že ak páchatelkou trestného činu vyhnania plodu môže byť aj samotná tehotná žena, ustanovenie nemôže byť zamerané primárne na jej ochranu.⁶⁸ Ide o potvrdenie zásady, že páchatelom nemôže byť tá osoba, na ktorej ochranu je ustanovenie zákona

⁶⁷ Judikatúra neuznala za poľahčujúcu okolnosť v prípade usmrtenia plodu vydatou ženou ani väčší počet detí v rodine (Büntetó Jog Tára LXVII. 313). Pozri BALCAR, J. Vestník: Ukládání trestu. *Právní obzor*. 1927, roč. 10, č. 1, s. 37. ISSN 0032-6984.

⁶⁸ Ustanovenie § 285 TZ bolo dané na ochranu plodu tehotnej ženy a nie na ochranu jej života. To, že objektom trestného činu je plod, dokazuje aj skutočnosť, že sa uvedeného činu môže dopustiť aj sama tehotná matka. Pokiaľ teda čin smerujúci k vyhnaniu plodu zasiahol aj jej zdravie alebo život, treba ho posúdiť podľa ustanovení §§ 290 TZ, resp. 310 TZ. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 522/34 z 29. V. 1935. *Právní obzor*. 1935, roč. 18. ISSN 0032-6984.

určené. V zmysle uvedeného prístupu tehotná žena mala byť chránená podľa osobitných ustanovení zákona (napríklad podľa ustanovení o vražde), nie podľa ustanovení o usmrtení plodu.

Spáchanie činu treťou osobou so súhlasom tehotnej ženy (§ 285) bolo postihované rovnako (tri roky žalára), ako keby ho spáchala samotná tehotná žena. Samozrejme, na aplikáciu uvedenej privilegovanej podstaty bolo nutné, aby k otehotneniu ženy došlo mimo manželstva. Osobitne prítiažujúcou okolnosťou bolo, ak subjekt trestného činu spáchal skutok zo ziskuchtivosti – pre finančné obohatenie, a taktiež, ak k vyhnaniu plodu tehotná žena nedala súhlas.⁶⁹ Kvalifikovaná skutková podstata s najprísnejším trestom spočívala v zasiahnutí sekundárneho objektu trestného činu, ergo života alebo zdravia tehotnej ženy. Preto, ak tehotná žena na následky činu zomrela,⁷⁰ páchatel' bol postihnutý káznou od desiatich do pätnástich rokov,⁷¹ a do úvahy tiež prichádzal súbeh trestných činov. Na kvalifikáciu činu sa nevyžadovalo, aby bol skutok dokonaný, stačilo, ak došlo k pokusu o jeho spáchanie.⁷² Za pokus o vyhnutie plodu nemohla byť považovaná situácia, ak došlo k vypudeniu dieťaťa, ale dieťa v dôsledku činu nezomrelo, a až následne kvôli iným okolnostiam nesúvisiacim s činom došlo k jeho smrti.⁷³ (Zm III 805/25 z 18. X. 1926).

⁶⁹ SLÁVIK, M. ed. *Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch*. 1. vyd. Myjava: Tiskárna Daniela Pažického, 1919. 224 s.

⁷⁰ Zločin vyhnania plodu podľa § 285 ods. 2 TZ, prevedený lekárom tak nedbanlivo, že z toho nastala smrť poškodenej, je v materiálnom súbehu s trestným činom zabitia z nedbanlivosti podľa §§ 290, 291 TZ. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 522/34 z 29. V. 1935. *Právny obzor*. 1935, roč. 18. ISSN 0032-6984. Porušenie dvoch právnych statkov samostatne chránených a nestojacich v celkovej závislosti jeden od druhého, tvorí materiálny súbeh v zmysle § 96 TZ. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 197/35 z 18. VI. 1935. *Právny obzor*. 1935, roč. 18, s. 358. ISSN 0032-6984.

⁷¹ § 286. *Törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*. 1878. évi V.

⁷² Pri riešení trestnosti pokusu v tomto zákone poukazujeme na rozsudok Najvyššieho súdu (Zm III 805/25 z 18. X. 1926), ktorý uznal za mylné tvrdenie obhajcu obvinenej, že skutok nemôže spadať pod zločin vyhnania plodu, ak išlo len o pokus tohto činu. Obhajca namietal, že pokus je trestný len pri zločinoch, kde to zákon výslovne ustanovuje. Najvyšší súd však zmätočnú sťažnosť zamietol ako bezdôvodnú, keďže § 65 TZ stanovil, že pokus zločinu má byť potrestaný vždy, pokus prečinu len vtedy, ak to zákon výslovne ustanovuje. Odohnanie plodu tehotnou ženou aj inou osobou s jej súhlasom je vždy zločinom. Preto podľa uvedeného ustanovenia je pokus trestný. NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm III 805/25 z 18. X. 1926. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 297. ISSN 0032-6984.

⁷³ Nie je pokusom vyhnania plodu, ak plod síce prišiel na svet, ale žil potom a jeho smrť nie je v príčinnom vzťahu s vyhnaním.

Podobne, ako v rakúskom trestnom zákone z roku 1852, pre zločin vyhnania plodu nemal byť dôležitý stupeň vývoja plodu. Relevantným však bolo, či plod v čase jeho potratu existoval (inak išlo o absolútne nespôsobilý predmet útoku) a či bol životaschopný.⁷⁴ Aj keď súd konštatoval, že stupeň vývoja plodu nebol rozhodujúci pre posúdenie skutku, riešenie prítomnosti životaschopnosti plodu (obdobie, keď plod je schopný prežiť mimo tela matky) je jednoznačne podmienkou dosiahnutia určitého stupňa vývoja plodu, a preto považujeme rozhodnutie za šťastie rozporuplné.

V období prvej svetovej vojny (1914 – 1918) došlo k zvýšeniu početnosti v tej dobe typicky ženských trestných činov – usmrtenia novorodiatka, vyhnania plodu, čo bolo spôsobené zhoršenými podmienkami materiálneho zabezpečenia rodín, ťažkosťami vyplývajúcimi z vojnových udalostí a neprítomnosťou mužov, ktorí vykonávali vojenskú službu.⁷⁵ Príčinou mohol byť tiež nedostatok bytov,⁷⁶ rozšírenie nemanželských pomerov, ľahkomyselnosť a mravná laxnosť v čase vojny.⁷⁷ Tieto činy boli jednou z najcharakteristickejších známkov povojnovej zločinnosti a ich počet sa oproti predvojnovému obdobiu zvýšil päťnásobne. Išlo o tzv. latentné formy zločinnosti, keďže prakticky takmer celkom záviseli od oznámenia dotknutej osoby.⁷⁸

Zákonná úprava až do polovice 20. storočia ostala takmer nezmenená,⁷⁹ keďže určité ustanovenia Csemegiho zákonníka platili v Uhorsku až

⁷⁴ Zm III. 226/24 pre skutkovú podstatu zločinu vyhnania plodu nie je rozhodujúci vek plodu (GXXI/383); treba však zistiť, že tu bol skutočne plod (V. 94), a to plod v čase jeho vyhnania životaschopný. Pozri NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 76.

⁷⁵ SOLNAŘ, V. *Zločinnost v zemích českých v letech 1914 – 1922: S hlediska kriminální etiologie a reformy trestního práva*. 1. vyd. Praha: Knihovny Sborníku věd právnických a státních, 1931, s. 73-82.

⁷⁶ „Povojnové pomery, ako aj vojnové pomery dotkli sa horšie sudetských Nemcov než Čechov. Aký teda div, že došlo k prázdny kolískam Nemcov. Každé sociálne zlo pôsobí na nás viac, tiež bytová núdza.“ SIMM, H. [DNSAP]. *Stenoprotokol ze schůze č. 133* [1928-03-13].

⁷⁷ KOPPFELDS, S. Die Kriminalität der Frau im Kriege. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 137. ISSN 0032-6984.

⁷⁸ SOLNAŘ, V. *Zločinnost v zemích českých v letech 1914 – 1922: S hlediska kriminální etiologie a reformy trestního práva*. 1. vyd. Praha: Knihovny Sborníku věd právnických a státních, 1931, s. 17.

⁷⁹ Obdobie Slovenského štátu v súlade s Ústavou SR (zákon č. 185/1939 Sl. z. o Ústave Slovenskej republiky) so sebou prinieslo novú trestnoprávnu úpravu ochrany plodu, a to konkrétne v zákone č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, ktorý reálne sprísnil trestnosť zločinu vyhnania plodu, a tiež zaviedol trestnosť výroby, dovozu, predaja a rozširovania an-

do prijatia Socialistického trestného zákonníka. Tento stav zapríčinil zákon č. 11/1918 Zb. z. a n., ktorý recepčnou normou (čl. 2) konštatoval, že všetky dovtedajšie krajinské a ríšske zákony a nariadenia zostanú v platnosti. Rakúsky trestný zákonník v znení z roku 1852, platný na českom území, sa preto ani od vzniku prvej ČSR na naše územie nevzťahoval a platil tu starý uhorský trestný zákon z roku 1878. V Česko-slovenskej republike tak až do roku 1950 existoval dualizmus trestného práva, a tým aj právnej úpravy abortu a infanticídia.

Pre 20. storočie je príznačné rozšírenie trestnoprávnych teórií usilujúcich sa presadiť zmeny vtedy ešte pomerne konzervatívnej právnej úpravy, najmä v prípade umelých potratov, ktorá za každých okolností potrat trestnoprávne postihovala. Najväčší tlak bol vyvíjaný na presadenie zdravotných indikácií potratu. Zároveň silneli hlasy po vypracovaní zákonov, ktoré by buď vykonávanie potratov celkom liberalizovali alebo aspoň zúžili trestnú zodpovednosť samotnej tehotnej ženy za tento čin,⁸⁰ k čomu, ako sme uvádzali, postupne smerovali právne úpravy v 19. storočí.

Obdobie prvej polovice 20. storočia možno celkovo nazvať intenzívnym politicko-právnym bojom kresťanských konzervatívcov a socialistických liberálov o to, či nenarodené dieťa bude alebo nebude považované za ľudský život právne rovnocenný so životom dieťaťa po narodení. Pohľad na novodobé interrupčné i trestnoprávne úpravy nám dáva jasnú odpoveď, kto v tomto liberálno-konzervatívnom boji napokon zvíťazil.

Záver

Trestné zákony platné na území Slovenska v 19. storočí priniesli radikálne zmeny do trestnej úpravy deliktov abortu a infanticídia. Týkali sa najmä zmierňovania trestného postihovania týchto skutkov, ktoré však často záviselo od existencie osobitných podmienok na strane ženy. Ak

tikonceptných prostriedkov. Pozri TAKÁČ, M. a P. ZÁTURECKÝ. *Československé trestné hmotné právo platné na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Právnická jednota, 1948. 552 s. Pozri aj KÜHN, Z. *Ochrana ľudského plodu v trestním právu*. 1. vyd. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s. 16. ISBN 80-238-3605-6.

⁸⁰ Bližšie o osnovách MILOTA, A. *Zákonodarná hliadka: Prípravné osnovy trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového*. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 26. ISSN 0032-6984. Pozri OČENÁŠEK, M. *Osnova zákona o vyhnaní plodu*. *Právny obzor*. 1933, roč. 16, č. 3, s. 72. ISSN 0032-6984. Pozri tiež NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971, s. 73. Pozri aj LENDVAY, F. *Mládež ako objekt trestných činov*. *Právny obzor*. 1934, roč. 17, s. 190. ISSN 0032-6984.

tieto podmienky, prípadne vlastnosti páchatel'ka nespĺňala, bola postihovaná podľa všeobecných ustanovení o vražde, za ktorú ešte aj v 19. storočí podľa niektorých zákonov hrozil trest smrti. Osobitná privilegujúca okolnosť na strane páchatel'ky infanticídia, ktorá mala zabezpečiť právne zohľadnenie jej ťažšej ekonomickej situácie, spočívala v statusovej vlastnosti nevydatej matky, ktorá sa neskôr začala zohľadňovať aj u páchatel'ky abortu. Táto statusová vlastnosť aj keď v období 19. storočia mala svoje opodstatnenie, v určitých prípadoch mohla pôsobiť ako silne diskriminujúci prvok voči vydatým ženám. Zásadnú liberálnu zmenu priniesol aj rakúsky trestný zákonník z roku 1852, spočívajúcu v nepriamom zakotvení vitálnej indikácie potratu, ktorá sa mala aplikovať v prípadoch krajnej núdze, na základe zásady proporcionality. V tomto období dochádza tiež k obnoveniu rímsko-právnej zásady o právnej závislosti plodu od tela matky „*pars vel portio viscerum matris*“, ktorú zakotvil rakúsky trestný zákonník pri úprave krajnej núdze a vo svojej učebnici ju zastával tiež Tivadar Pauler. Táto zásada sa postupne pretavila aj do moderných trestných zákonov v 20. storočí. Zaujímavosťou je aj riešenie podmienky životaschopnosti či vyvinutosti plodu v zákonoch 19. storočia, ktorá už bola v tej dobe odmietnutá väčšinou európskych zákonov, ako ničím nepodstatnená vlastnosť plodu, ktorá vychádzala z prekonanej aristotelesovej filozofie o postupnom „pol'udšťovaní plodu“. Aj keď sme do nášho práva zaviedli, podľa mnohých, výrazne pokrokovú právnu úpravu, diferenciácia morálneho statusu plodu na etapu do 12. týždňa tehotenstva, kedy nenarodené dieťa nie je nijako chránené (keďže žena môže podstúpiť potrat z akéhokolvek dôvodu), a etapu po 12. týždni tehotenstva, kedy je ľudský plod čiastočne právom chránený, znamená výraznú reminiscenciu na právne úpravy Tereziánskeho a Ferdinandovho kódexu zo 17. a 18. storočia.

Väčšina prác zaoberajúcich sa problémom infanticídií a abortov, rovnako ako naša štúdia, začína konštatovaním, že vykonávanie abortov a infanticídií je také staré ako história ľudstva. Mali by sme si však uvedomiť, že ich odveké vykonávanie nie je dôvodom na ich absolútne tolerovanie a ospravedlňovanie, keďže sa tým neodlišujú od iných negatívnych javov v spoločnosti, s ktorými sa právo muselo aj v moderných podmienkach vysporiadať. Právo by malo nájsť cestu, ktorá by na jednej strane z hľadiska trestného práva zohľadňovala špecifické okolnosti na strane žien, ktoré k týmto činom vedú, na druhej strane je však potrebné zaoberať sa zabezpečením preventívnych opatrení na predchádzanie týmto činom, podporovať inštitúcie pomáhajúce ženám v núdzi a psycho-

logické poradenstvo zamerané na pomoc ženám v dobe ich psychickej tiesne (myšlienky na potrat, popôrodné depresie), ktoré by mohlo viesť k zníženiu početnosti tohto patologického javu. V neposlednom rade posúvať verejnú mienku k vyšším morálnym hodnotám, prostredníctvom osvetových kampaní, ktoré budú zvyšovať kultúrno-spoločenské hodnotenie ženy ako matky a samotný morálny status nenarodených a novonarodených detí.

Zoznam bibliografických odkazov

- ARNOLD, B. a N. L. WICKER, eds. *Gender and the Archaeology of Death*. 1st ed. Plymouth: AltaMira, 2001. 232 s. ISBN 978-0-7591-0137-1.
- BALCAR, J. Vestník: Ukládání trestu. *Právní obzor*. 1927, roč. 10, č. 1, s. 33 a nasl. ISSN 0032-6984.
- BÉLI, G. *Magyar jogtörténet: A tradicionális jog*. 1. kiad. Budapest; Pécs: Dialóg Campus, 1999. 371 s. ISBN 963-9123-12-9.
- BIANCHI, L. et al. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu: 1848 - 1945*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971. 448 s.
- BRAMBRING, A. *Kindestötung: (§ 217 A.F. STGB)*. 1. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2010. 189 s. ISBN 978-3-11-024832-6.
- COLEMAN, E. R. L'infanticide dans le Haut Moyen Age. *Annales: Histoire, Sciences Sociales*. 1974, vol. 29, no. 2, s. 315-335. ISSN 0395-2649.
- Constitutio criminalis aneb hrdelnj prawnj rzad*. 1. wyd. Wjden: J. T. Trattner, 1769.
- Constitutio Criminalis Theresiana* [Latin version] [online]. [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=rec1293533486_236&client=.
- CUMMINS, J. *Great Rivals in History: When Politics Gets Personal*. 2nd ed. San Diego, CA: Thunder Bay, 2013. 367 s. ISBN 978-1-60710-865-8.
- Forma Processus Iudicii Criminalis: Seu Praxis Criminalis. Josepho I. dicata anno M. DCC. XVII. In: *Corpus Iuris Hungarici*. Art. LXVII. Circumstantiae alleviantes. „Quando foetus, necdum suit animatus, et abortus adhuc medio tempore inter conceptionem et partum accidit.“

- GYLÁNYI, E. *The Hungarian Legislation Concerning Infanticide: A Historical Overview and the Criminological Background* [online]. 2010, no. 1, s. 327-332 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_1/327.pdf.
- HAGEMEISTER, E. F. a J. B. A. SAMHABER. *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung* [online]. Wien, 1787 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://reader.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10394362_00001.html?contextSort=score%2Cdesce nding&contextType=scan&contextRows=10&context=92.
- JURECKÝ, I. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Uznesenie zo dňa 3. februára 1921. *Právny obzor*. 1921, roč. 4, č. 3, s. 29-71. ISSN 0032-6984.
- KÁDÁR, M. et al. *A Büntető törvénykönyv kommentárja*. 1. kiad. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 1826 s.
- KADLEC, K. *Verböczyho Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902. 309 s.
- KARSAI, K. a Z. SZOMORA. *Criminal Law in Hungary*. 1st ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2010. 232 s. ISBN 978-90-411-3375-5.
- KERECMAN, P. a R. MANIK. *História advokácie na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011. 656 s. ISBN 978-80-89447-33-6.
- KOPPENFELS, S. Die Kriminalität der Frau im Kriege. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 136-138. ISSN 0032-6984.
- KÜHN, Z. *Ochrana lidského plodu v trestním právu*. 1. vyd. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998. 63 s. ISBN 80-238-3605-6.
- LENDVAY, F. Mládež ako objekt trestných činov. *Právny obzor*. 1934, roč. 17, s. 189-216. ISSN 0032-6984.
- Magyar törvénykezési szótár*. 1. kiad. Pesten: Trattner-Karólyi, 1837. 94 s.
- MALÝ, K. a L. SOUKUP, eds. *Právněhistorické studie 39*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 370 s. ISBN 978-80-246-1366-6.
- MILOTA, A. Zákonodarná hliadka: Přípravné osnovy trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 25-27. ISSN 0032-6984.

- MOSNÝ, P. a L. HUBENÁK. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. 1. vyd. Košice: Aprilla, 2008. 376 s. ISBN 978-80-89346-02-8.
- MUTHULAKSHMI, R. *Female Infanticide: Its Causes and Solutions*. 2nd ed. New Delhi: Discovery Publishing House, 2003. 144 s. ISBN 81-7141-383-8.
- NIKŠOVÁ, G. *Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1971. 234 s.
- NOONAN, J. T. ed. *The Morality of Abortion: Legal and Historical Perspectives*. 1st ed. Cambridge: Harvard University, 1970. 276 s.
- NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm III 805/25 z 18. X. 1926. *Právny obzor*. 1927, roč. 10, s. 297. ISSN 0032-6984.
- NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 197/35 z 18. VI. 1935. *Právny obzor*. 1935, roč. 18, s. 358. ISSN 0032-6984.
- NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 522/34 z 29. V. 1935. *Právny obzor*. 1935, roč. 18. ISSN 0032-6984.
- NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 59/33 z 08. IV. 1933. *Právny obzor*. 1933, roč. 16, s. 701. ISSN 0032-6984.
- NUSSBAUM, Th. a J. SOUKUP. Rozhodnutia Najvyššieho súdu vo veciach trestných: Zm IV 660/31 zo dňa 11. XII. 1931. *Právny obzor*. 1932, roč. 15, s. 386. ISSN 0032-6984.
- OČENÁŠEK, M. Osnova zákona o vyhnání plodu. *Právny obzor*. 1933, roč. 16, č. 3, s. 65-97. ISSN 0032-6984.
- PAULER, T. *Büntetójtogan*. 2. kiad. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1870. 538 s.
- POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011. 296 s. ISBN 978-80-89447-47-3.
- RIDDLE, J. M. *Eve's Herbs: A History of Contraception and Abortion in the West*. 3rd ed. Cambridge: Harvard University, 1999. 352 s. ISBN 0-674-27026-6.
- Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních: Zm III 363/34 z 10. IV. 1935*. Praha, 1936, roč. 17, s. 163.

- SCHULTZ, L. G. Child Sexual Abuse in Historical Perspective. In: J. R. CONTE a D. A. SHORE, eds. *Social Work and Child Sexual Abuse*. 1st ed. New York: Haworth, 1982, s. 21-35. ISBN 0-917724-98-4.
- SIMM, H. [DNSAP]. *Stenoprotokol ze schůze č. 133* [1928-03-13].
- SLÁVIK, M. ed. *Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch*. 1. vyd. Myjava: Tiskárna Daniela Pažického, 1919. 224 s.
- SOLNAŘ, V. *Zločinnost v zemích českých v létech 1914 – 1922: S hlediska kriminální etiologie a reformy trestního práva*. 1. vyd. Praha: Knihovny Sborníku věd právních a státních, 1931. 138 s.
- SPARKS, R. *Sadness and Support: A Short History of Postpartum Depression* [online]. 2013-05-03. 14 s. [cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.medicine.uiowa.edu/uploadedFiles/Education/MD/Content/Oppportunities_for_Growth/Writing_Program/2013%20Rysavy%20essay.pdf.
- SZEGHYOVÁ, B. Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí. In: *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 97-114. ISBN 978-80-223-23024.
- SZEGHYOVÁ, B. Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: T. LENGYELOVÁ, ed. *Žena a právo: Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. 1. vyd. Bratislava: Academic Electronic, 2004, s. 66-85. ISBN 80-88880-59-9.
- ŠA – TT; MG – TT. *Processus Criminalis contra Annam Fabuss: Infanticidii*. In: *Processualia*. 1833, inv. č. 18-137-7, druh ukl. jednotky 107.
- TAKÁČ, M. a P. ZÁTURECKÝ. *Československé trestné hmotné právo platné na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Právnická jednota, 1948. 552 s.
- TIESLER, V. a A. CUCINA, eds. *New Perspectives on Human Sacrifice and Ritual Body Treatments in Ancient Maya Society*. 1st ed. New York: Springer, 2008. 329 s. ISBN 978-0-387-09524-0.
- TINÁK, B. *Na hrote trňa: O práve na život od počatia po prirodzenú smrť*. 1. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2002. 213 s. ISBN 80-7162-383-0.
- TINKOVÁ, D. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. 413 s. Každodenní život 19. ISBN 80-7203-565-7.

Törvénycikk a magyar büntetőtvénkönyv a büntettekről és vétségekről.
1878. évi V.

Trestný zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch.

Trestný zákon č. 300/2005 Z.z. s komentárom [online]. 2005. 702 s.
[cit. 2014-02-02]. Dostupné na: http://www.gjar-po.sk/~gajdos/treti_rocnik/nos/trestny_zakon_s_komentarom.pdf.

VIKTORY, J. Právnemu obzoru do nového roku. *Právny obzor.* 1950,
roč. 33, č. 1, s. 1-2. ISSN 0032-6984.

VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE. *Právní dějiny na území Slovenska.* 1. vyd. Os-
trava: Key, 2007. 450 s. ISBN 978-80-87071-43-4.

*Zpráva ústavno-právneho výboru o vládnom návrhu zákona o ochrane plo-
du, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až
427 vojenského trestného zákona [1941-03-25] [online]. 1941*
[cit. 2014-02-02]. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=359>.

Mgr. Eva Repková

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
eva.repkova9@gmail.com

**Funkcie personálneho marketingu
vo vnímaní podnikových manažmentov
v Slovenskej republike**

**Functions of the Personnel Marketing
in the Perception of Business Managements
in the Slovak Republic**

Miroslava Szarková¹

Abstract: *The personnel marketing is a modern scientific discipline that follows the knowledge base of the management, marketing and human resource management and which is currently being developed dynamically. The following paper is a presentation of partial results of the research project VEGA 1/0053/12 concentrated on clarifying the functions of the personnel marketing at the current stage of the financial and economic crisis, which has been realized in enterprises operating in the Slovak Republic in the year 2013.*

Key Words: *Personnel Marketing; Functions of the Personnel Marketing; Labour Market; Work Position; Survey; the Slovak Republic.*

Abstrakt: *Personálny marketing je moderná vedecká disciplína nadväzujúca na poznatkový aparát manažmentu, marketingu a personálneho manažmentu, ktorá v súčasnej dobe ponúka celý rad metód a postupov zameraných na vyhľadávanie potenciálnej pracovnej sily vhodnej na obsadenie pracovných miest, ktoré podnik plánuje alebo realizuje na trhu práce. Cieľom príspevku je popísať a stručne charakterizovať funkcie personálneho marketingu, ktoré personálny marketing nadobúda v súčasnej etape finančnej a hospodárskej krízy, v ktorej sa enormne zvyšujú náklady na pracovné miesto ako také. Zároveň zaznievajú hlasy o potrebe reformovať trh práce, a to v zmysle ochrany ľudí, a nie pracovných miest, čo obsahovo mení funkcie personálneho marketingu. Príspevok uvádza výsledky prieskumu funkcií personálneho marketingu, ktorý sa uskutočnil v podnikoch pôsobiacich*

¹ Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc., vedúca riešiteľského kolektívu projektu VEGA č. 1/0053/12 „Personálny marketing a personálny manažment v malých a stredných podnikoch v kontexte hospodárskych zmien“.

cich v Slovenskej republike v roku 2013 v rámci riešenia projektu VEGA 1/0053/12.

Kľúčové slová: *Personálny marketing; funkcie personálneho marketingu; trh práce; pracovná pozícia; prieskum; Slovenská republika.*

Úvod

„Ekonomická kríza stále trvá, kým bude v EÚ a, samozrejme, predovšetkým v eurozóne trvať terajšia vysoká nezamestnanosť. Domácnosti ľudí bez práce nesplácajú dlhy, nemíňajú, a nechtiac tak brzdia rast ekonomiky, rozvoj podnikov, a tým vlastne aj svoju šancu nájsť si prácu. Kríza sa neskončí, kým nezmiznú jej dosahy na trh práce.“² A tie sa výrazne dotýkajú aj vzniku nových pracovných miest [...] kríza okrem toho, že redukuje počet pracovných miest, enormne zvyšuje náklady na existujúce pracovné miesta, čím brzdí vznik nových pracovných miest.³ Zároveň „vysoké náklady na pracovné miesta v mnohých európskych krajinách tlačia mnohé firmy a zamestnancov do „tieňovej“ ekonomiky.“⁴ Tento jav, ktorý je produktom finančnej, a teda sekundárne aj hospodárskej krízy, má podstatný vplyv aj na vnímanie pracovnej sily a pracovných miest na trhu práce, resp. na fungovanie trhu práce vo vzťahu k potrebám nielen sociálnym, ekonomickým, ale najmä politickým, ktoré nastavujú nové pravidlá fungovania trhu práce z pohľadu potreby sociálneho zmiernenia a udržania sociálnej stability. Tento problém sa odrazil v „potrebe reformovať trh práce“, ktorá spočíva v zmene chápania úlohy základných prvkov trhu práce. Kým do súčasnosti sa politika štátu, odborov a iných organizácií zameriavala na ochranu pracovných miest, v súčasnej etape krízy je potrebné prehodnotiť tento pohľad. Doba vyžaduje zamerať sa na ochranu ľudí/zamestnancov, ktorí sú platcami daní, dlhov/úverov, ako konzumenti zvyšujú potrebu, a teda podporujú rast ekonomiky, rozvoj podnikov, dynamizujú trh práce, vrátane nárastu počtu pracovných miest. Po-

² LAGARDEOVÁ, Ch. Diskusia k súčasnej etape finančnej krízy. *Trend*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 7-8. ISSN 1335-0684.

³ Porovnaj SZARKOVÁ, M. Klasifikácia pracovných miest ako funkcia personálneho marketingu v organizácii. In: P. JEDLIČKA, ed. *Hradecké ekonomické dny 2014: Ekonomický rozvoj a management regiónů: Díl III.* 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 183-189. ISBN 978-80-7435-368-0.

⁴ Podrobnejšie pozri LAGARDEOVÁ, Ch. Diskusia k súčasnej etape finančnej krízy. *Trend*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 7. ISSN 1335-0684.

treba „chrániť robotníkov, nie ich pracovné miesta“⁵ súvisí s novým pohľadom na trh práce, jeho fungovanie a regulovanie, čo v konečnom dôsledku obsahovo mení funkcie personálneho marketingu.

Úlohou personálneho marketingu v etape finančnej a hospodárskej krízy je bezpochyby eliminovať dopady nerovnováhy na trhu práce, ktorá vzniká v dôsledku rozvíjajúcich sa globalizačných procesov, ktorých sekundárnym produktom sú finančné a hospodárske krízy. Tie v mnohom deformujú trh práce, jeho základné funkcie vo vzťahu k subjektom/podnikom, ktoré sa na ňom pohybujú. Z hľadiska miesta a funkcií personálneho marketingu v roli predajcu pracovných miest vystupuje organizácia, ktorá ponúka a predáva pracovné miesta na trhu práce, a v role kupca vystupujú uchádzači o pracovné miesta. Personálny marketing, jeho funkcie, spôsoby a postupy na trhu práce sú determinované ponukou a dopytom konkrétnych pracovných miest na trhu práce, ktoré sú konzistentným vyjadrením ponuky práce, ktorú určujú faktory ako početnosť populácie, časť populácie, ktorá tvorí práceschopné obyvateľstvo, priemerný počet hodín odpracovaných pracovníkmi za rok a kvalita a kvantita vykonanej práce,⁶ a dopytu po práci, ktorý určujú podniky a ktorý závisí od takých faktorov, ako sú výrobné zdroje, veľkosť kapitálu a používaná technológia,⁷ čo sa premieta do potreby tvorby, počtu a dizajnu pracovných miest a marketingových postupov ich obsadzovania pracovnou silou. Funkcie, postupy a metódy personálneho marketingu sú zároveň determinované zmenami, ktorými pracovné miesta prechádzajú pod vplyvom zmien, ktoré na trhoch práce vyvolávajú globalizačné procesy. Je to dané tým, že tak, ako pre ostatné trhy, aj pre trh práce platia všeobecné zákonitosti vývoja.

V súčasnosti je teda personálny marketing v teórii aj praxi chápaný predovšetkým v dvoch rovinách:

- ✚ v makroekonomickej, kde je jeho úlohou nájsť a lokalizovať medzeru na trhu práce, ktorá vznikla v dôsledku nerovnováhy dopytu a ponuky práce, čoho prejavom je veľký počet voľnej, vhodne kvalifikovanej pracovnej sily a trvalý zánik veľkého počtu konkrétnych pracovných

⁵ LAGARDEOVÁ, Ch. Diskusia k súčasnej etape finančnej krízy. *Trend*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 8. ISSN 1335-0684.

⁶ Porovnaj a podrobnejšie pozri HONTYOVÁ, K., J. LISÝ a H. MAJDÚCHOVÁ. *Základy ekonomie a ekonomiky*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2006, s. 66. ISBN 80-225-2137-X.

⁷ Podrobnejšie pozri a porovnaj HONTYOVÁ, K., J. LISÝ a H. MAJDÚCHOVÁ. *Základy ekonomie a ekonomiky*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2006, s. 64. ISBN 80-225-2137-X.

miest viazaných na zaniknutý podnik, resp. podnik transformujúci svoje dcérske spoločnosti do iných regiónov;

- ✚ v mikroekonomickej, kde je jeho úlohou nájsť na regionálnom trhu práce najvhodnejšiu pracovnú silu a predať jej pracovné miesto za najvhodnejších ekonomických podmienok pre podnik.

Personálny marketing z hľadiska konkurencie a konkurenčných vzťahov priamo súvisí s koncepciou udržateľného rozvoja,⁸ ktorá vznikla ako odpoveď na „hľadanie nástrojov regulovania ostrých až sebazničujúcich konkurenčných vzťahov, vyhrocujúcich sa v druhej etape finančnej a hospodárskej krízy.“⁹ Konkurencia a konkurenčné vzťahy sú vlastné kapitalistickému výrobnému systému. Podľa odbornej literatúry sú prejavom súťaže ako takej,¹⁰ a v ekonomike zvlášť sú vymedzené ako „základný prejav hospodárskej súťaže“.¹¹ Konkurencia a konkurenčné vzťahy existujú predovšetkým v oblasti zdrojov, teda aj v oblasti ľudských zdrojov, ktoré sú považované za základné hybné sily každého podniku: „Bez ľudí, ľudských zdrojov podnik de facto neexistuje [...] podnik, to sú predovšetkým ľudia, ktorí ho tvoria, reprezentujú, ale aj ničia, usmrcujú [...] od kvality ľudí sa odvíja konkurencieschopnosť podniku [...] s kvalitou ľudí úzko súvisí úspech podniku v hospodárskej súťaži, ktorá na všetkých typoch trhov neustále prebieha...“¹² Z uvedeného vyplýva, že

⁸ GERTLER, L. Migrácia pracovných síl – nové úlohy pre personálny marketing. In: M. SZARKOVÁ, et al. *Personálny marketing a personálny manažment v organizácii*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013, s. 22-26. ISBN 978-80-225-3843-5.

⁹ CARR, Ch. a D. J. COLLIS. Should You Have a Global Strategy?. *MIT Sloan Management Review*. 2011, vol. 53, no. 1, s. 21-24. ISSN 1532-9194.

¹⁰ Poznámka: Psychologické a sociálne vedy považujú súťaž za súčasť interakčných procesov, za faktor napredovania, a súťaživosť charakterizujú ako prirodzenú vlastnosť jednotlivca, ktorá je úzko prepojená na jeho adaptačno-vitálne mechanizmy. V ekonomickej literatúre sa termín hospodárska súťaž prekrýva s termínom konkurencia/konkurenčný boj a často sa uvedené termíny používajú synonymne. Podrobnejšie napríklad SAMUELSON, P. A. a W. D. NORDHAUS. *Ekonomie*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1995. 1011 s. ISBN 80-205-0494-X; a MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. 763 s. ISBN 978-80-7169-891-3.

¹¹ HONTYOVÁ, K., J. LISÝ a H. MAJDÚCHOVÁ. *Základy ekonomie a ekonomiky*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2006. 185 s. ISBN 80-225-2137-X.

¹² Podrobnejšie pozri URBAN, J., J. STÝBLO a M. VYSOKAJOVÁ. *Personalistika 2006*. 1 vyd. Praha: ASPI, 2005. 771 s. ISBN 80-7357-148-X; STÝBLO, J. Uplatňování personálního marketingu v praxi. *Práce a mzda*. 2003, roč. 51, č. 4, s. 18-26. ISSN 0032-6208; MAIER, W. a W. FRÖHLICH. *Personalmanagement für Klein- und Mittelbetriebe: Praxiswissen in Schaubildern und Checklisten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1992. 152 s. ISBN 3-7938-7069-3; MAIER, W. a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9; a podobne.

získať pre podnik kvalitných ľudí a udržať si ich je základným predpokladom nielen fungovania podniku, ale aj jeho rozvoja a úspešného obstaratia v hospodárskej súťaži s inými podnikmi, ktoré na trhu vo vzťahu k podniku v podstate vystupujú ako konkurenti.

Funkcie personálneho marketingu a ich chápanie manažmentmi podnikov v Slovenskej republike (výsledky prieskumu)

Súčasná odborná literatúra¹³ vymedzuje základné a podporné/špecifické funkcie, ktoré personálny marketing v podniku zabezpečuje. Medzi základné funkcie personálneho marketingu sa najčastejšie zaraďujú funkcie spojené s umiestňovaním pracovných miest na trhu práce, so spôsobom rozlíšenia ponuky pracovných miest organizácie od konkurenčných, so spôsobom narábania s informáciami o pracovnom mieste, s tvorbou dizajnu a imidžom pracovného miesta a výberom vhodných nástrojov na ponuku/prenájom pracovných miest pracovnej sile. Ku špecifickým funkciám personálneho marketingu sa zaraďujú predovšetkým tie, ktoré zabezpečujú vnútropodnikový personálny marketing a súvisia s tvorbou PR podniku, imidžom podniku a imidžom zamestnancov podniku. Presnejšie vyšpecifikovanie funkcií personálneho marketingu uvádza W. Maier. Medzi základné funkcie personálneho marketingu v podniku zaraďuje hlavne:¹⁴

- hľadá medzeru na trhu práce;
- aktívne tvorí pracovné miesta v súlade s ponukou práce na trhu práce;
- ponúka pracovné miesta na trhu práce (spolupracuje s personálnymi agentúrami);
- predáva pracovné miesta na trhu práce (spolupracuje s personálnymi agentúrami).

¹³ Podrobnejšie MEIER, W. Strategisches Personalmarketing: Analyse – Konzeption – Instrumente. In: W. MAIER a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9; KOTLER, Ph. *Marketing Management*. 10. vyd. Praha: Grada, 2001. 719 s. ISBN 80-247-0016-X; STIFFLER, M. A. Move from Managing to Driving Performance. *Performance Improvement*. 2006, vol. 45, no. 9, s. 17-19. ISSN 1090-8811; a podobne.

¹⁴ MEIER, W. Strategisches Personalmarketing: Analyse – Konzeption – Instrumente. In: W. MAIER a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9.

Zároven vymedzuje aj podporné funkcie, ktoré plní personálny marketing v podniku, medzi ktoré zaraďuje:¹⁵

- ✚ realizuje prieskum trhu práce dôležitý na určenie personálneho marketingového mixu;
- ✚ tvorba zamestnaneckého/podnikového imidžu;
- ✚ tvorba PR podniku/spoločnosti;
- ✚ využívanie marketingových nástrojov na udržanie (stabilizáciu) a rozvoj ľudských zdrojov podniku;
- ✚ využívanie nástrojov personálneho marketingu na tvorbu a formovanie ľudského kapitálu podniku.

Uvedené teoretické vymedzenie funkcií personálneho marketingu bolo použité ako východisko prieskumu uskutočneného v rámci riešenia projektu VEGA 1/0053/12. Cieľom prieskumu bolo zistiť, ktoré funkcie chápu manažmenty podnikov ako funkcie personálneho marketingu, a či sa tieto zhodujú s funkciami personálneho marketingu vymedzenými v teórii. Predpokladali sme, že manažmenty budú niektoré funkcie personálneho marketingu zaraďovať medzi funkcie personálneho manažmentu a tiež, že ak niektoré funkcie personálneho marketingu uvádzané v teórii manažmenty podnikov nepoznajú a v praxi ich nerealizujú, nezaraďia ich medzi funkcie personálneho marketingu. Prieskum sa uskutočnil v máji až septembri v roku 2012. Vzorku tvorilo 56 manažmentov malých a stredných výrobných podnikov pôsobiacich v Slovenskej republike. Podmienkou zaradenia do vzorky respondentov bolo, že podnik mal vytvorenú pracovnú pozíciu pre personálneho manažéra, medzi funkcie ktorého patrilo aj vyhľadávanie potenciálnych zamestnancov pre podnik, resp. túto funkciu vykonával poverený manažér, a o personálnych potrebách a výsledkoch personálnych aktivít podniku bol informovaný celý manažment podniku, čo bolo overené v pilotnom prieskume. V prieskume boli použité základné metódy, dotazníková metóda, metóda štruktúrovaného rozhovoru a štatisticko-matematické metódy. Dotazník tvorilo 30 otvorených a zatvorených otázok s možnosťami odpovedí, pričom bolo použité päťstupňové škálovanie odpovedí. Distribúcia a zber údajov dotazníka boli zabezpečené elektronicky, čo urýchlilo realizáciu celého prieskumu a umožnilo aj rýchle spracovanie získaných výsledkov. Získané údaje boli analyzované a rozdelené do skupín tak, aby boli porovna-

¹⁵ MEIER, W. Strategisches Personalmarketing: Analyse – Konzeption – Instrumente. In: W. MAIER a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9.

tel'né s teóriou vymedzenými funkciami personálneho marketingu. Základné zistenia uvádzajú Tabuľky 1 a 2.

Tabuľka 1 Prehľad základných funkcií personálneho marketingu tak, ako ich vníma manažment podnikov

Prehľad základných funkcií personálneho marketingu tak, ako ich vníma manažment podnikov					
Podnik zabezpečuje základné funkcie personálneho marketingu	Rozhodne áno	Skôr áno	Skôr nie	Rozhodne nie	Neviem, nevyjadrujem sa
Hľadá medzeru na trhu práce	0	4	26	10	16
Aktívne reaguje tvorbou pracovných miest na ponuku práce na trhu práce	0	4	30	16	6
Ponúka pracovné miesta na trhu práce	22	24	0	10	0
Predáva pracovné miesta na trhu práce	15	24	16	0	1

Prameň: Vlastné spracovanie.

Tabuľka 2 Prehľad podporných funkcií personálneho marketingu tak, ako ich vníma manažment podnikov

Prehľad podporných funkcií personálneho marketingu tak, ako ich vníma manažment podnikov					
Podnik zabezpečuje podporné funkcie personálneho marketingu	Rozhodne áno	Skôr áno	Skôr nie	Rozhodne nie	Neviem, nevyjadrujem sa
Realizuje prieskum na trhu práce za účelom naplnenia cieľov personálneho marketingu podniku	2	5	26	4	19
Koncipuje a tvorí imidž podniku a realizuje ho na trhu práce	16	32	4	2	2
Koncipuje a tvorí PR podniku a realizuje ho na trhu práce	31	18	2	1	4
Využíva personálny marketing na tvorbu a stabilizovanie ľudského kapitálu podniku	5	6	21	23	1

Prameň: Vlastné spracovanie.

Výsledky získané v prieskume potvrdili prvý predpoklad, že podnikové manažmenty veľmi často neoddeľujú funkcie personálneho marke-

tingu od funkcií personálneho manažmentu. Tento fakt vyplynul aj z toho, že funkcie personálneho marketingu sa v skúmanej vzorke podnikov v mnohom prelínali s funkciami personálneho manažmentu a niekedy ich bolo len veľmi ťažko oddeliť. Tento výsledok prieskumu korešponduje s názormi určitej skupiny autorov,¹⁶ ktorí personálny marketing chápu ako súčasť personálneho manažmentu. Zároveň však ukazuje na potrebu hlbšie skúmať prieniky medzi danými funkciami.

Získané výsledky ďalej potvrdili predpoklad, že manažmenty podnikov poznajú len tie funkcie personálneho marketingu uvádzané v teórii, ktoré v praxi realizujú. Zo skupiny základných funkcií personálneho marketingu uvedených v teórii manažmenty podnikov uviedli dve funkcie, ktorých obsah poznajú a ktoré podnik realizuje: funkciu tvoriť a realizovať ponuku pracovných miest na trhu práce a funkciu predávať pracovné miesta na trhu práce, pričom pri oboch funkciách uviedli, že podnik pri realizovaní tejto činnosti spolupracuje s personálnymi agentúrami. O ostatných dvoch funkciách personálneho marketingu, a to či podnik pomocou metód personálneho marketingu hľadá medzeru na trhu práce a či aktívne tvorí pracovné miesta v súlade s ponukou práce na trhu práce (čo je spojené s čerpaním finančných zdrojov určených na tvorbu pracovných miest v súlade s programom na zníženie nezamestnanosti) sa manažmenty podnikov vyjadrili negatívne. Na základe analýzy ich odpovedí získaných v rámci štruktúrovaných rozhovorov bolo zistené, že obsah, a hlavne realizačný kontext týchto funkcií personálneho marketingu viac-menej nepoznali. Nízka znalosť obsahu funkcií personálneho marketingu a možností, ktoré prostredníctvom ich realizácie môže podnik získať, sa potvrdila aj pri zisťovaní údajov o druhej skupine funkcií personálneho marketingu – podporných funkciách. Napríklad, jednu z významných podporných funkcií personálneho marketingu, a to realizovať prieskum trhu práce za účelom určenia personálneho marketingového mixu, ktorá je východiskom a nástrojom tvorby personálnych

¹⁶ Porovnaj BÜHNER, R. *Personalmanagement*. 1. Aufl. Landsberg/Lech: Moderne Industrie, 1994, s. 62-63. ISBN 3-478-39610-7. M. Szarková analyzuje tento problém z historického hľadiska a upozorňuje, že tento názor bol vyvolaný hlavne tým, že sa v určitom čase všetka pozornosť sústredila na funkcie personálneho manažmentu a funkcie personálneho marketingu akoby v podniku zanikli, resp. stali sa súčasťou personálneho manažmentu. Tento moment sa odráža aj v odbornej literatúre, ktorá sa venuje viac otázkam personálneho manažmentu, čo je vyvolané momentálnou potrebou praxe a čoho odrazom sú aj vnímanie a poznatky o danej problematike u podnikových manažmentov. Podrobnejšie pozri SZARKOVÁ, M. et al. *Personálny marketing a personálny manažment*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013. 265 s. ISBN 978-80-225-3594-6.

databáz podniku, prípadne nástrojom zberu informácií o potenciálnych zamestnancoch, ich pohybe, kvalifikácii a podobne, manažmenty podnikov označili ako funkciu, ktorú podniky nerobia. Tento výsledok získaný dotazníkovou metódou poukázal na obmedzenosť zvolenej metódy, a zároveň na potrebu nájsť citlivejšiu metódu skúmania. Za prirodzené funkcie personálneho marketingu manažmenty podnikov považovali funkciu tvorby zamestnaneckého/podnikového imidžu a funkciu tvorby PR podniku/spoločnosti pre realizáciu potrieb podniku na trhu práce.

Jedným z parciálnych cieľov prieskumu bolo na základe získaných výsledkov zostaviť inventár funkcií personálneho marketingu tak, ako ich vnímajú podnikové manažmenty (Tabuľka 3).

Tabuľka 3 Funkcie personálneho marketingu v podnikoch pôsobiach v Slovenskej republike

Funkcie personálneho marketingu v podnikoch pôsobiach v Slovenskej republike			
Funkcie personálneho marketingu v podnikoch pôsobiach v SR, ktoré respondenti uviedli ako významné	Percentuálne vyjadrenie kladných odpovedí	Funkcie personálneho marketingu, ktoré respondenti neuviedli ako významné v podnikoch pôsobiach v SR	Percentuálne vyjadrenie kladných odpovedí
Koncipuje a tvorí PR podniku a realizuje ho na trhu práce	87,50 %	Hľadá medzeru na trhu práce	7,14 %
Koncipuje a tvorí zamestnanecký a podnikový imidž pre potreby podniku na trhu práce	85,70 %	Aktívne reaguje tvorbou pracovných miest na ponuku práce na trhu práce	7,14 %
Využíva marketingové nástroje na ponuku pracovných miest na trhu práce	82,14 %	Využíva metódy personálneho marketingu na tvorbu a stabilizáciu ľudského kapitálu v podniku	19,60 %
Využíva marketingové nástroje pri predaji pracovných miest na trhu práce	69,64 %	Realizuje prieskum na trhu práce za účelom personálneho marketingu	12,50 %

Prameň: Vlastné spracovanie.

Ako ukazujú získané výsledky v Tabuľke 3, podnikové manažmenty za najdôležitejšie funkcie personálneho marketingu považujú funkcie zamerané na tvorbu PR (87,50 %) a tvorbu zamestnaneckého a podnikového imidžu (85,70 %), a za najmenej využívané (poznané) funkcie personálneho marketingu považujú hľadanie medzery na trhu práce

(7,14 %) a aktívne reagovanie tvorbou pracovných miest na ponuku práce na trhu práce (7,14 %).

Prieskum priniesol nové informácie do teórie personálneho marketingu a personálneho manažmentu, a zároveň načrtol nové výskumné úlohy v tejto oblasti, napríklad, či sa základné, ako aj špecifické funkcie personálneho marketingu obsahovo menia alebo ich obsah je stále rovnaký, tak v období ekonomického rastu, ako aj v období ekonomickej krízy, či a ako narastá ich rozsah a špecifikácia v dôsledku procesov globalizácie, súčasťou ktorých je napríklad vznik medzinárodného personálneho marketingového mixu a podobne.

Záver

Funkcie personálneho marketingu sú stále predmetom skúmania, ako aj predmetom odborných diskusií, ktoré sa zaoberajú hľadáním východísk a nástrojov z finančnej a hospodárskej krízy a sú zacielené na rozpracovanie problematiky udržateľného rozvoja spoločnosti. V súčasnosti sú v odbornej literatúre charakterizované dva prístupy uplatňovania personálneho marketingu, ktoré sú zároveň obsahom jeho funkcií: a to prístup v makroekonomickej rovine, pre ktorý je charakteristické pre nadnárodné spoločnosti vyhľadávať veľké objemy ľudských zdrojov v určitej kvalite a štruktúre na svetovom a regionálnych trhoch, potrebné na budúce fungovanie dcérskych spoločností (úlohou personálneho marketingu v tomto prípade je nájsť prostredie s vhodnými ľudskými zdrojmi, za ktorými sa, obrazne povedané, prenesie výroba, činnosť podniku), a prístup v mikroekonomickej rovine, ktorý aplikujú podniky na regionálnom trhu práce, pričom nemenia prostredie (trh), v ktorom podnikajú (úlohou personálneho marketingu je vytvoriť čo najvýhodnejšie podmienky pre podnik na predaj pracovného miesta najkvalitnejším ľudským zdrojom, ktoré sa na regionálnom trhu práce nachádzajú).

Úlohy a funkcie personálneho marketingu, ktoré súvisia s procesmi globalizácie, nadobúdajú strategický obsah hlavne z hľadiska štruktúry personálnej politiky podniku, ktorá sleduje ciele udržateľného rozvoja spoločnosti. Vzhľadom na to, že trh práce sa pod vplyvom globalizačných procesov neustále globalizuje a integruje, úlohy a funkcie personálneho marketingu, hlavne strategického charakteru, budú čoraz viac spojené s cieľmi udržateľného rozvoja celej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- BÜHNER, R. *Personalmanagement*. 1. Aufl. Landsberg/Lech: Moderne Industrie, 1994. 487 s. ISBN 3-478-39610-7.
- CARR, Ch. a D. J. COLLIS. Should You Have a Global Strategy?. *MIT Sloan Management Review*. 2011, vol. 53, no. 1, s. 21-24. ISSN 1532-9194.
- GERTLER, L. Migrácia pracovných síl – nové úlohy pre personálny marketing. In: M. SZARKOVÁ, et al. *Personálny marketing a personálny manažment v organizácii*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013, s. 22-26. ISBN 978-80-225-3843-5.
- HONTYOVÁ, K., J. LISÝ a H. MAJDÚCHOVÁ. *Základy ekonómie a ekonomiky*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2006. 185 s. ISBN 80-225-2137-X.
- KOTLER, Ph. *Marketing Management*. 10. vyd. Praha: Grada, 2001. 719 s. ISBN 80-247-0016-X.
- LAGARDEOVÁ, Ch. Diskusia k súčasnej etape finančnej krízy. *Trend*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 7-8. ISSN 1335-0684.
- MAIER, W. a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9.
- MAIER, W. a W. FRÖHLICH. *Personalmanagement für Klein- und Mittelbetriebe: Praxiswissen in Schaubildern und Checklisten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1992. 152 s. ISBN 3-7938-7069-3.
- MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. 763 s. ISBN 978-80-7169-891-3.
- MEIER, W. Strategisches Personalmarketing: Analyse – Konzeption – Instrumente. In: W. MAIER a W. FRÖHLICH, Hrsg. *Personalmanagement in der Praxis: Konzepte für die 90er Jahre*. 1. Aufl. Wiesbaden: Gabler, 1991, s. 65-71. ISBN 978-3-409-13852-9.
- SAMUELSON, P. A. a W. D. NORDHAUS. *Ekonomie*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1995. 1011 s. ISBN 80-205-0494-X.
- STIFFLER, M. A. Move from Managing to Driving Performance. *Performance Improvement*. 2006, vol. 45, no. 9, s. 17-19. ISSN 1090-8811.
- STÝBLO, J. Uplatňování personálního marketingu v praxi. *Práce a mzda*. 2003, roč. 51, č. 4, s. 18-26. ISSN 0032-6208.

- SZARKOVÁ, M. et al. *Personálny marketing a personálny manažment*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013. 265 s. ISBN 978-80-225-3594-6.
- SZARKOVÁ, M. Klasifikácia pracovných miest ako funkcia personálneho marketingu v organizácii. In: P. JEDLIČKA, ed. *Hradecké ekonomické dny 2014: Ekonomický rozvoj a management regiónů: Díl III*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 183-189. ISBN 978-80-7435-368-0.
- URBAN, J., J. STÝBLO a M. VYSOKAJOVÁ. *Personalistika 2006*. 1 vyd. Praha: ASPI, 2005. 771 s. ISBN 80-7357-148-X.

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika
szarkova@euba.sk

**Pracovná úrazovosť
v malých a stredných podnikoch
v Slovenskej republike**

**Work Injuries
in Small and Medium-Sized Enterprises
in the Slovak Republic**

Natália Matkovčíková

Abstract: *Work injury belongs to the long-monitored economic indicators not only in business but also in the whole society, because it affects the lives of not only all by the trauma affected individuals but also of their families and it ultimately affects the performance of the whole economy. To the sphere of professions which can generally be considered to be mentally and physically demanding, includes above all the construction industry. The paper discusses the specific psychological conditions, contexts and consequences of work injuries recorded by this work. The paper was created within the project VEGA 1/0053/12.*

Key Words: *Injuries; Work Injuries; Sustainable Development; Small and Medium-Sized Enterprises; Construction Industry; the Slovak Republic.*

Abstrakt: *Pracovná úrazovosť je dlhodobo sledovaným ekonomickým ukazovateľom nielen podniku, ale aj celej spoločnosti, nakoľko zasahuje životy nielen úrazom postihnutých jedincov, ale aj ich rodiny a v konečnom dôsledku má vplyv na výkonnosť celého hospodárstva. Kým príslušníci niektorých profesií sú podľa svojich osobnostných predpokladov pre výkon svojho povolania starostlivo vyberaní, psychologicky vyšetrovaní, školení, trénovaní alebo opätovne preverovaní, iné profesie sa po všeobecnom zaškolení musia s nárokmi svojej práce vyrovnávať viac-menej sami. Medzi oblasti povolání, ktoré možno vo všeobecnosti považovať za psychicky aj fyzicky náročné, patrí najmä stavebníctvo. Príspevok pojednáva o špecifických psychologických podmienkach, súvislostiach a dôsledkoch pracovnej úrazovosti pri tejto práci. Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0053/12.*

Kľúčové slová: *Úrazovosť; pracovná úrazovosť; udržateľný rozvoj; malé a stredné podniky; stavebníctvo; Slovenská republika.*

Úvod

Súčasnú chápanie pojmu trvalo udržateľného rozvoja a jeho globálneho etablovania sa začalo prijatím správy Naša spoločná budúcnosť (Our Common Future) Valným zhromaždením OSN v roku 1987 (WCED, 1987). Správu vypracovala pod vedením G. H. Brundtlandovej Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj, pričom táto správa obsahuje aj definíciu, ktorá je najčastejšie používaná a hovorí, že trvalo udržateľný rozvoj je taký rozvoj, ktorý umožňuje uspokojovanie potreby súčasných generácií bez ohrozenia možnosti budúcich generácií zabezpečiť ich vlastné potreby, že ide o proces, v ktorom využívanie zdrojov, smerovanie investícií, orientácia technologického rozvoja a inštitucionálne zmeny sú všetky vo vzájomnej harmónii a podporujú tak súčasný, ako aj budúci potenciál naplňať ľudské potreby a nároky.¹

Podniky na Slovensku by nemali brať problematiku trvale udržateľného rozvoja na ľahkú váhu a mali by reagovať v podobe prispôsobovania procesov na jednotlivých úrovniach manažérskeho riadenia. Na aspekty trvalo udržateľného rozvoja by mali prihliadať vo všetkých vnútorných oblastiach činnosti zameraných na oblasť ľudských zdrojov, marketing či vnútropodnikovú komunikáciu.

Bezpečnosť práce v malých a stredných podnikoch

Nová politika bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci vychádza z poznania, že pracovné úrazy, choroby z povolania a nevhodné pracovné podmienky sú v podstatnej miere dôsledkom nesprávnej organizácie práce.²

V rámci systému riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci by preto podniky mali klásť dôraz na vypracovanie internej politiky v oblasti BOZP, a tým sa snažiť zlepšiť výsledky v tejto oblasti zaistením bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci svojich zamestnancov, rozvíjať kultúru bezpečnej práce či zlepšovať pracovné prostredie zamestnancov zabezpečením preventívnych opatrení, aby pracovné podmienky boli v súlade s vysokými štandardami povolania na pracovisku. Výsledkom dobrého systému riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci je zníženie

¹ *Rozvojový portál Nadácie Pontis* [online]. 2014 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://vzdelavanie.nadaciapontis.sk/>.

² NIP. *Pravidlá dobrej praxe BOZP: Systém riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci: Návod na zavedenie systému*. 1. vyd. Bratislava: Národný inšpektorát práce, 2002. 53 s. ISBN 80-968760-4-X.

miery pracovnej neschopnosti v dôsledku pracovných úrazov zamestnancov.³

Pracovná úrazovosť zamestnancov v oblasti stavebníctva

Viac ako 99 % stavebných firiem v Európe tvoria malé a stredné podniky, ktoré sú najviac postihované stavebnými úrazmi.

Štatistické údaje Eurostatu (2012) ohľadne možností zamestnanosti na Slovensku uvádzajú, že medzi pracujúcimi je štvrtinová šanca pracovať v priemysle, 10 % ľudí si nájde prácu v stavebníctve, 12 % v obchode (malo- i veľkoobchode), 7 % v doprave a 4 % v hotelových a reštauračných zariadeniach. Vo verejnej správe pracuje 8 % ľudí, 7 % v školstve a 7 % v zdravotníctve. Na Slovensku je teda viac pracovných možností pre robotnícke profesie než pre duševnú prácu.⁴

Z dvadsiatich sledovaných odvetví sa práve stavebníctvo nachádza medzi prvými štyrmi oblasťami s najväčším počtom pracovných úrazov. Každý rok pri úrazoch v stavebníctve príde o život viac ako 1 300 osôb. Vyplýva to z výsledkov štatistických analýz Národného inšpektorátu práce, ktoré potvrdzujú, že stavebníctvo patrí medzi najrizikovejšie odvetvia v Európskej únii.⁵

V celosvetovom meradle majú stavební robotníci v porovnaní s inými povolaniami trojnásobnú pravdepodobnosť smrteľného úrazu a dvojnásobnú pravdepodobnosť zranenia. Náklady na riešenie týchto úrazov sú

³ MAJER, I. *Pravidlá dobrej praxe BOZP: Príručka na zavedenie jednoduchého systému riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci v malých podnikoch SR*. 1. vyd. Bratislava: Národný inšpektorát práce, 2002. 18 s. ISBN 80-968751-8-3; NIP. *Správa o stave ochrany práce a o činnosti Národného inšpektorátu práce za rok 2012* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2012. 31 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safe.gov.sk/?id_fa=467&ins=nip; a MATULOVÁ, S., T. HATINA, M. KORDOŠOVÁ a B. PERICHTOVÁ. *Prehľadenie systému riadenia rizikových faktorov práce: Správa z riešenia 2. etapy VÚ č. 2323: Posudzovanie, hodnotenie a riadenie novovznikajúcich pracovných rizík* [online]. 1. vyd. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2009. 97 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2009/Matulova/Matulova-spol.pdf>.

⁴ BEDNÁRIK, R. *Práca na Slovensku: (Indikátory kvality práce)* [online]. 1. vyd. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2013. 142 s. [cit. 2014-02-14]. ISBN 978-80-7138-137-2. Dostupné na: <http://www.ivpr.gov.sk/IVPR/images/pdf/2013/pracanaslov.pdf>.

⁵ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

vysoké nielen pre jednotlivca, ale aj pre zamestnávateľa a celú spoločnosť.⁶

Pri pohľade na celkové zhodnotenie štatistických výsledkov však vidieť aj postupný pokles pracovných úrazov, ktorý zaznamenávame nielen u nás, ale aj v zahraničí, čoho dôvodom je, že oblasť bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci sa postupne začala presadzovať do pracovného procesu ako ucelený systém.⁷

Fakt, že stavebníctvo je jedným z najrizikovejších odvetví vyplýva z mnohých jeho špecifík, ktoré tvoria najmä jedinečnosť a unikátnosť každého stavebného diela vzhľadom na jeho meniacu sa polohu a podmienky výstavby, veľká ovplyvniteľnosť klimatickými podmienkami a geografickým prostredím, priamy kontakt s okolím, ktoré pôsobí na výstavbu obmedzujúco, ale zároveň je výstavbou aj ovplyvňované, náročnosť stavebných prác vykonávaných často v ťažkých prírodných a nebezpečných podmienkach, vo výškach, v hĺbkach, pomocou rôznych strojov, zariadení, nástrojov, prístrojov a náradia, so zabudovaním veľkého množstva materiálov s nebezpečnými vlastnosťami, veľký počet meniacich sa súbežných alebo po sebe idúcich procesov vykonávaných často s veľkým počtom pracovníkov viacerých poddodávateľov na malom priestore a iné.⁸

Predpisy na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci vymedzujú povinnosti a práva všetkým, na ktorých sa tieto predpisy vzťahujú. Ochrana pracovníkov prebieha krokmi ustanovenými legislatívou, ako sú analýza rizika (identifikácia nebezpečenstiev a ohrození), posudzovanie rizika (určením miery ohrozenia, t.j. pravdepodobnosti a možných dôsledkov rizikovej situácie), riadenie rizika (na základe posúdenia rizika nasleduje návrh vhodných opatrení) a kontrola rizika (sústavné monitorovanie efektívnosti navrhovaných opatrení).⁹

⁶ EU-OSHA. Prevencia úrazov v odvetví stavebníctva. In: *Facts* [online]. 2007. 2 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: https://osha.europa.eu/sk/publications/factsheets/sk_36.pdf.

⁷ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

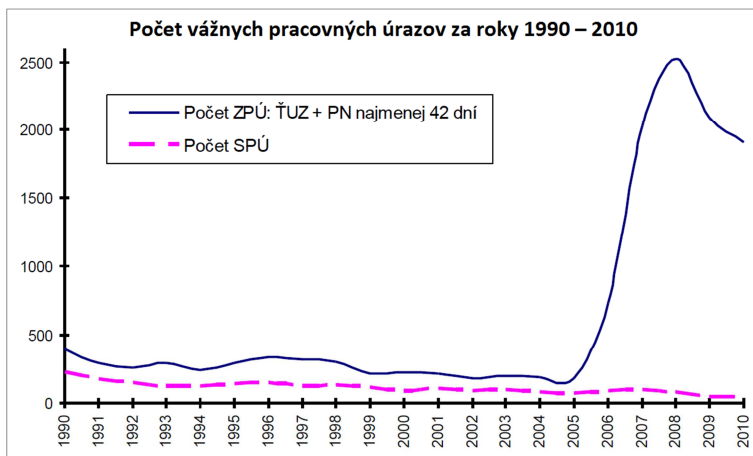
⁸ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

⁹ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

Vývoj pracovných úrazov za posledných 20 rokov

V ročných hodnotiacich správach Národného inšpektorátu práce sa osobitne sledujú závažné pracovné úrazy (ďalej len „ZPÚ“) s následkom smrti (ďalej len „SPÚ“) a zvlášť závažné pracovné úrazy s ťažkou ujmom na zdraví (ďalej len „ŤUZ“) a s pracovnou neschopnosťou (ďalej len „PN“) najmenej 42 dní (platí len do roku 2011), a taktiež aj celkovo registrované pracovné úrazy (ďalej len „RPÚ“).¹⁰

Graf 1 Počet vážnych pracovných úrazov za roky 1990 – 2010

Prameň: NIP. *Rozbor pracovných úrazov, ochorení súvisiacich s prácou a závažných priemyselných havárií v organizáciách v pôsobnosti orgánov Národného inšpektorátu práce za rok 2010* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2010, s. 2 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safework.gov.sk/?id_fa=258&ins=nip.

Analýzy v oblasti pracovných úrazov sa robia súhrnne pre všetky odvetvia hospodárstva. Na grafe je vidieť krivku, ktorá zobrazuje celkový počet zaevidovaných závažných pracovných úrazov za roky 1990 až 2010. Keďže stavebníctvo sa v tomto hodnotení nachádza prevažne medzi prvými štyrmi odvetvami s najväčším počtom pracovných úrazov, budú sa jeho výstupy zhodne kryť s celkovým pohľadom na všetky odvetvia. Približne do roku 2005 mala krivka mierne klesajúcu tendenciu, ale v ďalších obdobiach prudko vzrástla a následne okolo roku 2008 začala klesať. Roky, v ktorých sa prudko zvýšili pracovné úrazy, sú zároveň rokmi hos-

¹⁰ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archportal.sk/2012/07/09/priciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

podárskeho rozkvetu. V stavebníctve bol zaznamenaný nebyvalý nárast stavebných príležitostí a dopyt po kvalifikovaných odborníkoch vysoko prevyšoval ponuku.¹¹

Analýza príčin pracovných úrazov

V neskorších rokoch v dôsledku všeobecnej krízy klesol objem stavebných prác, čo sa odrazilo aj v znížení počtu pracovných úrazov, no nie však takým veľkým tempom, akým narástol. Existuje viacero dôvodov, prečo sa pracovná úrazovosť takto vyvíjala; jej späťosť s dianím v spoločnosti je prirodzená a nespochybniteľná. Jedným z týchto dôvodov je aj skutočnosť, že v období stavebného rozmachu boli ľudia v pracovnom procese vystavení veľkému tlaku. Stavalo sa veľa, rýchlo, draho a nie veľmi kvalitne. Na dostatočnú ochranu pracovníkov pri práci nebol predovšetkým čas. Dnes, v období poklesu stavebných aktivít, nie sú zase na bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci dostatočné finančné prostriedky. Tlak vtedajšieho obdobia pretrváva dodnes, hoci sa situácia zmenila. U zamestnávateľov to býva z dôvodu obavy zo straty zákazky a u zamestnancov zo straty práce. Tento vnútorný tlak spôsobuje napätie, úzkosť, hnev, strach a ďalšie emócie, ktoré spôsobujú nekontrolované správanie jednotlivca, obvykle s následkom poškodenia zdravia. Príčiny sa navonok prejavujú ako tie, ktoré každý rok uvádza Národný inšpektorát práce vo svojich správach, napríklad zlá organizácia práce, používanie nebezpečných pracovných postupov či ohrozenie inými osobami na pracovisku a pod. Hlavnou príčinou však môže byť stres, ktorý sa v klasifikácii príčin pracovných úrazov neuvádza, ani sa u zamestnancov nevyšetruje.¹²

Štatistické príčiny sú zaradené do troch základných zoskupení, a to podľa toho, kto je za pracovný úraz zodpovedný. Môže to byť zamestnávateľ a v tom prípade sem patria: chybný alebo nepriaznivý stav zdroja úrazu; chýbajúce alebo nedostatočné ochranné ohradenie a zabezpečenie, nepridelené, nedostatočné alebo nevhodné osobné ochranné pracovné prostriedky; nepriaznivý stav alebo chybné usporiadanie pracoviska alebo komunikácie, nedostatky v osvetlení a viditeľnosti, nepriaznivé

¹¹ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

¹² HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

vplyvy hluku, otrasov a škodlivého ovzdušia na pracovisku alebo na komunikácii; nesprávna organizácia práce, neoboznámenie sa s podmienkami bezpečnej práce a nedostatok potrebnej kvalifikácie. Za pracovný úraz môže byť zodpovedný aj zamestnanec a v takom prípade sem radíme: používanie nebezpečných postupov alebo spôsobov práce, vrátane konania bez oprávnenia, proti príkazu, zákazu a pokynom; zotrvávanie v ohrozenom priestore; odstránenie alebo nepoužívanie predpísaných bezpečnostných zariadení a ochranných opatrení, nepoužívanie alebo nesprávne používanie predpísaných a pridelených osobných ochranných pracovných prostriedkov. Medzi iné príčiny, za ktoré nezodpovedá ani zamestnávateľ, a ani zamestnanec, patria: ohrozenie inými osobami, nedostatky osobných predpokladov na riadny pracovný výkon, ohrozenie zvieratami a prírodnými živlami, nezistené príčiny.¹³

Tabuľka 1 Príčiny pracovných úrazov na celkovej počte SPÚ za roky 1992 – 2011

Kód	Slupina príčin (vyhl. SÚBP a SBU č. 111/1975 Zb./vyhl. MPSVR SR č. 500/2006 Z. z.)	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.	Chybný alebo nepriaznivý stav zdroja úrazu	5	4	3	12	1	5	3	8	3	2	1	1	2	3	3	12	3	2	0	0
2.	Chybné alebo nedostatočné ochranné zariadenie a zabezpečenie	17	9	9	6	5	7	6	4	6	6	4	4	4	7	5	10	7	4	0	4
3.	Chybné (nepdlené), nedostatočné alebo nevhodné OOPP	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
4.	Nepriaznivý stav alebo chybné usporiadanie pracoviska, prip. komunikácie	2	0	2	1	4	2	3	1	1	0	1	0	0	2	0	2	0	0	0	0
5.	Nedostaty v osvetlení, viditeľnosti, nepriaznivé vplyvy hluku, otrasov a škodlivého ovzdušia	2	2	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
6.	Nesprávna organizácia práce	18	9	13	23	14	13	20	8	6	11	15	13	9	6	11	8	6	7	8	1
7.	Neoboznámenosť s podmienkami bezpečnej práce a nedostatok potrebnej kvalifikácie	2	1	0	1	1	2	2	0	1	2	3	3	2	0	2	1	0	0	0	0
	Spolu príčiny, za ktoré nesie zodpovednosť zamestnávateľ (kódy 1-7)	48	26	28	44	26	29	35	22	18	22	24	22	17	18	21	33	16	14	8	5
8.	Použitie nebezpečných postupov alebo spôsobov práce vrátane konaní bez oprávnenia	57	46	57	41	58	49	44	30	34	27	30	27	24	18	23	29	25	8	9	8
9.	Odstranenie alebo nepoužitie predpísaných bezpečnostných zariadení a ochranných opatrení	2	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10.	Nepoužitie (nesprávne používanie) predpísaných a pridelených OOP (prístrojov)	0	0	1	1	0	1	2	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	Spolu príčiny spočívajúce v konaní samotného poškodeného (kódy 8-10)	59	47	59	42	59	51	46	30	34	28	30	27	25	18	23	29	25	8	9	9
11.	Ohrozenie inými osobami (odvedenie pozornosti, zarty, hádky a iné nebezpečné konanie)	27	40	24	25	37	22	31	35	16	21	14	16	17	14	9	12	6	4	10	3
12.	Nedostatok osobných predpokladov na riadny pracovný výkon	9	6	8	12	11	12	11	14	9	12	10	11	7	4	12	4	9	8	5	6
13.	Ohrozenie zvieratami a prírodnými živlami	3	1	1	2	3	2	1	3	1	1	1	0	1	1	0	3	0	0	1	0
14.	Nezistené príčiny	3	4	4	14	22	3	8	12	10	16	7	15	8	18	21	18	24	10	15	17
	Spolu iné príčiny (kódy 11-14)	42	51	37	53	73	39	51	64	36	50	32	42	33	37	42	37	39	22	31	26
	S p o l u	149	124	124	139	158	119	132	116	88	100	86	91	75	73	86	99	80	44	48	40

Prameň: NIP. Rozbor pracovných úrazov, ochorení súvisiacich s prácou a závažných priemyselných havárií v organizáciách v pôsobnosti orgánov Národného inšpektorátu práce za rok 2011: *Tabuľkové prílohy* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2011, s. 7 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safework.gov.sk/?id_fa=405&ins=nip.

¹³ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

Podiely skupín príčin pracovných úrazov na celkovom počte smrteľných pracovných úrazov (SPÚ) sú zachytené v Tabuľke 1. Najväčšie podiely prislúchajú: nesprávnej organizácii práce a chýbajúcim alebo nedostatočným ochranným zariadeniam a zabezpečeniu (prináležia zamestnávateľovi), používaniu nebezpečných postupov alebo spôsobov práce, vrátane konania bez oprávnenia (prináležia zamestnancom) a v skupinách iných príčin má najväčší podiel ohrozenie inými osobami a nedostatok osobných predpokladov na riadny pracovný výkon. V posledných rokoch stúpa počet nezistených príčin. Podobné výstupy získame aj pri sledovaní pracovných úrazov s ťažkou ujmom na zdraví (TÚZ), kde podiel príčin na celkovom počte je približne zhodný s pracovnými úrazmi s následkom smrti. Rovnako aj pri pracovných úrazoch s pracovnou neschopnosťou najmenej 42 dní je podiel skupín príčin pracovných úrazov obdobný, iba do zodpovednosti zamestnávateľa pribudol k najčastejším príčinám aj nepriaznivý stav alebo chybné usporiadanie pracoviska alebo komunikácie, a tiež chybný alebo nepriaznivý stav zdroja úrazu. Pri registrovaných pracovných úrazoch sú výsledky analýz zhodné s predchádzajúcimi predmetmi hodnotenia.¹⁴

Pády z výšok predstavujú najčastejšiu príčinu zranení a smrteľných úrazov v stavebníctve. Medzi zdroje týchto úrazov patria: práca na lešení alebo plošine bez zábradlia alebo bez správne umiestnených bezpečnostných pásov, nestabilné strechy, rebríky s nedostatočnou údržbou, zlým umiestnením a nedostatočným zabezpečením. Celý proces stavebnej výroby by mal byť plánovaný tak, aby sa znižovalo riziko pádov. Vo fáze projektovania je možné naplánovať ochranu proti pádom. Riziko je možné znížiť inštaláciou účelových bezpečnostných zábradlí alebo poskytnutím bezpečnostných pásov, ak je riziko stále prítomné.¹⁵

K zvýšenej úrazovosti môžu podľa odborníkov prispievať aj nedostatočná spolupráca manažmentu a zamestnancov, formálne vypracovaná politika BOZP, posudzovanie rizík nespracované na konkrétne podmienky zamestnávateľa, preferovanie komerčných aktivít pred BOZP, nedostatočné odborné vzdelanie bezpečnostno-technickej služby, nedostatočné zisťovanie, či rizikové faktory práce a pracovného prostredia neprekra-

¹⁴ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

¹⁵ EU-OSHA. Prevencia úrazov v odvetví stavebníctva. In: *Facts* [online]. 2007. 2 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: https://osha.europa.eu/sk/publications/factsheets/sk_36.pdf.

čujú povolené limity, nedostatočná starostlivosť o technické zariadenia a iné.¹⁶

V podnikoch na Slovensku je ochrana pracovníkov pri práci často na posledných miestach záujmu. K výraznému zlepšeniu by pomohlo aj to, keby boli v reálnom živote dodržiavané ustanovenia zákona č. 311/2001 Z.z. Zákonníka práce v znení neskorších predpisov, ktorý napríklad v § 146 uvádza, že starostlivosť o bezpečnosť a zdravie zamestnancov pri práci a o zlepšovanie pracovných podmienok ako základných súčastí ochrany práce je rovnocennou a neoddeliteľnou súčasťou plánovania a plnenia pracovných úloh. Okrem povýšenia oblasti BOZP na prioritu č. 1 v povedomí organizácie je nevyhnuté pri dosahovaní „nulovej úrazovosti“ zaviesť funkčný systém motivácie a kontroly dodržiavania bezpečnostných požiadaviek.¹⁷

Záver

Želané zníženie počtu pracovných úrazov môže priniesť spomalenie tempa v stavebníctve. Zo strany štátu treba urobiť kroky, aby sa zdvihol celospoločenský záujem a docenenie oblasti BOZP, a tiež upraviť legislatívu tak, aby motivovala zamestnávateľov viac investovať do prevencie pracovných úrazov. Zo strany orgánov dozoru, ktorými sú príslušné Inšpektoráty práce, treba vo väčšej miere posilniť kontrolnú funkciu, ktorá sa už v minulom období ukázala ako účinný prostriedok na zníženie pracovnej úrazovosti. Zo strany zamestnávateľov treba zvýšiť ich právne povedomie a metodicky dokladovať návratnosť prostriedkov vložených do ochrany práce. Zo strany zamestnancov treba rovnako zvýšiť ich právne povedomie a správnym mechanizmom odmien a sankcií zainteresovať zamestnancov na riadení systému bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci. Podniky by mali plánovať hlbšie začlenenie princípov trvalo udržateľného rozvoja v oblasti BOZP do svojich kľúčových organizačných procedúr.¹⁸

¹⁶ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

¹⁷ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

¹⁸ HULÍNOVÁ, Z. Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.

Zoznam bibliografických odkazov

- BEDNÁRIK, R. *Práca na Slovensku: (Indikátory kvality práce)* [online]. 1. vyd. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2013. 142 s. [cit. 2014-02-14]. ISBN 978-80-7138-137-2. Dostupné na: <http://www.ivpr.gov.sk/IVPR/images/pdf/2013/pracanaslov.pdf>.
- EU-OSHA. *Prevenia úrazov v odvetví stavebníctva*. In: *Facts* [online]. 2007. 2 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: https://osha.europa.eu/sk/publications/factsheets/sk_36.pdf.
- HULÍNOVÁ, Z. *Príčiny stavebných úrazov v stavebníctve*. In: *Archiportal.sk* [online]. 2012-07-09 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.archiportal.sk/2012/07/09/prciny-stavebnch-razov-v-stavebnctve/>.
- MAJER, I. *Pravidlá dobrej praxe BOZP: Príručka na zavedenie jednoduchého systému riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci v malých podnikoch SR*. 1. vyd. Bratislava: Národný inšpektorát práce, 2002. 18 s. ISBN 80-968751-8-3.
- MATULOVÁ, S., T. HATINA, M. KORDOŠOVÁ a B. PERICHTOVÁ. *Prehľad systému riadenia rizikových faktorov práce: Správa z riešenia 2. etapy VÚ č. 2323: Posudzovanie, hodnotenie a riadenie novovznikajúcich pracovných rizík* [online]. 1. vyd. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2009. 97 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2009/Matulova/Matulova-spol.pdf>.
- NIP. *Pravidlá dobrej praxe BOZP: Systém riadenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci: Návod na zavedenie systému*. 1. vyd. Bratislava: Národný inšpektorát práce, 2002. 53 s. ISBN 80-968760-4-X.
- NIP. *Rozbor pracovných úrazov, ochorení súvisiacich s prácou a závažných priemyselných havárií v organizáciách v pôsobnosti orgánov Národného inšpektorátu práce za rok 2010* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2010. 11 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safework.gov.sk/?id_fa=258&ins=nip.
- NIP. *Rozbor pracovných úrazov, ochorení súvisiacich s prácou a závažných priemyselných havárií v organizáciách v pôsobnosti orgánov Národného inšpektorátu práce za rok 2011: Tabuľkové prílohy* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2011. 16 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safework.gov.sk/?id_fa=405&ins=nip.

NIP. *Správa o stave ochrany práce a o činnosti Národného inšpektorátu práce za rok 2012* [online]. 1. vyd. Košice: Národný inšpektorát práce, 2012. 31 s. [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: http://www.safework.gov.sk/?id_fa=467&ins=nip.

Rozvojový portál Nadácie Pontis [online]. 2014 [cit. 2014-02-14]. Dostupné na: <http://vzdelavanie.nadaciapontis.sk/>.

Mgr. Natália Matkovčíková, PhD.

Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika
matkovcikova@euba.sk

Disparity Focused Personnel Audit

Martin Andrejčák

Abstract: *Acquisition of information about the status and level of human resource management in enterprises/organizations/corporations is the subject of the personnel audit, the importance of which, as illustrated by the current theoretical and practical knowledge, continues to grow especially in the context of realizing the importance of the quality of human resources in the enterprises/organizations/corporations and the quality of their management in the direction of the ability to compete. With the ongoing globalization as well as the aging population and workforce there is an increased number of enterprises/organizations/corporations those are expanding their scope to other markets and establish branches abroad and become more multi-generational. This is closely linked to the interaction of employees of other cultures, age and gender with which we meet also in the implementation of the personnel audit. This paper describes the personnel audit focused on the disparity and also presents partial results of the conducted monitoring. The paper was created within the project VEGA 1/0053/2012.*

Key Words: *Personnel Audit; Disparity; Age; Gender; Culture; Globalization; the Slovak Republic.*

Introduction

“The differences present a challenge. Efforts of the enterprises/organizations/corporations to accept and manage them are not very successful. Scientists are unsuccessfully trying to conceptualize and effectively study their impact on the operation of the enterprises.” The theoretical knowledge predicts various effects of these differences – that they elicit integrative insights, creativity and innovation (e.g. Finkelstein & Hambrick,¹ Hoffman and Maier),² or that they provoke conflict, division and

¹ FINKELSTEIN, S. and D. C. HAMBRICK. *Strategic Leadership: Top Executives and Their Effects on Organizations*. 1st ed. Minneapolis; St. Paul: West, 1996. 457 p. ISBN 978-0-314-04605-5.

² HOFFMAN, L. R. and N. R. MAIER. Quality and Acceptance of Problem Solutions by Members of Homogeneous and Heterogeneous Groups. *Journal of Abnormal & Social Psychology*. 1961, vol. 62, no. 2, pp. 401-407. ISSN 0096-851X.

disagreement (e.g. Chatman,³ Tajfel and Turner).⁴ “Due to this theory, research on the differences of many kinds and causes, including demographic variables, values, skills, personality, and salary gradually increased throughout the years. The volume of this research is doubling every five years, with a significant source of information in the form of research teams that generated 19 research projects about disparities in 1988, 45 in 1993, 66 in 1998 and 134 in 2003.”⁵

Globalization refers to changes in society, leading to a closer relationship between the political, socio-cultural and economical events internationally. Globalization can be seen as an uneven process that pushes some parts of the world together, while others are pushed apart, regardless of their geographical distance. These new distances are set by the information transfer rate, which is in direct proportion to the extent by which the specific location is involved in the global economy. Given these differences, similar processes can have very different consequences.⁶ Due to globalization of enterprises it is becoming increasingly important⁷ to enterprises/organizations/corporations to understand how the multinational companies can work more efficiently. The human resource management can be a determinant of corporate efficiency, especially because it takes place on the global stage.⁸

Work disparity and diversity includes differences between employees in terms of their nationality, ethnicity, gender, education, cultural background, and the like. Katherine Klein points out that the disparity can not be reduced to mere demographic categories, i.e. gender, race and

³ CHATMAN, J. A. Matching People and Organizations: Selection and Socialization in Public Accounting Firms. *Administrative Science Quarterly*. 1991, vol. 36, pp. 459-484. ISSN 0001-8392.

⁴ TAJFEL, H. and J. TURNER. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W. G. AUSTIN and S. WORCHEL, eds. *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole, 1979, pp. 33-47. ISBN 978-0-8185-0278-1.

⁵ HARRISON, D. A. and K. J. KLEIN. What's the Difference? Diversity Constructs as Separation, Variety, or Disparity in Organizations. *Academy of Management Review*. 2007, vol. 32, no. 4, pp. 1199-1228. ISSN 0363-7425.

⁶ O'LEARY, B. J. and B. L. WEATHINGTON. Beyond the Business Case for Diversity in Organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. 2006, vol. 18, no. 4, pp. 283-292. ISSN 0892-7545.

⁷ DREHER, A., N. GASTON and P. MARTENS. *Measuring Globalisation: Gauging Its Consequences*. 1st ed. New York: Springer, 2008. 218 p. ISBN 978-0-387-74067-6.

⁸ FLORKOWSKI, G. W. and R. S. SCHULER. Auditing Human Resource Management in the Global Environment. *International Journal of Human Resource Management*. 1994, vol. 5, no. 4, pp. 827-851. ISSN 0958-5192.

age, but stresses that also attitude, skills, knowledge and competence should be taken into account, because they very often play an important role in the dynamics of a diversified team.⁹ Other authors also point to the complexity of this issue regarding the deepening of the globalization processes that intensifies the competition between enterprises/organizations and thus forces them to increase their competitiveness.¹⁰

For the enterprise to be able to compete in the emerging markets it requires changing the approach to the selection and placement methods of the personnel. Each enterprise uses a variety of psycho-diagnostic methods in the personnel selection, which enable it to detect the mental potential of the employees, regardless of their gender, age and cultural background. This aspect must be taken into account when accessing the employees in the labor force of the enterprise, because despite the fact that the employee is selected on the basis of diagnostic methods, it does not mean that the employee will be placed in the personnel structure of the company according to his ability, regardless of age, gender and cultural background.

These findings are supported by several surveys carried out by the European Union as well as the Czech Republic, which confirmed the phenomenon that the placement of the employee after being accepted to the enterprise is dependent on more significant criteria that were mentioned above, such as age, gender and cultural component.¹¹

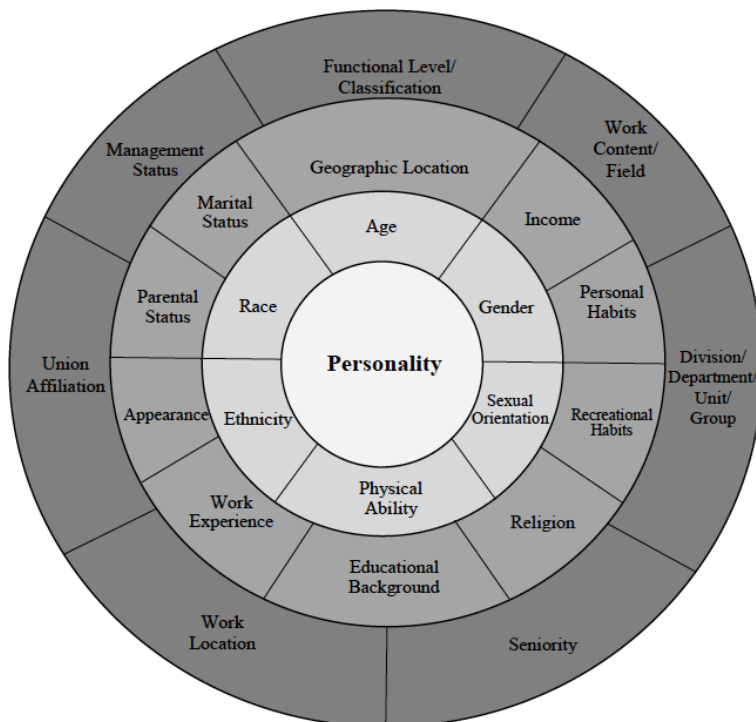
The following graphical representation shows us the impact of various internal as well as external elements those affect the personality and behavior of each individual. The closer the element to the center of the circle, the more is its severe impact and harder to influence or change.

⁹ HARRISON, D. A. and K. J. KLEIN. What's the Difference? Diversity Constructs as Separation, Variety, or Disparity in Organizations. *Academy of Management Review*. 2007, vol. 32, no. 4, pp. 1199-1228. ISSN 0363-7425.

¹⁰ See more SZARKOVÁ, M. et al. *Personálny marketing a personálny manažment*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013. 265 p. ISBN 978-80-225-3594-6.

¹¹ BERRY, J. W. Globalisation and Acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*. 2008, vol. 32, no. 4, pp. 328-336. ISSN 0147-1767.

Figure 1 Impact of Various Internal As Well As External Elements Those Affect the Personality and Behavior of Each Individual

Source: GARDENSWARTZ, L., J. CHERBOSQUE and A. ROWE. *Emotional Intelligence for Managing Results in a Diverse World: The Hard Truth about Soft Skills in the Workplace*. 1st ed. Mountain View: Davies-Black, 2008. 204 p. ISBN 978-0-89106-255-4.

Culture disparity

The cultural environment from which the employee comes to the enterprise is reflected in the work behavior, determines his attitude, values, aspirations as well as ambitions. From this aspect, the culture or cultural elements of the intercultural enterprise/corporation, which are carried by the employee, can become the cause and source of conflicts, inconsistency and differences those may adversely affect the performance of a particular employee as well as other employees. The cultural elements are formed under the influence of culture, which is fixed in a given socie-

ty and will be fixed in the personality of the individual/employee who in this culture lives or previously lived.¹² Part of the cultural element is created by values and norms which each individual embraces in the course of his life and those are passed on from previous generations on the basis of their verification from the past. The culture and cultural elements those the employee has fixated in his consciousness as the accumulated experience of the social environment as whole¹³ create the behavior patterns of thoughts those were verified to be useful for fixing the social environment, which are then given to the future generations and in case of a different environment with the effects of different culture, the employee is trying to pass them on to the members/employees from another cultural background. This factor/effort may be the base of the cause of the cultural conflicts between employees in the enterprise.

The set of values and norms of behavior, which are recognized by an individual, can be compared to the “software of the mind”, to the “mental programming of the individual”.¹⁴ Acquiring these ingrained values and norms of behavior can be thought of as the process of programming. Source of the information in this imaginary “programming” of an individual represents the surrounding environment in which the individual grew up and was educated. The culture is learnt from people who share the same environment. The learning process takes place both on the basis of the deliberate action of the individual through education as well as through unintentional exposure to the environment, which gives rise to the formation of ideas about the unconscious world. The culture is a collective programming of the mind which distinguishes the members of one group or category of people from others.

Age disparity

Different generations have different values which may lead to different attitude and behavior.¹⁵ Aging of the population combined with the pro-

¹² NOVÝ, I., S. SCHROLL-MACHL, et al. *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. 2. vyd. Praha: Management Press, 2001. 183 p. ISBN 80-7261-042-2.

¹³ NOVÝ, I., S. SCHROLL-MACHL, et al. *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. 2. vyd. Praha: Management Press, 2001. 183 p. ISBN 80-7261-042-2.

¹⁴ HOFSTEDE, G. and G. J. HOFSTEDE. *Kultury a organizace: Software lidské mysli: Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vyd. Praha: Linde, 2007. 335 p. ISBN 978-80-86131-70-2.

¹⁵ BECKER, M., I. LABUCAY and C. KOWNATKA. *Optimistisch altern: Theoretische Grundlagen und empirische Befunde demographiefester Personalarbeit für altersgemischte Belegschaften*. 1. Aufl. München; Mering: Hampp, 2008. 158 p. ISBN 978-3-86618-241-7.

spect of population decline affects the society and enterprises/organizations/corporations well. This fact leads to new challenges within the enterprises: senior staff structure and several different generations working with different values within these generations. In addition, companies are not yet aware of these changes and are not prepared to handle the consequences that these changes will affect the enterprise itself. The personnel management must ask itself how an organization can use the skills of the ever increasing number of older workers.¹⁶ In addition to gender, ethnic, religious and racial diversity, age diversity is present in almost all enterprises/corporations. The challenge for enterprises will be to work with an aging workforce and analyze what the consequences of an aging workforce and multi-generational enterprise will be on the efficiency and teamwork.

Although the need for changes in the personnel structure has long been known, many enterprises are still not prepared for these changes. "The trend to recruit as many young people and use the option of early retirement are increasingly common practice of human resource management."¹⁷

Rump and Eilers define these demographic changes as a long-term progress that started long ago and will bear the consequences until the distant future.¹⁸

Gender disparity

The managerial work is very dynamic in terms of the number of women and men in specifically defined positions and in terms of individual significance of the level of management positions to the functioning of the enterprise as a whole. The importance of a particular job for a career inside the corporate hierarchy is usually defined in terms of liability, jurisdiction, and in particular by the number of subordinate employees. The behavior of the individuals within the enterprise is defined by the three

¹⁶ STREB, Ch. K., S. C. VOELPEL and M. LEIBOLD. Managing the Aging Workforce: Status Quo and Implications for the Advancement of Theory and Practice. *European Management Journal*. 2008, vol. 26, no. 1, pp. 1-10. ISSN 0263-2373.

¹⁷ LANGHOFF, Th. *Den demographischen Wandel im Unternehmen erfolgreich gestalten*. 1. Aufl. Berlin; Heidelberg: Springer, 2009. 368 p. ISBN 978-3-642-01241-9.

¹⁸ RUMP, J. and S. EILERS. Employability – Die Grundlagen. In: J. RUMP and Th. SATTEMBERGER, Hrsg. *Employability Management 2.0: Einblick in die praktische Umsetzung eines zukunftsorientierten Employability Managements*. 1. Aufl. Sternenfels: Wissenschaft & Praxis, 2011, pp. 73-166. ISBN 978-3-89673-570-6.

basic factors: the opportunity structure dependent on the job (development opportunity), decision-making power and the amount of men and women in that position.¹⁹

The enterprises can be seen as generic systems²⁰ or systems of inequalities.²¹ These systems are associated with the definition of what is masculine and what is feminine, based on the gender procedure of the enterprises, and their operation is based on this fact, but also on the interconnectivity of these perfectly defined roles for men and women.

The managerial positions in companies are still mostly defined by the myth of the separate worlds. This approach pretends that there is no close link between work and family life for women and men. In such circumstances, all of the men and women who, as well as work, are actively involved in their family and in the running of the household and want to do more than just financially provide for their family at a great disadvantage.

So why is there such an importance in the proportion of the share of women and men in leadership roles? Women are usually in the minority in management positions and this puts them in positions that they are the exception, a symbol that embodies difference and femininity. In practice, this means that despite the fact that many women managers are trying to conceal or suppress their femininity which is perceived as inappropriate and as a handicap,²² they are still ascribed characteristics stereotypically associated with the position of women at work – failure to manage things, lack of authority, lack of passion for work, and other emotional weaknesses. Emphasis on these attributes is used as an argument against progress and career paths for women.

Monitoring of the usage of personnel audit aimed at disparity in small and medium-sized enterprises in Slovakia

The personnel audit, focused on human resources or management, or a combination, or aimed at specific parts of the human resources such as

¹⁹ KANTER, R. M. *Men and Women of the Corporation*. 1st ed. New York: BasicBooks, 1977. 390 p. ISBN 978-0-465-04454-2.

²⁰ ACKER, J. Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*. 1990, vol. 4, no. 2, pp. 139-158. ISSN 0891-2432.

²¹ ACKER, J. Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations. *Gender & Society*. 2006, vol. 20, no. 4, pp. 441-464. ISSN 0891-2432.

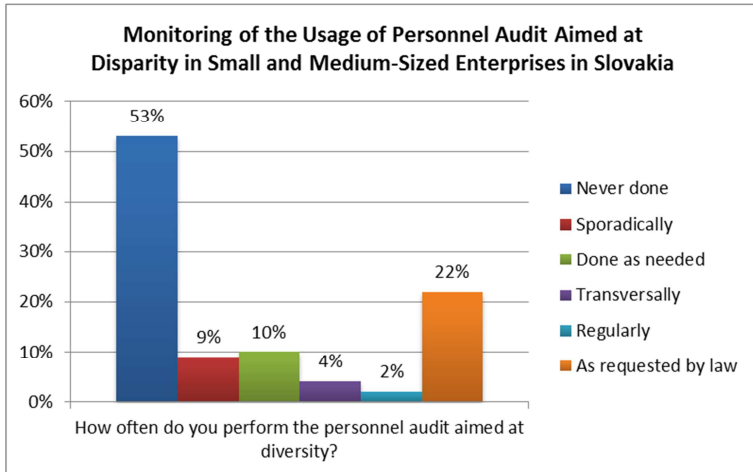
²² ZANONI, P. Diversity in the Lean Automobile Factory: Doing Class through Gender, Disability and Age. *Organization*. 2011, vol. 18, no. 1, pp. 105-127. ISSN 1350-5084.

diversity of the workforce and deviations from the established status in both planes, is considered as an important tool of business management both in terms of presence as well as for the future. In the current literature it is most often associated with large multinational corporations implementing it most regularly in order to obtain accurate information about the implementation of personnel policies of the parent corporation in the subsidiaries those have different cultural basis and therefore different culturally specific approach for selecting and hiring people to subsidiary as well as a different style of management dependent on the legal conditions in the country in which the subsidiary operates. In small and medium-sized enterprises the personnel audit is carried out sporadically. It draws on the notion that in small and medium-sized enterprises all of the staff are familiar with each other and therefore know their reserves, know in which areas of HR activities deviations occur from the established rules and standards. This can be observed to some extent as a myth that connects the managements of small and medium-sized enterprises in general and has become the basis for the monitoring which was carried out in small and medium-sized enterprises operating in Slovakia. The sample respondents were randomly selected managements of enterprises exclusively with the Slovak capital participation, which operate in the Slovak Republic. At the same time, these firms accounted for 1 % of the total registered Slovak small and medium-sized enterprises operating in Slovakia. To obtain this information a questionnaire method was used in a connection with a structured telephone interview. To evaluate the information obtained we used a method of content analysis, synthesis, generalization and actuarial methods.

The monitoring results showed, among other things, that the managements of the Slovak small and middle-sized enterprises almost do not use the personnel audit as a source of information on the status and management of human resources or as a tool of business management. Most of the respondents of small enterprises do not have specialists for the purpose to conduct an internal personnel audit. Only a small percentage of small businesses benefited from an external personnel audit.

Within the monitoring it has also been found that in some medium-sized enterprises, in which the relevant external personnel audit was conducted for considerable financial resources, results and findings of the personnel audit aimed at disparity were not at all used for the purpose of improving the quality of personnel or for the purpose of streamlining human resource management in the enterprise.

Graph 1 Monitoring of the Usage of Personnel Audit Aimed at Disparity in Small and Medium-Sized Enterprises in Slovakia

Source: Own processing.

Monitoring also confirmed that the small and middle-sized enterprises, in which diversity focused personnel audit was conducted, did it as they were “forced” by the external environment, in the majority by the state control authorities and public institutions.

Conclusion

At present that is characterized by rapid and turbulent changes in all areas of life, the role of information and knowledge is rapidly increasing and it is necessary to know about the condition and quality of employees in small and medium-sized enterprises and their processes and activities. The source of this information and knowledge is gained by the personal audit. Its importance in small and medium-sized enterprises is increasing mainly due to the accretion trend of delegation of largely personnel work to any managing employee,²³ which makes the personnel audit give an important management tool for small and medium-sized enterprises. The main aim of this paper was to present some results and experiences about the implementation of the monitoring of personnel audits aimed at

²³ CHOCHOLOUŠ, I. Audit – strašák i pomocník. *Hospodářské noviny* [online]. 2005-09-26 [cit. 2014-02-10]. ISSN 1213-7693. Available at: <http://hn.ihned.cz/c1-16896960-audit-strasak-i-pomocnik>.

disparity in small and medium-sized enterprises in the Slovak Republic. As shown by the results obtained, the personnel audit in small and medium-sized enterprises in Slovakia is not exercised regularly; the enterprises do not view it as a tool of enterprise management or a tool for improving the level of human capital of the enterprise. The performed analysis showed the need for education of managements of small and middle sized enterprises on the benefits and assets of the personnel audit for business management, not only in the personnel area as a whole, but also in terms of not only short-term but especially in terms of strategic long-term business objectives.

References

- ACKER, J. Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*. 1990, vol. 4, no. 2, pp. 139-158. ISSN 0891-2432.
- ACKER, J. Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations. *Gender & Society*. 2006, vol. 20, no. 4, pp. 441-464. ISSN 0891-2432.
- BECKER, M., I. LABUCAY and C. KOWNATKA. *Optimistisch altern: Theoretische Grundlagen und empirische Befunde demographiefester Personalarbeit für altersgemischte Belegschaften*. 1. Aufl. München; Mering: Hampp, 2008. 158 p. ISBN 978-3-86618-241-7.
- BERRY, J. W. Globalisation and Acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*. 2008, vol. 32, no. 4, pp. 328-336. ISSN 0147-1767.
- CHATMAN, J. A. Matching People and Organizations: Selection and Socialization in Public Accounting Firms. *Administrative Science Quarterly*. 1991, vol. 36, pp. 459-484. ISSN 0001-8392.
- CHOCHOLOUŠ, I. Audit – strašák i pomocník. *Hospodářské noviny* [online]. 2005-09-26 [cit. 2014-02-10]. ISSN 1213-7693. Available at: <http://hn.ihned.cz/c1-16896960-audit-strasak-i-pomocnik>.
- DREHER, A., N. GASTON and P. MARTENS. *Measuring Globalisation: Gauging Its Consequences*. 1st ed. New York: Springer, 2008. 218 p. ISBN 978-0-387-74067-6.
- FINKELSTEIN, S. and D. C. HAMBRICK. *Strategic Leadership: Top Executives and Their Effects on Organizations*. 1st ed. Minneapolis; St. Paul: West, 1996. 457 p. ISBN 978-0-314-04605-5.

- FLORKOWSKI, G. W. and R. S. SCHULER. Auditing Human Resource Management in the Global Environment. *International Journal of Human Resource Management*. 1994, vol. 5, no. 4, pp. 827-851. ISSN 0958-5192.
- GARDENSWARTZ, L., J. CHERBOSQUE and A. ROWE. *Emotional Intelligence for Managing Results in a Diverse World: The Hard Truth about Soft Skills in the Workplace*. 1st ed. Mountain View: Davies-Black, 2008. 204 p. ISBN 978-0-89106-255-4.
- HARRISON, D. A. and K. J. KLEIN. What's the Difference? Diversity Constructs as Separation, Variety, or Disparity in Organizations. *Academy of Management Review*. 2007, vol. 32, no. 4, pp. 1199-1228. ISSN 0363-7425.
- HOFFMAN, L. R. and N. R. MAIER. Quality and Acceptance of Problem Solutions by Members of Homogeneous and Heterogeneous Groups. *Journal of Abnormal & Social Psychology*. 1961, vol. 62, no. 2, pp. 401-407. ISSN 0096-851X.
- HOFSTEDE, G. and G. J. HOFSTEDE. *Kultury a organizace: Software lidské mysli: Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vyd. Praha: Linde, 2007. 335 p. ISBN 978-80-86131-70-2.
- KANTER, R. M. *Men and Women of the Corporation*. 1st ed. New York: BasicBooks, 1977. 390 p. ISBN 978-0-465-04454-2.
- LANGHOFF, Th. *Den demographischen Wandel im Unternehmen erfolgreich gestalten*. 1. Aufl. Berlin; Heidelberg: Springer, 2009. 368 p. ISBN 978-3-642-01241-9.
- NOVÝ, I., S. SCHROLL-MACHL, et al. *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. 2. vyd. Praha: Management Press, 2001. 183 p. ISBN 80-7261-042-2.
- O'LEARY, B. J. and B. L. WEATHINGTON. Beyond the Business Case for Diversity in Organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. 2006, vol. 18, no. 4, pp. 283-292. ISSN 0892-7545.
- RUMP, J. and S. EILERS. Employability – Die Grundlagen. In: J. RUMP and Th. SATTELBERGER, Hrsg. *Employability Management 2.0: Einblick in die praktische Umsetzung eines zukunftsorientierten Employability Managements*. 1. Aufl. Sternenfels: Wissenschaft & Praxis, 2011, pp. 73-166. ISBN 978-3-89673-570-6.

- STREB, Ch. K., S. C. VOELPEL and M. LEIBOLD. Managing the Aging Workforce: Status Quo and Implications for the Advancement of Theory and Practice. *European Management Journal*. 2008, vol. 26, no. 1, pp. 1-10. ISSN 0263-2373.
- SZARKOVÁ, M. et al. *Personálny marketing a personálny manažment*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2013. 265 p. ISBN 978-80-225-3594-6.
- TAJFEL, H. and J. TURNER. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W. G. AUSTIN and S. WORCHEL, eds. *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole, 1979, pp. 33-47. ISBN 978-0-8185-0278-1.
- ZANONI, P. Diversity in the Lean Automobile Factory: Doing Class through Gender, Disability and Age. *Organization*. 2011, vol. 18, no. 1, pp. 105-127. ISSN 1350-5084.

Ing. Martin Andrejčák

Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika
mandrejcak@gmail.com

Informácie pre autorov

Základné informácie

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa tematicky zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami:

- + dejiny práva;
- + teória práva;
- + rímske právo;
- + cirkevné právo;
- + ústavné právo;
- + ľudské práva a základné slobody;
- + medzinárodné právo;
- + európske právo;
- + občianske právo;
- + hospodárske právo a obchodné právo;
- + pracovné právo;
- + právo sociálneho zabezpečenia;
- + správne právo;
- + právo životného prostredia;
- + finančné právo;
- + právo duševného vlastníctva;
- + trestné právo a kriminológia,

prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä:

- + medzinárodné vzťahy;
- + verejná politika;
- + verejná správa;
- + psychológia;
- + sociológia;
- + demografia;
- + manažment a marketing;
- + medzinárodné ekonomické vzťahy;
- + svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe:

- ✚ samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií *minimálny rozsah tvorí 10 normostrán prislúchajúcich na jednu štúdiu, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou či dianím *minimálny rozsah tvorí 5 normostrán prislúchajúcich na jednu esej, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu *minimálny rozsah tvoria 3 normostrany prislúchajúce na jednu recenziu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie obrázku prednej obálky recenzovanej publikácie v dostatočnej veľkosti;*
- ✚ informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu *minimálny rozsah tvoria 2 normostrany prislúchajúce na jednu informáciu alebo správu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie fotodokumentačných alebo iných obrázkových podkladov sprievodného charakteru v dostatočnej veľkosti.*

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza v elektronickej online podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch:

- ✚ 31. marec – jarná edícia;
- ✚ 30. jún – letná edícia;
- ✚ 30. september – jesenná edícia;
- ✚ 31. december – zimná edícia.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** predkladajú.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje príspevky v jazykoch:

- ✚ slovenčina;
- ✚ čeština;
- ✚ angličtina;
- ✚ nemčina;
- ✚ ruština;
- ✚ francúzština;
- ✚ španielčina;
- ✚ poľština;
- ✚ srbčina;
- ✚ slovinčina;

- ✚ japončina;
- ✚ perzština – daríjčina;
- ✚ po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** nesú:

- ✚ odborní garanti zodpovedajúci v rámci redakčnej rady časopisu za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov;
- ✚ hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov;
- ✚ výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch;
- ✚ jazykoví garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykoví odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaisťovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmerením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Publikácia príspevkov

Publikácia príspevkov v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorový honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ako prejav vôle autorov, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- ✚ prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- ✚ potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- ✚ potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje zásadne v dvojazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako aj samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na oficiálnej internetovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v pôvodnom jazyku;

Title of Contribution in English:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v anglickom jazyku
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Autor príspevku:

- ✚ prosíme uviesť meno, priezvisko a všetky tituly a hodnosti autora;

Abstract in English:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v anglickom jazyku, cca 10 riadkov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Key Words in English:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v anglickom jazyku, cca 10 výrazov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Abstrakt v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v pôvodnom jazyku, cca 10 riadkov;

Kľúčové slová v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v pôvodnom jazyku, cca 10 výrazov;

Text príspevku:

- ✚ prosíme uviesť v štruktúre úvod, jadro, záver; v členení na kapitoly, prípadne podkapitoly; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, obrázky a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň so všetkými povinnými bibliografickými údajmi v plnom rozsahu; poznámky a odkazy na literatúru prosíme uvádzať v poznámke pod čiarou podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby všetka použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Literatúra:

- ✚ prosíme uviesť zoznam použitej literatúry podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Kontakt na autora:

- ✚ prosíme dodržať nižšie uvedenú vzorovú štruktúru informácie o kontakte na autora príspevku:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
jana.koprlova@gmail.com

Texty príspevkov je možné prijímať výhradne v elektronickej podobe vo formáte dokumentu textového editora MS Word. V textoch príspevkoch odporúčame použiť štandardizované typy a veľkosti písma, riadkovania, ako aj formátovania textu.

Texty príspevkov zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Vaše otázky v prípade nejasností či potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Tešíme sa na Váš príspevok!

S úctou,

redakcia **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Information for Authors

Basic Information

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law:

- ✚ legal history;
- ✚ theory of law;
- ✚ roman law;
- ✚ canon law;
- ✚ constitutional law;
- ✚ human rights & fundamental freedoms;
- ✚ international law;
- ✚ European law;
- ✚ civil law;
- ✚ economic law & trade law;
- ✚ labour law;
- ✚ social security law;
- ✚ administrative law;
- ✚ environmental law;
- ✚ financial law;
- ✚ intellectual property law;
- ✚ criminal law and criminology,

connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all:

- ✚ international relations;
- ✚ public policy;
- ✚ public administration;
- ✚ psychology;
- ✚ sociology;
- ✚ demography;
- ✚ management and marketing;
- ✚ international economic relations;
- ✚ world economy, transnational economies and national economies.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a platform for publication of contributions in the form of:

- ✚ separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles
the expected minimum extent related to one study covers 10 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ essays on current social topics or events
the expected minimum extent related to one essay covers 5 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ reviews on publications related to the main orientation of the journal
the expected minimum extent related to one review covers 3 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also the front cover picture of the reviewed publication in the sufficient largeness;
- ✚ information as well as reports connected with the inherent mission of the journal
the expected minimum extent related to one information or report covers 2 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also photo documents or other picture material of accompanying character in the sufficient largeness.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on:

- ✚ March 31st – spring edition;
- ✚ June 30th – summer edition;
- ✚ September 30th – autumn edition;
- ✚ December 31st – winter edition.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes contributions in languages:

- ✚ Slovak language;
- ✚ Czech language;
- ✚ English language;
- ✚ German language;
- ✚ Russian language;
- ✚ French language;
- ✚ Spanish language;
- ✚ Polish language;

- ✚ Serbian language;
- ✚ Slovenian language;
- ✚ Japanese language;
- ✚ Persian language Dari;
- ✚ by mutual agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** have:

- ✚ special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions;
- ✚ editor in chief in relation to the formal aspects of contributions;
- ✚ executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions;
- ✚ language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Publication of Contributions

Publication of contributions in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- ✚ express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- ✚ declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- ✚ declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors' contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal's official website: <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Structure of Contribution

Title of Contribution in Original Language:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in original language;

Title of Contribution in English:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in English *not required in the case of English as the language of the original*;

Author of Contribution:

- ✚ please specify author's given name, surname and all academic degrees;

Abstract in English:

- ✚ please specify abstract in English, circa 10 rows *not required in the case of English as the language of the original*;

Key Words in English:

- ✚ please specify key words in English, circa 10 words
not required in the case of English as the language of the original;

Abstract in Original Language:

- ✚ please specify abstract in original language, circa 10 rows;

Key Words in Original Language:

- ✚ please specify key words in original language, circa 10 words;

Text of Contribution:

- ✚ please specify in following structure: introduction, main text, conclusions; text broken down into chapters, eventually subchapters; the contribution may include sheets, charts, figures, pictures, etc., but it is necessary to indicate their sources with all obligatory bibliographic details in the full extent; notes and references to literature, please, specify in the footnote according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Literature:

- ✚ please specify a complete bibliography of all sources according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Author's Contact:

- ✚ please follow the below mentioned model structure of contact information on the author of contribution:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava

Slovak Republic
jana.koprlova@gmail.com

Contribution manuscripts can be accepted only in electronic version in the format of the text editor MS Word document. Applying the standardized types and font sizes, line spacing as well as text formatting in the contribution manuscripts is highly recommended.

Your contribution manuscripts send, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

In the case of any uncertainty or necessity of providing additional information send your questions, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

We are looking forward to your contribution!

Yours faithfully,

Team **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Etický kódex

Článok I. Všeobecné ustanovenia

Medzinárodný internetový vedecký časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (ďalej len „časopis“) vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, prelínajúcimi sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín. Redakcia časopisu sídli v priestoroch Právnickej fakulty na Kollárovej ulici č. 10 v Trnave.

Časopis má charakter vedeckého recenzovaného časopisu, ktorý vychádza v on-line elektronickej podobe pravidelne štyrikrát ročne na oficiálnej webovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>. Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje v dvojjazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako i samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na webovej stránke časopisu.

Časopis ponúka podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok problematiky dejín práva, teórie práva, rímskeho práva, cirkevného práva, ústavného práva; ľudských práv a základných slobôd, medzinárodného práva, európskeho práva, občianskeho práva, hospodárskeho práva a obchodného práva, pracovného práva, práva sociálneho zabezpečenia, správneho práva, práva životného prostredia; finančného práva, práva duševného vlastníctva, trestného práva a kriminológie, v kontexte ich najširších interdisciplinárnych interferencií na úrovni spoločensko-vedných oblastí, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, ako aj svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Webová stránka časopisu ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súběžne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre slabozrakých čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu.

Článok II. Zodpovednosť a publikácia príspevkov

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise predkladajú. Autori príspevkov vedecky či pedagogicky pôsobia v zodpovedajúcich oblastiach zamerania časopisu a majú ukončené zodpovedajúce akademické vzdelanie na úrovni minimálne druhého stupňa vysokoškolského štúdia.

V súlade s vyššie uvedeným ustanovením sa automaticky so zodpovedajúcim odôvodnením zamietajú príspevky už preukázateľne publikované, ako aj príspevky, ktoré napĺňajú skutkovú podstatu plagiátu či neoprávneného, respektíve nezákonného zásahu do autorského práva podľa autorského zákona v platnom znení.

Informácie pre autorov zverejnené na webovej stránke časopisu sú záväzné. Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise nesú odborní garanti z radov členov redakčnej rady a redakčného okruhu časopisu zodpovedajúci za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov, hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov, výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch, jazykí garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykí odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Publikácia príspevkov v časopise sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorský honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu ako prejav vôle autora, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Článok III. Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise sa uskutočňuje nezávisle a nestranne na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaist'ovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmernením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Príspevky sa so zodpovedajúcim písomným odôvodnením automaticky zamietajú v prípadoch, pokiaľ:

- ✚ autor príspevku preukázateľne nemá ukončené úplné vysokoškolské vzdelanie, t.j. vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa;
- ✚ príspevok preukázateľne nezodpovedá minimálnym štandardom a štandardným kritériám vedeckej etiky, ktoré sa kladú a sú všeobecne vedeckou verejnosťou a vedeckou obcou uznávané vo vzťahu k príspevkom danej kategórie (štúdie, eseje, recenzie publikácií, informácie alebo správy), či už z hľadiska rozsahu, náplne, metodologických východísk, použitej metodológie, a podobne, ako aj z hľadiska správneho, úplného a vedecky korektného uvádzania všetkých použitých bibliografických odkazov.

Článok IV. Vyhlásenie o prístupí ku kódexom a zásadám publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku

Časopis v plnej miere uplatňuje a dodržiava kódexy a zásady publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku (Committee on Publication Ethics COPE) zverejnené na webovej stránke Komisie pre publikačnú etiku <http://publicationethics.org/>. Uvedené zásady a pravidlá publikačnej etiky sú záväzné pre autorov príspevkov, redakčnú radu časopisu, redaktorov a redakciu časopisu, recenzentov príspevkov, ako aj vydavateľa časopisu.

Článok V. Nezávislosť a nestrannosť

Časopis je nezávislým a nestranným medzinárodným vedeckým internetovým periodikom.

Článok VI. Rozhodný právny poriadok

Časopis a všetky s ním súvisiace právne skutočnosti a právne úkony sa riadia právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Trnava 31. december 2013

Code of Ethics

Article I. General Provisions

International scientific online journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (hereinafter only “journal”) is published by the Faculty of Law at Trnava University in Trnava, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels connected to the key areas of social science disciplines. The journal’s editorial office resides in premises of the Faculty of Law in Kollárova Street No. 10 in Trnava, Slovakia.

The journal has the nature of a scientific peer-reviewed journal, which is issued in an electronic on-line version regularly four times a year on the official website of the journal <http://sei.iuridica.truni.sk/en>. Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors’ contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal’s official website.

The journal provides a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in questions of legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, in context of their broadest interdisciplinary interference with areas of social science disciplines, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations as well as world economy, transnational economies and national economies.

The website of the journal offers the reading public contributions in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal’s editorial office provides also feedback communication.

Article II. Responsibility and Publication of Contributions

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal. Contributors are scientifically or pedagogically engaged in areas corresponding with the main orientation of the journal and they have completed adequate academic qualification, at least the second degree of academic education.

In accordance with the foregoing provision shall be automatically with the adequate justification rejected contributions those have been provably already published as well as contributions those constitute the merits of plagiarism or of unauthorized, respectively illegal interference with the copyright under the protection of the Copyright Act in force.

Information for authors published on the journal's website is binding. Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal have special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions, editor in chief in relation to the formal aspects of contributions, executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions, language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Publication of contributions in the journal is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Article III. Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized independently and impartially by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Contributions will be with adequate written justification automatically rejected in cases, if:

- ✚ the contributor hasn't provably completed the entire university education, i.e. the academic qualification of the second degree;
- ✚ contribution provably doesn't comply with the minimum standards and standard criteria of scientific ethics, which are imposed and generally respected by the scientific public and scientific community in relation to contributions of the given category (studies, essays, reviews on publications, information or reports), whether in terms of extent, content, methodological assumptions, applied methodology and similarly, or in terms of a proper, complete and scientifically correct indicating all the bibliographic references.

Article IV. Declaration of Accession to Codes and Principles of Publication Ethics of the Committee on Publication Ethics

The journal fully exercises and observes codes and principles of publication ethics of the Committee on Publication Ethics COPE published on the website of the Committee on Publication Ethics <http://publicationethics.org/>. Listed principles and guidelines of publication ethics are binding for contributors, journal's editorial board, journal's editors and editorial office, contribution reviewers as well as journal's publisher.

Article V. Independence and Impartiality

The journal is an independent and impartial international scientific online journal.

Article VI. Determining Law

The journal and all the related legal facts and legal actions are governed by the law of the Slovak Republic.

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

SOCIETAS ET IVRISPRUDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný internetový vedecký časopis zameraný na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach **International Scientific Online Journal for the Study of Legal Issues in the Interdisciplinary Context**

Vydáva: Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika Issued by: Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

Vychádza štvrťročne 2014, ročník II. Issued Quarterly 2014, Volume II.

URL časopisu: <http://sei.iuridica.truni.sk> Journal's URL: <http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovenská republika Editorial Office Postal Address: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie: sei.journal@gmail.com Editorial Office E-mail Address: sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD. Editor in Chief: Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD. Executive Editor: Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika © Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

ISSN 1339-5467